

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია

ტომი III

XII-XVI საუკუნეები

თბილისი 2022

*სამშობლოს დიდ მამასა და მოძღვარს უწმიდესსა და
უნეტარესს სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-
პატრიარქ ილია მეორეს მოკრძალებით ვუძღვნი ამ
ნაშრომს*

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის ათტომეულში გად-
მოცემულია ჩვენი ერის სულიერი ცხოვრება უძველესი ხანიდან ვიდრე XXI
საუკუნემდე.

პირველი ოთხი ტომი უშუალოდ საქართველოს ეკლესიის ისტორიას
წარმოადგენს. მასში წმიდა მოციქულების ეპოქიდანვე სრულფასოვნად არის
აღწერილი ჩვენი ეკლესიის ცხოვრება უამრავი წყაროსა და ლიტერატურის
დართვით, ამასთან, მას წინ უძღვის ქართველთა წინაპრების სარწმუნოებრივი
ცხოვრების მიმოხილვა და უფალი ღმერთის მიერ ქართველი ხალხის მრავალ-
საუკუნოვანი მომზადება ქრისტიანობის მისაღებად.

საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მე-5 ტომის სახელია „არიან
ქართლი, საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“. მე-6 ტომის სახელია –
„ქალდეა, საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“, მე-7 ტომის სახელია – „ქართველთა
დენაციონალიზაცია XVII–XX საუკუნეებში“, მე-8 ტომის სახელია – „საქართ-
ველოს საეკლესიო კანონები“, მე-9 ტომის სახელია – „საქართველოს ეკლესიის
იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“, მე-10 ტომის სახელია – „ალბანეთი
(ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია
კახეთსა და ჰერეთში)“.

ყველა ეს ტომი რამდენჯერმე დაიბეჭდა სხვადასხვა გამომცემლობის
მიერ, ამჟამად კი პირველად იბეჭდება ერთად თავმოყრილი, ზოგადი
სახელით, რადგანაც ყველა ეს ტომი ერთობლიობაში წარმოადგენს საქართ-
ველოს წმიდა მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ისტორიას.

მადლობა უფალს, ყოვლადწმიდა სამებას, რომლის სადიდებლადაც
დაიწერა ეს ტომეულები.

დიდება და მადლობა უფალს.

იბეჭდება პროფესორ ივანე გორგიძის საერთო რედაქციით

თავი X

ქართული ეკლესია XII საუკუნეში

*„უკეთესნი და უდიდესნი მომქმედნი
ერისა... დაუვიწყარნი უნდა იყვნენ,
თუ ერს კიდევ ერობა ჰსურს ...“*

ილია მართალი

დავით აღმაშენებელი

*„დავით აღმაშენებელი სადიდებელია ჩვენგან
არა მარტო სახელოვან მეფობითა,
არამედ თავის დიდბუნებოვან კაცობითაც“*

ილია მართალი

თურქების გაძლიერების შემდეგ ბერძნებმა დატოვეს თავიანთი ქვეყნები, ციხეები და ქალაქები, რომლებიც აღმოსავლეთში (მცირე აზიაში) ჰქონდათ. იქ დამკვიდრებული თურქები იქცნენ ჩვენს მეზობლებად. დაიწყეს რბევა, მოოხრება, წვა, სრვა და დატყვევება ქართველი ქრისტიანებისა.

ერთხელ ისინი ყუელის ციხეში მდგომ გიორგი მეფეს თავს დაესხნენ ამირა აჰმადის მეთაურობით, გააქციეს მეფე და ხელთ იგდეს ბაგრატიონების საჭურჭლე, ოქროისა და ვერცხლის სამეფო ტაბლების სამსახურებელნი, სასმურები, სამწდეები, სამეფო და დიდებულთა კარვები. ამ ალაფით ავსებულ თურქებს წინ შემოხვდნენ საბერძნეთს მიმავალი სხვა ამირები ურიცხვი ლაშქრით, იხილეს სიმრავლე ისა და გაიგეს გაქცევა გიორგი მეფისა. ამიტომაც ურჩიეს: „რად მიდიხართ საბერძნეთში? აჰა, ქვეყანა საქართველო, უკაცური და სავსე სიმდიდრით“. თურქებმა ფად შეცვალეს გზა და კალიასავით მოეფინნენ მთელ ჩვენს ქვეყანას.

ივანობა დღეს ასისფორი, კლარჯეთი ზღვის პირამდის, შავშეთი, აჭარა, სამცხე, ქართლი, არგვეთი, სამოქალაქო და ჭყონდიდი აივსო თურქებით. მათ მოსრეს და დაატყვევეს ყოველი მკვიდრი. ამავე დღეს დაწვეს ქუთაისი, არ-

ტანუჯი, კლარჯეთის მონასტრები და აქ დარჩენენ თოვლის გაღობამდე. თურქებმა მოჰამეს ქვეყანა, ამოწყვიტეს თუკი ვინმე იყო დარჩენილი ტყეებში, კლდეებში, გამოქვაბულებში. ეს იყო პირველი დიდი თურქობა, ქორონიკონი იყო სამასი. მთიანეთსა და სიმაგრეებში თუკი ვინმე იყო დარჩენილი, ზამთრის ყინვამ, უსახლობამ და შიმშილმა დახოცა და ეს ჭირი დიდხანს გაგრძელდა, რამეთუ გაზაფხულისას ოდნენ თურქები, აღწერილის მსგავსად იქცოდნენ და მთრებისას მიდიოდნენ. აღარ იყო თესვა და მკა. მოოხრდა ქვეყანა, ტყედ გადაიქცა, ადამიანთა ნაცვლად მხეცი და ნადირი დამკვიდრდა მასში. მოუთმენელი იყო ეს ჭირი, რამეთუ წმინდა ეკლესიები ცხენის თავლებად აქციეს, ღვთის ხეველები კი არაწმინდების ადგილებად. მწირველი მღვდლები, ღვთისადმი საღვთო მსხვერპლის შეწირვისას იქვე მახვილით თვით იქმნენ შეწირულნი და მათი სისხლი აღრიეს მეუფის სისხლთან. ზოგიერთი დაატყვევეს, ცეზულნი არ შეიწყალეს, ქალწულები შეაგინეს, კები დასცეს, შვილები მოიტაცეს, ცეცხლით დაიწვა ყოველი აშენებული. წყლის ნაცვლად სისხლის მდინარეები დიოდა. იერემიამ კეთილად უწყოდა ამ დროის შესაფერისი გოდება.

ამ საქმეებს ხედავდა მეფე გიორგი. არსაიდან იყო ღონე ხსნისა და შეწვევისა, ბერძნების ძლიერება შემცირებული იყო. ზღვის გარეთ მდებარე მათი ქვეყნები თურქებს ჰქონდათ დაპყრობილი, ამის გამო მეფემ დიდებულებთან ითათბირა და დაადგინეს მაღალი სულთნის, მალიქშას წინაშე წასვლა.

მეფემ დადო თავისი სული და სისხლი ქრისტიანთა ხსნისათვის. ღვთის მინდობით, ძელი ცხოვლის ნებით წავიდა ასპანს, ნახა სულთანნი და შეწყნარებულ იქნა მისგან, როგორც საყვარელი შვილი.

ქვეყანაზე მალიქშას თანასწორი მპყრობელი არავინ იყო; სიტკობებით, სახიერებით, მართლმსაჯულებით, ლებით, ქრისტიანთა სიყვარულითა და უბოროტო გონებით ყოველ კაცს აღემატებოდა; ამიტომაც მან ყოველი სათხოვნელი აუსრულა მეფე გიორგის. მისი სამეფო გაათავისუფლა ზედამარბეველთაგან. მისცა კახეთი და ჰერეთი, მაგრამ ხარაჯა ითხოვა, რომელსაც მრავალ წელს იღებდა. დიდებით გამოგზავნა მეფე თავის სამეფოში, თან წამოაყოლა დიდი სპა კახეთის ასაღებად. რთველის ჟამს მოვიდა კახეთში, მიადგა ვეჟინის ციხეს და ბრძოლისას მოვიდა თოვლი. გიორგის გაახსენდა აჯამეთში ნადირობა და აღარ დაელოდა ვეჟინისა და კახეთის აღებას. ხოლო თურქთა ლაშქარს, რომელიც თან ახლდა, მისცა ჯილდოდ სუჯეთი და კუხეთი – ივრის პირი ქვეყანა, რომელიც მოოხრდა იმ დროიდან დღევანდლამდე, თვით გადავიდა ლიხის მთაზე და ჩავიდა აფხაზეთში.

კახთა მეფე აღსართანი კი წავიდა მალიქშას წინაშე, უარყო ქრისტიანობა და სარკინოზთა რჯულთან ერთად მიიღო სულთნისაგან კახეთი.

აღარ დამშვიდდა ქვეყანა. ადამიანთა უკეთურობის გამო არ იყო შვება. ყოველი ასაკისა თუ პატივის მქონე ცოდავდა ღვთის წინაშე. ქართველებმა სახიერი ღმერთი განარისხეს და თვითვე მიიღეს რისხვის განჩინება, ურჯულოთათვის ნათქვამი ესაიას მიერ: „ვაი ნათესავსა ცოდვილსა, ერი ურჯულოებით არის სავსე ფეხის ტერფიდან თავის თხემამდე. არ არის მასში სიცოცხლე...“ და შემდეგ „ამის გამოა თქვენი ქვეყანა ოხერი, ქალაქები – ცეცხლით დამწვარი,

სოფლები გადაჭმულია უცხოელების მიერ, მოოხრებული და დაქცეული უცხო ტომების მიერ“.

უფლის გულისწყრომა არ დაცხრა, რამეთუ არ მოვიწინა, არც გულისხმავყავით, არც უფლის გზაზე დავდექით, რის გამოც ღვთის მიერ ჩვენს ქვეყანაზე მოიწია გვემანი: თვით ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს აღდგომა დღეს, რომლის დროსაც სიხარული და განცხრომა გვმართებდა, რისხვით მოხედა უფალმა და შეძრა ქვეყანა საფუძვლითურთ ისე სასტიკად, რომ მაღალი მთები და მყარი კლდეები მტვრად იქცნენ, ქალაქები და სოფლები დაირღვენენ, ეკლესიები დაეცნენ, სახლები დაინთქნენ და მათში მყოფთა საფლავებად იქცნენ. თმოგვიც დაიქცა, ქვეშ მოყვა კახაბერ ნიანისა მე ცოლითურთ. ასეთი საშინელი მიწისძვრა გაგრძელდა თითქმის წელიწადი; მრავალი გაწყდა.

ამ რისხვისას იწება წყალობა მან, რომელიც „წვრთნის ყოველ შვილს, რომელიც უყვარს, მოკლავს და აცოცხლებს“, რომელიც მზად არის წყალობისათვის, მოწყალე მამაზე უფრო მეტად; რამეთუ ამიერიდან დაჰბერა სიცოცხლის ნიავმა და მაცხოვარების ღრუბლები აღმოიწია. ამ ჭირთა შემდეგ, თორმეტი წლის უკუნ ბნელში, დაიწყო ცისკრება ყოველი მეფობის მზემ, დიდმა სახელით და უდიდესმა საქმით, დავით წინასწარმეტყველის სახელმოდგამ – დავითმა. იმ დროს იგი იყო თექვსმეტი წლის, ხოლო ქორონიკონი 309 (1089წ.), გიორგიმ თავის მხოლოდშობილ ძეს დაადგა მეფობის გვირგვინი, და უფრო მართებულად რომ ვთქვათ, „თვით ზეცათა მამამ ჰპოვა დავითი, თავისი მონა, თავისი წმინდა საცხებელი სცხო მას, რამეთუ უფლის ხელი შეეწია მას და მისმა მკლავმა გააძლიერა“, „წყალობა და ჭემმარიტება შეემოსებოდა მას“ (ფს. 88, 21-22) „უზენაეს ჰყო ის ქვეყნიერების ყველა მეფეზე მეტად“.

დავითის გამეფებისას მოოხრებული იყო ქართლი და ციხეთა გარდა სოფლებში არსად იყო ადამიანი, არც რაიმე ნაშენები. ამ დროს თრიალეთი, კლდეკარნი და მიმდგომი ქვეყანა ლიპარიტს ჰქონდა. იგი დავითის წინაშე თითქოს ერთგულობდა, ასევე იქცეოდა ნიანია კახაბერის მე. სხვა დანარჩენი აზნაურები მცირედ-მცირედ იკრიბებოდნენ მეფესთან. სოფლებშიც იწყეს ჩასვლა და დასახლება.

დავითის სამეფოს საზღვარი იყო მცირე მთა ლიხისა და სამეფო სადგომი წაღვლისთავი. ქართლის ჭალები, ნაჭარმაგევი ირმითა და გარეული ღორით იყო სავსე. იქ და ვაკეში ნადირობდნენ.

გავიდა ოთხი წელი. მოკვდა სულთანი მალიქმა და ლიპარიტ ამირამ დაიწყო მამაპაპურ კვალზე სვლა. მეფის წინაშე მზაკვრობდა; სახით ქრისტიანი იყო, მაგრამ პატრონის მიმართ ორგულობა და სიძულვილი თვისი გვარიდან ჰქონდა გამოყოლილი, არ იწება კეთილის გულისხმისყოფა და დაადგა უკეთურ გზას.

ხედავდა ყოველივეს დავითი, იწება გაწვრთნა ლიპარიტისა, შეიპყრო რამდენიმე ხნით. ეს საკმარისი იყო გონიერის განსასწავლელად, ენდო მის ფიცს, დაუბრუნა პატივი, დიდება და გაათავისუფლა.

იგი კი, როგორც ძალდი თავის ნათხევს და ღორი მწვირეს, ბოროტებას მიუბრუნდა და განაცხადა მტრობა. იხილა მშვიდმა და ღვთივგანბრძნობილმა

დავით მეფემ, რამეთუ ძაღლის კუდი არ გასწორდებოდა და არც კიბორჩხალა ივლიდა გამართულად, მეორე წელს კვლავ შეიპყრო, ორი წელი დატყვევებული ჰყავდა და საბერძნეთს გაგზავნა. ლიპარიტი იქ განშორდა სიცოცხლეს.

ამ დროს გამოვიდნენ ფრანგები, აიღეს იერუსალიმი და ანტიოქია, ღვთის შეწევნით მოშენდა ქართლის ქვეყანა, გაძლიერდა დავითი და გაიმრავლა სპა. აღარ მისცა სულთანს ხარაჯა და თურქნი ვეღარ იზამთრებდნენ ქართლში. აქამდე ისინი ზამთრის მოწვევისას თავიანთი ფალანგებით ავჭალაში, დილოში, მტკვრის დაყოლებით, ივრის პირებზე ჩამოდგებოდნენ ხოლმე.

კახეთს მეფობდა კვირიკე, ჭემმარიტი ქრისტიანი. მისცა დრო ღმერთმა მეფე დავითს და კვირიკეს წაართვა ზედაზნის ციხე. ქორონიკონი იყო 323 (1103 წ.) დიდებით და გამარჯვებით წარმატებოდა. მოკვდა რატი ლიპარიტის ძე, ორგული კაცი და ნამდვილად იქედნეს ნაშობი. ასე დასრულდა ბაღვაშების საგვარეულო ოჯახი, გამამწარებლების სახლი და მათ საყოფელზე მკვიდრი აღარ დარჩა, რამეთუ მათი ურჯულოება უფლის წინაშე მიიწია და მათი მამული მეფემ აიღო.

ერთი წლის შემდეგ მეფე კვირიკე გარდაიცვალა. კახთა მეფედ კვირიკეს ძმისწული აღსართანი დასვეს, რომელსაც მეფობის ნიჭი არ ჰქონდა, რამეთუ ცუნდრუკი, ურჯულო და უსამართლო იყო. მეფემ გონების თვალთ გაწმენდა კეთილი საქმე, რომლითაც ღმერთს მოიმაძღვებდა და დიდად სასარგებლო იქნებოდა. რამეთუ წმიდა ეკლესიები, საღმრთო სახლები, ავაზაკთა თავშესაფრად იყო გარდაქმნილი. უღირსებსა და უწესოებს უფრო მემკვიდრეობით, ვიდრე ღირსებით ჰქონდათ დაპყრობილი უმთავრესი საეპისკოპოსოები, როგორც ავაზაკებს და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორეპისკოპოსები ჰყავდათ დადგენილი, რომელნიც საღმრთო სჯულის ნაცვლად ურჯულოებას ასწავლიდნენ მათ ქვეშევრდომებს. თვით უფლის სახლებიდან გამოდიოდა ყოველი ურჯულოება და ცოდვა, რომელთაც უფლის თვალი ხედავდა და განრისხებული იყო. რამეთუ არ არის თანასწორი მღვდლისა და მეომრის ცოდვა, არც ერისკაცისა და მღვდელმთავრისა, არც მწყემსისა და სამწყსოს; როგორც წერია: „მონა, რომელმაც იცის თავისი უფლის ნება და მისი ნებისაებრ არ იქცევა, ფრიად იგვემება“. აი, ასეთ წყლულთა განსაკურნებლად შეიკრიბა მრავალი: კათალიკოსი, მღვდელმთავარი, მეუდაბნოენი, მოძღვრები და მეცნიერები. მის წინაშე შეიკრიბნენ ჯეროვან ადგილას და მრავალი დღის მანძილზე კეთილად გამოარკვიეს და ყოველი შეცდომა გაასწორეს, კეთილი და სათნო ყოველი ღვთის წესი დაამტკიცეს, უღირსად გამოჩენილები განკვეთეს და შეაჩვენეს, ტახტებიდან გადმოყარეს, თუმცა კი ძნელი იყო ეს, რადგანაც მთავართა და წარჩინებულთა შვილები იყვნენ, რომელთაც წესის ავლით ჰქონდათ ტახტები დაკავებული. მათ ნაცვლად ჭემმარიტი მწყემსები დაადგინეს და ჭემმარიტი სარწმუნოების მშვენიერი ძეგლი დაწერეს, წმიდა თორმეტი კრების მემკვიდრე და დამამტკიცებელი. და ასე, ყველანი სამეფო საჩუქრებით გაამგზავრეს სახლებში. და ესეც დიდი კონსტანტინეს მსგავსად აღასრულა მეფე

დავითმა, ყველა თავისი კეთილი საქმეების წინ, რომლის სანაცვლოდ, იხილეთ, თუ რა ინება გულთმეცნიერმა ღმერთმა, ისრაელის დაუძინებელმა მცველმა.

კახთა მეფე, ხსენებული აღსართანი, შეიპყრეს ჰერმა დიდებულებმა არიშთან და ბარამმა, მათმა დედის ძმამ ქავთარ ბარამის ძემ და გადასცეს მეფეს. და აიღო მეფემ ჰერეთი და კახეთი. ერწუხში ჰქონდათ დიდი შებრძოლება, ხმაგანსმენილი და დიდი გამარჯვება – მცირე ლაშქრით, თავგანწირული ერთი დახოცა სულთნის ურიცხვი სპა, განძის ათაბაგი და მტრის მხარეს გადასულნიც. მეფე ზურგში კი არ უდგა თავის სპას, როგორც რომელიმე მეთაური, არამედ თვით მიდიოდა ყველაზე წინ; როგორც ლომი, ამხნევებდა მაღალი ხმით და გრიგალივით დაქროდა; მტკიცე მკლავით სცემდა წინ დამხვდურთ, მისი ხმლიდან უკუმომდინარე სისხლი სარტყელმა წელთან დაიჭირა. ბრძოლის შემდეგ, სარტყლის გახსნისას მიწაზე დაითხია მტკნარი და შეყინებული სისხლი. პირველი შეხედვისას ჩვენ მისი სისხლი გვეგონა.

იმ დღეს სამი ცხენი მოუკლეს და მეოთხეზე მჯდომმა დაასრულა იმ დღის ომი.

ასე თვითმპყრობელობით დაიჭირა ჰერეთი და კახეთი, აიღო მათი ციხეები და სიმაგრეები. მზეებრ მოფინა მკვიდრთა ზედა წყალობა. ღმერთი ასე ამარჯვებინებდა ყველა საქმეში.

დავითმა მოიფიქრა და გადაწყვიტა მონასტრის აშენება. ამოირჩია ყოვლად მშვენიერი ადგილი, ყოვლითურთ უნაკლო, რომელსაც როგორც ცა, გადააფარა ყოვლად წმიდა და უფროსად კურთხეული დედა ღვთისას ტაძარი, რომელიც აღმატება ყოველ მის წინა ქმნილებას. აღავსო წმიდა და პატიოსანი ნაწილებით, სიწმიდეებით, წმიდა ხატებით, სიწმიდის სამსახურებლებით და ძნელად საპოვნელი სხვა ნივთებით, ხოსროიან მეფეთა ტახტებით, სასანთლეებით, ფერად-ფერადი კიდელებით, გვირგვინებით და მანიაკებით, სასმისებით და ფიალებით.

იქვე შემოკრიბა პატიოსანი, სათნო კაცები, არა მარტო თავის სამეფოდან, არამედ სხვა ქვეყნებიდანაც, გამოძებნა სიწმიდით, სიკეთით, სისრულით, სულიერი და ხორციელი სათნოებით აღსავსენი; მოიყვანა და იქ დაამკვიდრა.

ლიპარიტეთი – მამული უმკვიდროდ იყო დარჩენილი. მისცა ის დედა ღვთისას მონასტერს სამსახურებლად და უზრუნველი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიც ამჟამად მთელი აღმოსავლეთის მეორე იერუსალიმია, ყოველი კეთილის სასწავლებელი, განსწავლულების სამოდგრო, სხვა ათინა, ფრიად უმეტესი მასზე საღმრთო წესებით. ამ ყოველი საეკლესიო მშვენიერების მსახურის სახელია – გელათი.

და კვლავ მოიფიქრა მოწყალე საქმე ტკბილი ღვთის კაცთმოყვარეობასთან შემსგავსებელი: ააშენა მშვენიერ ადგილას ქსენონი, რომელშიც შერბობა ბერები და სამღვდლონი – სნეულები. მოუმზადა მათ ყოველივე სახმარი, უნაკლოდ და სიუხვით, გაუჩინა შემოსავალი. თვითონ მივიდოდა ხოლმე, მოიხილავდა, მოიკითხავდა, თითოეულს ეამბორებოდა, მამასავით აფუფუნებდა,

სწყალობდა, ამხნევებდა, რომ მოეთმინათ. თავისი ხელით ამოწმებდა საწო-
ლებს, სამოსლებსა და საგებელს, მათ ჭურჭელსა და სახმარს. თითოეულს
აძლევედა სამყოფ ოქროს და ზედამდგომელებს აფრთხილებდა. თითოეულის
საქმეს მშვენივრად და ღვთისმსახურებით განაგებდა.

ამ დრომდე ქალაქი თბილისი, რუსთავი, სომხითი, სამშვილდე და
აგარანი თურქებს ეპყრათ, ხოლო თრიალეთი და კლდეკარნი ეჭირა თევდორეს,
ჰყონდიდელის დისწულს, გონიერ კაცს. აფხაზეთში (დასავლეთ საქართვე-
ლოში) მეფის გადასვლის დროს ნაკლებად ემინოდათ ხოლმე თურქებსა და მათ
ციხოვანთ. ამიტომ, ერთხელ, მეფე იმერეთში რომ გადავიდა, ამ დროს
შეიკრიბნენ გიორგი ჰყონდიდელის, მწიგნობართუხუცესის, წინაშე თევდორე,
აბულეთი, ივანე ორბელი და სიმარჯვით დაიჭირეს სამშვილდე.

ხალხმა დიდად გაიხარა, რამეთუ დღითი დღე იზრდებოდა სამეფო საზ-
ღერები. თურქებმა, როცა შეიტყვეს სამშვილდის დაკარგვა, სომხითის ციხეთა
უმრავლესობა მიატოვეს და ღამით გაიქცნენ. აქამდე შემოდგომის ჟამს ჩამო-
დიოდნენ თურქები სომხითში, თავიანთი ფალანგებით ჩამოდგებოდნენ გაჩ-
იანში, მტკვრის პირს, თბილისიდან ბარდავამდე, ივრის პირზე, ამ მშვენიერ
ადგილებში გამოსაზამთრებლად. იქ ზამთრობითაც, ისევე, როგორც გაზაფ-
ხულზე, ითიბება თივა, არის შეშა და უხვი წყალი, ნადირთა სიმრავლე და
ყოველი საშვებელი. ამ ადგილებში ჩამოდგებოდნენ ხოლმე. მათი ცხენი, ჯორი,
ცხვარი და აქლემი ურიცხვი იყო; ჰქონდათ სანატრელი ცხოვრება, ნადირო-
ბდნენ, განისვენებდნენ, ხარობდნენ, თავიანთ ქალაქებში ვაჭრობდნენ, ჩვენს
სანაპიროებს კი არბევდნენ, ტყვითა და ალაფით სავსეს. გაზაფხულზე გადა-
დიოდნენ სომხითსა და არარატში. ასევე ზაფხულშიც ჰქონდათ შვება და
განსვენება, თივით და მშვენიერი ველებით, წყაროებითა და ყვავილოვანი
ადგილებით. ისე დიდი იყო მათი ძალა და სიმრავლე, რომ იტყოდით: მთელი
ქვეყნიერების ყოველი თურქობა იქ არისო და ვერავინ გაიფიქრებდა მათ გამე-
ვებას ან ვნებას, თვით სულთანიც კი.

როცა სამშვილდე და ძერნა აიღეს, ქორონიკონი იყო 330 (1110 წ.) იმ წელს
შეუმჩნევლად მოვიდა სულთნის დიდი ლაშქარი 100000 კაცამდე. მეფე ტამ-
რეულით ნაჭარმაგვეს იდგა. საღამოს თრიალეთში მათი მისვლა შეიტყო.
ღამით 1500 კაცით გაემგზავრა, ცისკარზე ბრძოლა ფიცხელი გადაიხადა და
ღვთის შეწევნით სძლია. დღის მიწურვისას თავზარდაცემული გაიქცა თურქთა
ბანაკი; კარვებსა და ჭურჭელსაც არ მიხედეს, ისე განიბნენ თავიანთ ქვეყნებში.

ასეთ საკვირველ გაქცევას მეფე და მისი სპაც არ ერწმუნნენ, ამიტომაც არ
მისდიეს უკან, ეგონათ, მეორე დღეს ომი კვლავ განახლდებოდა.

აილო გიორგი ჰყონდიდელმა რუსთავიც მეფის მუხრანს ყოფნისას:
ქორონიკონი იყო 335, ეს ამბავი თურქებს დიდად ეწყინათ და მოერიდნენ
საზამთრო ადგილებში დგომას. მათ ადგილსამყოფელს მსტოვრები წინასწარ
ატყობინებდნენ მეფეს, ამიტომაც მეფე მტერს მოულოდნელად ესხმოდა თავს.

ტაოს ჩამოდგნენ თურქები, ზამთრის სიფიცხეს მიენდვნენ. მეფემ ქართ-
ლის სპას მზადყოფნა უბრძანა და თვითონ ქუთაისს გადავიდა, რომლითაც
თურქებს ეჭვი გაუფანტა. თებერვალში აცნობა ქართლელებს და მესხებს, რათა

კლარჯეთში შეხვედროდნენ, თვითონ კი ხუფთის გზით ჭოროხის პირი ჩაიარა და ერთად შეიკრიბნენ. შეუმჩნევლად დაესხა უშიშრად ბასიანში მსხდომ თურქებს. ქორონიკონი იყო 336. ურიცხვი ალაფი აიღეს.

იმავე წელს თავისი ასული კატა ბერძენთა მეფის რძლად გაგზავნა. უფრო ადრე პირშო თამარი შარვანის დედოფლად ჰყავდა გაგზავნილი. როგორც ორი მნათობი – ერთი აღმოსავლეთს და მეორე დასავლეთს აცისკროვნებდა.

მეორე წელს დაიმორჩილა გრიგოლის ძენი ასამ და შოთა, აიღო გიშის ციხე. გააგზავნა თავისი ძე დემეტრე შარვანს სალაშქროდ ძლიერი სპით. მან საკვირველად იომა, აიღო ქალაქორის ციხე და გამარჯვებული დაბრუნდა მამასთან ალაფითა და ტყვეთა სავსე.

მეორე წელს, ბზობისას, გაემზადა რახსის პირს წასასვლელად. აღდგომა იდღესასწაულა ნახიდურს, იქ აცნობეს თურქების მიერ ბემქენ ჯაყელის მოკვლა. ამიტომაც უშლიდნენ დიდებულები წასვლას, მაგრამ არ დაიშალა. დაესხა რახსის პირს მდგომ თურქებს და მათი სიმრავლე მოსრა, წამოიყვანა ტყვე და წამოიღო ურიცხვი ალაფი.

ამავე წელს აიღო სომხითის ციხე – ლორე და აგარანი. მოკვდა სულთანი მალიქი, მალიქმას ძე და ალექსი ბერძენთა მეფე. ვერ გაიგო ერთმა მეორის სიკვდილი, ქორონიკონი იყო 338.

ხედავდა მეფე ამდენ ზეგარდამო ღვთის წყალობას, შეწევნას, ძლევასა და გამარჯვებას. ღმერთი აძლევდა სამეფო ქვეყნებს, ქალაქებსა და ციხეებს, მაგრამ არ იყო მის სამეფოში ლაშქართა ისეთი სიმრავლე, რომ ქალაქებსა და ციხეებში დგომით დაეჭირათ ისინი და ამასთან ერთად ელაშქრათ კიდეც, ზამთარ-ზაფხულ დაუცხრომელ მიმოსვლასა და ლაშქრობაში საკმარისი ყოფილიყვნენ. მეფემ მოიკრიბა გონება, მიმოავლო თვალი და დარწმუნდა, რომ მისი სამეფოს მცხოვრებნი არ იყვნენ საკმაონი მისი წადიერების შესასრულებლად. სხვა ღონე არ იყო. იცოდა ყივჩაღთა ტომის სიმრავლე, ბრძოლაში სიმხნევე, სიმსუბუქე, მიმოსვლა, მიმართების სიფიცხე. ცოტა ჰყოფნიდათ და ბრძანების შესასრულებლად მუდამ მზად იყვნენ, ამასთანავე ჩვენთან სიახლოვის გამო მათი შემოსვლა ადვილი იყო; ღარიბებიც იყვნენ. მეფეს მრავალი წლით ადრე მოყვანილი ჰყავდა სანატრელი და ყოვლად განთქმული გურანდუხტი, ყივჩაღთა უმთავრესის, ათრაქა შარადანის ძის შვილი სჯულიერ მეუღლედ და სრულიად საქართველოს დედოფლად. ამიტომაც წარავლინა სარწმუნო კაცები, მოუხმო ყივჩაღებს.

ყივჩაღებმა სიხარულით მიიღეს მოწვევა, მაგრამ ითხოვეს ოსებისაგან მშვიდობის გზა. ამისათვის წაბრძანდა მეფე ოსეთში, თან წაიყვანა გიორგი ჭყონდიდელი – მწიგნობართუხუცესი, კაცი სრული სულისა და ხორცის ყოველი სიკეთით, თანააღზრდილი, ყოველი საქმის და ღვაწლის თანაგამკავველი.

შევიდა ოსეთში, შემოეგებნენ ოსეთის მეფეები და მათი მთავრები, როგორც მონები დადგნენ მის წინაშე. აიყვანეს ორივე მხრიდან მძევლები – ოსებიდან და ყივჩაღებიდან და ასე ადვილად შეარიგა ორივე ტომი. ჩამოაგდო მათ შორის სიყვარული და მშვიდობა. აიღო დარიალის, ოსეთის კარის და კავკასიის მთის ციხეები. შექმნა გზა მშვიდობისა. გამოიყვანა ყივჩაღთა დიდი

სიმრავლე. მისი სიმამრი და ცოლისძმები საქმიანობდნენ. მათ შემოყვანას უქმად არ ჩაუვლია, არამედ მათი ხელით მოსპო სრულიად სპარსეთის ძალები, დასცა შიში და ზარი ყოველი ქვეყნის მეფეს. მათი თანადგომით დაუჯერებელი საქმეები გაკეთდა.

ოსეთში ყოფნისას გარდაიცვალა გიორგი ჭყონდიდელი. მეფემ ახალ მონასტერში პატივით წარმოგზავნა და იქ დაიმარხა. იგლოვა მთელმა სამეფომ და მეფემ, როგორც მამა და უმეტესი მამისა. შეიმოსა შავით 40 დღე, ვახტანგის შობამდე, რომლის ხარებით დაიხსნა გლოვა.

ყივჩალები მარჯვე ადგილებში დააყენა დედა-წულებით, რომელთაგან 40000 რჩეული მეზრძოლი გამოდიოდა. აღჭურვა ისინი ცხენებით და საჭურვლით. ასევე ჰყავდა რჩეული მონები, ღვაწლში განსწავლული 5000 კაცი, ქრისტიანები, მისანდობნი და სიმხნით გამოცდილნი. თვით ყივჩალებიც ქრისტიანდებოდნენ დღითი დღე და ურიცხვი სიმრავლე შეეძინებოდა ქრისტეს. ასე რომ შემოიკრიბა, დააწყო გვარებად, დაუდგინა სპასალარები და მმართველები, ასევე თავისი სამეფო სპა – რჩეული და მოკაზმული, ცხენ-კეთილნი, პირ-შეუქცეველნი და მათ შუაში თვითონ იგი, სწორუპოვარი სპასპეტი და წინამბროძი, წინ უძღოდა.

დაიწყო რბევა სპარსეთის, შარვანის და დიდი სომხეთის. არ მოისვენა, არც მოეწყინა, არამედ თავის დროზე წესრიგიანად აღაშქრებდა მათ, მართავდა და განაგებდა თავისი გონიერების მსგავსად. ვინ იყო მისი წინ აღმდგომი.

ნაწერებში აღუქსანდრე მაკედონელი ფრთოვან ვეფხვსაა მიმსგავსებული ქვეყნების სწრაფად მიმოვლის გამო, მაგრამ ჩვენი გვირგვინოსანი და ახალი აღუქსანდრე, თუმცა შემდგომ დროს ცხოვრობდა, მაგრამ არც საქმით, არც გადაწყვეტილებით, არც სიმხნით მასზე მცირე არ იყო, თავისი დროის ყველა თანასწორზე უმაღლესი და უზესთაესი იყო. საღმრთო და ქრისტეს მცნებების აღსრულებაში ყველას გადააჭარბა, არ მისცა ძილი თვალებს, რული წამწამებს, განსვენება ხორცს, არც გემოვნებისაკენ მიიდრიკა, არც ხორცის ნებისაკენ, არც საქმელ-სასმლისაკენ, არც სიმღერა-გართობისაკენ, არავითარი ხორციელი არ მიაკარა გონებას, მხოლოდ საღმრთო და სასულიერო. იხილეთ ამ ოთხ წელში ქმნილი საქმეები.

მეფეს ჩვეულებად ჰქონდა, რომ განგებ გადავიდოდა ხოლმე აფხაზეთში (დასავლეთ საქართველოში), ჩამოიტყუებდა თურქმანებს მტკვრისპირა საზამთრო ადგილებში, რამეთუ მათი მსტოვრები მეთვალყურეობდნენ მეფეს და მის გზებს იძიებდნენ. გადავიდა მეფე გეგუთში და იქიდან ხუფათს. ქორონიკონი იყო 340 (1120 წ.) როცა მათ შეიტყვეს მისი სიშორე, ჩამოდგნენ ბოტორას, დაიზამთრეს, მაგრამ არც მეფეს ეძინა. გადმოფრინდა 14 თებერვალს და ჩუმიად დაესხა თავს, ძლივს მოასწრო ზოგიერთმა ცხენზე შეჯდომა და გადახვეწა, აიყვანეს ტყვეები და აიღეს ურიცხვი ალაფი.

დიდ მარხვაში აიღო შარვანის ქალაქი ყაბალა; აავსო თავისი სამეფო ოქრო-ვერცხლით, სიმდიდრით; დაბრუნდა ქართლში და მასის თვეში ჩავიდა შარვანში, არბია ლიქათამდე – ვიდრე ქურდევანამდე და ხიშტალანამდე. სავსე

ალაფით მოვიდა ქართლში, იმავე დღეს შეიკრიბნენ შარვანელები და დარუბანდელები და მოკლეს აფრიდონ. ნოემბერში მეფე წავიდა აშორნიაში, დაესხა თურქმანებს, მოსრა და იავარყო, წამოიღო ნადავლი ურიცხვი.

იმავე ზამთარს ჩავიდა აფხაზეთში ბიჭვინთამდე და განაგო იქაური საქმეები; წყალობის ღირსნი შეიწყალა, შემცოდენი შეიპყრო. იდგა ზამთარი დიდთოვლიანი. შეიტყვეს თურქებმა, რომ შორს იყო მეფე, ჩამოდგნენ მტკვრის პირას. წამოვიდა მეფე აფხაზეთიდან, გადაათხრევინა ლიხის მთა, სადაც თოვლს ჰქონდა სამი მხარი სიმაღლე, დახვდა მზადმყოფი სპა, დაესხა ხუნანს და აღავსო ლაშქრით მთიდან მტკვრამდე და გაგიდან ბერდუჯამდე. ისე მოსრეს მახვილით, რომ ამბის მთხრობელიც არ დარჩა, ქორონიკონი იყო 341, თვე მარტი.

გაზაფხულზე ადიდდა მტკვარი, კალაპოტში ვერ დაეჭია. ამის მიხედვით ჩამოდგნენ თურქმანები ბარდავში გულმშვიდად. მაშინ მონახა ისინიც. ალონში მტკვარი გადაცურა, მოსრნა თურქები, დაარბია ბარდავი, ივნისის თვეში შინ დაბრუნდა სავსე ალაფით. ასეთი ჭირით შევიწროებული თურქმანები და მათთან ერთად განძელ-თბილისელ-დმანელი ვაჭრები წავიდნენ სულთნის წინაშე სპარსეთში შავად შეიღება ზოგმა პირი, ზოგმა ხელები, ზოგი მთლიანად შეიღება და ასე მოუთხრეს ყოველი ჭირი მათზე მოწყული. და შეიქმნა ფრიადი გლოვა მათ შორის.

მაშინ სულთანმა მოუწოდა არაბეთის მეფე დურბეზს, სადაყას ძეს და მისცა თავისი ძე – მალიქი ჯარით, გაუჩინა მათ სპასალარად ელლაზი, ძე არდუხისა, კაცი მრავალღონე და უბრძანა თურქმანებს, ვინც კი იყო დამასკოსა და ჰალაბის აქეთ, მხედრობით ყველა შემძლეს, მათთან ერთად განძის ათაბაგს თავისი ძალით და სრულიად სომხეთის ამირებს შეერთებოდნენ. ქორონიკონი იყო 341.

შეიკრიბნენ ესენი ყველანი, შეიფიცნენ, სიმრავლით იყვნენ ზღვის ქვიშასავით. აღავსეს ქვეყანა და 18 აგვისტოს მოვიდნენ თრიალეთში, მანგლისსა და დიდგორში. ფეხის დასადგმელი ადგილიც აღარ ჰყოფნიდათ, ხოლო დავით მეფემ, უშიშარმა და გულით სრულიად უძრავმა, წინ განაწყო თავისი სპა, ყოველი საქმე მშვენივრად და ღონივრად გააკეთა; წყნარად, უშფოთველად, გამოცდილებით და სრული სიბრძნით განაგო, და თუ როგორ დაიცვა თავისი ჯარი უვნებლად, ამის მოთხრობას არათუ ჩემი, არამედ მთელი მსოფლიოს ბრძენთა ენაც კი ვერ შეძლებს.

პირველივე შებრძოლებისას უკან დაიხია მათმა ბანაკმა და შემდეგ გაიქცნენ, რამეთუ მაღალი ღვთის ხელი შეეწყო და ზეგარდამო ძალა ფარავდა მას და წმიდა მოწამე გიორგი ცხადად და ყველას სახილველად წინ მიუძლოდა, თვით ურჯულოები აღიარებდნენ და მოგვითხრობდნენ მთავარმოწამე გიორგის ამ სასწაულს, თუ როგორ მოსრა სახელოვანი მებრძოლები არაბეთისა და როგორი სიმარჯვით სდევნა და მოსრნა უკუქცეულნი. აღივსო ველები, მთები და ღელეები მძორებით. ხოლო ჩვენი სპა და მთელი სამეფო აღივსო ოქრო-ვერცხლით, არაბული ცხენებით, ასურული ჯორებით, კარვებით, სრა-

ფარდაგებით და სხვა უცხო საბრძოლველი მოწყობილობით, ჭურჭლით, ტურფა და სანადიმო სასმურებით, საბანელ-სამზარეულოებით; რა ქალაქი დაიტევს მის აღწერას. გლეხებს არაბი მეფეები მიჰყავდათ ტყვეებად, ხოლო გოლიათების აღწერა რაღა სათქმელია. დავით მეფის ეს ბრძოლა სულ სამი საათი გაგრძელდა და პირველი კვეთების შემდეგვე ვერ შეძლეს წინააღმდეგობა. ძველი დროის ბრძენთ მათი რიტორობის შესაბამისად რომ აღწერათ, მხოლოდ ის იქნებოდა შესაფერისი მეფის საქმეებისა.

მეორე წელს აიღო მეფემ ქალაქი თბილისი, ოთხას წელს სპარსთა ხელქვეშ მყოფი, პირველივე ომით და დაუძველდრა ის შვილებს საჭურჭლედ და საუკუნო სახლად. ქორონიკონი იყო 342.

მეორე წელს მოვიდა სულთანი შარვანს, შეიპყრო შარვანშა, აიღო შამახია, გამოუგზავნა მოციქული მეფეს და მოსწერა წიგნი: „შენ ტყეთა მეფე ხარ და ველზე ვერასოდეს გამოხვალ, ხოლო მე შარვანშა შევიპყარი და ხარაჯას ვითხოვ. თუ შენ გენებოს, ჯეროვანი ძღვენი გამომიგზავნე, თუ გინდა სამალავიდან გამოდი და მნახე“. ამის მოსმენისთანავე მეფემ მთელი თავისი სამეფო სპა შეკრიბა და წავიდა, ჰყავდა 50000 კაცი. სპის სიმრავლე და ძალა რომ შეიტყო, სულთანი შეკრთა და ველიდან აიყარა, სასწრაფოდ შევიდა ქალაქ შამახიაში. როცა ეს დავით მეფემ შეიტყო, გაქცეულს აღარ გამოეკიდა; მხოლოდ მადლობა შესწირა ღმერთს, სახიერსა და კაცთმოყვარეს.

სულთანმა აღარც ძღვენი და აღარც ომი მოითხოვა, არამედ გზა – უკან წასასვლელი. შიმშილითა და წყურვილით შევიწროებული არა სულთნურად, არამედ სიმდაბლით ითხოვდა ამას.

იმავე დღეს თავისი ჯარით სულთანთან მიმავალი რანის ათაბაგი დაამარცხეს, მოუკლეს 4000 კაცი და მარტო ის მივიდა სულთანთან. ეს რომ იხილა სულთანმა, იმავე ღამეს გაიპარა, სასდუნის ხვრელში გაძვრა და სხვა გზით წავიდა თავის ქვეყანაში.

მეორე თვეს, ივნისში, მეფე კვლავ წავიდა შარვანს, აიღო გულისტანი, შარვანის მთავარი სახლი, შემოიერთა შარვანი და სიკეთით აავსო მისი ბრძანების მორჩილნი. მარტში აიღო ქალაქი დმანისი, აპრილში დაესხა დარუბანდელებს, აიღეს შარვანის ზოგიერთი ციხე და მიმდგომი ქვეყანა.

მცისვე გადაფრინდა, როგორც არწივი და აიღო სომხეთის ციხეები: გაგი, ტერონაკალი, ქავაზინი, ნორბედი, მანასგომნი და ტალინჯაქარი. ივნისის თვეში გაემგზავრა ლაშქრით, განვლო ჯავახეთი, კოლა, კარნიფორა, ბასიანი სპერამდე, სადაც იპოვა თურქმანი, მოსრა და დაატყვევა; დაწვა ოლთისი, მოვიდა თრიალეთს დიდი გამარჯვებით.

20 აგვისტოს მოვიდნენ ანისელი თავადების მწიგნობრები და მოახსენეს ქალაქისა და ბოჟანას წყაროსთან მდგომი ციხეების მოცემა. სწრაფად გაგზავნა წვევის წიგნები და მესამე დღეს 60000 მხედრით წინ დაუდგა წარმართებს. მესამე დღეს იოლად აიღო ქალაქი ანისი და მისი ციხეები, მიმდგომი სოფლები და ქვეყნები.

ანისის დიდი საყდარი მიზგითად იყო ქცეული და ქრისტიანთა სისხლით იყო მორწყული ტაძარი და ქალაქი. ეს საყდარი ბერძენთა ასულის – დედოფალ კატრონიტეს აგებული იყო და იქვე იყო დასაფლავებული. ხელახლა აუგეს წესი და თვით მეფემ ჩასძახა სამჯერ საფლავს: „გიხაროდენ შენ, წმიდაო დედოფალო, რამეთუ იხსნა ღმერთმა შენი საყდარი ურჯულოების ხელიდან“. ამის გამო მკვდრის ძვლებმა საფლავიდან ხმა გამოსცეს. ამ საკვირველებისათვის მეფემ ღმერთს მადლობა შესწირა.

ანისის მცველად მესხი აზნაურები დატოვა. შემდეგ გაემგზავრა შარვანში, აიღო ქალაქი შამახია და სრულიად ყოველი შარვანი და დატოვა ციხეებსა და ქალაქებში ჰერთა და კახთა ლაშქარი. იქაური ყოველი საქმის გამგებლად და ზედამხედველად დანიშნა მწიგნობართუხუცესი სვიმონ, ჭყონდიდელი მთავარეპისკოპოსი. მაშინ იგი იყო აგრეთვე ბედიელ-ალავერდელი, მსგავსი გიორგისა, თავისი დედის ძმისა, კაცი ყოვლითურთ სრული და ბრძენი.

განაგო მეფემ შარვანის ყოველი საქმე, აავსო სიკეთით და საბომბრით ქურთები, ლეკები და თარასნი. მოვიდა ქართლში, ყივჩაღებს გაუჩინა საზამთრო სადგური და საზრდელი, ზედამდგომი კაცები და განაგო ყოველი საქმე სომხეთისა და ანისისა. გაზაფხულისათვის აპირებდა უფრო დიდი საქმეებისა და ლაშქრობების წამოწყებას, რადგანაც წინ ვერავინ აღუდგებოდა, რამეთუ თვით სულთანი თავის სამყოფელშივე ძრწოდა შიშისაგან და არც თავისი ძველთაგანვე საკუთარი ქალაქები მიაჩნდა თავის საკუთრებად, მძინარეს შიში და მღვიძარეს სიკვდილი ელანდებოდა.

ამის გამო ზედიზედ გამოუგზავნა მოციქულები ძღვენით სავსენი, რათა დაემშვიდებინა და მოემადლიერებინა იგი; გამოგზავნა ძვირფასი საჭურჭლენი, ტურფანი და მრავალფერნი, იშვიათი ფრინველები და მხეცები ძნელად საპოვნელი, ეძიებდა მშვიდობას და სიყვარულს, ყივჩაღებისაგან დაურბევლობას და ვფიქრობ, რომ მეფემ მამა-პაპების დროს მიტაცებული ქვეყნები, ტყვეები და სიმდიდრე მრავალწილად უკანვე დაიბრუნა. დაამშვიდა ქვეყანა, აავსო, აღაშენა ყოველივე უპატრონობით დანგრეული და ყველა დროს გადაამეტა მშვიდობით და სიმდიდრით ჩვენი სამეფო წარსული ოხრების სანაცვლოდ.

ყოველი საქმის მოთხრობა, რაც მან ქმნა და აღასრულა, რომელიც ჩვენ მცირედი სიტყვით წარმოვაჩინეთ, შეუძლებელია.

სიბრძნის დედად გონივრულად ჰპოვა შიში ღვთისა, საღვთო წერილი რამდენიც კი ჰპოვა ქართულ ენაზე გადმოღებული სხვა ენებიდან, ძველი და ახალი, შეიყვარა და შეითვისა. ისინი იყვნენ მისი საზრდელი. ყველაზე უფრო გემოვანი, საწადელი და ტკბილი საზრდელი. ისინი იყვნენ – შვება, განცხრომა, საწვრთნელი და სარგებელი, დღე და ღამე, მგზავრობისას, მოუწყენელ ლაშქრობისას, განუსვენებელი შრომისას – თან ახლდა წიგნებით დატვირთული ჯორები და აქლემები. სადაც კი ცხენიდან ჩამოხდებოდა, პირველ ყოვლისა მიუტანდნენ წიგნებს და არ დაამთავრებდა კითხვას დაღამებამდე.

ნავახშმევს ძილის ან სხვა რაიმე საქმის ნაცვლად კვლავ წიგნს კითხულობდა, და როცა თვალი დაეღლებოდა, ყურს შეუნაცვლებდა, არა ზერელებდ,

არამედ ფრიადი სიფრთხილით უსმენდა მკითხველს, გამოიძიებდა, გამოიკითხავდა, ხშირად თვითვე განმარტავდა მათ სიღრმესა და ძალას, უფრო საკვირველია ეს საქმე: ყველამ იცით, თუ როგორი გატაცება იცის ნადირობამ. ნადირობის დროსაც კი ხელში წიგნი ეჭირა და ჟამის მოსვლის დროს, მისცემდა ხოლმე წიგნს ვინმე მსახურს და თვით გამოედევნებოდა. ნურვის ეგონება, რომ ხელცარიელი ბრუნდებოდა.

და ვიტყვი სხვა საქმესაც, წიგნთა სიყვარულის საცნაურმოყველს. ერთხელ წინ დაიდო წასაკითხავად წიგნი სამოციქულო, დასრულებისას ნიშანს სვამდა წიგნის ბოლოს, წლის დასასრულს ამ ნიშნების რიცხვი დავითვალეთ: ოცდაოთხჯერ წაეკითხა.

კიდევ არიან მაგალითები, მაგრამ მე ერთს ვიტყვი: ქალაქი თბილისი ჯერ მთლიანად კიდევ არ იყო დამორჩილებული, რადგანაც ჯერ კიდევ ქრისტიანების სისხლით იყო სავსე: რამეთუ ხანდახან ასტეხდნენ ღვავას და უმიზეზოდ ხოცავდნენ ქრისტიანებს, რომელთაც ნახავდნენ, ხოლო ზოგჯერ ქარავანს შემოყოლილ თურქებს აძლევდნენ სასიკვდილოდ და დასატყვევებლად. ეს ფრიად აწუხებდა დავითის სულს.

შემოვიდა ერთხელ ქარავანი დიდი განძით, თან შემოჰყვა მრავალრიცხოვანი თურქი. გაიგო მეფემ, გაგზავნა 15 კაცი ლოჭინის ხევში, რათა ქალაქის ნახირი მოეტაცებინათ, იქნებ თურქები გამოსულიყვნენ სადევნელად და ამოეწყვიტათ ამ ღონით. თვითონ მხოლოდ 300 მხედრით დაიძალა ავჭალის ჭალებში, სხვა მხედარს არავის მიენდო, არამედ მარტო წავიდა უსაჭურვლოდ, მხოლოდ ხმლით. თან წაიღო წიგნი – ღვთისმეტყველი, და სპას უბრძანა, მის მოსვლამდე ადგილიდან არ დაძრულიყვნენ.

გაგზავნილებმა გამორეკეს ნახირი, მიეწივნენ თურქები 100 კაცამდე და დიდი შებრძოლების შემდეგ დაუხოცეს ცხენები და ქვეითად იბრძოდნენ ფიცხლად.

ხოლო მეფე ცხენიდან ჩამოვიდა, ჯერ არ ელოდა მათ მოსვლას: გაიტაცა კითხვამ, ისე დაატყვევა მისი გონება, რომ სრულიად დაავიწყდა წინამდებარე საქმე, ვიდრე ხმა კვილისა არ შემოესმა. მყის დატოვა წიგნი იქვე და ამხედრებული მიჰყვა იმ ხმას, ვიდრე ზედ არ წაადგა თავის მონებს, ამ ყოფაში მყოფთ. და რადგანაც შორს იყო თავისი სპისაგან, ამიტომ მარტოდმარტო სასწრაფოდ ბრძოლაში შებრიალდა ვითარცა არწივი და თურქები განაზნია როგორც კაკბები, სწრაფად გაწყვიტა და მათი ცხენები მონებისათვის საკმარისნი გახდნენ. ამხედრებულებმა იმდენი დახოცეს, რომ მცირედმა შეასწრო ქალაქში, გზები სავსე იყო მძორებით და სასტიკი ცემისაგან დაღვლარწნილმა ხმაღმა თავისი ქარქაში უარყო. მერე მოვიდა თავის სპასთან, რომელიც დიდად საყვედურობდა.

აი, ასეთი საქმეებისაგან მოუცლელს წიგნი ჰქონდა უსასწრაფოეს საქმედ.

...ვერავინ, ძველ და ახალ მეფეთაგან, მას ვერ ემსგავსა, როგორც საქმეებიც ემოწმებთან, მზის შარავანდედზე უბრწყინვალესნი და ცხადნი, რომლებიც ქმნა თავისი სიბრძნით.

რამეთუ სულთანი თავის მოხარკედ დასვა, ხოლო ბერძენთა მეფე ჰყო, როგორც თავისი სახლეული, დასცა წარმართები, მოსრა ბარბაროსები, უმცროსებად მოიყვანა მეფეები, ხოლო მონებად ხელმწიფეები, გააქცია არაბები, იავარჰყო ისმაიტელნი, მტვრად აქცია სპარსნი, გლეხებად მათი მთავრები ...

სათნოებით სიწმიდე მოიგო, როგორც ანტონი დიდმა.

ნულარ იტყვით მის რაინდობას, ვიცი ჭეშმარიტად, რომ ათი წლიდან მუდამ წმიდა პირითა და განწმედილი გონებით იღებდა ქრისტეს უზრწნელ საიდუმლოს სვინდისის თანამოწმობით, რომლის მოწმე არის ზეცაში მყოფი სარწმუნო იგი.

ლოცვისა და მარხვისათვის რაღა საჭიროა თქმა, რამეთუ მუდამ ამ საქმიანობაში იყო. მონასტრები, საეპისკოპოსოები და ყოველი ეკლესია ლოცვის წესსა და რიგს და ყოველ საეკლესიო განგებას დარბაზის კარიდან იღებდნენ, ვითარცა უცთომელ კანონს, ყოვლად მშვენივრად დაწყობილს, ლოცვისა და მარხვის კეთილწესიერებას.

ხოლო საეშმაკო სიმღერები, სახიობანი, განცხრომა, ღვთის საძულველი გინება და ყოველი უწესოება მოისპო ლაშქარში.

გლახაკთა მოწყალება იმდენი ჰქონდა, რომ აღავსო ზღვა და ხმელეთი მისმა საქმეებმა, რამეთუ ლავრები, მონასტრები და საკრებულოები არა მარტო თავისი სამეფოსი, არამედ საბერძნეთის, მთაწმიდისა და ბულგარეთისა, ასურეთისა, კვიპროსისა, შავი მთის, პალესტინისა აავსო კეთილით. ყველაზე მეტად ჩვენი უფლის, იესო ქრისტეს საფლავი და იერუსალიმში მყოფნი შესაწირავით გაამდიდრა. და უფრო შორს, სინას მთაზე, სადაც მოსემ და ელიამ იხილეს ღმერთი, ააშენა მონასტერი, წარგზავნა ოქრო მრავალათასეული, ოქსინონი მოსაკიდელნი, საეკლესიო წიგნები – სრულად, და სიწმიდეთა ოქროს სამსახურებელნი – რჩელნი. ყოველდღე თავისი ხელით ფარულად გასცემდა მოწყალებას, ვინ აღრიცხავს, გარდა ზეცათა მამისა, რომელიც მიაგებს ცხადად, რამეთუ ჰქონდა მცირე ქისა, აავსებდა ხოლმე დღისით თავისი ხელით, ხოლო საღამოს ცარიელი მოჰქონდა მხიარულს სულით და პირით. თუ ნახევარს გასცემდა, ანდა ვერავის იპოვიდა, ამბობდა: „დღეს ვერ მივეცი ქრისტეს ჩემი ცოდვების გამო“. ამას გასცემდა არა მოხელეებისაგან მიღებულს, ანდა არა საჭურჭლიდან აღებულს, არამედ თავისი ხელით მონადირებულს, აქედანვე თავის მოძღვარ იოანეს მისცა ერთხელ დრაჰკანი 24000, რათა გაეყო გლახაკთათვის. ეს მცირედია მრავალთაგან, რომლის აღრიცხვაც შეუძლებელია.

არა მარტო მონასტრები და ლავრები გაათავისუფლა მოვალეთაგან, არამედ მისი სამეფოს ხუცესებიც ბეგარისაგან, რათა თავისუფლებმა მიუპყრან ღმერთს საღმრთო მსახურება.

ამათთან ერთად რამდენი ეკლესია ააშენა, რამდენი ხიდი სასტიკ მდინარეებზე, რამდენი გზა, ძნელად სავლელი, ქვაფენილით დაფარა, რამდენი წარმართებისაგან შეგინებული ეკლესია ღვთის სახლად აქცია, რამდენი წარმართთა შვილი წმიდა ემბაზთან მიიყვანა და გააქრისტიანა, რომლითაც მიიღო მოციქულობის მადლი, როგორც პავლემ და კონსტანტინემ.

იყო ისიც, რომ თავის სამეფოში, დიდი სპით ხშირი სვლის გამო, მომჩივანნი და გაჭირვებულნი ადვილად ვერ მიდიოდნენ მასთან, ზოგჯერ გზის მახლობელ ბორცვებზე, კლდეებსა და ხეებზეც ადიოდნენ, როგორც ზაქე, რათა იქიდან გაეგონებინათ თავისი გასაჭირი. ამის გამო დაადგინა სამართლის მცნობელნი კაცნი და მომჩივანთა განმკითხველები, რომლებითაც კმაყოფილდებოდნენ. მრავალჯერ გვიხილავს ცრემლი მის ღაწვებზე მათი გასაჭირის ხილვისას.

ვინ აღრიცხავს მისგან გათავისუფლებულ ტყვეებს, ვინ წარმოთქვამს ჯეროვნად, თუ როგორი პატივით ეპყრობოდა ბერ-მონაზვნებს, სიმდაბლით მოიკითხავდა და ეამბორობოდა, სიყვარულით შეიწყნარებდა, აძლევდა შესაფერის ქონებას და სახმარს, რათა საჭიროება უზრუნველად დაეკმაყოფილებინათ.

ესეც იყო, რომ ღვთის მიერ ჰქონდა ნიჭი, ყველასათვის საშიში: არც თავისი სამეფოს შორეულ ადგილებში, არც ლაშქარში მყოფი დიდი თუ პატარა კაცის საქმე თუ სიტყვა, კეთილი თუ ბოროტი განზრახვა არ დაემალებოდა, არც ის, თუკი რაიმე ფარულად ექმნათ ანდა ეთქვათ, ყოველივე ცხადი იყო მისთვის. ზოგიერთის გულში დაფარულ საიდუმლოს და ფიქრებსაც ამოიცნობდა ხოლმე, რითაც მათ ძლიერ აკრთობდა. სენაკებში განშორებული მონაზვნების ღვაწლი და სათნოება ცხადად უწყოდა. გზის სიშორე, ვიდრე ეკლესიამდე, ზომით იცოდა, ამით მრავალი დიდი და ძალზე სასწრაფო საქმე გააკეთა, და ეს მრავალი სიკეთის მიზეზი შეიქნა, რადგანაც ვერც დიდი და ვერც მცირე ორგულობას, ზაკვას და ღალატს ვერც კი გაიფიქრებდა, არათუ ვინმეს ეტყოდა, მეუღლეს ან მესაწოლეს, ნათესავს ან თავის ყრმას, ვინაიდან ეს მტკიცედ იცოდა ყოველმა კაცმა, რომ პირიდან ამოსვლისთანავე უეჭველად ცნობილი გახდებოდა მეფისათვის. მრავალი დასჯილიც და მხილებულიც იყო ამის გამო. ვერავინ განიზრახა მის დროს ღალატი, არამედ ყველასგან საკრძალავი იყო და სარიდი.

და ასევე მღვდელმთავრები, მღვდლები, დიაკვნები, მონაზვნები და ყოველი კაცი საქმეს წესიერად აკეთებდნენ, სათნოების გზით დადიოდნენ, რამეთუ მისი შიშით უწყესო სვლას ვერ ბედავდნენ, იცოდნენ, რომ დაფარული მისთვის არაფერი იყო. ვერც მოქალაქე, ვერც სოფლელი, ვერც მხედარი, ვერც ვერავინ, პატივისა და ასაკის მქონე, გაბედავდა განდრეკილად სვლას, ამიტომაც იყო წესიერება, კანონიერება, პატიოსნება, თვით მეძავეებიც კი კრძალვით იქცეოდნენ, საღმრთო და მშვიდობის გზით მიიმართებოდნენ ყველანი შიშით.

ეს დიდი საქმეები, მხოლოდ ღვთის მიერ შესაძლებელი, ადვილად წარმართა ისე, რომ არავის შეეძლო ასე ადვილად წარმართვა. ამისათვისაც დიდი შიში და ზარი განითქვა მთელ ქვეყანაში, შეკრთა ყველა მკვიდრი.

ერთხელ მეფის წინაშე შემოიკრიბნენ გულარძნილნი და ყოვლად ბოროტნი სომხების ეპისკოპოსები, მათი მონასტრების წინამძღოლები, ფრიად მრავალნი, რომელთაც თავიანთი თავი მიაჩნდათ ყოველგვარი სწავლულებისა და მეცნიერების თავებად. ითხოვეს, რათა მეფეს ჩაეტარებინა კრება, სადაც იქნებოდა სიტყვისგება და რჯულის გამოძიება. თუ სომხები დამარცხდებოდნენ, რჯულის ერთობას დათანხმდებოდნენ და თავიანთს შეაჩვენებდნენ,

ხოლო თუ სომხები გაიმარჯვებდნენ, მაშინ ბრძანება უნდა გაცემულიყო, რათა აღარ ეწოდებინათ მათთვის მწვალებლები და არც შეეჩვენებინათ.

მაშინ მოიწვია მეფემ ქართლის კათალიკოსი იოანე, მისი ხელქვეითი ეპისკოპოსები, მეუდაბნოენი და არსენი იყალთოელი მთარგმნელი, ქართული და ბერძნული ენების მცოდნე, ეკლესიის განმანათლებელი, სხვა მეცნიერები და ბრძენი კაცები.

დაიწყეს კამათი ერთმანეთთან ცისკრიდან საღამოს ცხრა საათამდე და ვერ დააბოლოეს, ორივე მხრიდან იყო გამარჯვების წადილი და სიტყვათა პაექრობა: რამეთუ შევიდოდნენ შეუვალ საქმეებში და ძნელად გამოვიდოდნენ.

ეს მოეწინა მეფეს და უთხრა მათ: „თქვენ, მამანო, გაურკვეველ სიღრმეებში შეხვალთ, შეუცნობელს ხედავთ, როგორც ფილოსოფოსები, და ჩვენ არ შეგვიძლია გაგება, როგორც უსწავლელებსა და ერისკაცებს. თქვენ იცით, რომ მე შორსა ვარ სწავლელებისა და მეცნიერებისაგან, როგორც სამხედრო საქმეში აღზრდილი, ამიტომაც უსწავლელი და მარტივი სიტყვებით გეტყვით თქვენ“. ეს რომ თქვა, დაიწყო მათ მიმართ ისეთი სიტყვების თქმა, რომელსაც უეჭველად ღმერთი აძლევდა მის პირს, იგავებითა და სახეებით, უცილობელი, წინდაუდგომელი, საკვირველი ახსნით დანთქა, როგორც ეგვიპტელები, პირი დაუყო მათ, უპასუხოდ და უსიტყვოდ დატოვა, როგორც ოდესღაც ბასილი დიდმა ათენელები.

ზარგახდილმა და უღონოქმნილმა მწვალებლებმა საჯაროდ აღიარეს თავიანთი დამარცხება, მხოლოდ ეს თქვეს: „ჩვენ, მეფეო, მოწაფე გვეგონე ამ თქვენი მოძღვრებისა, მაგრამ როგორც ვხედავთ, მგონი შენ თვითონ ხარ მოძღვარი მოძღვართა, რომლის ფრჩხილსაც ვერ მისწვდებიან ეგ თქვენი ვითომდა მოძღვარნი“ და ასე, თავიანთი თავის მაყვედრებელნი უკან გაბრუნდნენ შერცხვენილნი. შემდეგ ასეთი რამ აღარასოდეს გაუბედავთ.

ზოგიერთები მეფეს საყვედურობდნენ ხშირ ლაშქრობასა და მხედრობის განუსვენებლად მიმოსვლას: ვერც მშვილდი შეძლებს და ვერც ორღანოს ძალი (სიმი) მარად დაჭიმვას, რამეთუ როცა მათი მოხმარების დრო დადგება, მოსახმარებლად უვარგისნი შეიქნებიანო. მაგრამ ამის მთქმელებმა ისმინეთ ეს: მეფეს ჰქონდა აფხაზეთის მცირე სამეფო, ზემოხსენებული ჭირის გამო ჰყავდა დაჯაბნილი მცირე გუნდი მხედრებისა, ხშირი უკანდახვევის გამო უცხენონი და უსაჭურველონი, თურქთა ბრძოლის წესების უცოდინარნი, ძლიერ შემინებულნი. მას რომ უწყინარი ლაშქრობებით, მცირე, უმნიშვნელო შებრძოლებებით, სწავლით, წინაგაძლოლით, მრავალი გამარჯვებით არ გაეწვრთნა თავისი სპა, არ გაეთამამებინა მხნე ბრძოლის ცოდნით, ქებით, საბომვარის მიცემით, ჯაბანთათვის ქალის სამოსის ჩაცმით და გაკიცხვით, როგორ უნდა მოეპოვებინა ამდენი გამარჯვება, ან როგორ უნდა აევსო სამეფო? იქნებ ძილით ან მწვანეზე სმითა და განცხრომით და უკადრისი საქმეების შედგომით! არა, ასე არა, არამედ არც ალექსანდრეს უქნია ასე...

ვიტყვი მეორე მიზეზს ამ ბრალისა: იმის გამო, რომ უძველესი დროიდანვე ქართველები თავიანთ უფროსთა ორგულნი არიან ბუნებით, რამეთუ როდესაც განდიდდებიან, გასუქდებიან, დიდებას და განსვენებას იპოვიან, იწყებენ

ფიქრს ბოროტისათვის, ასევე მოგვითხრობს ძველი მატინე ქართლისა და ამჟამად ხილული საქმეც. მეფემ, ყველა ადამიანზე უფრო ბრძენმა, ეს იცოდა. ამიტომაც არ მისცა მოცლა ამის განზრახვისათვის, არც მოასვენა, არ მისცა საშუალება შეკრებისა და ამ საქმის გაკეთებისა, არამედ ყოველი საქმე, რომელიც წამოიწყო, გაასრულა მშვენივრად. ლომსაც შეიძლება ვუსაყვედუროთ, რატომ მაიმუნივით არ იხედება, ანდა კვერნასავით არ კრთება.

სხვასაც აბრალებდნენ: ზოგს შეიყვარებს, განადიდებს, ან მოიძულებს და დაამცირებს, ერთს აამაღლებს და სხვას დაამდაბლებსო, ღმერთიც ხომ ასე მოიქცა: 5 ქანქარის 10-ად მქცეველს – 10-ვე მისცა, ერთის დამკარგველს კი ისიც წაართვა, 10-ზე ხომ არ დაუმატა მეთერთმეტედ? – ან რისთვისაა ნაქადაგები სამოთხის მშვენებანი და სასუფევლის ნეტარებანი? ღვთის ნების მყოფელთათვის, ჭეშმარიტად, ხოლო უღირსთა და ურჩთათვის – საშინელებანი.

თუკი მეფე ერთგულს, ფრთხილს, ახოვანს განადიდებს უღირსთა, ჯაბანთა და ორგულთა ნაცვლად, რა უსამართლოს გააკეთებს?

განა ვინ იყო მისებრ საქმეთა მართლად აღმწერი და კაცის ვითარების მცნობელი, რომლის ჩრდილში შეკრებილნი იყვნენ ერნი, ტომნი და სხვა ენები; მეფეები და ხელმწიფეები ოსეთისა და ყივჩაღეთისა, სომხეთისა და ფრანგეთისა, შარვანისა და სპარსეთისა.

ვინ იყო მისებრ ტკბილი შეხვედრისას, საუბრის დროს სატრფიალო, დუმილისას სასურველი, მშვენიერი სახით, უმშვენიერესი ტანის მორთულობით, აღნაგობით შეწყობილი, ტანით ახოვანი, ძალით ძლიერი, სიმახვილით უძლიერესი, ღიმილით საწადელი, მჭმუნვარებისას კი უსაწადელესი, მადლიერი ხედვით, ლომისებურად საზარელი მკრთომელობისას, ცნობით ბრძენი, გამორჩევით უბრძნესი, მარტივი აზრით, მრავალაზრიანი მიმართებისას, შემრისხველი მყუდროებით, განსწავლულობის მაქებელი და უზომოებით არც ერთს არ აშფოთებდა. მაღალი უმაღლესთათვის და მდაბალი უმდაბლესთათვის, თვით მტრებისთვისაც კი საწადელი და სათნოებით საყვარელი.

ჰქონდა ყოველმხრივ მშვიდობა და დაწყნარება თავის სამეფოში. მაშინ მან, ჩვენი ცხოვრების დიდმა წინაგამგებელმა, ყოველის უმჯობესად შემცვლელმა ღმერთმა, იმ განგებით, რომელიც მან უწყის და განაწყესებს ჩვენს წლებსა და ჟამს, ისე განაგო, როგორც კეთილმა მუშაკმა: რა ჟამს იხილავს თავთავს ნაყოფით სავსეს და თავდადრეკილს, ისწრაფვის მის დაუნჯებას, და როგორც ბრძენი მენავე, როცა იხილავს მის ავსებას მრავალფერი ტვირთით, ისწრაფვის ნავსადგურისაკენ, რათა არ ევნოს ზღვისაგან. ასევე ზამთარში, მთელი სამეფოს სიმშვიდისა და დაწყნარების დროს, არა ქვეყნის კიდეში, არამედ სამეფოს შუაგულში, თვით მის მიერ წინასწარ განჩინებულ ადგილას განსასვენებლად და მისამინებლად მშვენიერი ძილით დაიძინა თავის მამა-პაპასთან.

ესეც საგულისხმოა, რომ მრავალჯერ ჩავარდნილა სასიკვდილო განსაცდელში, რომელთაგან მცირეს მოგვითხრობთ: ერთხელ ნადირობისას მუხნარს ცხენი წაექცა და ისე დაიმტვრა, რომ სამი დღე უსულოდ მდებარე იყო უძრავად, მხოლოდ სამშვინველით იყო ცოცხალი, სამი დღის შემდეგ ნამტკნარი სისხლი

ამოანთხია, მოექცა სული და სიტყვა და ძლივს ადგა ცოცხალი. ასეთი მრავალგზის შეემთხვა და ღმერთმა იხსნა სიკვდილისაგან. ასევე, ქართლში ერთ ციხეს ებრძოდა, მეფე თავისი კარვის კართან იდგა მხოლოდ პერანგით მოსილი; ვიღაცამ ციხიდან შემოსტყორცნა ისარი, ჰკრა მთავარანგელოზის ოქროს მცირე ხატს, რომელიც ყელზე ეკიდა და საღმრთო ძალამ მშვიდობით გადაარჩინა, მრავალგზის მისმა ყივჩაღებმა განიზრახეს ღალატი, გაიჩინეს მხნე კაცები, ზოგი ხმლით, ზოგი შუბით, სხვები ისრით; და ეს არა ერთ, ორ, სამ, არამედ მრავალგზის, არაოდეს მიუშვა ღმერთმა კვერთხი ცოდვილისა მართალზე, ყოველთვის ხელი ზეგარდმო ფარავდა მდევართაგან...

მაშინ იყო 24 იანვარი, შაბათი დღე, ქორონიკონი 345 (1125 წ), შობიდან 53 წლის, მეფობდა 36 წელი, და როგორც დავითმა სოლომონი, ამან თავისივე ხელით ტახტზე დასვა ძე თვისი დიმიტრი, მხოლოდ სახელით შეცვლილი, მაგრამ ყოვლითურთ მსგავსი მამისა, და დაადგა თავზე გვირგვინი პატიოსანი ქვისა, შეარტყა წელზე მახვილი, სვიანად ხმარებული, და შემოსა პორფირი, დაულოცა ცხოვრება. ასე გაცვალა ქვეყნიური მოქალაქობა ზეციურ სუფევებაში, სადაცაა შეება და სიხარული, სადაც არ არის მწუხარება და სიმდიდრე, არის სიცოცხლე, რომელსაც ვერ შეამღვრევს სიკვდილი.

ძირითადი თარიღები

1057 წ. – მეფე ბაგრატ IV ბიზანტიიდან დაბრუნდა და ლიპარიტი დასაჯა.

1060 წ. – ბაგრატ IV-მ ჰერეთისა და კახეთის უდიდესი ნაწილი შემოიერთა.

1060-იანი წლები – მეფის ხელისუფლება გაძლიერდა.

1064-65 წ. – თურქების სულთან არფ-ასლანი (1063 – 1072) შემოესია საქართველოს.

1067/68 წ. – ბაგრატ IV-მ ილაშქრა არანში.

1068 წ. – სულთან არფ-ასლანმა ამის საპასუხოდ ილაშქრა, ქართველები დაამარცხა, თბილისი და რუსთავი განძის ამირა ფადლონს გადასცა.

1069 წ. – ბაგრატ IV-მ დაამარცხა და დაატყვევა ქართლში ფადლონი. შემდეგ გაათავისუფლა სულთნის შუამდგომლობით. ბაგრატმა თბილისი აიღო და ამირათა შთამომავალს გადასცა. უფლისწულმა გიორგიმ განძა აიღო.

1071 წ. – ფანასკერტის ბრძოლაში ბიზანტიის იმპერიის ჯარები თურქებმა დაამარცხეს. დაიდო ზავი. ანატოლიის ძირითადი ნაწილი, სომხეთი, შარვანი სელჯუკებმა დაიჭირეს. ბიზანტია სელჯუკებს ხარკს უხდიდა.

1072 წ. – ბაგრატ IV გარდაიცვალა.

1072 წ. – არფ-ასლანი შეთქმულებმა მოკლეს.

1072 წ. – 1089 წ. მეფობდა გიორგი II.

1073 წ. – მეფეს დიდგვაროვნები აუჯანყდნენ. მალიქ-შაჰმა (1072 – 1092) ქართლი მოარბია.

1074 წ. – მეფე გიორგიმ და კახთა მეფე აღსართანმა ფარცხისის ბრძოლაში თურქები დაამარცხეს. გიორგი II-მ ანაკოფია წაართვა ბიზანტიელებს. თურქებმა კვლავ დაიკავეს კარის ციხე. გიორგი II-ს ყუელს (ჯავახეთში) დაესხნენ, დაამარცხეს, გაიტაცეს სამეფო საჭურჭლე, დიდი განძი.

1080 წ. – დაიწყო „დიდი თურქობა“ - თურქული ტომების შემოსევა.

1083 წ. – გიორგი II ეახლა სულთან მალიქ-შაჰს და თავს იღო ხარკის გადახდა. სულთანმა მისცა კახეთ-ჰერეთის ადების ნება, ამისათვის ლაშქარიც მისცა, მაგრამ მეფემ ეს ქვეყანა ვერ აიღო. კახთა მეფე აღსართანი გამაჰმადიანდა.

1089 წ. – მოხდა საშინელი მიწისძვრა.

1089 წ. – გამეფდა 16 წლის დავით აღმაშენებელი.

1092 წ. – გარდაიცვალა მალიქ-შაჰი.

1093 წ. – დავით მეფემ შეიპყრო ლიპარიტი და პირობით გაათავისუფლა.

1095 წ. – დავითმა იგი კვლავ შეიპყრო და 1097 წელს ბიზანტიაში გააძევა.

1095 წ. – დაიწყო ჯვაროსნული ომები.

1097 წ. – დავით მეფემ სულთანს ხარაჯა შეუწყვიტა.

1097 წ. – ჯვაროსნები მცირე აზიაში გამოჩნდნენ.

1098 წ. – ჯვაროსნებმა აიღეს ანტიოქია.

1099 წ. – ჯვაროსნებმა აიღეს იერუსალიმი.

1103 წ. – ჩატარდა რუის-ურბნისის კრება, კლდეკარის საერისთავო გაუქმდა.

1110 წ. – გიორგი ჭყონდიდელმა სამშვილდე აიღო.

1115 წ. – გიორგი ჭყონდიდელმა რუსთავი აიღო.

1116 წ. – დავით მეფემ თურქებს შეუტია ტაოში.

1116 წ. – დავით მეფემ თავისი ქალიშვილი კატა ბიზანტიის დედოფლად გაგზავნა.

1117 წ. – დავითმა შარვან შაჰს შეუტია.

1118 წ. – დავით IV-მ რახსის პირზე მდგომ თურქებს შეუტია, გადმოიყვანა ყივჩაღები.

1120 წ. – შირვანის ქალაქი ყაბალა აიღო.

1121 წ. – 12 აგვისტოს მოხდა დიდგორის ომი.

1122 წ. – დავითმა თბილისი აიღო.

1123 წ. – მეფემ დმანისი აიღო.

1123 წ. – სულთან შარვანში შეიჭრა, დავითის გამოჩენისას გაიპარა.

1124 წ. – მეფემ სომხეთის ციხეები აიღო.

1124 წ. – აგვისტოში დავით IV-მ ქალაქი ანისი დაიკავა.

1125 წ. 24 იანვარი – გარდაიცვალა 52 წლის დავით მეფე.

მეფე დავითი – მორჩილი ბერისა

არსენ იყალთოელი მოძღვარი და სულიერი მამა იყო დავით აღმაშენებლისა; ფრიად განათლებული, მეცნიერი, შემოქმედი მოღვაწე, ენათა მცოდნე, ღვთისმეტყველი, ფილოსოფოსი, მთარგმნელი საეკლესიო წიგნებისა, ბურჯი მართლმადიდებლობისა. მას თავისი დროის ქართველობა დიდად აფასებდა. ეფრემ მცირეს უთქვამს: ადამიანისაგან შეუძლებელი არსენისაგან შესაძლებელია ღვთისა და მისი წმიდანების მეოხებითო. ი. ლოლაშვილის თანახმად, არსენს სახელმწიფო მრჩევლად დადგომამდე უსწავლია კონსტანტინოპოლის მანგანის აკადემიაში, შემდეგ შავ მთაზე (ანტიოქიაში) უმოღვაწენია ეფრემ მცირეს ხელმძღვანელობით,¹ შემდეგ კვლავ კონსტანტინოპოლში – მანგანის მონასტერში გადასულა და მოღვაწეობდა.² 1103 წლისათვის სამშობლოში დაბრუნებულა – შიომღვიმის მონასტერში.

„ჩვენში მოსვლის დღიდან არსენი გამხდარა დავითის გონიერი მოძღვარი, დავითი კი არსენის მორჩილი შეგირდი. ამან განაპირობა ის, რომ არსენი თითქმის 25 წლის განმავლობაში მეფეს ედგა გვერდით და ამ მეფის ხელშეწყობითა და თანადგომით ეწეოდა საეკლესიო-საზოგადოებრივ და სამწერლო-სამონასტრო საქმიანობას... არსენის შემოქმედებითი საქმიანობა გაიშალა და გაიფურჩქნა დავით მეფის ინიციატივითა და მფარველობით, ხოლო დავითის მიერ პოლიტიკური და კულტურული რეფორმები გატარდა არსენის რჩევითა და შთაგონებით. დავითი არსენს უწოდებდა „სასოსა და განმანათლებელს“.³

უფრო მეტიც, ი. ლოლაშვილის აზრით, დავით მეფე იყო მორჩილი არსენ იყალთოელისა. „მორჩილი“ საეკლესიო ტერმინია და ეწოდება ერისკაცს, რომელსაც ევალება ადასრულოს თავისი სულიერი მოძღვრის ყოველი ნება. ცხადია, საბოლოო მიზანია ადამიანის სულიერი ამაღლება, მაგრამ ხშირად მორჩილებისას ხდება ერისკაცის გამოცდა, არის თუ არა ის შესაფერისი სამონაზვნო მოღვაწეობისა. დავით მეფესაც თავისი სულიერი მოძღვრის დიდი მორჩილება ჰქონია და თვითონ არსენიც მეფისათვის დიდად სანდო პირი ყოფილა. არსენი მეფისაგან იმდენად ნდობით აღჭურვილი პირი იყო, რომ მისი სიტყვა მბრძანებლისა და მორჩილის მიერ უყოყმანოდ სრულდებოდა. ამ მხრივ, ფრიად საგულისხმოა დავით მეფის გამონათქვამები: „ბერმან არსენი მიბრძანა ამის ანდერძისა დაწერა“ (და მან ეს ანდერძი დაწერა კიდევ), „მიბრძანა სასომან ჩემმან ბერმან არსენი“ მღვიმის წესთა დასხმა (და მან ამისი ნებაც დართო); „კანდლები, რომელი მე მომიხსენებია და რომელი არსენის დაუდგამს, ნუშცავის უკადრებია გამოღება“; „ვითა აწ არსენის გაუწესებია... ნუ ვინ შეცვლის ამას წესსა“ და ა.შ. თავის „სასოსა და განმანათლებელს“ მეფე ყველაფერში ენდობოდა, მის ყველა სურვილს ასრულებდა და ბევრ რამესაც სწავლობდა მისგან. და ეს ხდება იმ დროს, როდესაც არსენის მიმართ ასე მოკრძალებული მეფე ღვთის რისხვას აწევდა ურჩ ფეოდალებს, ქვეყნის ორგულთ, გარეშე მტრებს. სიმკაცრისა და მორჩილების ასეთი კონტრასტი ახასიათებდა დავით აღმაშენებელს. ერთი მხრივ იგი, როგორც მეფე და სახელმწიფო მოღვაწე, მტკიცე ნებისყოფით, გონიერი მოქმედებითა და სამხედრო და ადმინისტრაციული

მართვის ნიჭით ქმნიდა ძლიერ სახელმწიფოს და მის სამსახურში აყენებდა ყველას, ერსაც და ბერსაც, ხოლო მეორე მხრივ ის, როგორც განათლებული ადამიანი, თავყანას სცემდა მეცნიერებას, პატიოსნებასა და ერთგულებას, რომლის უნიკალური განსახიერება იყო მისი მოძღვარი – არსენ იყალთოელი“.⁴

არა მარტო მეცნიერების, ერთგულებისა და პატიოსნების გამო ემორჩილებოდა დავით აღმაშენებელი ბერებს გიორგი ჭყონდიდელს, არსენ იყალთოელს თუ იოანე კათალიკოს-პატრიარქს, არამედ ის ქართულ ეკლესიას განიხილავდა, როგორც საქართველოს ჭეშმარიტ გამაერთიანებელ და მესაჭე ძალას, რომელსაც შესწევდა უნარი უფალი ღმერთის შემწეობით განეახლებინა და გაეცხოველებინა (გაეცოცხლებინა) ქართველი საზოგადოება, სულიერების ახალ საფეხურზე აეყვანა ის. ეს შემდგომ მართლაც ასე მოხდა, ქართველი ერის ოქროს ხანა – ეპოქა დავითისა და თამარისა – სწორედ სახელმწიფოსა და ქართული ეკლესიის ძალზე ღრმა ურთიერთთანამშრომლობით შეიქმნა.

დავით აღმაშენებელი თავის სახელმწიფოს მართავდა საეკლესიო მოღვაწეების საშუალებით. კერძოდ, მან შექმნა მთავრობა, რომლის უმთავრესი თანამდებობები სამღვდელთა ხელში იყო. უფრო მეტიც, გიორგი ჭყონდიდელი ეპისკოპოსი მეფის მამად და სახელმწიფოს პირველ ვაზირად ითვლებოდა. „იგი მეფის შემდეგ მეორე კაცი იყო სახელმწიფოში და ერთნაირად მიუწვდებოდა ხელი როგორც საერო, ისე სასულიერო საკითხებზე“⁵. ის იყო მწიგნობართუხუცესიც, მასვე ექვემდებარებოდა უმაღლესი სასამართლო ორგანო - „სააჯო კარი“⁶.

გიორგი ჭყონდიდელი იყო „მამა მეფისა“ და წარმოადგენდა ქალკედონიზმის, ანუ როგორც იმჟამად მიიჩნეოდა საქართველოში, ქართული ქრისტიანობის სიმბოლოს. ამიტომ არ არის შემთხვევითი, სწორედ გიორგი ჭყონდიდელის უშუალო ხელმძღვანელობით ციხე-ქალაქ სამშვილდის აღება 1110 წელს. სამშვილდის აღება მოჰყვა ქვემო ქართლის მთავარ ციხეთა განთავისუფლება. მართალია, ეს ციხეები მაშინ თურქების მიერ იყო დაჭერილი, მაგრამ, საერთოდ, იქამდე სულ რამდენიმე ათეული წლით ადრე, სამშვილდე წარმოადგენდა ცენტრს მონოფიზიტური სახელმწიფოსი. ის ლორე-ტაშირის კვირიკიანთა სამეფოს დედაქალაქი იყო. თურქების მიერ ამ სამეფოს, ანუ ქვემო ქართლის ციხეთა დაჭერის შემდეგაც, მონოფიზიტური ეკლესიის გავლენა ამ ქართულ მიწაზე კვლავაც ძლიერი იყო. აღსანიშნავია, რომ აქ ჭეშმარიტად ქართულ ქვეყანაში (ქვემო ქართლში), მონოფიზიტური ეკლესია ხელოვნურად გააბატონეს არაბმა დამპყრობლებმა (იხ. ამის შესახებ შემდეგ თავებში), არაბებისა და სომხური ეკლესიის კავშირის შეკვრისა და ქალკედონიზმის წინააღმდეგ ერთობლივ ქმედებათა შედეგად. ამ პოლიტიკურმა ძალებმა წარმოქმნეს აქ სომხური სახელმწიფოებრიობა (კვირიკიანების სამეფო), რომლის მოქალაქეთა დიდ უმრავლესობას ქართველობა შეადგენდა, მათი ერთი ნაწილი გრიგორიანულ სარწმუნოებაზე იყო გადაყვანილი. თურქეთის ბატონობისაგან აქ განმათავისუფლებელი მღვდელთმთავრის გამოჩენას უდიდესი მორალური და სულიერი მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა ადგილობრივი ქრისტიანების კვლავ დედა-ქართულ ეკლესიაში დასაბრუნებლად. მართლაც, ამის შემდეგ სულ მალე ქვემო ქართლი უწყვეტად, თითქმის XVIII საუკუნემდე იქცა

ქართული ეკლესიის ნაყოფიერ სამოღვაწეო ასპარეზად. ქვემო ქართლს, მონო-ფიზიკთა, ანუ „სომეხთა“ მეფობის გამო სომხითი ეწოდა. გაერთიანების შემდეგ საქართველოს მეფეს „სომეხთა მეფის“ ტიტულიც ჰქონდა (ანისის, ანუ არმენიის, მეფეებს შაჰანშა ეწოდებოდათ), რაც, სწორედ ამ კუთხის მფლობელობას აღნიშნავდა.

სამშვილდის აღებას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა იმიტომ, რომ იგი ძლიერი ციხე იყო და სამხრეთით ტფილისს ამაგრებდა; სამხრეთის სავაჭრო გზაც ამ ქალაქზე გადიოდა... თურქებსაც ამ ამბავმა თავზარი დასცა: „ცნეს რა თურქთა აღება სამშვილდისა, უმრავლესნი ციხენი სომხითისანი დაუტევნეს და ღამე მეოტ იქმნეს“. ქართველები ამ მოულოდნელმა გარემოებამ ძალზე გაახარა და მტრისაგან მიტოვებული ციხეები სიამოვნებით „ჩვენ თანა მოითვალნეს“⁷.

თურქების სულთანმა ამ ამბებთან დაკავშირებით გამოგზავნა ასიათას-კაციანი ლაშქარი. მაგრამ მათ დავით აღმაშენებელი საბრძოლველად მზად მყოფი მხედრობით დახვდა, თურქები გაიქცნენ.

„რაკი თურქები ასე თავზარდაცემულები იყვნენ, გიორგი ჭყონდიდელმა და მწიგნობართუხუცესმა, ალბათ, დავით აღმაშენებელთან შეთანხმებით, კვლავ განაგრძო თავისი სამხედრო მოქმედება და „მეფისა მუხრანს ყოფასა“ მან მტერს რუსთავიც წაართვა“⁸. ეს მოხდა 1115 წელს.

ამ უდიდესი გამარჯვებისთვის, ალბათ, 1110–1115 წლებში მთელ საქართველოში ლოცავდნენ „მეფესა და მღვდელმთავარს“.

1118 წელს ყივჩაღების გამოყვანის ურთულესი საქმეც გარკვეულწილად გიორგი ჭყონდიდელთან იყო დაკავშირებული. საერთოდ, მეფე მღვდელმთავარს უწინამძღვრებდა ხოლმე თითქმის ყველა დიდ და გასაოცარ სამხედროსა და სასულიერო საქმეს, არა ერთი და ორი წლის, არამედ მთელი სიცოცხლის მანძილზე.

დავით მეფე ქვეყანას თავის კარზე მყოფი ბერების ხელით მართავდა (იგულისხმება მწიგნობართუხუცესი – ჭყონდიდელი გიორგი, კათალიკოს-პატრიარქი იოანე, თავისი მოძღვარი იოანე, არსენ იყალთოელი და სხვები). ყველა ისინი უდიდესი თანამდებობის მქონენი იყვნენ. მათ სამოხელეო სახელოზე უფრო მაღალი სახელო ქვეყანაში არ არსებობდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ დარბაზის კარზე მოღვაწე ეს მღვდელმთავრები წარმოადგენდნენ კიდევ სინოდს ქართული ეკლესიისას, რომელიც ეკლესიას აძლევდა კანონსა და რიგს. დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი მოგვითხრობს, რომ ამ მეფის დროს „მონასტერნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი ეკლესიანი წესსა და რიგსა ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვლად შვენიერსა და დაწყობილსა, კეთილწესიერებასა ლოცვისა და მარხვისასა“.⁹

„ხელმწიფის კარის გარიგება“ მოიხსენიებს 4 ბერს, რომელთაც საქართველოს მთავრობაში უპირველესი ადგილები ეჭირათ. 4 ბერს მოიხსენიებს რუის-ურბნისის კრების „მეგლისწერაც“: 1) იოანე კათალიკოს-პატრიარქს, 2) ევსტათი მონაზონს, 3) გიორგი მონაზონ-მწიგნობართუხუცესს, 4) არსენი მონაზონს.

ჩვენ ზემოთ გამოთქმული გვექონდა მოსაზრება, რომ 4 ბერი მღვდელ-მთავარი წარმოადგენდა ქართული ეკლესიის სინოდს, არსებულს ხელმწიფის კარზე, ანუ „დარბაზის კარზე“. მათ ეკლესიის გარდა სახელმწიფო საქმეების წარმართვის მოვალეობაც ეკისრებოდათ. ამ ოთხი ბერიდან იოანე იყო სრულიად საქართველოს პატრიარქი და ამავე დროს ქართლის კათალიკოსი, ევსტათი უნდა ყოფილიყო აფხაზეთის კათალიკოსი, გიორგი - ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესია, ხოლო არსენი იყალთოელი, ჩანს, მოძღვართმოდვარი იყო.

მეფე დავითი მუდამ ბერების წრეში ტრიალებდა, საღმრთო სიბრძნეზე ედგა სამეფო ტახტი. ამით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რომ დავითი სასულიერო წიგნების უზადლო მცოდნე იყო. მის „გალობანი სინანულისანი“ გამოყენებული ყოფილა შემდეგი დასახელების სასულიერო წიგნები: ძველი აღთქმის წინასწარმეტყველებანი (ესაია, ეზეკიელი), დაბადება, სიბრძნე სოლომონისა, გამოსვლათა, ფსალმუნი, მეფეთა, იგავნი, II შჯულისა, ეკლესიასტე, მსაჯულთა, 2 ნეშტთა, სამოციქულო, კერძოდ, ეპისტოლეები პეტრესი, პავლესი – ვილიპელთა, რომაელთა, I კორინთელთა, I ტიმოთეს მიმართ, იაკობისა; სახარებანი მათესი და ლუკასი, გამოცხადება¹⁰, ამიტომაც მართებულა ივ. ჯავახიშვილის განცხადება: „დავით აღმაშენებელს თავისი თავი „უსწავლელ“, „მსოფლიო“ და „მხედრობათა შინა აღზრდილ“ კაცად მიაჩნია, მაგრამ რასაკვირველია, ეს თავმდაბლობით მოსდიოდა, იგი ნასწავლი და განათლებული ადამიანი ყოფილა“.¹¹ დავითს ღრმა საეკლესიო-საღვთისმეტყველო განათლება ჰქონდა მიღებული.

უთუოდ მეფის ღრმა ქრისტიანობას მოწმობს ის, რომ „კაცთმოყვარე და გულშემატკივარი ადამიანი იყო, ავადმყოფთა და დავრდომილთათვის ზრუნავდა...“¹² როგორც ახალი, ისე ძველი აღთქმა დავითს შესისხლხორცებულნი აქვს, ეს ჩანს არა მარტო მისი ცხოვრების მაგალითებით, არამედ, როგორც ითქვა, მისი თხზულებიდან – „გალობანი სინანულისანი“. ეს გალობა, დიდმარხვის I კვირის საკითხავი ანდრია კრიტელის სინანულის საგალობლის გავლენით არის დაწერილი საეკლესიო საჭიროებისათვის. დავითის ამ გალობას, ჩანს, დიდმარხვის დროს გალობდნენ ეკლესიაში შესაბამის დროს. ამიტომაც ცდებიან ის მკვლევარები, რომლებიც ამ „გალობაში“ ავტობიოგრაფიულ ცნობებს ეძიებენ და აზოგადებენ დავითის ცხოვრების შესწავლის მიზნით. შეიძლება ითქვას, „გალობანი სინანულისანი“ ისეთივე ტრადიციული ტრაფარეტებია დაწერილი, როგორც მსგავსი თხზულებანი იმდროინდელი საეკლესიო პოეტებისა, მაგალითად – „კაენის მკვლევლებრი ცნობაი, სეთის ძეთა ლირწებაი, გმირთა სიღოდით მავლობაი“ და სხვა მსგავსნი არა ავტობიოგრაფიული, არამედ მწიგნობრული (ე.ი. ძველი და ახალი აღთქმიდან გამომდინარე) შედარებებია. იგივე ითქმის დავითის ნათქვამზე: „ცოდვათა სიჭაბუკისა და უმეცრებისა ჩემისასთა ნუ მოიხსენებ“. ეს გამონათქვამი მხოლოდ გამეორებაა ებრაელთა მეფე დავითის 24-ე ფსალმუნის მე-7 მუხლისა „ცოდვათა სიჭაბუკისა და უმეცრებისა ჩემისათა ნუ მოიხსენებ, წყალობათა შენთა მომიხსენე მე სიტკბოებითა შენისათვის, უფალო“. ამას წერდა ებრაელთა მეფე ქრისტიანობამდე დიდი ხნით ადრე, ხოლო ქართველთა მეფემ მხოლოდ გაიმეორა

საეკლესიო ჰიმნის დაწერის დროს. დავითი საეკლესიო პოეტი და ალბათ კომპოზიტორიცაა, რადგან გალობა – მუსიკისა და ტექსტის ერთობას მოითხოვდა.

საერთოდ, ქრისტიანი ვალდებული იყო მოენანიებინა „ნებისითი თუ უნებლიე, მეცნიერებით თუ უმეცრებით“, სიჭაბუკისას თუ ასაკში შესვლისას ჩადენილი ცოდვა. ყოველი ადამიანი ვალდებული იყო, სინანულით ემარხულა აღდგომის სიხარულის მიღებისათვის. დავითი სწორედ ასეთი მონაწილე ქრისტიანი იყო. ის და მისი ოჯახი თაყვანისმცემელი იყო ქრისტიანული სიწმიდეებისა. XII საუკუნის დასაწყისში იერუსალიმიდან, წმიდა საფლავის კანტონიდან, სწერდნენ პარიზის ღვთისმშობლის ტაძრის კრებულს, ცხოველმყოფელი ხისაგან გამოთლილი წმიდა ჯვარის შესახებ: „ამ ჯვარს დავით, მეფე ქართველთა, სანამ ცოცხალი იყო, უადრეს თაყვანისცემას და სიყვარულს უძღვნა“¹³ აღსანიშნავია, რომ მსგავსი ჯვარი ჰქონია აგრეთვე „ქართველთა პატრიარქს“¹⁴

ზ. ავალიშვილი წერს: „ჯვაროსნებს ძალიან უჭირდათ საქმე სირია-პალესტინაში“¹⁵ ჯვაროსანთა ომის დაწყებისას დავით მეფე ყოველმხრივ ეხმარებოდა მათ. ქართველ მეფეს სირიაში ულაშქრია, ხოლო ქართული წყაროს მიხედვით, იერუსალიმიც დაულაშქრავს.

„აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთი აღმოსავლური წყაროს მიხედვით, დიდგორის ომის წინა ხანებში ქართველებს გაულაშქრიათ სირიაშიც, რომელიც მათ ადრეც მოუბრუნებიათ. როგორც ირკვევა, XII ს-ის 20-იან წლებში დავითის ბრძოლა თურქების წინააღმდეგ რამდენიმე ფრონტზე, მიზნად ისახავდა თურქების განდევნას არა მარტო საქართველოსა და მისი მეზობელი ქვეყნებიდან, არამედ თურქთა ძალების შესუსტებას საერთოდ მახლობელ აღმოსავლეთში, ეს კი თავისი შედეგებით ცხადია, სავსებით ეხმაურებოდა იმ მოლაპარაკებას, რომელიც საქართველოში სწორედ ამ ამბების წინ გაიმართა დავით IV-სა და ბალდუინ II-ს შორის“¹⁶

„თამარის პირველი ისტორიკოსის ცნობით, დავით აღმაშენებელი თავისი ლაშქრით იერუსალიმისათვის ბრძოლაშიც კი იღებდა მონაწილეობას“¹⁷

უთუოდ ხმა – „მეფე და მღვდელმთავარი“, რომელიც ქრისტიანთა გამარჯვებებს თან ახლდა საქართველოში, ახლა გასცდა მის ფარგლებს და იერუსალიმის კედლების სიახლოვესაც გაისმა.

„...იმ ურთიერთობამ, რომელიც საუკუნეების მანძილზე საქართველოსა და ჯვაროსნებს შორის არსებობდა, როგორც ჩანს, დასაბამი მისცა ფართოდ გავრცელებულ ლეგენდას „მეფე-მღვდელმთავარ იოანეზე“. ეს ლეგენდა წარმოიშვა ჯვაროსანთა ლაშქრობის ხანაში და გავრცელდა ჩინელებში, თურქებში, მონღოლებში, სპარსელებში, ინდოელებში, არაბებში, სომხებსა და ყველა ევროპელ ხალხშიც, რომელნიც მონაწილეობას იღებდნენ ჯვაროსნულ ომებში... მთელ მსოფლიოში ფართოდ მოარულ ლეგენდად არის მიჩნეული... მისი შინაარსი ქრონიკის მიხედვით ასეთია: „...რამდენიმე წლის წინათ ვიღაც მეფე და ბერი იოანე, რომელიც სპარსეთისა და სომხეთის გაღმა, უკიდურეს აღმოსავლეთში ცხოვრობს და თავის ხალხთან ერთად ქრისტიანულ, მაგრამ ნესტორიანულ ეკლესიას ეკუთვნის, სპარსელთა და მიდიელთა მეფე ძმებს თავს

დაესხა, მათი რეზიდენცია დაიპყრო მღვდელმთავარმა იოანემ, რომელსაც ასე უწოდებენ ჩვეულებრივ, სპარსელები გააქცია და გაიმარჯვა. მღვდელმთავარ იოანეს სურდა სწრაფად დახმარებოდა იერუსალიმის ტამარს¹⁸.

შ. მესხია წერს: „არმენიისა და სპარსეთის მიღმა მცხოვრები“ „მეფე-მღვდელმთავარი“ სხვა ვინ უნდა იყოს, თუ არა დავით აღმაშენებელი. როგორც ეს უკანასკნელ ხანებში გაირკვა, ამ ლეგენდის თავდაპირველ ვარიანტში მთავარ გმირად იოანე მეფე-მღვდელმთავარი კი არ ყოფილა დასახელებული, არამედ მეფე დავითი. ლათინურ ენაზე შედგენილ XIII საუკუნის ინგლისურ ქრონიკაში ნათქვამია: „მთელ საქრისტიანოში გავრცელდა ხმა, რომ მეფე დავითი, იოანე პრესვიტერად სახელდებული, აურაცხელი ჯარით დაიმრა ინდოეთიდან და უკვე დაიპყრო მიდია და სპარსეთი“. იმდროინდელ მსოფლიოში ასე ფართოდ გავრცელებული ეს ლეგენდა დავით აღმაშენებლისა და მის დროს გადახდილ ომებზე იყო¹⁹.

ისმის კითხვა, რატომ უწოდეს დავით მეფეს ლეგენდებში მღვდელმთავარი?

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოში ხშირად გაისმოდა გამარჯვების ყიჟინა – „მეფე და მღვდელმთავარი“, რამეთუ მეფე ყოველ დიდ საქმეს რომელიმე ქართველი მღვდელმთავრის მონაწილეობით აკეთებდა. ეს ხმა უცხოეთშიც გასულა, ოღონდ „მეფე და მღვდელმთავარი“ ერთ პირად მიუჩნევიათ, გაუერთიანებიათ.

მაგრამ რატომ უწოდეს „მღვდელმთავარი იოანე“? ეს კითხვა თურმე წინათაც არსებულა. „სხვათა შორის, ის აზრიც გამოითქვა, რომ „იოანე ხუცესის“ თქმულება იოანე ორბელიანის (დემეტრესა და გიორგი III-ის ამირსპასალარი) სახელით უნდა აიხსნებოდეს²⁰.

შეიძლება, აქ ივანე ორბელიანი არაფერ შუაშია, მეფე დავითს გვერდით ედგა მღვდელმთავარი იოანე – საქართველოს პატრიარქი. ალბათ, მისი სახელით უნდა აიხსნას თქმულებაში „მღვდელმთავარი იოანეს“ მოხსენიება.

მართლაც, საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქი იოანე, დავით აღმაშენებლის თანამებრძოლი, უდიდესი გამარჯვებების სულისჩამდგმელი იყო. მაგალითად, აი როგორ ახასიათებს მას რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა: – „ამ კრების თავი, წინამძღვარი და სახე იყო ღვთის კურთხეული, სულიერი სიმშვიდით მოსეს მსგავსი, დიდი სამოელისებრ ერისათვის მლოცველი და სრულყოფადთა მადლით მცხებელი ღირსი მთავარეპისკოპოს-კათალიკოსი იოვანე, მთელი საქართველოს დიდი მამამთავარი“²¹.

„იოანე, ყოვლად ღირსი მთავარეპისკოპოსი-კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოსა დიდი მამამთავარი“.

რუის-ურბნისის კრება პირველი დიდი და სერიოზული გამარჯვება იყო დავით მეფისა და მას იოანე მღვდელმთავარი ამზადებდა. თვით მეფის სიკვდილის ჟამსაც იოანე კვლავ ავტორიტეტული პირია. მას ანდერძში იხსენიებს.

„...დავითი ასეთ განკარგულებას იძლევა: ჩემი ეკლესიის დამთავრება-კურთხევას თუ ვერ მოვესწრო, მაშინ არსენისათვის მიცემულ პერპერითა და კოსტანტით შენობას „კალაპოტი გამოუყარონ, მოლესონ, მოხატონ და ძემან

ჩემმან დემეტრე, თანადგომითა კურთხეულის მწიგნობართ-უხუცესისა და ბერთა ჩემთაითა (იგულისხმებთან არსენი და იოანე მოძღვარი) აკურთხონ ხელითა იოანე ქართლისა კათალიკოზისათა, თანა-დახუდომითა იმერთა და ამერთა ყოველთა ეპისკოპოზთაითა.²²

ე.ი. იოანეს გელათის კურთხევა დაევალა.

დავით მეფეს იოანე სომხეთშიც ახლდა. პ. იოსელიანი წერს: „საქართველოს ძღვევამოსილმა მეფემ, დავითმა, ქალაქ ანისში მოიწვია საეკლესიო კრება იოანე ქართლის კათალიკოსისა და სწავლული ეპისკოპოსების – არსენ იყალთოელის, ეგრემ მცირის, თეოფილესა და იოანე ტარიჭისძის მონაწილეობით“.²³

მართლაც, დავითმა „მოუწოდა იოანეს, კათალიკოსსა ქართლისასა და მის ქვეშეთა ეპისკოპოსთა და მეუდაბნოეთა“.²⁴

მეფეს მოძღვარიც ჰყოლია – იოანე (ხომ არ იყო ეს მოძღვარი იგივე კათალიკოსი?). მემატანე წერს: თვისსა მოძღვარსა იოვანეს მისცა ოდესმე დრაჰკანი, ვითარ 24000, რათა განუყოს გლახაკთა“.²⁵

როგორც ზემოთ მოყვანილი მიუთითებს, საქართველოს უპირველეს მღვდელმთავარს დავით აღმაშენებლის დროს იოანე ერქვა. ის მეფეს თან ახლდა სომხეთში, ანისში. უნდა ვიფიქროთ, რომ წმიდა ადგილებისაკენ ლაშქრობისას მეფეს თან ახლდა წმიდა ქალაქ იერუსალიმში ლოცვას მონატრული იოანე მღვდელმთავარი. მეფისა და მღვდელმთავრის სახელები – დავითი და იოანე – გააერთიანა ხალხმა. თუმცა, შეგვეძლო გვეფიქრა იმის შესახებაც, რომ მეფე ბერად აღიკვეცა „იოანეს“ სახელით.

როგორც პარაგრაფის დასაწყისში აღინიშნა, დავით მეფე „მორჩილი“ ყოფილა ბერისა, არსენ იყალთოელისა და ასევე მის კარზე მოღვაწე სხვა რამდენიმე წარჩინებული ბერისა. თითქოსდა, მეფეს თავის კარზე მონასტრის მაგვარი დაწესებულება შეუქმნია. აი, რას წერს ივანე ჯავახიშვილი: „საკორპორაციო დაწესებულებებში ნორმალური და მყუდრო მუშაობა მხოლოდ თანამდებობის პირთა და მოძღვართა განკარგულებებისა და ხელმძღვანელების მორჩილებაზე იყო დამოკიდებული. ვინც ამ განკარგულებას არ ასრულებდა და ხელმძღვანელობას არ მისდევდა, ის „ურჩად“ ითვლებოდა... მორჩილების ასეთი სიმკაცრით დამყარებას იმიტომ ცდილობდნენ, რომ ურჩობა ადამიანის მეშფოთე და მრუდე ბუნების, ამასთანავე ქედმაღლობის, კადნიერებისა და მედიდურობის გამომჟღავნება მიაჩნდათ, ხოლო საკორპორაციო წესწყობილების კანონმდებელთა აზრით, „არა რაი აღძრავს და აღაშფოთებს მყუდროებასა ერთსულთა მმათასა, ვითარ მეშფოთე კაცი და ღულარჭნილი“.²⁶

ასეთი მორჩილება უდრტვიწველად უნდა აღესრულებინათ და უდრტვიწველად მორჩილნი“ უნდა ყოფილიყვნენ „წამისყოფისა მწყემსისასა“.²⁷

საფიქრებელია, ქართველი მღვდელმთავრები მორჩილნი იყვნენ მეფისა მათ მიერ ყოველგვარი სახელმწიფო საქმის აღსრულებისას. სამაგიეროდ, მეფე ემორჩილებოდა მათ სასულიერო და სხვა საკითხებში. ასეთი ჰარმონია, დამყარებული „დარბაზის კარზე“, საფუძველი გახდა საქართველოს „ოქროს ხანისა“.

რუის-ურბნისის კრება

ქართული ეკლესია დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა საქართველოს ყოველ კუთხეში, იმ დროსაც კი, როდესაც საქართველო გაერთიანებული არ იყო და მისი სახელმწიფოებრივი ერთეულები ერთმანეთს ებრძოდნენ.

ცნობილია, რომ ვახტანგ გორგასალმა ჩაატარა საეკლესიო რეფორმა, რომლის ძალითაც სახელმწიფოს შინაგანი სტაბილურობა განმტკიცდა, მაგრამ შემდეგ ქართველთა ერთიანი სახელმწიფო დაიშალა და X საუკუნის ბოლოსა და XI საუკუნის დასაწყისში ფაქტობრივად ახალი სახელმწიფო შეიქმნა ქართული ქვეყნების გაერთიანების შედეგად. ამიტომაც, კვლავ დაისვა კითხვა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობისა. კერძოდ, უნდა გარკვეულიყო, რა მიმართება უნდა დაეჭირა ეკლესიას სახელმწიფოს, ანდა სახელმწიფოს ეკლესიის მიმართ.

თუ ერთმანეთს შევადარებთ ქართული ეკლესიის მდგომარეობას გრიგოლ ხანძთელისა და დავით აღმაშენებლის დროს, არსებით სხვაობას დავინახავთ.

გრიგოლ ხანძთელის დროს ეკლესია არ აძლევდა სახელმწიფოს ნებას, ჩარეულიყო ეკლესიის საქმეებში, რადგანაც ეკლესია თვითმწყემსად-თვითმმართველად მიიჩნეოდა.

დავითის დროს რუის-ურბნისის კრებამ, ჩანს, მრავალი საეკლესიო ფუნქცია გადასცა სახელმწიფოს, „დარბაზის კარს“. ეპოქის მემატანე წერს: „მონასტრნი და საეპისკოპოსონი და ყოველნი ეკლესიანი წესსა და რიგსა ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა და ყოვლად შვენიერსა და დაწყობილსა, კეთილწესიერებასა ლოცვისა და მარხვისასა“.

აქ მხოლოდ ეკლესია-მონასტრებზე კი არ არის საუბარი, არამედ საეპისკოპოსოებზეც.

საყოველთაოდ ცნობილია, თუ როგორი დამოუკიდებლობით სარგებლობდა ძველ დროს ეკლესია და სამღვდელოება. ამიტომაც უნდა დავასკვნათ, რომ 1103 წელს მოხდა არა სახელმწიფოს მიერ ეკლესიის უპრეცედენტო დამორჩილება (ეს საეკლესიო კანონებით აკრძალულია და არც შეეძლო იმდროინდელ საქართველოს მეფეს), არამედ შეიკრა მმართველობითი კავშირი სახელმწიფოსა და უმაღლეს საეკლესიო მთავრობას შორის. ჩამოყალიბდა თეოკრატიული მსგავსი ქართული სახელმწიფო. მისი თეოკრატიულობა იმაში გამოიხატებოდა, რომ ეკლესიამ იკისრა სახელმწიფოს მმართველობის ზოგიერთი ფუნქციის შესრულება, თავის მხრივ ეკლესიამაც დათმო გარკვეული უფლებები. საერთოდ თეოკრატია განისაზღვრება ასე – „მმართველობის ფორმა, რომლის დროსაც მონარქიული სახელმწიფოს მეთაური წარმოადგენს იმავდროულად მის რელიგიურ მეთაურს“.²⁸

ქვემოთ განვიხილავთ მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ ქართული თეოკრატიული მსგავსი სახელმწიფო შემდეგი სახით იყო მოწყობილი: უმაღლესი საეკლესიო მთავრობის ოთხი წევრი იმავდროულად იქცა საერო მთავრობის

უმალეს წევრებადაც. კერძოდ, ოთხი ბერი – საქართველოს პატრიარქი (ანუ კათალიკოსი ქართლისა), აფხაზეთის კათალიკოსი, ჭყონდიდელი და მოძღვართმოდვარი იმავდროულად ხდებიან ქვეყნის მმართველებიც.

ქართლის კათალიკოსი ამავე დროს იყო სრულიად საქართველოს პატრიარქი ანუ მამამთავარი, ხოლო აფხაზეთის საკათალიკოსო უწყვეტად არსებობდა VIII ს-დან, ამ კრებასაც ორი კათალიკოზი, ანუ „კათალიკოზნი“ ესწრებოდნენ, კერძოდ, აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსები – „ამ კრებაში მონაწილეობას იღებდა თურმე „ერი მრავალი“ და ზემოჩამოთვლილ პირთა გარდა მონაწილედ ყოფილან „კათალიკოზნი“, „მოდვარნი და მეცნიერნი“.²⁹ დავითის ანდერძშიც სიტყვა „კათალიკოზნი“ იხმარება და არა „კათალიკოზი“.³⁰

ქვემოთ აღვნიშნავთ, რომ დავით აღმაშენებლის დროს „სახელმწიფოს მმართველობის სისტემას“ სათავეში ჩაუდგა 4 მონაზონი, ანუ „ოთხი ბერი“, შემდეგშიც დარბაზის უმაღლესი წევრები არიან: მოძღვართმოდვარი, ქართლის კათალიკოსი, აფხაზეთის კათალიკოსი და ჭყონდიდელი. ამათთან თითქმის გათანაბრებულია, მაგრამ მათზე ოდნავ დაბლა დგას სამი საერო პირი – ხელისუფალნი (ვეზირები): მოგვიანებით – ათაბაგი, ამირსპასალარი და მანდატურთუხუცესი. კიდევ უფრო დაბლა დგანან სხვა ვეზირები და უხუცესები. ეს ასე იყო მოგვიანებით, მაგრამ სისტემას საფუძველი ჩანს ამ დროს ჩაჰყრია.

ჭყონდიდელის უფლებამოსილებას მიუთითებს ის, რომ „ვეზირობასაც“ კი იგი მართავდა და დარბაზის კარის უმაღლესი პირი იყო: „თუ ვეზირობა იყოს, მათ მოახსენონ ჭყონდიდელსა და ათაბაგსა, ამირსპასალარსა, მეჭურჭლეთუხუცესსა, მსახურთუხუცესსა და ამილახორსა“.³¹

დარბაზობის დროს კი ერთად იკრიბებიან: „...დარბაზთ ათქს ოთხთავე: მოძღვართ-მოდვარსა, კათალიკოზთა, ჭყონდიდელსა და სამთა ვაზირთა – ათაბაგსა, ამირ-სპასალარსა და მანდატურთუხუცესსა“.³²

მართალია, „ხელმწიფოს კარის გარიგება“ შემდგომდროინდელი ძეგლია, მაგრამ სამმართველო სისტემის სახე, რომელიც აქ არის აღწერილი, შემუშავებული უნდა ყოფილიყო დავით აღმაშენებლის დროს (ათაბაგი და სხვა მოხელეები შემდეგ დაემატა).

„საქართველოს გაერთიანებისა და ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის შექმნასთან ერთად იწყებს ჩამოყალიბებას სახელმწიფო მმართველობის ერთიანი სისტემა... გაერთიანებული სახელმწიფოს მმართველობის აპარატის ჩამოყალიბებას უშუალოდ უკავშირდება ჩვენში ვაზირობის ინსტიტუტის შექმნა... მმართველობის ცენტრალიზაციის მიზნით დავით აღმაშენებელმა ძირითადი უწყებანი (საშინაო, ფინანსთა, სამხედრო) გამოყო სხვა დარგებისაგან და ისინი უშუალოდ მეფის ვაზირს, მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელს დაუქვემდებარა. მათი მეთაურები კი (მანდატურთუხუცესი, მეჭურჭლეთუხუცესი, ამირსპასალარი) წინ წამოსწია სხვა „უხუცესებთან“ შედარებით... პირველი ვაზირი უხუცესთაგან მწიგნობართუხუცესი-ჭყონდიდელი იყო... უმაღლესი სააპელაციო სასამართლო ჩვენში ე.წ. „სააჯო კარი“ იყო...

დავითმა კი „სააჯო კარში“ სამი მოსამართლე დასვა: მწიგნობართუხუცესი (უფროსი), საწოლისა და ზარდახნის მწიგნობარი... ამ დაწესებულების დანიშნულება იყო ფეოდალური ანარქიის წინააღმდეგ ბრძოლა და სახელმწიფოებრივი ინტერესების დაცვა“.³³

არ არის შემთხვევითი ის, რომ რუის-ურბნისის ძეგლისწერა ასახელებს ოთხ ბერს, ისევე როგორც „ხელმწიფის კარის გარიგება“. „ძეგლისწერაში“ მოხსენიებულია: 1) გიორგი მწიგნობართუხუცესი, 2) იოანე კათალიკოზი, – საქართველოს პატრიარქი, 3) ევსტათი, 4) არსენი; „ხელმწიფის კარის გარიგების“ 4 ბერის თანამდებობებია: ჭყონდიდელი, 2 კათალიკოზი, მოძღვართ მოძღვარი. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ არსენი მოძღვართ-მოძღვარია (ან შემდეგ მიიღო ეს სახელი), ხოლო ევსტათი – ავხაზეთის კათალიკოსი.

ისიცაა აღსანიშნავი, რომ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობილი გამონათქვამი იმის შესახებ, რომ „დარბაზის კარი“ საეკლესიო კანონმდებელს წარმოადგენდა დავითის დროს, მეორდება „ხელმწიფის კარის გარიგებაშიც“. კერძოდ, აქ ნათქვამია, რომ „გელათისაგან კიდე საყდარნი და სხვანი მონასტერნი და ეკლესიანი, ხუცესნი და მონაზონნი, და რაც საეკლესიონი დასნი არიან – ყველა ჭყონდიდელის და საწოლის მწიგნობრის სახელოსია“.³⁴

გელათი მოძღვართმოძღვარს ეკუთვნოდა. ამის გარდა სხვა სრულიად საქართველოს საეკლესიო დასი ხელმწიფის კარიდან იმართება ჭყონდიდელის და საწოლის მწიგნობრის მიერ. ამით, ვფიქრობთ, დასტურდება დავითის ისტორიკოსის ნათქვამი: „... ყოველნი ეკლესიანი – საეკლესიოსა განგებისასა დარბაზის კარით მიიღებდიან“.

რუის-ურბნისის კრების შემდეგ „მართალია, დავით აღმაშენებელმა მიაღწია იმას, რომ მეფემ მოიპოვა უფლებები ეკლესიაზე, ეკლესიაც შეურიგდა დავითის ჩარევას მის საქმეებში...“³⁵ მაგრამ თავის მხრივ ეკლესიამ მოიპოვა სახელმწიფო საქმეების მართვა-გამგეობის უფლება.

„...რუის-ურბნისის კრების შემდეგ დავით აღმაშენებელმა ეს ორი „ხელი“ გააერთიანა. ამიერიდან კიდევ უფრო გაიზარდა ჭყონდიდელის როლი ეკლესიაში და თუ მწიგნობართუხუცესი, როგორც მეფის სამდივანმწიგნობროს მეთაური, მეფის შემდეგ პირველი პირი იყო სახელმწიფოში, ეკლესიაში კათალიკოსის შემდეგ ყველაზე დიდი გავლენით ჭყონდიდელი სარგებლობდა. მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელის მემკვიდრეობით მეფე უშუალოდ ერეოდა ეკლესიის საშინაო საქმეებში და კარნახობდა ეკლესიას თავის ნებას“³⁶ თავის მხრივ, იმავე გზით, და საერთოდ „დარბაზის კარის“ მემკვიდრეობით ქართული ეკლესია თავის ნებისამებრ წარმართავდა ქართული სახელმწიფოს საქმეს.

მართალია, მეფე უმაღლესი მხედართმთავარი იყო და ამიტომ ჭყონდიდელის (ე.ი. დარბაზის კარის) უზომოდ გაზრდილი ძალაუფლება მისთვის სრულიად მოსათმენი (სასურველიც) იყო, მაგრამ თამარ მეფემ საგანგებო ღონისძიებები ჩაატარა კათალიკოსის გაზრდილი ხელისუფლების შესაზღუდად მაშინ, როცა კათალიკოსმა თავის ხელში აიღო ჭყონდიდელობაც.

„დარბაზის კარი“ წარმოადგენდა არა მარტო სახელმწიფოს მაცენტრალიზებელ ორგანოს, არამედ ეკლესიისასაც. ცნობილია, რომ საქართველოს მეფეთ

მეფე იმავდროულად „შვიდი სამეფოს“ მეფესაც წარმოადგენდა. ამ ერთიან სახელმწიფოში შვიდი სამეფო თუმცა ნომინალურად, მაგრამ მაინც არსებობდა. მეფეს უთუოდ ესაჭიროებოდა „თანადგომა და ერთნებობა“ შვიდივე სამეფოს დიდებულებისა („რომელიც განაჩინა თანადგომითა და ერთნებითა შვიდსავე სამეფოსა დიდებულთა“).³⁷ ასევე საქართველოს ეკლესია, ანუ საპატრიარქო, ორი საკათალიკოსოსგან შედგებოდა (ესეც, ფაქტობრივად, ნომინალურად). ბედიელ-ალავერდელია ჭყონდიდელ სვიმონისა ეკლესიის ერთიანობასაც დიდად უწყობდა ხელს.

ჭყონდიდელს შემდეგ „ვაზირთ-ვაზირი“ უწოდეს და მის ხელში უზარმაზარი ხელისუფლება იყრიდა თავს. ამიტომაც, როგორც აღინიშნა, ზოგჯერ მეფესაც კი აღარ ეკითხებოდა თავის „საურავს“. მაგრამ მეფის გარეშე მას ამის ნება არ ჰქონდა: „მწიგნობართუხუცესის გარეშე არ წყდებოდა არც ერთი სახელმწიფოებრივი საქმე, „ყველა საურავი უმისოდ არ იქნების“.³⁸ მართალია, მწიგნობართუხუცესი მონაწილეობდა ყოველგვარი სახელმწიფოებრივი საქმის გადაწყვეტაში, მაგრამ მეფის გარეშე რაიმე გადაწყვეტილების მიღება დამოუკიდებლად არ შეეძლო. სწორედ ამიტომ, დავით ულუს დროინდელ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცეს ბასილს ჟამთააღმწერელი დანაშაულად უთვლის თავისი უფლებების გადამეტებას, რაც იმაში გამოიხატა, რომ მან „იწყო საურავთაცა ქმნად თვინიერ მეფისა კითხვისა“.³⁹ მწიგნობართუხუცესს ექვემდებარებოდა სამეფო სპაც. იგი მეფესთან ერთად წყვეტდა ომის დაწყება-არდაწყების საკითხს და ზოგჯერ ომშიც მიდიოდა“.⁴⁰

აღსანიშნავია, რომ ეკლესიას (კათალიკოსს და ეპისკოპოსებს) თავისი ჯარი ჰყავდა, მაგრამ ჭყონდიდელს სამეფო სპა ექვემდებარებოდა.

„მწიგნობართუხუცესის უფლებას შეადგენს სხვა ვეზირთა სამმართველო უწყების შემოწმება...“⁴¹

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, რუის-ურბნისის კრების შემდეგ ეკლესიამ დიდად გაიფართოვა თავისი უფლებები და ის სახელმწიფო საკითხებსაც წყვეტდა (ჭყონდიდელისა თუ სხვა სამი ბერის (მონაზონის) საშუალებით), ამით საქართველოში შეიქმნა თეოკრატიულის მაგვარი სახელმწიფო.

„საქართველოს ეკლესიას, ისევე როგორც რომის ეკლესიას, სახელმწიფო ცხოვრებასა და წესწყობილებაში განსაკუთრებული უპირატესობანი ჰქონდა მოპოვებული და მინიჭებული, რომელთა წყალობითაც მას მართო წმინდა საეკლესიო დაწესებულების ხასიათი კი არ ჰქონდა, არამედ სახელმწიფოებრივი სხეულისა და ერთეულის თვისებებიც. ქართული ეკლესიის ამ უფლებათუპირატესობათა შესახებ მკვლევარი ვერც სჯულის კანონში, ვერც ადგილობრივი კრებების ძეგლისწერაში ვერავითარ ცნობებსა და კვალს ვერ აღმოაჩენს. ამ ფრიად საყურადღებო საკითხის შესწავლისათვის მკვლევარმა უნდა სიგელ-გუჯრებს მიჰმართოს“.⁴²

დიდი ივანე ჯავახიშვილი ქართულ ეკლესიას, სახელმწიფო ცხოვრებასა და წესწყობილებაში განსაკუთრებული უპირატესობის გამო, ადარებს რომის ეკლესიას, რომელსაც VIII საუკუნიდან საერო ხელისუფლებაც ხელთ ეპყრა

„პაპის ოლქში“. ეს ორი ეკლესია, რომელთაც საერო და სასულიერო ხელისუფლება ხელთ ეპყრათ, ერთმანეთს ემსგავსებოდნენ, თუმცა ქართულ ეკლესიას საერო ხელისუფლება მთლიანად არ მიუთვისებია. საქართველოში სახელმწიფო და ეკლესია ერთმანეთს უთავსებდნენ ხელისუფლებას (ცხადია, გარკვეულ დრომდე, ძირითადად, დავითის დროს).

„...უძველეს ძეგლად, რომელშიც საქართველოს ეკლესიის უზენაესი საჭეთმპყრობლის განსაკუთრებული უპირატესობა საკუთარი ჯარის ყოლისა და საკუთარი სარდლის მეთაურობით ლაშქარ-ნადირობაში განცალკევებული სამხედრო ერთეულის სახით მონაწილეობის უფლება აღბეჭდილი, 1362 წლით დათარიღებული წიგნია“.⁴³ ეკლესიას თავისი ჯარი შეიძლება უფრო ადრეც ჰყოლოდა. ყოველ შემთხვევაში, კახეთში საქორეპისკოპოსოს ინსტიტუტის არსებობა უნდა მიუთითებდეს, რომ აქ ეკლესია ამავდროულად წარმოადგენდა აქაურ საერო მმართველობასაც. ასევე არ უნდა იყოს შემთხვევითი რუის-ურბნისის კრების შემდეგ ჭყონდიდელის „სამეფო სპის“ მეთაურად დანიშვნაც და მისი მონაწილეობა ქვემო ქართლის საბრძოლო ოპერაციებში.

შეიძლება გამოითქვას ვარაუდი იმის შესახებ, რომ რუის-ურბნისის კრებაზევე ეკლესიამ კახეთ-ჰერეთი გადასცა დავით აღმაშენებელს. ამიტომაც უწოდებს ამ კრების ძეგლისწერა მას „რანთა და კახთა მეფეს“, თუმცა მას იმ დროს იარაღის ძალით ეს ქვეყნები შემოერთებული არ ჰქონია. იარაღის გამოყენება არ დასჭირდა, რადგანაც „დავითის მომხრე ჰერმა დიდებულებმა აღსართან კახთა მეფე შეიპყრეს და მეფეს გადასცეს, რის შემდეგ მეფემ დაიკავა ჰერეთი და კახეთი“.⁴⁴ ცხადია, ეს დავითის პირადი დამსახურება იყო, მაგრამ შეიძლება ეკლესიასაც ედო თავისი წილი, ყოველ შემთხვევაში, მეფემ კახეთ-ჰერეთი სწორედ რუის-ურბნისის კრების დამთავრების შემდეგ შემოიერთა. ამან მაჰმადიანი მფლობელების: სულთნის, განძის ათაბაგის და სხვათა უკმაყოფილება გამოიწვია, მეფემ მათი ჯარი დაამარცხა ერწუნში 1104–1105 წლებში, რის შემდეგ მან „თვითმპყრობელობით დაიპყრო ჰერეთი და კახეთი და ნებიერად აღიხვნა ციხენი და სიმაგრენი მათნი“.⁴⁵

მაგრამ ჰარმონიის მიღწევა სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ადვილი არ ყოფილა.⁴⁶ ეკლესიაში დავით აღმაშენებლის დროისათვის ყოფილან ქვეყნის ცენტრალიზაციის მოწინააღმდეგე ძალები, რომელნიც მეფის მოწინააღმდეგეებს, ან პოტენციურ მოღალატე დიდგვაროვნებს უჭერდნენ მხარს. ესენი ძირითადად იყვნენ ეკლესიის მაღალი ფენის წარმომადგენელი ეპისკოპოსები. ისინი ეკლესიაში მოხვედრილან სწორედ თავიანთი არისტოკრატიული წარმოშობისა და სიმდიდრის წყალობით. მათ ძეგლისწერა „უღირსებს“ უწოდებს. ისინი „...სამეფო დასის შეხედულებითა და სახელმწიფოს ცენტრალისტური პოლიტიკის აზრით, არიან „უღირსნი“, მოწინააღმდეგე დაჯგუფების თვალსაზრისით კი ისინი ალბათ სრულიად ღირსეულნი არიან. ასეთ „უღირსთა“ ოპოზიცია, ჩანს, ძალიან ძლიერი იყო. მეფის წინააღმდეგ მთელი მონასტრები გამოდიან, რომელნიც დავითმა ამის გამო „გაამწარა“ (ანდერძი დავით აღმა-

შენებლისა).⁴⁷ ამ „უღირსთა“ გადასაყენებლად საჭირო გახდა საგანგებო საეკლესიო კრების მოწვევა. ნიშანდობლივია, რომ ამ საეკლესიო კრების ოქმის პირველი მუხლი სწორედ ამ „უღირსთაგან“ ეკლესიის განწმენდის ფიქსირებას ახდენს. „1103 წელს დავით აღმაშენებელმა საგანგებოდ ჩატარებული დიდი სამზადისის შემდეგ განახორციელა რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევა, რომლის მიზანი იყო ეკლესიაში მოკალათებული მეფის მოწინააღმდეგე დასის განდევნა და უმაღლეს საეკლესიო თანამდებობებზე მეფის ცენტრალისტური პოლიტიკის მომხრეთა აღზევება“.⁴⁸

„...სამღვდელმთავროთა მომეტებული ნაწილი უღირს მამათმთავრებს ჩაუვარდათ ხელში, „მამულობითა უფროს ვიდრე ღირსებით დაეპყრნეს“. წოდებრიობა გაბატონებული იყო და უმთავრესი მნიშვნელობა პირადს ღირსებას კი არ ჰქონდა, არამედ ჩამომავლობას. რა გასაკვირველია, რომ ამ ეპისკოპოსებს „მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკოპოსნი დაედგინნეს“... სამღვდელმთავრო საყდარზე, „იყვნეს კაცნი მთავართა და წარჩინებულთა შვილნი, რომელთა უწესოდ დაეპყრნა საყდრები“. რუის ურბნისის საეკლესიო კრებამ გადააყენა უღირსნი მღვდელმთავარნი მთავარ-წარჩინებულთა შთამომავლობისანი და ამით გვარიშვილობის მნიშვნელობა ეკლესიის მსახურთათვის უარყო, ხოლო პირად ღირსებას შესაფერისი პატივი და უფლება მიანიჭა. ამგვარად, რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ განახორციელა და დააკანონა ის, რასაც ორმოცის წლის წინათ ჰქადაგებდა ჩვენი შესანიშნავი მოღვაწე გიორგი მთაწმინდელი“.⁴⁹

როგორც ივანე ჯავახიშვილი, ისე ზოგიერთი სხვა მეცნიერი, მიიჩნევს, რომ დავით აღმაშენებლის ინიციატივით მოწვეულმა რუის-ურბნისის კრებამ მიზნად დაისახა ქართული ეკლესიის განახლება (რეფორმა) იმ პრინციპების საფუძველზე, რომლებიც გიორგი მთაწმინდელმა წამოაყენა.⁵⁰

მიმშვილობის დროს საქართველოში ჩამოსული გიორგი მთაწმინდელი „თავის თვალთ ხედავდა, რამდენად გულცივი იყო მაშინდელი უმაღლესი წოდებისაგან გამოსული სამღვდელოება და როგორ გულხელდაკრეფილი შესცქეროდა ქვეყნის ტანჯვას. ზოგნი ეპისკოპოსთაგანნი, რომელნიც იყვნენ „მდიდარნი ფრიად და წარჩინებულნი“, მარტო იმაზე ფიქრობდნენ, რომ „სიმდიდრითა სავსეთა თვისთათა ეკლესიანი შეიმკვნეს და „განაშუენნეს“, „რათა მონასტერთა შინა აღაპი დაიდვას“ მათს სახელობაზე, რომ ამავე დროს ხალხი მშიერი და ღატაკი იყო და საშინელს გაჭირვებაში ჩავარდნილს, არსაით მშველელი არ ჰყავდა. ამგვარს მღვდელმომღვრებს ეს არ აწუხებდათ. ამ ჯურის ეპისკოპოსი „გლახაკთა ყოვლადვე არა მიხედვიდა“... ამ წრეში წოდებრიობა და სიმდიდრე გაბატონებული იყო. საეპისკოპოსო ხარისხი მაშინ დიდებულ აზნაურთა გვარის შვილებს ეპყრათ. ამ თანამდებობას მეფე ბაგრატ IV თურმე ჰყიდდა. რაკი ეკლესიას ასეთი უკანონობა შემოეპარა, რასაკვირველია, ეპისკოპოსობას ღირსეული კი არ მიიღებდა, არამედ ვინც უფრო მდიდარი იქნებოდა. ეს საშინელი გამანადგურებელი უწესობა ძირ-ფესვიანად უნდა აღმოფხვრილიყო“.⁵¹

გიორგი მთაწმინდელმა მოსთხოვა მეფეს, რათა „...არ ჰყიდდეს საეპისკოპოზოთა კაცთა მიმართ უწესოთა და უსწავლელთა და ყოვლითურთ სოფლისა შემსჭვალულთა და უწესობით და მიმოსვლათა შინა აღზრდილთა, არამედ გამოირჩევდეს კაცთა ღირსთა და წმიდათა და მონაზონობათა შინა აღზრდილთა და ღვთივ-სულიერთა მოძღვართა მიერ წამებულთა“; ეპისკოპოსებს კი მოსთხოვა, რათა „...თვალდებით ხელთდასხმასა არ ჰყოფდნენ და უღირსთა მღვდელთა არ აკურთხებდნენ“, ხოლო თვითონ „არა შეჰკრებდენ ოქროსა და ვეცხლსა, არამედ უმეტეს ყოვლისა სწყალობდენ გლახაკთა და უღონოთა“. აი, მაგალითად, რა უთხრა ჩვენმა დიდებულმა მოღვაწემ ერთ ეპისკოპოსს, რომელიც „მდიდარი ფრიად და წარჩინებული“ იყო და იმაზე ზრუნავდა მარტო, რომ „სიმდიდრითა საფასეთა თვისთათა ეკლესიანი შეამკვნეს და განაშვენენ და რათა მონასტერთა შინა აღაპი დაიდევს და ამით მიზეზითა სცვიდა სიმდიდრესა თვისსა, ხოლო გლახაკთა ყოვლადვე არა მიხედვიდა“. მეუფეო, ეს შენი საქციელი ეშმაკის მანქანებიდან შთაგონებით არის ნაკარნახევი. „ეგე ბრძოლა ბოროტისა მტერისა არს“, ეშმაკი გაცდუნებს და მას უნდა, „რათამცა ეკლესიათა და აღაპთა მიზეზითა გლახაკთა უწყალობასა შინა მოგკლა“, რომ ეს ღვთისწიერი საქმე კი არ არის, არამედ ეშმაკის მიერი, ცხადია, „რამეთუ არა თუ მას გეტყვის ღმერთი, ვითარმედ ეკლესიანი შეამკვენიოთ, არამედ რამეთუ „მშოიდა და არა მეცით ჭამადი“, ვითარცა იტყვის იოანე ოქროპირი“.⁵²

მაგრამ ღირსმა მამამ „...სიტყვები არ იკმარა, მან საქმიითაც განახორციელა თავისი დემოკრატიული და ზნეობრივი მოძღვრება და იმდროინდელი ქართული ეკლესიის წოდებრიობა დაარღვია. წინათ თუ ჩვეულებრივ მღვდლობა და სხვა უფრო მაღალი საეკლესიო პატივი აზნაურთა გვარიშვილების ხელში იყო, გიორგი მთაწმინდელმა შიმშილობის დროს სხვადასხვა ადგილას „შეკრიბა, რომელნიმე ქალაქთაგან, რომელნიმე დაბათაგან, სხვანი უდაბურთა ადგილთა პოვნა, სხვანი მონებისაგან გამოიყვანა, ხოლო სხვანი უმწირესისა ცხოვრებისაგან იხსნა“, გაანათლა, აღზარდა და „ესე ვითართა შეურაცხთა საქმეთგან მღვდლად უბიწოდ, მნედ სარწმუნოდ ქრისტესა შეწირნა“. მონებისა და ყმების მღვდლად კურთხევა იმ დროისათვის დიდი გამბედაობა იყო. ამიტომაც იყო, რომ „ყოველსა აღმოსავლეთს (ანუ საქართველოს) განეფინა საქმე ესე საკვირველი... გიორგი მთაწმინდელმა, მამასადამე, ქართული ეკლესიის წოდებრიობა დაარღვია, წოდებრივი უპირატესობა საეკლესიო საქმეებში უარჰყო და ადამიანის პირადი ღირსება წინ წამოაყენა, თანაც ეცადა ქართული ეკლესიისათვის დემოკრატიული მიმართულება მიეცა. საშუალო საუკუნეებში ყველგან, მეტადრე კი საქართველოში, ასეთი მოღვაწეობისათვის დიდი გაბედულება იყო საჭირო. თვით დასავლეთ ევროპაშიც კი ეკლესიასა და მონასტრებში დემოკრატიული მიმართულება XIII საუკუნიდან დაიწყო მხოლოდ“.⁵³

რუს-ურბნისის კრების I მუხლის გადაწყვეტილებით განკვეთილი ეპისკოპოსების მაგიერ დაადგინეს ახლები. განუკვეთიათ მეფის მოწინააღმდეგენი, „ნაცვლად მათდა სხვანი დავადგინეთ, რომელთა ჰასაკისაგანცა და საქმეთაგან აქვნდა წამებაი და კეთილად განეწვართნეს ხორცნი დამორჩილებად სული-

სა“.⁵⁴ ე.ი. მათ ნაცვლად ასაკით და საქმით სარწმუნონი დავადგინეთ, რომელ-
თაც ხორცი სულს დაუმორჩილესო. იურიდიული საფუძველი ეპისკოპოსების
გადაყენებისა, ჩანს, ის ყოფილა, რომ „უღირსთა და უწესოთა მამულობით
უფრო, ვიდრე ღირსებით დაეპყრნეს უფროსნი საეპისკოპოსონი, ვითარცა ავა-
ზაკთა და მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკოპოსნი დაედგინნე“.
სწორედ აქედან გამომდინარეობდა ის, რომ „სახლით უფლისათ და მღვდე-
ლთაგან გამოვიდოდა ყოველი ურჯულოება და ცოდვა“.⁵⁵

ასეთი ტიპის სამღვდელოება იყო ძირითადი მოწინააღმდეგე მეფის გამ-
ლიერებისა. აქ ასე იდგა საკითხი: ან ძლიერი ეკლესია და სუსტი საერო
ხელისუფალი, ან ძლიერი ხელისუფალი და მისი მორჩილი ეკლესია. „იმუნი-
ტეტმოპოვებულ და გამლიერებულ ეკლესიას უკვე აღარ აწყობდა ძლიერი
საერო ხელისუფალი. სახელმწიფო ცდილობდა ეკლესია თავის მოკავშირედ
შენარჩუნებინა. ისევე, როგორც საერო ფეოდალებში, ეკლესიაშიც სახელმ-
წიფო ხელისუფლებას ჰყავდა თავისი მომხრენიც და მოწინააღმდეგენიც. და-
ვითმა თავისი მომხრეების მხარდაჭერით შეძლო იმ დიდი ღონისძიებების
გატარება, რომელიც რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ განახორციელა“.⁵⁶

შეიძლება დაისვას კითხვა: მხოლოდ ქართულ ეკლესიაში იყო გავრცე-
ლებული იმ დროისათვის გვარიშვილობის, წოდებრივი შთამომავლობისა და
სიმდიდრის მქონე პირის სამღვდელო ხარისხში კურთხევა თუ სხვაგანაც ასე
იყო? ან როგორ მოხდა სიმდიდრის შეჭრა ეკლესიაში? სხვაგანაც, დასავლეთის
ეკლესიაშიც, ასევე ყოფილა და იმ დროისათვის იქაც საჭირო იყო ეკლესიისა და
მონაზვნობის დემოკრატიზაცია. ივანე ჯავახიშვილი კარგად აღწერს ამის
სოციალურ მიზეზებს.

„ქართველი ხალხის ძირითადი ზნეობრივი შეხედულება სახარების მოძ-
ღვრებაზე იყო დამყარებული. ხოლო სახარების ზნეობრივი იდეალი იმაში
მდგომარეობდა, რომ ადამიანი ისეთივე სპეტაკი და უნაკლო ყოფილიყო, ვი-
თარცა მამაზეციერი, და დაუსრეტელი სიყვარულით და სათნოებით მოჰპ-
ყრობოდა თავის მოყვასს, მეტადრე უძლურსა და გლახაკს: მშვიერს, მწყურვალს,
შიშველს, სნეულსა და სხვას (მათე 25, 35-40). სახარებიდან ჩანს, რომ ქრისტეს
უმთავრეს ზნეობრივ მცნებას ქველმოქმედება შეადგენდა“.⁵⁷

მაგრამ მოციქულ პავლეს სიტყვების თანახმად („ვისაც შრომა არ სურს,
ნურც ჭამს“), დახმარების ღირსი უსაქმურობის გამო გამათხოვრებული ადა-
მიანი კი არ იყო, არამედ უძლური, სნეული და ბუნებითი ნაკლის პატრონი,
ასევე, მშრომელი, მაგრამ მაინც ხელმოკლე ადამიანი. ამათ გარდა, ქრისტიან-
ულ კრებულში მოქადაგენი და მოძღვარნი, რომელთაც ამ თავისი საქმიანობის
(ქადაგება და მოძღვრება) გამო დრო აღარ რჩებოდა შრომისათვის. თვით იესომ
ამცნო თავის მოწაფეებს, რომ მქადაგებელსა და მახარებელს დახმარების
მიღების ზნეობრივი უფლება აქვთ. „ღირს არს მუშაკი სასყიდლისა თვისისაო“.
„არა უწყითა, – ჰკითხავს იგი (პავლე მოციქული) კორინთელთ, – რამეთუ რო-
მელნი იგი ბაგინსა მსახურებენ, ბაგინისაგან სჭამიან? და რომელნი საკურთხე-
ველსა წინაშე ჰდგანენ, საკურთხევისაგან ნაწილი განილიან? ეგრეცა უფა-
ლმან ბრძანა, რომელი იგი სახარებასა მიუთხრობენ, სახარებისაგან ცხოვრებაი,

ხოლო მე არაო რა ვიხმე ამათგანო (1 კორინთელთა, 9, 14-16). მართლაც, როცა კი პავლე ქადაგებისაგან მოიცლიდა, მაშინვე თავის ხელობას შეუდგებოდა და კარვებს აკეთებდა ხოლმე ...კვიპრიანე ეპისკოპოსის (მე-III საუკ.) წერილებიდან ჩანს, რომ უძველეს ხანაში, ქრისტიანობის პირველი საუკუნეების განმავლობაში სწორედ ამ მცნებას მისდევდნენ და ეკლესიის მწყემსნი ცდილობდნენ თავიანთი შრომით გამოეკვებათ თავი. მაგრამ თანდათან საქმის მდგომარეობა იცვლებოდა: მღვდლებსა და დიაკვნებს იმდენი საქმე დააწვათ თავზე, როცა ქრისტიანობა საყოველთაოდ გავრცელდა და ნებადართულ სარწმუნოებად იქნა აღიარებული, რომ ლუკმა პურის სამოვნელად აღარ სცალოდათ და ხელობისათვის თავი უნდა დაენებებინათ; სამღვდელოება იძულებული გახდა სამწყსოსათვის მიემართა და იქიდან მიეღო სასყიდელი და გამოსაკვები...⁵⁸ მონაზვნები თვითონ მუშაობდნენ ხოლმე სამონასტრო მამულებში, ვენახსა და ბაღებში, ხე-ტყეს თვითონ ჭრიდნენ და მოჰქონდათ. მინდვრად, ცელვისა და მკის დროს, სახელოსნოებსა და ბოსლებში, ყველგან, თვითონ ბერები მუშაობდნენ.

„მონაზვნები ცდილობდნენ, როგორმე შეენარჩუნებინათ უმთავრესი და ძირითადი აღთქმა: სრული სიგლახაკე და თავისი ოფლით ლუკმა პურის ჭამა. მაგრამ სამონასტრო წესწყობილების დროს სრულ სიგლახაკეზე ლაპარაკი აღარ შეიძლებოდა: მონასტერს თავისი საკუთრება ჰქონდა – მოძრავიც და უძრავიც. მართალია, ეს ქონება თითოეული ბერის კერძო კუთვნილება არ იყო, კერძო საკუთრებას კი არ შეადგენდა, არამედ საზოგადოს, მაგრამ მაინც ხომ საკუთრება იყო და თითოეულ მონაზონს წილი ედო ამ ქონებაში. ერთი სიტყვით, ჩვენ ვხედავთ, რომ მამულის საკუთრება, სწორედ ის, რასაც ასე გაშმაგებით გაურბოდნენ და თავიდან იშორებდნენ ხოლმე მონაზვნები, როცა სიგლახაკისა და ქალწულობის აღთქმას სდებდნენ, მათთვის მაინც საჭირო გახდა, უიმისოდ არსებობა აღარ შეეძლოთ.“⁵⁹

„მონასტერში სოციალური უთანასწორობის კვალი წარხოცილი იყო. სავანის კარები ყოველი წრის წარმომადგენლისათვის სამოღვაწეოდ ღია იყო და იქ დაწინაურებისათვის მხოლოდ პირად ღირსებასა და ღვაწლს ჰქონდა გადაწყვეტი მნიშვნელობა“.⁶⁰ ასე ყოფილა საქართველოში, ივ. ჯავახიშვილის აზრით, X–XI საუკუნეებამდე. „თუ წინათაც მონასტერებში მიმავალნი მოწინავე წოდების წარმომადგენელნი ბლომად იყვნენ, ამ ხანაში მათი რიცხვი თანდათან მატულობდა... ეფთვიმე მთაწმიდელის დროსაც „მრავალნი მოვიდიან საფასითა დიდითა მოქალაქენი და სხვათა ადგილთაგან, რაითამცა მოიპარსნეს მონაზონად“. ასევე იქნებოდა სხვა განთქმულ ქართულ სავანეებში საქართველოშიც და გარეთაც. ასეთ პირებს თან მონასტრისათვის დიდი ქონება მოჰქონდათ, „მოვიდიან საფასითა დიდითა“. მათ შორის ბევრი იყვნენ ისეთნი, რომელთაც სათითაოდ „არა მცირედი საფასე მიეცა მონასტრისადა“. ამ გზით თვით მონასტრების მოღვაწეთა შემადგენლობის სოციალური სადაურობა შეიცვალა, მონასტრები მოწინავე წოდების შვილებით აივსო და დაბალ წრეებს სამონასტრო მოღვაწეობისადმი მიმყვანებელი კარი დაეხშოთ. ერთი სიტყვით, მონასტრებიც არისტოკრატიულ დაწესებულებებად იქცნენ, ხოლო რადგან

ეპისკოპოსად მხოლოდ ბერი შეიძლება არჩეული და კურთხეული ყოფილიყო, ამიტომ უმაღლესი საეკლესიო ხელისუფლებაც მთლად მაღალი წოდების წარმომადგენელთ ჩაუვარდათ ხელში და სხვებს ყველას გზა შეეკრათ. მაღალი სამღვდელოება ხუცესად კურთხევის დროსაც შთამომავლობით თავისსავე მსგავსს უკაფავდა გზას. ეს პროცესი, უეჭველია, უკვე მეათე საუკუნეში უნდა იყოს დაწყებული“.⁶¹

მონაზვნებს დაევალიათ მხოლოდ და მხოლოდ ელოცათ და არ ეზრუნათ სამეურნეო საქმიანობაზე. მონასტერში დაქირავებული ერისკაცები იშრომებდნენ.

„მონასტრების დამაარსებელნი და მამასახლისნი ცდილობდნენ, რომ ბერები სამეურნეო საზრუნავსა და მამულის მოვლა-დამუშავებას დაემორჩინათ. სამონასტრო მამულების გამგეობა და მოურავობა ერისკაცებს ჩააბარეს. ბაღებში, ვენახებსა და მინდვრად კი მუშებს ამუშავებდნენ ხოლმე. ყველაფერი წმინდა მამებს მზამზარეული უნდა მოჰრთმეოდათ, „რათა ღვთისათვის ოდენ განკვეთილნი, მას მხოლოსა, თვინიერ საწუთროისა ზრუნვასა, ჰზრახვიდენ (და წინაშე ღვთისა) მეოხებად კადნიერ იყვნენო“.⁶² დიდებულ აზნაურებს თავიანთი საკუთარი მონასტრები ჰქონდათ. ისინი და მეფეებიც სწირავდნენ მამულებს მონასტრებს, რათა ბერებს მზა „ტრაპეზისა შემოსავალნი“ ჰქონოდათ. „სარჩოს უჩენდნენ ბერებს და მუშაობას უკრძალავდნენ. მათ ეგონათ, რომ თუ მონაზვნები ამქვეყნიურ ჭირ-ვარამს მოშორდებიან, მაშინ მათ შორის შური და უთანხმოებაც აღარ იქნებოდა და ზნეობრივად წმინდა და სრულნი გახდებოდნენ“.⁶³

„ამგვარად, მონაზვნები, რომელნიც კერძო საკუთრებასა და ქონებას გაურბოდნენ, ისევ საკუთრებასვე დაუბრუნდნენ... მონაზონთა ძმობა თავისი ოფლით კი აღარ ცხოვრობდა, არამედ ყმების ოფლითა და ნამუშევრით ირჩენდა თავს... რასაკვირველია, ამნაირ გზას ყველა მონასტერი არ დასდგომია“.⁶⁴

როგორც აღინიშნა, გიორგი მთაწმინდელი იბრძოდა ეკლესიის დემოკრატიზაციისათვის „გიორგი მთაწმინდელს, ვითარცა მხოლოდ ერთი მონასტრის წინამძღვარს, მთელი ქართული ეკლესიის დემოკრატიზაციის განხორციელება არ შეეძლო: ამის უფლება მარტო საეკლესიო კრებას ჰქონდა. საქართველოს სამეფო ტახტზე რომ მაშინ ბაგრატ IV-ის მაგიერ დავით აღმაშენებლის მსგავსი ძლიერი პიროვნება და ბრძენი მმართველი მჯდარიყო, ეგების გიორგი მთაწმინდელი სრულებით გამარჯვებული ყოფილიყო“.⁶⁵ დავით აღმაშენებელმა ეს საქმე რუის-ურბნისის კრებას განახორციელებინა 1103 წელს.⁶⁶

II მუხლი რუის-ურბნისის კრებისა შეეხო ასაკს. აქ ნათქვამია, რომ აჩქარება ხელდასხმის დროს უკანონო საქციელია. დაადგინეს კანონი: ეპისკოპოსი 35 წლისა, მღვდელი 30 წლისა, დიაკვანი 25 წლისა, წიგნისმკითხველი 8 წლისა და არანაკლები ასაკისა უნდა ყოფილიყვნენ.⁶⁷

III მუხლით აიკრძალა ერთსა და იმავე დღეს ხელდასხმა ერთი ადამიანისა წიგნისმკითხველად, იპოდიაკვნად, დიაკვნად, მღვდლად და ეპისკოპოსად. ჩანს, ასეთი გასაოცარი წესიც კი ყოფილა: უხარისხო ადამიანი ერთ

დღეში ეპისკოპოსადაც კი უკურთხებიან. თუკი რაიმე მიზეზი არ არსებობს ასაჩქარებლად, მათ წლები უნდა დაჰყონ თითოეულ ხარისხში და უფრო მეტად დიაკვნობაში, რადგანაც დიაკვანთა სიმრავლე ამშვენებს საეკლესიო წესს. ამიტომაც კრება ამცნობდა ეპისკოპოსებს, რათა ისინი ცდილიყვნენ თავიანთ ეკლესიებში დიაკვანთა გამრავლებას. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „მაშინდელი შეხედულებით ხალხი ორ მთავარ ნაწილად იყოფოდა, რომელთაგან ერთს, უმცირეს ნაწილს, „მოწესენი“, სამღვდელოება და ბერმონაზვნები, მეორე უმთავრეს ნაწილს „ერისკაცნი“ შეადგენდნენ. მოწესეებად სამღვდელოება იმიტომ იწოდებოდა, რომ მისი ყოფაცხოვრება საეკლესიო წესებს ემორჩილებოდა. ...ეკლესია ორ უმთავრეს ნაწილად იყოფოდა: საეროდ და სამონასტროდ. საერო ეკლესიას მრავალრიცხოვანი მსახური ჰყავდა: 1) წიგნისმკითხველნი, 2) კერძო დიაკონნი, 3) დიაკონნი, 4) დედათდიაკონნი, 5) ხუცესნი ანუ მღვდელნი, 6) ქორეპისკოპოსნი, 7) ეპისკოპოსნი, 8) მთავარეპისკოპოსნი და კათალიკოზი. იყო აგრეთვე „ქადაგი“. საეკლესიო მსახურის თანამდებობას „პატივი“ ეწოდებოდა. ეკლესიის მსახურების თითოეულ საფეხურს კი „ხარისხი“ ერქვა. საეკლესიო მსახურთა უფროს-უმცროსობა ისე იყო მოწყობილი, რომ იკურთხებოდნენ ხოლმე „ერისკაცებისაგან წიგნისმკითხველად, წიგნისმკითხველისაგან მთავარ დიაკონად, მთავარდიაკონობისაგან მღვდლად, მღვდლობისაგან ქორეპისკოპოსად, ქორეპისკოპოსობისაგან ეპისკოპოსად. საეკლესიო თანამდებობის მიღებას „დადგინება“ ეწოდებოდა. დადგინებისათვის საჭირო იყო განსაკუთრებული საეკლესიო დალოცვა და მღვდელმსახურება, რომელსაც ეწოდებოდა „ხელთდასხმა“. „პირველად წიგნისმკითხველად და კერძო დიაკონად ოდენ ჯერ არს ხელთა დასხმაო“, ნათქვამია რუის-ურბნისის ძეგლისწერაში, რადგანაც „პირველი წესი წმიდისა ეკლესიისა წიგნის მკითხველობა არს“. მისი მოვალეობა იყო „საღმრთონი იგი ხელთა ქონებად წიგნი შეკრძალულებით“ და საღმრთო სჯულის წიგნების შეგნებული წაკითხვა, რომ მსმენელთა გულსა და გონებას მოჰხვედროდა. „წიგნის მკითხველი რვისა წლისა“ შეიძლებოდა რომ ყოფილიყო. ამაზე პატარა ამ თანამდებობისათვის არ გამოდგებოდა და არც შეიძლებოდა რომ ეკურთხათ. ეს ცნობა ცხადჰყოფს, რომ მაშინდელ საქართველოში 8 წლის ბავშვს უკვე იმდენი განათლება ჰქონია, რომ მღვდელმსახურებაში ასეთი თანამდებობისა და შეგნებული მონაწილეობის მიღება შესძლებია. ამისდა მიხედვით საფიქრებელია, რომ სწავლას იმ დროს ბავშვს 5-6 წლითგან აწყებინებდნენ ხოლმე.

თავის პირდაპირ საეკლესიო მსახურების გარდა მთავარდიაკონს ებარა საქმე სჯულიერებისა, ქვრივ-ობლებზე მზრუნველობა. ეკლესიის მსახურთა შორის განსაკუთრებული და საპატიო ადგილი ხუცესს, ანუ მღვდელს ეკუთვნოდა იმიტომ, რომ, გრიგოლ ხანძთელის სიტყვით, „მღვდლობა უფროის არს ყოველთა დიდებათა სულიერთა და ხორციელთა, რამეთუ ქრისტეს ნაცვლობაი არს“. ვითარცა საკურთხევლისა და „სიწმიდის“ მსახურს და ქრისტეს ნაცვალს, მას მაშინდელი შეხედულებით იმოდენი სიწმიდე უნდა ჰქონოდა, რომ „დასდვას ხელი სწეულთა ზედა და განიკურნენო“.⁶⁸

IV მუხლით სავალდებულო გახდა, რომ ხელთდასხმისას, აგრეთვე ეკლესიის, საკურთხევისა და მირონის კურთხევისას გამოყენებული ყოფილიყო გიორგი მთაწმინდელის „ახალი კურთხევანი“.

V მუხლით აიკრძალა ყოველგვარი ქრთამის გაცემა და მიღება ხელთდასხმის საფასურად.

VI მუხლის თანახმად, ყოველგვარი საეკლესიო ნივთი და შენაწირი ხელუხლებლად უნდა დებულიყო. არავის ჰქონდა მისი მოხმარების უფლება სხვა რაიმე საქმისათვის, საეკლესიოს გარდა.

VII მუხლის თანახმად, აიკრძალა ეკლესიის გარეთ ნათლისცემა, ჯვრისწერა, მონაზვნად კურთხევა, ასევე აეკრძალა მღვდელ-მონაზონს გვირგვინის კურთხევა, ანუ ჯვრისწერა და მღვდელს – მონაზვნის აღკვეცა.

VIII მუხლით ჯვარდაწერილთ იმავე დღეს უნდა მიეღოთ ზიარება, თუ უზიარებლობით არ იყვნენ დასჯილნი ან სხვა რაიმე მიზეზის გამო ეს აკრძალული არ ჰქონდათ.

IX მუხლით მეორეჯერ ჯვრისწერა ისჯებოდა მორალურად, თუმცა კი ნებადართული იყო.

X მუხლით აიკრძალა ჩვილი ქალ-ვაჟის ჯვრისწერა, ნება კი მიეცათ მშობლებს მათი დანიშვნისა, სრულწლოვანებისას კი დაქორწინებისა. ქალს 12 წლისაზე ნაკლებს აეკრძალა ქორწინება.

XI მუხლი შეეხება ქორეპისკოპოსების განსაკუთრებით გამორჩევას. ივ. ჯავახიშვილი წერს: „პატივი უმეტესი მღვდელობისი“ ქორეპისკოპოსობა იყო. იგი „წმიდათა ეკლესიათა განმგებელად“ ითვლებოდა, განსაკუთრებით სოფლის ეკლესიათა. მას, მამასადამე, სოფლის მღვდელ-დიაკონნი ექვემდებარებოდნენ. ამასთანავე მას ვალად ედვა, რასაკვირველია, „დაცვა ყოველთავე საქრისტიანოთა წესთა“ (რუის-ურბნისის ძეგლისწერა) და მეთვალყურეობა. ქორეპისკოპოსი უნდა „ექმნეს მამად ობოლთა და მოღვაწე ქვრივთა“.⁶⁹

ქორეპისკოპოსად შეიძლებოდა ყოფილიყო როგორც მღვდელი, ასევე დიაკონი. მათი გამორჩევის ნება ჰქონდა არა მარტო კათალიკოსს, არამედ ეპისკოპოსსაც.

ივ. ჯავახიშვილი წერს: „რაკი „კათალიკოზი“ იგივე ეპისკოპოზი იყო, ანუ უფრო სწორად რომ ითქვას, როგორც იგი ჩვეულებრივ იწოდებოდა „ყოვლად ღირსი მთავარეპისკოპოსი, კათალიკოსი და ყოვლისა საქართველოსა დიდი მამამთავარი“ იყო. ამიტომ ყველა ის თვისება, რომელიც ეპისკოპოზისათვის აუცილებელი იყო, კათალიკოზისთვისაც უაღრესად აუცილებელი იყო. კათალიკოზი ეპისკოპოსთა მთავარი იყო და საქართველოს ეკლესიის უზენაესი გამგე“.⁷⁰

„ეპისკოპოზი იყვნენ „პატივსა მღვდელმთავრობისასა“ და ამის გამო მას მღვდლები და ეკლესიის ყველა მსახურნი ექვემდებარებოდნენ. იგი იყო სულიერი „მთავარი ერისა“, ჰქონდა „სული ხელმწიფისა“, და შეეძლო როგორც „გახსნა ყოვლისა კრულებისა“, ისევე დაკრულვა. ეპისკოპოსი თვით „სწავლულებითა და მეცნიერებითა“ განმტკიცებული მწყემსი იყო ერისა და მუდამ

ითვლებოდა მზრუნველად და „მლოცველად ერისა“ და „მცველად სარწმუნოებისა“. დიაკვნისა და მღვდლის მსგავსად ეპისკოპოსიც კაცთმოყვარეობით უნდა ყოფილიყო განთქმული. ეპისკოპოსს ჰქონდა საეპისკოპოსო ტახტი – „საყდარი“, რომელსაც იგი „იპყრობდა“ ხოლმე, რა წამს ეპისკოპოსად ეკურთხებოდა. მას ჰყავდა თავისი „სამრევლო“. ამის გამო გარკვეულ ხანამდის „საყდარი“ საეპისკოპოსო ეკლესიასაც ჰქონდა...“.⁷¹

XII მუხლი შეეხებოდა „მოდვრებს“. მათი რიცხვი მონაზონთა შორის აურაცხელი ყოფილა, ზოგიერთ მონასტერში 5-დან 30-მდეც კი. ეს ყოფილა შფოთისა და განხეთქილების მიზეზი. კანონმა შეამცირა მათი რიცხვი. „მოდვრად“ ყოფნის ნება მხოლოდ სამღვდლო პირს მიეცა. ამის გამო თითოეულ მონასტერში შეიძლებოდა ყოფილიყო ერთი, ხოლო დიდში – ორი მღვდელი.

„განსაკუთრებული ადგილი ეკავა სამონასტრო ცხოვრებაში მოძღვარს. „მოდვარი“ მეცნიერი ბერი იყო, რომელსაც მოწაფეები ჰყავდა და რომელთანაც სხვადასხვა მხრიდან მოდიოდნენ ხოლმე სასწავლებლად. მოძღვარი თავის მოწაფეს სულიერ-სარწმუნოებრივ ხელმძღვანელობასაც უწევდა და მწერლობას, მეცნიერებასა და რომელსამე ხელოვნებას ასწავლიდა. მოწაფე თავის მოძღვართან ცხოვრობდა და სწავლობდა. ზოგჯერ მოწაფე უკვე ყმაწვილი და უსწავლელი აღარ იყო, მაგრამ განთქმულ მოძღვართან სწავლას მაშინ მომწიფებულნი და შუახნისანიც არ უკადრისობდნენ... ვითარცა მეცნიერსა და ყველასაგან პატივცემულ პიროვნებას, რომელთანაც მშობლებს თავიანთი შვილები მოჰყავდათ, „რათამცა ისწავლეს სწავლაი და ხელოვნებაი“. მათ მონასტერში დიდი გავლენა ჰქონდათ და მათ აზრს, ნებით თუ მათი ავტორიტეტის წყალობით უნებლიეთაც, ყველანი ანგარიშს უწევდნენ. ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ მონასტრის საერთო დადგენილების აღმწესებელ საბუთებში სავანის მამასახლისის შემდეგ მოძღვარი იხსენიებოდა“.⁷²

როგორც აღინიშნა, რუის-ურბნისის კრებამ მოახდინა მოძღვრების რაოდენობის ნორმირება. ამით ის მონასტერთა შინაურ ცხოვრებაში ჩაერია. მართლაც, მონასტრები უწევდნენ ორგანიზებას ქართულ ეკლესიას და მათ შეეძლოთ ეკლესია დიდად ორგანიზებულ, ანუ უძლეველ ძალად ექციათ ქაოსურ ფეოდალურ საზოგადოებაში, ხოლო მონასტერთა სულიერი წარმმართველები მოძღვრები იყვნენ. ამიტომაც ქართულმა სახელმწიფომ, რომელიც თავის გვერდით ვეღარ იტანდა ეკლესიის უძლეველ სიძლიერეს, შეკვეცა ავტორიტეტი და რაოდენობა მოძღვრებისა აღნიშნული მუხლით.

ისიცაა აღსანიშნავი, რომ მონასტრებში მოძღვრები შეიზღუდნენ, მაგრამ მოძღვართმოდვარმა მოიპოვა უფლება, ყოფილიყო „დარბაზის კარის“ უწარჩინებულესი წევრი. მისი ღირსება საგანგებო ხაზგასმით აღიარებული უნდა ყოფილიყო ხელმწიფის მიერ დარბაზობისას.

მოძღვართმოდვარი სწორედ მოძღვრების უფროსს ეწოდებოდა. მოძღვრებს საკუთარი წესწყობილება ჰქონდათ. მოძღვრების ინსტიტუტი წარმოადგენდა ანგარიშგასაწევ ძალას სახელმწიფოსათვის – „მარტო მოძღვრები არ ყოფილან. მათ ერთგვარი წესწყობილება ჰქონიათ და უფროსიც ჰყოლიათ, რომელსაც „მოდვართ მოძღვარი“ ეწოდებოდა. ამ მოძღვართ მოძღვარს თავისი

„მოწაფენი“ ჰყავდა, მას და მის მოწაფეებს საქართველოში უაღრესი პატივისცემა ჰქონდათ მოხვეჭილი. დიდი დარბაზობის დროს მას თვით კათალიკოსზედაც კი მეტი უპირატესობა ჰქონდა მინიჭებული. ... დარბაზშიც პირველად მოძღვართ-მოძღვარი უნდა შეეყვანათ, ხოლო შემდგომ კათალიკოზი. თვით მეფეც მას მეტი პატივისცემით უნდა მისალმებოდა, ვიდრე კათალიკოსსა და ვეზირებს“. ⁷³

„მოძღვრებად, როგორც რუის-ურბნისის ძეგლისწერიდან ჩანს, მონაზვნები ყოფილან, რომელნიც თუმცა „უმღვდელონი“ ყოფილან... მაგრამ მაინც კისრულობდნენ „განმკითხველობასა სულთასა“. მათი სიმრავლე, განსაკუთრებით კი მათი „უმღვდელოება“ და გაბედული ქცევა, ეპისკოპოსებს აწუხებდა: „მრავლისა შფოთისა და განხეთქილებისა მიზეზსა შემოიღებს სიმრავლე მათიო“. რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ მათი მოქმედება შეზღუდა და განსაზღვრა“. ⁷⁴

მონასტრის ძმობასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას შემდეგი: თანახმად ივანე ჯავახიშვილისა, ძმობა სამ ჯგუფად იყოფოდა, პირველი ჯგუფი „თავად-თა ძმათა“ სახელით იყო ცნობილი, მეორე ჯგუფს ერქვა „დასი მღვდელთა“, ბერების მესამე ჯგუფს კი „მწირნი“ ეწოდებოდა.

პირველ ჯგუფში შედიოდნენ თანამდებობის მქონე მღვდელ-მონაზვნები: მეჭურჭლე, მეტრაპეზე, კანდელაკი, იპიტირიტისი და სხვა თანამდებობის პირნი (მკითხველ-კანანარხი, მემხრე). მათ „უხუცესნი ძმანიც“ ეწოდებოდათ.

„მეორე დასს მღვდლობის პატივის მქონებელი ბერები შეადგენდნენ. წესდებაში პირდაპირ არის ნათქვამი: „მეორისა დასისათა, რომელთაცა წირვისა მეტი სხვა სახმარობა არა შეეძლოს“ ან „მეორისა დასისა, რომელთა წირვისა მეტი არა შეეძლოს“. ⁷⁵

„ბერთა მესამე ჯგუფს „მწირნი“ შეადგენდნენ. „მწირად წოდებულნი იგი, რომელ არიან მონაზონნი“. ქართლის კათალიკოზად და მწიგნობართ-უხუცესად ნამყოფი არსენი თავის თავზე ამბობს, რომ ის შიო-მღვიმის მონასტერში „მწირობად შემოსული“ იყო. მაშასადამე, თვით ისეთი პირიც კი, როგორც კათალიკოზი იყო, როცა მონასტერში ისე დამკვიდრდებოდა, რომ მას არავითარი თანამდებობა იქ არ ჰქონდა და მარტო მონაზონურ მოღვაწეობას მისდევდა, თავის თავს „მწირად სთვლიდა და უეჭველია სხვებსაც მწირად მიაჩნდათ“. ⁷⁶

მონასტრებს მეურნეობის გასაძლიერებლად შეეძლოთ დაქირავებული მოსამსახურეებიც ჰყოლოდათ.

სამონასტრო ყოფა-ცხოვრების ხელმძღვანელს „წინამძღვარი“ ან მამასახლისი ერქვა. ასურულად მას „ამბა“ ერქვა „ამბა“, „ცნობილია, რომ ათცამეტ ასურელ მამათა საქართველოში მოსვლა-მოღვაწეობასთან დაკავშირებულ ალავერდის მონასტრის წინამძღვარსაც „ამბა“ ერქვა“. ⁷⁷ სამეურნეო ნაწილში თანაშემწედ მამასახლისს „იკონომოსი“ ჰყავდა, მღვდელმსახურების საქმეში თანაშემწედ კი – „დეკანოზი“. „წმინდა ადმინისტრაციული საქმეების, წესიერებისა

და მოვალეობის ასრულების მეთვალყურეობისათვის მამასახლისის ხელქვეშეთ მოხელეებად – „დამხედვარი“ და „მეკარენი“ ჰყავდა“.78

მონასტერში აკრძალული იყო „ხმა-მადლობა“ და ყოველნაირი ხმაურობა. სადამოს ლოცვის შემდეგ ბერებს თავმოყრა და ლაპარაკი ეკრძალებოდათ. ჭაბუკ ბერებს სიცილის, უბნობისა და „ხელისმიყოფის“ ნება არ ჰქონდათ. ამას აკონტროლებდა „დამხედვარი“.

მონასტრის „მეკარე“ აკონტროლებდა ბერების მონასტერში შესვლასა და გასვლას. დიდ დანაშაულად ითვლებოდა „უწესო გულისწყრომა“, „შფოთი“, „გინება“, „შეურაცხყოფა“, „ღვედითა მიმთხვევა“ ანუ ცემა და მკაცრადაც ისჯებოდა.79 „ცილისწამება და ცრუ შესმენა იმდენად მძიმე დანაშაულად იყო მიჩნეული, რომ ათონის ქართველთა მონასტრის წესდებით, ცილისმწამებელსა და ცრუ დამსმენელს სავანითგან გაძევებით სჯიდნენ“.80 ბერებს ნება არ ჰქონდათ „ურჩობისა“, „უკითხავად და გამოუთხოველად წასვლისა“ და არ შეეძლოთ სადმე წასვლისას განსაზღვრული ვადის გასვლის შემდეგ „დაყოვნება“, არ შეეძლოთ „უწესობა“ (ამაში შედიოდა ღვინით თრობა და სხვა).

XIII მუხლიც მონასტერს შეეხება. აიკრძალა მონასტერში ერისკაცთა შეკრება, ვაჭრობა, სამოქალაქო და ქვეყნიური საქმეების გადაწყვეტა და წესების შესრულება „...რაითა არა სალოცველთა მათ ადგილთა ქვაბ ავაზაკთა შექმნითა...“. თქვენი სულის თავშესაფარი „საფარდულები“ მეკერმეთა ფულის ტაბლებივით არ დაიქცესო, აფრთხილებდნენ სამონასტრო ძმობას. აღსანიშნავია, რომ სამღვდელთა მიმართ ტერმინ „ავაზაკს“ დავითის მემატრიანეც ხმარობს მსგავსად რუის-ურბნისის კრების ამ მუხლისა, ეს არაა შემთხვევითი. ჩანს, განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა მონასტრების ადმინისტრაციულ ჩარჩოებში ჩაყენებას. არ შეიძლება ითქვას, რომ დავითი თავის ანდერძში „მონასტერთა გამწარების“ შესახებ სახელდობრ ამას გულისხმობდა, მაგრამ ყველაფრიდან ჩანს, რომ იმდროინდელი სახელმწიფო ცდილობს თავისებური წესრიგი დაამყაროს მონასტრებში.

XIV მუხლით აიკრძალა ერთ საკურთხეველზე ერთსა და იმავე დროს რამდენიმე წირვის შესრულება.

დიდ საეპისკოპოსო ან სამონასტრო ეკლესიის საკურთხეველზე აიკრძალა ერთი პირისათვის საგანგებო წირვის შესრულება (ცოცხლისა ან მიცვალებულისთვის). წირვა უნდა ყოფილიყო საერთო ეკლესიის მამულებებისა, შემომწირველების, როგორც ცოცხლების, ისე მიცვალებულებისათვის, ხოლო ერთი სულისათვის საგანგებო წირვა პატარა სამლოცველოში (ეგვტერში), ან ეკლესიის შტოში მყოფ „ტრაპეზზე“ (საკურთხეველზე) უნდა შესრულებულიყო.

XV მუხლი შეეხება იმ „სომხებს“, ყოფილ მონოფიზიტებს, რომელთაც დაგმეს მონოფიზიტური სწავლება იესო ქრისტეს შესახებ და შეუერთდნენ „წმინდა კათოლიკე ეკლესიას“, ე. ი. მართლმადიდებლობას. ისინი, ამ მუხლის თანახმად, თავიდან უნდა მოინათლონ სრული წესით, ვითარცა წარმართები, რადგანაც ასევე იქცევა ანტიოქიის საყდარი და სხვა აღმოსავლეთის ეკლესიებიო.

XVI მუხლით აიკრძალა მართლმადიდებლის დაქორწინება მწვალებელთან, ან წარმართთან.

XVII მუხლით აიკრძალა იმჟამად გავრცელებული ჯვრისწერის ასეთი სახე: შესაუღლებელ ქალ-ვაჟს ჯვარს წერდა ორი მღვდელი სხვადასხვა ადგილას, ე. ი. ვაჟს – სხვაგან, ხოლო ქალს სხვაგან, მაგრამ გვირგვინის ქვეშ ვაჟთან რომელიმე სხვა ვაჟი დგებოდა და ქალთან რომელიმე სხვა ვაჟი. ასეთი ჯვრისწერა კრებამ მიიჩნია სასაცილოდ და სასტიკად აკრძალა. ჯვრისწერის დროს დასაქორწინებელი ქალ-ვაჟი ერთად უნდა ყოფილიყო და მღვდელს მხოლოდ ამ შემთხვევაში უნდა დაეწერა ჯვარი.

XVIII მუხლი შეეხებოდა სოდომურ ცოდვას. ამ უსაშინელებსა ცოდვამ, ნათქვამია აქ, დაამხო ასურთა, სპარსთა სამეფოები, რადგანაც იქ გავრცელებული იყო ეს ცოდვა. ამ ცოდვამ სომეხთა დიდი და სახელგანთქმული მოდგმა და სამეფო დაამხო, მოსპო სომხური სახელმწიფოებრიობა; მსოფლიოში ვერსად ვეღარ იპოვი სომეხ მეფესა და მთავარს, რომელსაც დამოუკიდებელი ხელმწიფობა ჰქონდესო. ამ სიბილწემ სპარსელთა და რომაელთა სახელმწიფოები დაამხო. კრება წუხს, რომ ამ ცოდვას ჩვენშიც შემოულწევია: „არ ვიცით, თუ საიდან შემოაღწია ამ უკეთურებამ ქრისტეს მოღვაწედ სახელდებულ ერში“, ⁸² ამიტომაც კრებამ გააფრთხილა ყოველი ფენის და ყოველი მდგომარეობის მქონე ქართველობა, მათში შეღწეული ცოდვა მოეშორებინათ: „ამისათვის ვამცნებთ ყველას დიდსა და მცირეს, მდიდარსა და ღარიბს, მეფესა და მთავარს, აზნაურსა და მდაბიოს, მღვდელსა და არამღვდელს, მოწესესა და ერისკაცს, მოხუცს, ახალგაზრდასა და შუახნის კაცს, ყველა თანამდებობის დასს, ჯგუფს, ყველა ასაკს – განუდგეს ამ ყველა ვნებაზე უფრო სამაგელ სიბილწეს“. ⁸³ „ხორცის სიყვარული ღვთის მტრობაა და ვინც გახრწნის ღვთის ტაძარს, მას ღმერთი გახრწნის“, – წერს კრება. ⁸⁴

კრებამ საგანგებო საქებელი ეპისტოლეით მიმართა თვითმპყრობელ მეფე დავით აღმაშენებელს: „...მოსწონს თუ არა კრების ეს დადგენილება შენს მყუდროებას? მოისვენებს და დაცხრება ამით ბოროტების სულთა მდევნელი დავითიანი სული შენი?“. ⁸⁵ „რომელნი იგი აწ ძღვნად მოგართვნა შენ მწყობრმან შენთა ამათ ნაზირველთა სიმრავლისამან“. ⁸⁶

კრებამ ადღეგრძელა და მოიხსენია მეფეთა-მეფე გიორგი, დედოფალი მართა, „აფხაზთა და ქართველთა, რანთა და კახთა“ თვითმპყრობელი დავით ღვთისმსახური და ღვთივდაცული მეფე, იოანე მთავარეპისკოპოს-კათალიკოსი, ყოვლისა საქართველოსა მამამთავარი, წმინდა ბერი ევსტათი მონაზონი, კრების თვალი მეუფე გიორგი მონაზონი და მწიგნობართუხუცესი, კრებაზე დამსწრე ყველა მღვდელმთავარი, მღვდლები და მონაზვნები, არსენი მონაზონი, მოიხსენია გარდაცვლილთა სულები.

ეკლესია – ქართული ქვეყნების გამაერთიანებელი

ტერმინ „საქართველოს“ განსაზღვრება, მისი ტერიტორიული მოცულობის თვალსაზრისით, თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში ზოგჯერ არასწორადაა მოცემული. მაგალითად, X–XI სს-ის მიჯნის საქართველოს ტერიტორიის დაყოფის შესახებ წერენ: „საზღვარი საქართველოსა და კახეთის სამეფოს შორის მდ. ქსანზე გადიოდა“.⁸⁷

აღნიშნული ეპოქის აღმწერი ქართული მატრიანეები წერდნენ არა „საქართველოს სამეფოსა“ და „კახეთის“, არამედ აფხაზეთ-ტაო-კლარჯეთის გაერთიანებული სამეფოსა და კახეთის სამეფოს შორის საზღვარზე. „საქართველო“ არა მხოლოდ აფხაზეთ-ტაო-კლარჯეთის გაერთიანებულ სამეფოს ეწოდებოდა, არამედ ქართველთა ყოველ სახელმწიფოს, იმ დროს არსებულს, რადგანაც, როგორც თვით სიტყვა უჩვენებს – „საქართველო“ ნიშნავს ქართველების, ქართველთა ქვეყანას.

ქართველთა ქვეყნები იყვნენ არა მარტო კახეთის და ჰერეთის სამეფოები, არამედ თბილისის საამირო და ქვემო ქართლში მდებარე კვირიკიანთა სამეფოც, თუმცა თბილისს მაჰმადიანი, ხოლო ქვემო ქართლს მონოფიზიტი მმართველები მართავდნენ.

საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება, ერთ სამეფოდ გადაქცევა, გამოიწვია ზემოაღნიშნული ქვეყნების ეთნიკურმა ერთიანობამ - ქართველობამ. მიუხედავად იმისა, რომ თბილისი თითქმის 400 წლის მანძილზე მაჰმადიანიური საამიროს ცენტრი იყო, მის მცხოვრებთა უმრავლესობას ქართველი ქრისტიანები შეადგენდნენ. ასევე ითქმის ქვემო ქართლში მდებარე ე.წ. „სომხეთა“, ანუ ტაშირ-ძორავერტის სამეფოს შესახებაც. ის იმ მიწებზე მდებარეობდა, სადაც არა მარტო ქართული, არამედ სომხური მატრიანეების მიხედვით, მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს ყოველთვის ქართველები შეადგენდნენ. სამწუხაროდ, მათი ერთი ნაწილი „გასომხდა“, რამეთუ მათ მონოფიზიტი მეფეები მართავდნენ. აქ ქართულ ეკლესიას თავისი მრევლის საკმაო ნაწილი ჰყავდა. ეს ბუნებრივია, რადგან თვით დიდი სომხეთის ტერიტორიაზეც კი ანისს, ვალაშკერტსა, დადაშენსა თუ სხვაგან ქართველი მრევლი არსებობდა და იქაურ ქართულ ეკლესიებში ქართველ ეპისკოპოსებს ტახტები ედგათ. ასევე ითქმის ჰერეთის შესახებაც. უნდა ითქვას, რომ ჰერეთს ყველაზე უფრო მეტად არ გაუმართლა ქართულ ქვეყანათა შორის. მისი ბედი მხოლოდ ლაზეთის ბედს შეიძლება შევადაროთ, თუმცა, XVI საუკუნის შემდეგ მისი ბედი მესხეთის დიდმა ნაწილმაც გაიზიარა. ჰერეთი ვრცლად გაჭიმული ქართული ქვეყანა იყო. დიდი ხნის მანძილზე, თითქმის VI–IX საუკუნეებში, ის სომხური ეკლესიის გავლენის სფეროში მოექცა ჯერ სპარსელების, შემდეგ კი არაბების ნებით. არაბთა ოდნავი შესუსტებისთანავე ამ ქვეყანაში აღდგა ქართული სახელმწიფოებრიობა. ქვეყანას ქართულენოვანი მმართველები მართავდნენ, რადგანაც ქართული ენა მოსახლეობის დედაენა იყო. მაშინაც კი, ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დროს, ჰერეთი ოფიციალურად კვლავ გრიგო-

რინული ეკლესიის სამრევლოს წარმოადგენდა. X საუკუნეში დინარა დედოფლის წყალობით ჰერეთი დაუბრუნდა დედაეკლესიას. აქ ქართველობა სრულყოფილად აღდგა, მაგრამ ჰერეთის ეთნიკური სახე მალე შეიცვალა. XI საუკუნის I ნახევრიდან დაიწყო თურქული ტომების მიერ ჰერეთის საუკეთესო მიწების სამოვრებად გადაქცევა. მალე ისინი აქ დამკვიდრდნენ და დაეფუძნენ. ჰერეთს მეორე სახელიც ერქვა – რანი. ის დიდი ქვეყანა იყო, თითქმის ბარდავამდე გადაჭიმული. მისი დიდი ნაწილი თურქების (თურქმანების) სამკვიდრებლად იქცა. აღსანიშნავია, რომ აქ, თურქულ-მაჰმადიანურ გარემოში მცხოვრები მრავალი ქართველი გათურქდა. მართალია, დავით აღმაშენებელმა მრავალჯერ ილაშქრა აქ დამკვიდრებული თურქების გასამეკვებლად, მაგრამ საბოლოოდ ეს შეუძლებელი აღმოჩნდა. ჰერეთის დიდი ნაწილი საქართველომ დიდი თურქობის შემდეგ საბოლოოდ დაკარგა.

თურქ-სელჯუკების მიერ ბიზანტიისა და საქართველო-სომხეთის მიწების დაჭერის შემდეგ დავით აღმაშენებელმა შეძლო მათი გაძევება საქართველოს ძირითადი ტერიტორიიდან. ისინი განსაკუთრებით ფეხმოკიდებულნი იყვნენ კახეთ-ჰერეთსა და ქვემო ქართლში. კახეთიდან და თბილის-ქვემო ქართლიდან ამ დამპყრობლების განდევნამ საქართველოს შეუნარჩუნა ეს ტერიტორიები.

მართალია, XI საუკუნეში ძირითადად კახეთის საქორეპისკოპოსო, ჰერეთის სამეფო, თბილისის საამირო და ქვემო ქართლი დანარჩენი საქართველოს სამეფოსაგან დამოუკიდებლად არსებობდნენ, მაგრამ ქართული ეკლესია, ფაქტობრივად, აერთიანებდა ყველა ამ ქვეყანას. არა მარტო კახეთსა და ჰერეთში, არამედ ქვემო ქართლსა და თბილისშიც კი ქართულ ეკლესიას უდიდესი გავლენა ჰქონდა.

„კარგად ორგანიზებული და გავლენიანი ქართული ეკლესია მთელ შუა საუკუნეებში დიდი პოლიტიკური და იდეოლოგიური ძალა იყო და უაღრესად აქტიურ როლს თამაშობდა როგორც საერთოდ საქართველოში, ისე განსაკუთრებით XI საუკუნის თბილისში, რომლის ქრისტიანული (ქართული) მოსახლეობა მთელი ოთხი საუკუნის მანძილზე იყო მოკლებული უმაღლესი საერო ხელისუფლების მფარველობას“.⁸⁸

მაჰმადიანთა მმართველობის დროს ვინ მფარველობდა თბილისის ქართულ მოსახლეობას?

„...ისტორიკოსს უფლება არა აქვს დაივიწყოს ის ფაქტი, რომ მუსულმანთა გარდა თბილისის ქართულ ქრისტიანულ მოსახლეობას ჰყავდა საკუთარი, კარგად ორგანიზებული და ძლიერი პატრონი: ეს იყო ქართული ეკლესია! კაცობრიობის ისტორიამ არაერთი დამაჯერებელი მაგალითი იცის იმისა, რომ ამა თუ იმ ერის ნაწილს, როცა იგი დროთა ბრუნვის წყალობით საერო ხელისუფლებას მოკლებულია, ხელმძღვანელობას და მფარველობას უწყევს მისი ეკლესია. ებრაელთა ერი რელიგიამ გადაარჩინა. შეიძლება მივუთითოთ აგრეთვე ჩვენი მოძმე სომეხი ერის მაგალითზე. ასეთი მაგალითების შემდეგ რა საფიქრებელია, რომ მდიდარი და გავლენიანი ქართული ეკლესია, რომელმაც

არა მარტო საქართველოში, არამედ საზღვარგარეთაც კი შექმნა ქართული კულტურის ბრწყინვალე ძეგლები, თბილისის ქართულ ქრისტიანულ მოსახლეობას დაივიწყებდა და მისი ინტერესების დასაცავად არაფერს იღონებდა. თბილისი ხომ ყოველთვის გარშემორტყმული იყო ქრისტიანული მოსახლეობით, თვით ქალაქშიც ბევრი იყო ქრისტიანული ეკლესია-მონასტრები, აგრეთვე ეკლესიის კუთვნილი ქარვასლები, სახელოსნოები და სავაჭრო დუქნები“.⁸⁹

პ. რატიანის აზრით, თბილისის მოქალაქეთა ძირითადი მასა ქართველებისაგან შედგებოდა და მუსულმანთა ბატონობისაგან გათავისუფლებაზე ოცნებობდა.⁹⁰

„აჯანყებულ თბილისელებს სასტიკად დაუმარცხებიათ მუსულმანი დამპყრობლები და მათთვის მთელი ქალაქი, მათ შორის ამირას სასახლეც წაურთმევიათ, მაგრამ მტრის სამხედრო ძალის მთლიანად განადგურება და მისი ციხესიმაგრეების აღება ვეღარ მოუხერხებიათ“.⁹¹ ეს მოხდა 1045 წელს. თბილისის მმართველობა თავის ხელში აუღიათ თბილისელ ბერებს. მათ ხელისუფლება საკმაოდ დიდი ხნის მანძილზე სჭერიათ. მაგრამ დიდი თურქობის დროს თბილისელ ქრისტიანებსაც გაუჭირდათ. აქამდე, 1080 წლამდე, პ. რატიანის თვალსაზრისით, ქართული ეკლესია თბილისის საამიროში დევნას არ განიცდიდა. მართლაც, XIII საუკუნეში ქართველმა სამღვდლოებამ მეფეს განუცხადა, თბილისის საამიროში არავინ იკადრებდა ქართული ეკლესიის ქონების მითვისებასო.⁹²

ცნობილია, რომ თბილისელმა ბერებმა მეფე ბაგრატ IV-ს ორჯერ, 1045 და 1048 წლებში, გადასცეს ქალაქი თბილისი. „თბილელი ბერები“, ანუ „ქალაქის ბერნი“, რომელთა შესანიშნავ მოქმედებაზე „ქართლის მატიანე“ გვაუწყებს, ალბათ იყვნენ თბილისში მოღვაწე განათლებული სასულიერო პირები, საეკლესიო-სამონასტრო ძმობის გამოჩენილი წარმომადგენლები, სამშობლოს პატრიოტები, რომლებიც გვერდში ედგნენ მეფის ცენტრალურ ხელისუფლებას და თავდადებით იბრძოდნენ პროგრესისათვის. ისინი ღვიძლი ძმები იყვნენ იოანე, ექვთიმე და გიორგი ათონელებისა, რომელთაც განუზომელი ღვაწლი დასდეს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობასა და დაცვას...“.⁹³

პ. რატიანს მოჰყავს ნ. ბერძენიშვილის აზრი ქართული ეკლესიის მსახურთა შესახებ: „...ისინი აქტიური პოლიტიკური მოღვაწენი არიან, ქვეყნის პოლიტიკური მშენებლები“.⁹⁴ ცხადია, ეს შეეხება მხოლოდ ერთ ნაწილს ქართველი ბერ-მონაზვნებისა.

„ივ. ჯავახიშვილს დადგენილი აქვს, რომ საქართველოს ეკლესიას, როგორც რომის ეკლესიას, სახელმწიფო ცხოვრებასა და წესწყობილებაში განსაკუთრებული უპირატესობანი ჰქონდა მოპოვებული და მინიჭებული, რომელთა წყალობითაც მას მარტო წმინდა საეკლესიო დაწესებულების ხასიათი კი არ ჰქონდა, არამედ სახელმწიფოებრივი სხეულისა და ერთეულის თვისებებიც მოუპოვებოდა“.⁹⁵ ამ დებულებას სავსებით ადასტურებს სპეციალისტებისათვის კარგად ცნობილი ისეთი ფაქტები, როგორცაა: ომებში სასულიერო

პირთა, მათ შორის, თვით ეპისკოპოსთა უშუალო მონაწილეობა, გაერთიანებული საქართველოს მეფის კარზე მწიგნობართუხუცეს-ჰყონდიდელის თანამდებობის შექმნა, თანამდებობისა, რომელიც სახელმწიფოს პირველ ვეზირად ითვლებოდა და არა მარტო სასულიერო, არამედ საერო საქმეებსაც განაგებდა საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში. კერძოდ კი, კახეთის სამეფოში ქორეპისკოპოსთა ინსტიტუტის არსებობა, რის შედეგად სასულიერო პირები საქართველოს ამ მხარის მთელი სამხედრო ლაშქრის სარდლები იყვნენ; საქართველოს მთიან რაიონებში ხევისბერთა ინსტიტუტის არსებობა და მრავალი სხვა. „ქართული ეკლესიის დიდ გავლენას და სახელმწიფო საქმეებში მის აქტიურ მონაწილეობას მოწმობს ის ფაქტიც, რომ თითქმის ყველა დიდ ეკლესიასა და მონასტერს ჰყავდა საკუთარი კარგად გაწვრთნილი ლაშქარი, რომელიც საჭიროების დროს მეფის სადროშოს უერთდებოდა და მასთან ერთად ებრძოდა საქართველოს მტრებს. ქრისტიანული ეკლესია შუა საუკუნეების საქართველოში ყოველთვის დიდ როლს თამაშობდა“.⁹⁶

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, ქართული ეკლესია თვით მუსულმანთა ბატონობის დროსაც კი ძალზე მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდა, იმდენად მნიშვნელოვანს, რომ მან XI საუკუნის ერთ პერიოდში შეძლო ქალაქის მმართველადაც ყოფილიყო.

ასევე ითქმის კახეთის სამეფოს შესახებაც. მართალია, ეს სამეფო დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო, მაგრამ ეკლესიურად დამოუკიდებელი არ ყოფილა. იქ ქართული ეკლესიის ძალა განუზომელი იყო. უფრო მეტიც, ქართულ ეკლესიას კახეთში სახელმწიფოებრივი მართვის სადავეებიც კი გარკვეულწილად ხელთ ეპყრა ქორეპისკოპოსთა ინსტიტუტის მეშვეობით, რომელთა ეკლესიური წარმომავლობა პ. რატიანს არ ეეჭვება და ისინი სამხედრო ლაშქრის სარდლობადაც მიაჩნია.

საერთოდ, ქორეპისკოპოსი ეწოდება ეპისკოპოსის (მთავარეპისკოპოსის ან მიტროპოლიტის) საქმეთა მმართველს, რომელსაც ევალება ეპარქიის საქმეების წარმართვა. ქორეპისკოპოსი ასრულებდა იმავე მოვალეობას, რასაც მოურავი ფეოდალის კარზე. ქორეპისკოპოსი მოურავია, გარკვეული თვალსაზრისით. ცნობილია, რომ სამოურავოთა სისტემა დამახასიათებელი იყო კახეთის სამეფოსათვის XVII საუკუნის შემდეგ. შეიძლება ეს იყო აღდგენა, რესტავრაცია ძველი კახეთის სამეფოს მსგავსი სისტემისა, რომელიც მაშინ „საქორეპისკოპოსოთა“ სახელით იყო ცნობილი (იგულისხმება X–XI საუკუნეები).

ასეა თუ ისე, კახეთის სამეფოში ქართულ ეკლესიას დიდი ძალა ჰქონდა. ასევე ყოფილა საქართველოს მთიანეთშიც. მთის თემების მმართველი ხევისბერებიცა და დეკანოზებიც სასულიერო პირები იყვნენ და ქართულ ეკლესიასთან მათი კავშირი უეჭველია.

ასევე ითქმის საქართველოს სხვა კუთხეთა შესახებაც. მაგალითად, ცნობილია, რომ ბაღვაშების საგვარეულო საუკუნეების მანძილზე ებრძოდა საქართველოს გამაერთიანებელ მეფეებს. მიუხედავად ამისა, ისინი იყვნენ ქართული ეკლესიის ერთგული თავყვანისმცემლები, ერთგული შვილები და უანგარო დამხმარენი (ლიპარიტ ბაღვაში ათონის ივერთა მონასტრის ერთ-ერთ

მაშენებლადაც კი ითვლებოდა). ისინი ყოველმხრივ მფარველობდნენ, ეხმარებოდნენ და თვითონაც აქტიურად იღვწოდნენ ქართული ეკლესიისათვის, ზოგჯერ ბერადაც იღვწევდნენ. ცხადია, მათ სამფლობელოში (თრიალეთსა თუ არგვეთში) ქართულ ეკლესიას უდიდესი ძალა გააჩნდა.

ზემოთ მოყვანილიდან გამომდინარე, ალბათ, შეიძლება დავასკვნათ: თვით საქართველოს გაერთიანებამდე **სხვადასხვა ქართულ პოლიტიკურ ერთეულებს ფაქტობრივად აერთიანებდა ქართული ეკლესია**. ის საქართველოს უპირველესი და უზენაესი გამაერთიანებელი იყო. თუმცა, ცხადია, სხვა პოლიტიკური ერთიანობა ერთი ერისა. ამიტომაც, ქართული ეკლესია ყოველთვის მხარში ედგა საქართველოს ერთიანობისათვის მებრძოლ ყველა მეფეს, განსაკუთრებით კი დავით აღმაშენებელს.

ცნობილია, რომ ქვემო ქართლში ძირითადი ციხე-ქალაქები ჭყონდიდელმა ეპისკოპოსმა აიღო დავით აღმაშენებლის დროს (იგულისხმება რუსთავი და სამშვილდე). ეს ეპისკოპოსი დავითმა განგებ უწინამძღვრა თავის ჯარს, რათა ამით ქვემო ქართლში მოსახლე ქართველი ქრისტიანები წაექეზებინა მის დასახმარებლად. ამით ქვემო ქართლის დაჭერას საღვთო ომის სახე მიეცა იქაური ქართველი ქრისტიანების თვალში, რამაც გააადვილა ჭყონდიდელის მოქმედება.

ქვემო ქართლში გრიგორიანი კვირიკიანების მეფობის დროს უამრავი ქართული ეკლესია მოქმედებდა. ამავე რეგიონში მდებარე თბილისში, რომელსაც არაბი მმართველები მართავდნენ, ასევე უამრავი ქართული ეკლესია მოქმედებდა.

„...თბილელ სასულიერო მამებს ყოველთვის გვერდში ედგა და საჭიროების შემთხვევაში ეხმარებოდა კიდევაც თბილისის საამიროს დანარჩენი ქალაქებისა და დაბა-სოფლების (რუსთავის, ბოლნისის, დმანისის, სამშვილდის, ბეთანიის და სხვა) სამღვდელთა. აგრეთვე ის დიდი ქართული სამონასტრო ცენტრები, რომლებსაც თბილისში საკუთარი სავაჭრო ქულბაქები და სახელოსნოები ჰქონდათ. ჩვენთვის ნათელი გახდება, თუ რა დიდ ძალას წარმოადგენდა თბილისის ქრისტიანული ეკლესია. თბილისში თავისი მეტოქე (ფილიალი) ჰქონდა თითქმის ყველა საზღვარგარეთულ ქართულ სავანეს, ხოლო ერთმორწმუნე ბიზანტიის ეკლესია-მონასტრებს აქ თავიანთი მეტოქე ჰქონიათ. თბილისის მთაწმინდის მონასტერი ათონის მთაწმინდის მონასტრის მეტოქე (ფილიალი) იყო... გიორგი მთაწმინდელი, რომელიც ათონის ივერიის მონასტრის წინამძღვარი იყო, ამავე დროს თბილისის მთაწმინდის მონასტრის წინამძღვრად და სულიერ მამადაც ითვლებოდა. განა შესაძლებელია წარმოვიდგინოთ, რომ გიორგი მთაწმინდელი, რომელმაც საქართველოში 5 წელი დაჰყო, თბილისის იმ მონასტრებში არ მისულიყო, რომლის სულიერი ხელმძღვანელიც თვითონ იყო?!“⁹⁷

როგორც აღინიშნა, აფხაზთა სამეფოს, ტაო-კლარჯეთის (ანუ ქართველთა) სამეფოს, ჰერათ (ანუ რანთა) სამეფოს, კახეთის სამეფოსა და სომეხთა (ანუ ტაშირის) სამეფოს ძირითად მკვიდრ მოსახლეობას წარმოადგენდა

ქართველი ხალხი. ამ სამეფოების გაერთიანებამდე მათ აერთიანებდა ქართული ეკლესია. ყველა ეს ქვეყანა საქართველოს ნაწილებს შეადგენდა.

კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას იმის შესახებ, თუ რატომ ეწოდებოდა ტაო კლარჯეთის სამეფოს „ქართველთა სამეფო“. ამ სამეფოს მართავდა დინასტია, რომლის ოფიციალური ტიტული იყო „ქართველთა მეფე“. ეს ტიტული მათ მოპოვებული ჰქონდათ ძველი ქართლის სამეფოს ხოსროიან-გორგასლიანი მეფეებისაგან, რომელთაც მსგავსი ტიტული „ქართველთა მეფე“ ჰქონდათ. ამ ტიტულის გადაღებით ტაო კლარჯელი მეფეები ამტკიცებდნენ, რომ ისინი პოლიტიკური მემკვიდრეები იყვნენ ხოსროიანი მეფეებისა. ამიტომაც სრული პოლიტიკური სუვერენული უფლება ჰქონდათ მთელ ქართველ ხალხსა და სრულიად საქართველოზე, რამეთუ ძველი ტრადიციით მიჩნეული იყო, რომ ხოსროიანების ძველი „ქართლის სამეფო“ მოიცავდა დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს, ანუ შემდეგდროინდელ აფხაზთა, ჰერ-კახთა და სომეხთა სამეფოებს. ამით იყო გამოწვეული ტაო-კლარჯელი მეფეებისათვის „ქართველთა მეფის“ ტიტულის მინიჭება. ეს ტიტული თავის თავში შეიცავდა პოლიტიკურ და არა ეთნიკურ შინაარსს, ანუ მათ „ქართველთა მეფეები“ ეწოდათ არა იმის გამო, რომ მხოლოდ ტაო კლარჯელებს ეწოდებოდათ იმ დროს ქართველები, არამედ იმის გამო, რომ ამ კუთხეს მართავდა დინასტია, რომელიც პირდაპირი პოლიტიკური მემკვიდრე იყო ძველი ქართველი მეფეებისა, ფარნავაზიან-ხოსროიანთა.

„როგორც ცნობილია, ერთიანი საქართველო სხვადასხვა „საქართველოსაგან“ შედგა, რომელსაც ერთ ქვეყნად გაერთიანების დროისათვის სახელმწიფოებრივი მმართველობის საკუთარი ხანგრძლივი ტრადიცია გააჩნდა. თავის მხრივ, კახთა თუ აფხაზთა სამეფოები, ჰერეთი და ქართველთა სამეფო სხვადასხვა ქართული ქვეყნების გაერთიანების შედეგად შეიქმნენ“.⁹⁸

ყივჩალთა ჩასახლება

გარკვევა იმისა, თუ სად ჩასახლეს ყივჩალები, მნიშვნელოვანი საქმეა. ჩვენი თანამედროვე ისტორიოგრაფიის თანახმად, ჩამოსახლებული 200000-ზე მეტი ყივჩალი და არცთუ მაინცდამაინც მრავალრიცხოვანი ქართველები ურთიერთს შერევნან. ძნელია დამტკიცება, რომ ეს ნამდვილად ასე მოხდა. საერთოდ კი, ეს ჰიპოთეზა უარყოფითად მოქმედებს თანამედროვე ქართველის ფსიქიკასა და თვითშემეცნებაზე. ისმის კითხვა, მართლა თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე ჩასახლეს ყივჩალები, თუ მაშინდელი, ფაქტობრივად მთელი ამიერკავკასიის მომცველი საქართველოს საზღვრისპირა მხარეებში?

რატომ ჩამოსახლა დავით აღმაშენებელმა ყივჩალები? დავითის ისტორიკოსი დიდ მსჯელობას უძღვნის ამ ფაქტის აღწერას. ის ჯერ აღწერს დავით აღმაშენებლის ძლევამოსილ ომებს, გამარჯვებებს, თანამედროვე საქართვე-

ლოსა და მისი მომიჯნავე სანაპირო ქვეყნების თითქმის მთლიანად გათავისუფლებას თურქებისაგან, ხოლო შემდეგ – დავით აღმაშენებლის მიერ ყივჩაღების გადმოყვანის მიზეზებს. საქმე ისაა, რომ დავითი ლაშქრობდა საქართველოს საზღვრებს გარეთ, იღებდა ციხეებს, მაგრამ შემდეგ ტოვებდა მათ, რადგანაც არ ჰყოფნიდა თავისი ხალხი, რათა მათი საშუალებით ციხეები სამუდამოდ დაეკავებინა.

არა მარტო დავითი, არამედ მისი წინაპრებიც ძლიერ განიცდიდნენ ციხეთა დამჭერ მოლაშქრეთა ნაკლებობას. „ბაგრატ III-მ რომ შამქორი მისწურა ასაღებად, აღმოჩნდა, რომ ქალაქის დამჭირავი ძალა აღარა ჰქონდა. ამიტომ იგი იძულებული იყო ფადლონის ყმობით დაკმაყოფილებულიყო, მიუხედავად თავისი ცენტრალისტური მიდრეკილებისა, საქართველო ჯერ კიდევ არ იყო მზად ამიერკავკასიის დასაჭერად“.⁹⁹

როგორც ნ. ბერძენიშვილის მსჯელობიდან ჩანს, ამიერკავკასიის დასაჭერად მარტო ლაშქრობა, რომელიმე ქვეყნის თუ ქალაქის აღება საკმარისი არ იყო. აუცილებელი იყო, მეფეს, ანუ „საქართველოს“ ჰყოლოდა „ქალაქის დამჭირავი ძალა“, აქედან – ციხეთა დამჭირავი ძალა, მეომარი ადამიანები, რომელთაც ქალაქის აღების შემდეგ ქალაქში დატოვებდნენ მის „დასაჭერად“.

სხვათა შორის, ქართველები რომ საქართველოს საზღვრებს გარეთ მყოფ ციხეებსა და ქალაქებს იღებდნენ და შემდეგ ისევ ტოვებდნენ ამ აღებულ სიმაგრეებს და თავისთვის არ ინარჩუნებდნენ, ეს იმდროინდელ უცხოეთშიც იყო ცნობილი.

თუ დავით აღმაშენებელს სურდა ამიერკავკასიის დაჭერა, ამიერკავკასიის მომცველი სახელმწიფოს შექმნა, მას აუცილებლად უნდა ჰყოლოდა ამ ქვეყნებში ჩასაყენებელი სამხედრო ძალა. საქართველოში მას ასეთი ძალა არ ესაჭიროებოდა. აქ ყველა მისი მომხრე იყო, ყოველ შემთხვევაში, დიდი სეპარატისტი ფეოდალები საბოლოოდ აღმოფხვრილი ჰყავდა.

აი, როგორ ხსნის ყივჩაღების ჩამოსახლებას ნ. ბერძენიშვილი: „ყივჩაღების მოწვევის ერთ-ერთი მიზეზი უეჭველად იყო ის, რასაც ისტორიკოსი ასახელებს. ქართველების სიმცირე ახალი ადგილების დაჭერისა და მუდმივი მოლაშქრობისათვის...“.¹⁰⁰

მაშასადამე, ახალი ადგილების დაჭერისათვის მოიწვია მეფემ ყივჩაღები. მაინც რომელი ქვეყნები იგულისხმება „ახალ ადგილებში?“ ცხადია, არა საქართველო, არამედ საქართველოს გარეთ მდებარე ქვეყნები.

მემატიანე ასე აღწერს: „მეფემ შარვანში სალაშქროდ გაგზავნა თავისი ძე დემეტრე „სპითა ძლიერითა“, გაიმარჯვა „საკვირველ ომში“, აიღო ციხე ქალაძორი და უკან დაბრუნდა (ცხადია, ეს აღებული ციხე მიატოვა, ვერ დაიჭირა, ე.ი. ქვეყანა შარვანი თუმცა კი აიღო, მაგრამ მიატოვა – ქვეყნის დამჭერი ძალა არ ჰყავდა). მეორე წელს მეფემ სომხეთში ილაშქრა, არაქსის პირას, აქაც გაიმარჯვა, მაგრამ ქვეყანა მიატოვა და უკან დაბრუნდა. შემდეგ აიღო ლორე და სხვა ციხეები, ის ბაგრატ IV-საც დაჭერილი ჰქონდა. ცხადია, არც მას ჩაუყენებია მეციხოვნეები და ვერც დავითმა ჩააყენა. მემატიანე წერს: „ხედავდა მეფე ამ მრავალ ღვთის წყალობას (ე. ი. ქვეყნის აღებას), საკვირველ გამარჯვებებს, რომ

ღმერთი ამღვავდა ქვეყნებს, ქალაქებსა და ციხეებს, მაგრამ არ იყო მის სამეფოში იმდენი სიმრავლე ლაშქრისა, რომ ქალაქებში და ციხეებში ჩაეყენებინა და სალაშქროდაც საკმარისი ყოფილიყვნენ“.¹⁰¹

როგორ შეიძლება ამის გაგება? მეფეს იმდენი ლაშქარი კი ჰყავდა, რაც მას ესაჭიროებოდა ახალი ქვეყნების შემოსაერთებლად, მაგრამ თუ ამ ლაშქარს ციხეებში ჩააყენებდა, სალაშქროდ საკმარისი ძალა აღარ დარჩებოდა. მეფეს ან მუდამ უნდა ელაშქრა და ერთხელ აღებული ქვეყანა ხელმეორედ აეღო, ან უნდა გამოემეხნა ახალი ლაშქარი, რომელსაც აღებულ ქვეყნებში ჩააყენებდა და ერთხელ და სამუდამოდ დაიჭერდა.

მართლაც, მან ჩამოიყვანა ყივჩაღები, „ეს ლაშქრის დაქირავება კი არ არის, არამედ გადმოსახლებაა. თუ სათვალავად ოჯახზე სულ ცოტა 5 კაცს მივიღებთ და გავიხსენებთ, რომ „წყობად განმავალი რჩეული“ 40000 და 5000 მონა-სპა ოჯახობას მოკიდებული მხედარი იყო, გამოვა, რომ დავით აღმაშენებელს საქართველოში გადმოუსახლებია სულ ცოტა 225000 სული ყივჩაღი ორივე სქესისა“.¹⁰² ეს მომხდარა 1118–1120 წლებში. ცხადია, ისინი დროებით რომელიღაც ადგილზე ჩააყენა საქართველოში. საფიქრებელია, იქ, სადაც კარგი სამოვრები იყო, მაგრამ სულ მალე ისინი „ახალ ქვეყნებში“ – ახალ-აღებულ ციხე-ქალაქებში ჩააყენა.

1118–1120 წლები დავითმა ყივჩაღების ჩამოყვანასა და მის ლაშქრად ორგანიზებას მოახმარა. ისინი მარჯვე ადგილას დაუყენებია თავიანთი დედა-წულით, მიუცია ცხენ-საჭურველი, ისე, რომ 40000 მხედარი გამოვიდა. ამათ გარდა კიდევ ცალკე ჰყოლია 5000 გაქრისტიანებული ყივჩაღი, „მისანდონი“, გაუწყვია ისინი „გუარად-გუარად“, დაუდგენია მათთვის სპასალარები, მმართველები.

ლაშქრის ორგანიზაციის დამთავრებისთანავე შეუტია შარვანს, აიღო ქალაქი ყაბალა, ცხადია, აქ ჩააყენა თავის ახალ მოლაშქრეთა ერთი ნაწილი თავისი დედა-წულით, მეორეჯერაც ილაშქრა შარვანში, აქაც აულია შემახიასთან „ლიჟათათ ვიდრე ქურდევანამდე და ხიშტალანთამდე“, მომდევნო წელს კი – ბარდავი, ცენტრი ქვეყნისა. თუ აქ თავის ახალ ლაშქარს არ ჩააყენებდა, მაშინ ხელახლა ასაღები გახდებოდა ეს ციხეები.

ყივჩაღებით დავით მეფე მეზობელ ქვეყნებს არბევდა ან იერთებდა. „როგორც ერთი არაბი ისტორიკოსის სიტყვებიდან ჩანს, დავით აღმაშენებლის გაწვრთნილი ყივჩაღთა ლაშქრის ნავარდობა მეზობლებს შიშის ზარსა სცემდა თურმე“.¹⁰³

„აღმოსავლეთ საზღვრებზე პოზიციების შედარებით განმტკიცების შემდეგ დავით აღმაშენებელმა სამხრეთით გააგრძელა შეტევები. „იწყობ რბევად სპარსეთისა და სომხეთისა დიდისა“, ისე, რომ მისი თავდასხმები ამ მხრივ უშუალოდ მსხვილ მაჰმადიან მფლობელთა ქვეყნების საზღვრებამდე ვრცელდებოდა. მაგ: 1120 წლის მიწურულს, დავითის ისტორიკოსის სიტყვით, „წარვიდა მეფე აშორნიას, დაესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-ყვნა“. აშორნია, სადაც დავითს ამ დროს გაულაშქრია, არც ისე დაშორებული იყო ილღაზის სამფლობელოებს – მარდინისა და მაიფარიკანს. აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთი

აღმოსავლური წყაროს მიხედვით, დიდგორის ომის წინა ხანებში ქართველებს გაულაშქრიათ სირიაშიც, რომელიც მათ ადრეც მოურბევიათ“.¹⁰⁴

თუ ეს მართლაც ასეა და დავითმა დიდგორის ომამდე თანამედროვე ამიერკავკასია და მისი მომიჯნავე ტერიტორიები დალაშქრა, ცხადია, ამ უზარმაზარ ტერიტორიებში ყველგან ჩააყენებდა ახალ ლაშქარს, რომელიც მას, მემატანის სიტყვით, სწორედ საგანგებოდ ამ მიზნით ჰყავდა ჩამოყვანილი - ქვეყანათა და ციხე-ქალაქთა დასაჭერად.

საჭირო იყო თუ არა ყივჩაღების საქართველოში ჩაყენება? როგორც შ. მესხია წერს, „ყივჩაღების ჩამოყვანამდე არსებითად დამთავრებული იყო ქვეყნის შიგნით ბრძოლა თურქ-სელჯუკების წინააღმდეგ“.¹⁰⁵

„ყივჩაღების გადმოყვანამდე (1118–1120 წლებამდე), დავით IV-მ ყივჩაღების გარეშე, გამარჯვებით დააგვირგვინა ბრძოლა საერო და საეკლესიო დიდგვაროვან ფეოდალებთან“.¹⁰⁶

მაშ, თუკი საქართველო თურქ-სელჯუკებისაგან გათავისუფლებული იყო და შიგა თუ გარე მტერი დამარცხებული ჰყავდა ყივჩაღების გარეშეც, რა ფუნქცია უნდა შეესრულებინა ყივჩაღების ცხოვრებას საქართველოს ტერიტორიაზე? - არავითარი; ყივჩაღებს საქართველოში არაფერი ესაქმებოდათ, მით უმეტეს, რომ ისინი ვერც კი ასხვავებდნენ ერთმანეთისაგან ქართველებსა და არაქართველებს, ქართველებსაც ატყვევებდნენ, რომელთაც შემდეგ მეფე ათავისუფლებდა და თავიანთ მიწა-წყალზე აბრუნებდა. ყივჩაღებმა არა ერთხელ და ორჯერ მოუწყვეს აჯანყება მეფეს, მრავალჯერ სასიკვდილოდ გაიმეტეს, მით უფრო არ ინდობდნენ ისინი უბრალო ქართველებსაც. მათი უმადურობა და დაუნდობლობა ხალხურ ლექსსაც კი აუსახავს (იგულისხმება ლექსი „შემომეყარა ყივჩაღი“).

როგორც აღინიშნა, დავითს ყივჩაღები ციხეთა და ქვეყანათა დასაჭერად, საქართველოს გარეთ თურქებთან საბრძოლველად ესაჭიროებოდა. როგორც ითქვა, 1021 წელს შარვანის (თანამედროვე აზერბაიჯანის) დაჭერისას აღებულ ციხეებში ყივჩაღთა ნაწილს აუცილებლად დატოვებდა, შემდეგ მათვე ჩაასახლებდა სომხეთის ციხე-ქალაქებში. მეფეს 225000 კაცის დიდი ნაწილი ამ ქვეყნებში უნდა გაენაწილებინა. სწორედ ამით უნდა ყოფილიყო გამოწყვეული ის, რომ დიდგორის ომში მას მხოლოდ 15000 ყივჩაღი ახლავს თან. დანარჩენი ნაწილი უკვე განაწილებულია აღნიშნულ გარე ქვეყნებში. მათი აყრა და საქართველოში მოყვანა არ შეიძლებოდა, რადგანაც ასე რომ მოქცეულიყო, ხელახლა დასაპყრობი გაუხდებოდა ეს ქვეყნები, ხოლო თუკი დიდგორის ომში დამარცხდებოდა, მის ირგვლივ მყოფი ასიათასობით (დედა-წულით) ყივჩაღი გამარჯვებულ მტერს ე.ი. თურქებს მიემხრობოდა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მეფე დავითმა თითოეულ აღებულ ციხესიმაგრეში, აზერბაიჯანსა და სომხეთში ათას-ათასი მებრძოლი ყივჩაღი ჩააყენა. და დავუშვათ, სულ 25 ციხე დაიჭირა ამ ხალხით. $25 \times 1000 = 25000$. 25 ციხის დაჭერას დასჭირდებოდა 25000 მებრძოლი. უთუოდ ციხესიმაგრეებში ყივჩაღებს თავიანთ ცოლ-შვილთან ერთად ტოვებდა, იქვე ტოვებდა მათ მაკონტროლებელ ქართველ მხედრებსაც, შედარებით მცირე რაოდენობით. თუკი ერთი ციხე ყივჩაღებისა აჯანყდებოდა,

დავითი ამ აჯანყებას ყივჩაღთა სხვა ძალით ჩაახშობდა. მათ კი გაერთიანება და ერთობლივი გამოსვლა არ შეეძლოთ, რადგანაც მეფეს საგანგებო საჯაშუშო აპარატი ჰქონდა შექმნილი. სულ 40000 მებრძოლი ყივჩაღი ჰყავდა. თუკი გამოვაკლებთ მათ ციხეებში მყოფ სავარაუდო 25000 მებრძოლს, დარჩება 15000, რომელიც თან ახლდა მეფეს დიდგორის ომში. „ყურადღებას იქცევს თვით ლაშქრის შედგენილობა. როგორც ჩანს, მეომართა ძირითადი ნაწილი მეფეს საკუთრივ ქართველებისაგან შეუდგენია: 40000 ძლიერი და გამოცდილი ქართველი მოლაშქრე „სამეფო სპის“ ნაწილს შეადგენდა. მიუხედავად იმისა, რომ დავით აღმაშენებელს, როგორც ეს აღვნიშნეთ, ყივჩაღთა 40000-იანი მუდმივი ლაშქარი ჰყავდა, ამ გადამწყვეტ ბრძოლაში მას მხოლოდ 15000 ყივჩაღი გამოუყვანია და ეს შემთხვევითი არ იყო. როგორც ჩანს, მეფე ძირითად საყრდენ ძალად ისევ „სამეფო სპას“, ქართველთა ლაშქარს თვლიდა, განსაკუთრებით ასეთ გადამწყვეტ ბრძოლაში თურქთა წინააღმდეგ. მართლაც, მხოლოდ რჩეულ, ყოველმხრივ მისანდობ ქართველთა გამოყვანა თუ შეიძლებოდა“.¹⁰⁷

1124 წელს ანისიდან მოვიდნენ წარმომადგენლები დავით მეფესთან და მოახსენეს ქალაქის გადაცემა. მეფემ სამ დღეში 60000 ჯარისკაცის შემოკრება შეძლო. როგორც ზემოთ ითქვა, მისი ძირითადი საყრდენი ძალა ისევ „სამეფო სპა“ – ქართველთა ლაშქარი იყო – 40000 მხედარი, დანარჩენი იქნებოდნენ ყივჩაღები და ჩრდილოკავკასიელი სხვა დაქირავებული ტომები, თუკი მათში ჯვაროსნები არ ერია. ამიტომაც, არ მიგვაჩნია სწორად ნ. ბერძენიშვილის აზრი: „ის ფაქტი, რომ დემობილიზებული ჯარი სამ დღეში შეაგროვა (60000), გვაძლევს საბუთს, ვიფიქროთ, რომ ყივჩაღები სადმე განაპირას და შორს დასახლებული კი არ არიან, არამედ შიგნით. შეიძლება გორის აშენება ამ საქმესთან იყოს დაკავშირებული“.¹⁰⁸

როგორც ითქვა, მეფეს 60000-იანი ყივჩაღთა ლაშქარი კი არ ჰყავდა, არამედ, 40000-იანი ქართული სპა. ამ 60000-ის მხოლოდ მცირე ნაწილს წარმოადგენდნენ ყივჩაღები. ამიტომაც მეფის წინ 60000 კაცის შემოკრება არ იძლევა უფლებას იმ დასკვნისათვის, თითქოს ყივჩაღები დღევანდელი საქართველოს საზღვრებს შიგნით ცხოვრობდნენ.

ყივჩაღები მომთაბარე ხალხი იყო. ეს იმას ნიშნავს, რომ მათ უთუოდ ესაჭიროებოდათ საზაფხულო და საზამთრო საძოვრები. თურქებიც ასევე მომთაბარენი იყვნენ. ამიტომაც, ისინი საზამთრო საძოვრებად იყენებდნენ ძირითადად ივრის ხეობას და ვრცელ მტკვრის-პირს ვიდრე ბარდავამდე, ხოლო საზაფხულო საძოვრებად – სომხეთისა და არარატის ნაყოფიერ ველებს. ეს აღწერილი აქვს დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსს. ცხადია, თურქთაგან არჩეული საძოვრები იდეალური და ყველაზე რაციონალური იყო მომთაბარეთათვის. ყველა თურქი მომთაბარე არ იყო. შემდეგ მათი ერთი ნაწილი ქალაქებში, ციხეებსა და სოფლებში ჩადგა. ცხადია, ყივჩაღებიც მსგავს პირობებს ითხოვდნენ: საზამთრო და საზაფხულო საძოვრებს, ე.ი. მათ გარდა, რომელნიც მეფემ ციხესიმაგრეებში ჩააყენა, დანარჩენებისათვის უნდა გამოეძებნა საძოვრები. საზამთრო საძოვრებად თურქები სწორედ საქართველოს ერთ ნაწილს იყენებდნენ. აქ მართლაც კარგი საზამთრო საძოვრები იყო: ივრისპირეთი და

შირაქი. ჩანს, მეფემ თავის ყივჩაღების ერთ ნაწილს აქ მისცა საზამთრო სამოვრები. ზაფხულობით კი ისინი სომხეთში – არარატის ველებზე გადავიდოდნენ.

მემატიანე წერს – „მოვიდა ქართლად და ყივჩაღთა თვისთა უჩინა საზამთროდ სადგური და საზრდელი და კაცნი ზედამდგომნი მათნი. და განაგო ყოველი საქმე ქართლისა, სომხითისა და ანისისა“. ¹⁰⁹ ქართლში მეფე შარვანიდან შემოვიდა და მთელი ამიერკავკასიის საქმეები განაგო. ალბათ, მან „თავის ყივჩაღებს“ ივრისპირა სამოვრები მისცა, ანდა ცნობილი საზამთრო სამოვრები ივრიდან ბარდავამდე. განა ისტორიულად ბარდავამდე მოქცეულ ტერიტორიას ქართლი არ ეწოდებოდა, როგორც „შუმანიკის წამების“ ავტორიც წერს? ამიტომაც, ის, რომ დავითმა ქართლის საზამთრო სამოვრები ყივჩაღების ერთ ნაწილს (‘თავის ყივჩაღებს’) დაუთმო, არ იძლევა უფლებას, გამოითქვას აზრი, რომ ყივჩაღები თანამედროვე საქართველოს ტერიტორიაზე დასახლდნენ. ¹¹⁰ ყივჩაღები ქართველ მეფეებს საზღვრების დასაცავად და უცხოეთში სალაშქროდ ესაჭიროებოდათ. ამიტომაც დავითის შემდგომ, თამარისა და მისი მემკვიდრეების მეფობის დროს, როცა საქართველოს საზღვრები შორს სცილდებოდა ქართველი ხალხის ეთნიკური განსახლების საზღვრებს, ყივჩაღებს აქედან შორს, სომხეთისა და აზერბაიჯანის სამხრეთით, საქართველოს სასაზღვრო კუთხეებში გადაიყვანდნენ.

ალბათ, ამის გამოა ის, რომ თანამედროვე საქართველოში ჩვენ არ გვხვდება არც ერთი ტოპონიმი თუ სახელი, რომელიც უკავშირდება ყივჩაღებს. მაშინ, როცა საზოგადოდ ქართულ ტოპონიმებს უძვირფასესი ისტორიული ცნობები აქვთ შემონახული და თანაც უძველესი დროიდან. ქართულ ტოპონიმებს თვით ქრისტემდე მცხოვრები ტომების ხსოვნაც კი აქვს შემონახული („ასურეთი“, „ხეთა“ და სხვა).

სულ სხვა მდგომარეობაა ამიერკავკასიის სხვა ქვეყნებში. სომხეთში შემონახულია ყივჩაღებთან დაკავშირებული ტოპონიმები, ხოლო აზერბაიჯანისა და საქართველოს სამხრეთით მდებარე ქვეყნებში გვიან შუა საუკუნეებშიც კი არსებობდნენ ყივჩაღების ტომები; აქაური მაჰმადიანების ერთ მცირე ნაწილს ყივჩაღებს უწოდებდნენ; მაშინ, როცა საქართველოში მსგავსი არაფერია შემორჩენილი. თამარის დროს ერთ მოხელეს „ნაყივჩაღარს“ უწოდებდნენ, მაგრამ „ნაყივჩაღარი“ ჯერ კიდევ არ ნიშნავს „ქართველს“. თამარის კარზე მონოფიზიტებიც იყვნენ. შ. მესხია წერს: „არ შეიძლება გავიზიაროთ ამ უკანასკნელ ხანს სომხურსა და ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრება დავითის დროს ყივჩაღებისა მაინცა და მაინც სომხურ ტერიტორიაზე დასახლებისა და მათ მიერ საგანგებოდ „სომხური ქრისტიანობის მიღების“ და, მამასადადამე, მათი „არმენიზაციის“ შესახებ. ¹¹¹

საფიქრებელია, რომ აღნიშნული მკვლევარები სწორად მიუთითებენ ყივჩაღების სომხეთში დამკვიდრებისა და მათი გასომხების შესახებ. ყივჩაღები მეფეს თანამედროვე აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეც უნდა დაესახლებინა. თვით შ. მესხია წერს მიზეზს ყივჩაღთა გადმოსახლებისას: „ლაშქრის სიმცირე განსაკუთრებით მის შემდეგ გახდა საგრძნობი, რაც მეფემ ზედიზედ შემოიერთა ქალაქ-ციხეები...“ ¹¹² ყივჩაღები საქართველოში არ იყვნენ საჭირონი. ისინი

საჭირონი იყვნენ ეთნიკური საქართველოს გარეთ საქართველოს სამეფოს მიერ დაჭერილ ციხე-ქალაქებში ჩასაყენებლად, ქვეყნის გარეთ (ე. ი. შარვანში, სომხეთში, სპარსეთში, სირიაში და სხვაგან) სალაშქროდ. ცნობილ მეცნიერ ს. ერემიანს და აგრეთვე ქ. ჩხატარაიშვილს ჰქონდათ სრულიად დამაჯერებელი, ისტორიულ წყაროებზე (ეპიგრაფიკა, ტოპონიმის) დაფუძნებული მოსაზრებანი ყივჩაღების სომხეთში ჩასახლებისა და მათი გასომხების შესახებ.¹¹³

შ. მესხია ყივჩაღთა „გაქართველებას“ იმით ასაბუთებს, რომ თითქოსდა ძველ საქართველოში „სწრაფად მიმდინარეობდა თვით სომეხთა რელიგიური „ქართველიზაცია“, „გაქართველება“. თეორია, რომელიც დღემდეა გაბატონებული ქართულ ისტორიოგრაფიაში „სომეხთა გაქართველების“ შესახებ, შეთხზულია ნ. მარის მიერ და ატაცებულია მისი მოწაფეებისა და მოწაფეთა მოწაფეების მიერ. ამ ერთი უცნობით მეორე უცნობის მტკიცება არ შეიძლება. ყივჩაღები ქართველებს არ შერწყმიან.

ძირითადი თარიღები თამარის გამეფებამდე

1124 წელს – აბუღელთსა და მის ძეს დავით IV-მ ანისი ჩააბარა.

1125 წელს – ახალგამეფებულმა დემეტრე მეფემ (1125 – 1156) დმანისი შემოიერთა (დროებით).

1125 წელს – აიღო ხუნანი.

1126 წელს – დემეტრემ ანისი ძველ მფლობელებს დაუბრუნა ყმადნაფიცობის პირობით.

1129/30 წელს – შირვანი ორად გაიყო. დასავლეთი ნაწილი საქართველოში შემოვიდა, აღმოსავლეთი – შირვანშაჰს დარჩა.

1130 წელს – აჯანყებულ უფლისწულ ვახტანგს და ივანე აბუღელთის ძეს უნდოდან დემეტრე მეფის მოკვლა. დემეტრემ ვახტანგს თვალები დასწვა.

1130 წელს – საქართველოში შემოიჭრა შაჰ-არმენ სუქმან II.

1139 წელს – რანში მიწისძვრის შემდეგ, განძა დემეტრემ დაიჭირა (მისი კარებიც ჩამოხსნა).

1143 წელს – განძა სულთანს დაექვემდებარა.

1155 წელს – უფლისწული დავითი აუმხედრდა მამას.

1155-56 წელს – ანისის ქრისტიანობა (სამღვდელოება) აუჯანყდა ამირა შედადს (საქართველოს ყმადნაფიცს), წაართვა მას ქალაქი და გადასცა მის ძმას ფადლონს.

1155 წელს – უფლისწული დავითი გამეფდა 6 თვით და მოკვდა. დემეტრე მეფე ბერად აღიკვეცა დავითის მეფობისას, შემდეგ კვლავ დაიჭირა თავისი ტახტი. ტახტზე თანამეფედ აიყვანა გიორგი III.

1161 წელს – ანისის სამღვდელოება აუჯანყდა ფადლონს, დაამარცხა ის და ქალაქი გიორგი III-ს შესთავაზა.

1161 წელს – გიორგი III-მ დაიკავა ანისი. ანისის მთავრად დანიშნა სადუნი, მაგრამ მალე ჩამოართვეს. ანისში დატოვა ივანე ორბელი – მანდატურთუხუცესი და ამირსპასალარი, სარგის მხარგრძელის თანაშემწეობით. დაიწყო ომები ანისისათვის შაჰ-არმენის მეთაურობით (შეიკრა კოალიცია). გიორგის მხარს უჭერდა მწიგნობართუხუცესი იოანე და სხვა ქართველი მთავრები.

1163 წელს – გიორგიმ არზრუმში გაილაშქრა.

1163 წელს – დიდი კოალიცია შემოიჭრა საქართველოში (სომხეთში). ქართველთა ლაშქარი დამარცხდა.

1165 წელს – საპასუხოდ გიორგი III აზერბაიჯანში შეიჭრა. გაგრძელდა ბრძოლები ანისისათვის.

1164/65 წელს – გიორგი III-მ ანისი გადასცა ძველ მფლობელებს – შედადიდებს.

1164-1174 წელს – ანისს შაჰანშა მართავდა.

1172 წელს – ბრძოლა დვინისათვის, მეფემ ის აიღო და მმართველად დანიშნა ადგილობრივი ფეოდალი ანანია.

1173 წელს – გიორგი III-ს მისმა ყმადნაფიცმა შარვანშამ სთხოვა ლაშქრობა დარუბანდის დასაცავად. მეფემ ილაშქრა.

1174 წელს – გიორგი III-მ შაჰანშა დაატყვევა. ანისის გამგებლად ივანე ორბელი დანიშნა, ანისი საქართველოს მფლობელობაში შევიდა.

1174/75 წელს – ამის საპასუხოდ დიდი კოალიცია შემოიჭრა ანისში, მაგრამ დამარცხდა. ივანე ორბელი ორჭოფობდა. ანისის სამღვდელოება და ეპისკოპოსი გიორგის მხარესაა, რისთვისაც გიორგი III მ დიდი თანხა დახარჯა: ეპისკოპოსის ძმა ტყვეობიდან გამოისყიდა და ანისის ამირად დანიშნა.

1175 წელს – შედგა კოალიცია, შემოესია ლორესა და დმანისს. ამის შემდეგ ანისს კვლავ შედადიდები მართავდნენ.

1177 წელს – მოხდა ორბელთა აჯანყება გიორგი III-ის წინააღმდეგ. ითხოვდნენ დემნას გამეფებას და სამეფოს გაყოფას დემნასა და გიორგისშორის. აჯანყება დამარცხდა, დემნა მოკვდა, ამირსპასალარობა მიეცა ყუბასას.

1178 წელს – გიორგი მეფემ თანამოსაყდრედ აიყვანა თამარი.

1180 წელს – გიორგი III-მ გამოსცა კანონი ავაზაკთა წინააღმდეგ.

1184-1207 წ.წ. – თამარის მეფობა.

1195 წელს – ბრძოლა შამქორში.

1199 წელს – თამარმა ანისი შემოიერთა და მხარგრძელებს გადასცა.

1201 წელს – მოხდა ბიჯნისის შემოერთება.

1202 წელს – ბასიანის ომი.

1203 წელს – მოხდა დვინის შემოერთება.

1204 წელს – ხლათში - შაჰ-არმენტა სამფლობელოში ქართველებმა ილაშქრეს.

თამარ მეფე

„თუ წელში გამართულა როდისმე ჩვენი ქვეყანა, ეგ იმის მეფობის დროს გაიმართა, მზეს თუ როდისმე საქართველო გაუნათებია და გაუთბია, იმის დროს ყოფილა. სიტყვას თუ ძალა გამოუჩენია, გულსა სიმტკიცე, მკლავსა სიმაგრე, ეგ დალოცვილის მეფის თამარის დედობის დროს მომხდარა! ის დედა იყო, ჩვენ შვილები...“

ილია მართალი

თამარ მეფის ცხოვრების ქრონიკა

1177 წელს დაიწყო ბატონიშვილ დემნას აჯანყება, რომლის გამეფებას ამირსპასალარი ივანე ორბელი და სხვა დიდებულები მოითხოვდნენ. აჯანყება დამარცხდა. როგორც თამარის გენეალოგია უჩვენებს, დემნა მეფობის „კანონიერი“ კანდიდატი იყო.

თამარის გენეალოგია ასეთია:

დამარცხებული ბატონიშვილი დემნა მოკვდა. აჯანყების მეორე (1178) წელს გიორგი III-მ თამარი ტახტზე აიყვანა თანამეფედ. 1184 წელს საქართველოს მეფე გიორგი III გარდაიცვალა და საქართველოს „დიდებულთა შვიდთავე სამეფოთასა“¹ თამარი სამეფო ტახტზე დასვეს. „ვინათგან ლიხთ-იმერთგან იყო წესი დადგმად გვირგვინისა თავსა სამეუფოსა, აწვიეს მონაზონი ღირსი და მადლშემოსილი, მთავარეპისკოპოსი ქუთათელი ანტონი...“² ლიხთ-იმერლებმა (აფხაზეთის დიდებულებმა) ინებეს „მოღება და დადება ხრმლისა“, თამარი სრულ მეფედ იქცა: „თაყვანისცეს, დალოცეს და ადიდეს სპათა შვიდთავე სამეფოსათა“.³ საფიქრებელია, თამარის ასეთი სახით კურთხევა იყო დემონსტრაცია იმისა, რომ საქართველოს ერთიან სახელმწიფოში აფხაზეთის, ანუ ლიხთ-იმერეთის სამეფოს სხვა დანარჩენ სამეფოებთან შედარებით რაღაც მეტი ღვაწლი მიუძღოდა, ანდა იურიდიული უფლება ჰქონდა. საქართველოს მეფე – უპირველესად ლიხთ-იმერეთის მეფეს წარმოადგენდა ამ თვალსაზრისით (შვიდ სამეფოში შედიოდნენ აფხაზეთის, ქართლ-მესხეთის, რან-ჰერეთის, კახეთის, სომხეთის სამეფოები, ასევე შარვანისა და ანისის სახელმწიფოები – შარვანშეთი და შაჰანშეთი).

თამარმა პირველ რიგში მოიწვია საეკლესიო კრება, რომლის ძალითაც სურდა ქართლის კათალიკოსისათვის ჩამოერთმია მწიგნობართუხუცესობა და ჭკონდიდელ-მაწყვერლობა. ამისათვის მოიწვია იერუსალიმიდან ყოფილი კათა-

ლიკოსი ნიკოლოზ გულაბერისძე. შეიკრიბა „ორისავე სამთავროსა ეპისკოპოსნი“.⁴ ტერმინი „ორი სამთავროს ეპისკოპოსი“ მიუთითებს იმაზე, რომ იმ დროს ქართული ეკლესია ორი საეკლესიო სამთავროსაგან შედგებოდა: ეს იყო ქართლის საკათალიკოსო და აფხაზეთის საკათალიკოსო. მოწვეულ კრებაზე აქტიურობდა აფხაზეთის საკათალიკოსოდან ქუთათელი ანტონ საღირისძე. კრებამ ფაქტობრივად უნაყოფოდ ჩაიარა, ვერ შეძლო ქართლის მაშინდელი კათალიკოსისათვის უმაღლესი სახელმწიფო თანამდებობის ჩამორთმევა. ეს მოხდა იმ დროს, როცა ამირსპასალარმანდატურთუხუცესი ყუბასარი ლოგინად მწოლი ავადმყოფი იყო. ამიტომაც, ფაქტობრივად სამეფოს მართვის მთელი სადავეები კათალიკოს მიქაელის ხელთ იყო. ჩვენ აღწერილი გვქონდა, თუ რაოდენ დიდ ძალაუფლებას ფლობდა ჭყონდიდელი, „მამა მეფისა“, მწიგნობართუხუცესი. მიქაელი განუზომელი ძალაუფლების მქონე იყო. იგი „ვერა განაყენეს, დაღაცათუ ფრიად იღვაწეს“.⁵

ამ დროს, თამარის მიერ „დაწყებასა წყალობისასა იმიერთა და ამიერთა, ზემოთა და ქვემოთა შვიდთავე თემთასა...“⁶ ზოგიერთი ხელისუფალი გაიფიცა; აღარ ისურვეს „ძველ ხელისუფალთა“ ხელქვეითობა, „ვინათგან მათგან დაძრცვილნი და უნატოდ გამეულნი ვართ, გვარიანნი და მსახურეულნი სახლნი უპატიოდ და უსახელოდ გასრულ ვართ უგვაროთა და უხმართაგან“.

თამარი იძულებული გახდა, ამირსპასალარობისა და მანდატურთუხუცესობის სახელოები და აგრეთვე მისი საპატრონო ქალაქი ლორე ჩამოერთმია ყუბასარისთვის.

აფრიდონს ჩამოართვა მსახურთუხუცესობა და საპატრონო ქალაქი თმოგვი. ის „მოიშალა და დაიშხო ნებიტა და თნევიტა ლაშქართათა“.

დიდებულებმა „ხელისუფლებისა და დიდებისათვის ურთიერთს დაუწყეს ზიღვა“. სწორედ ამ დროს მეჭურჭლეთუხუცესმა ყუთლუ-არსლანმა მოიწადინა, ხელთ ეგდო ამირსპასალარობა და ამ ხელისუფლის საჯდომი ქალაქი ლორე. ლორე ადრე „სომეხ მეფეთა“ ქალაქი იყო. გარდა ამისა, მან ერთ ჯგუფთან ერთად „ითხოვა კარავი დადგმად ველსა ისნისასა და თქვა: „დასხდომილნი მუნ შიგა, განმგებელი მიცემისა და მიღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ვჰკადრებთ და ვაცნობებთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა, მაშინდა სრულიქმნებოდეს განგებული ჩვენი“. ეს ძლიერ ეწყინა თამარს, რადგანაც, მემატიანის აზრით, ეს იყო „პატრონის“, ანუ თამარის ხელმწიფობის დასასრულის დასაწყისი – „დასასრულისა ხელმწიფობისა პატრონისასა მიმცემელი“. თამარმა შეიპყრა „ყუთლუ არსლან მეჭურჭლეთუხუცესი და აწ თავისა თვისისა ამირსპასალარად და სომეხთა მეფისა ადგილსა ლორეს დაჯდომად გამზადებული“.⁷

მაგრამ გამოჩნდა დიდი, ძლიერი ძალა, რომელმაც თამარს განზრახვა შეაცვლევინა, „ლაშქარი თანაშეფიცულთა“ და ყუთლუს თანაშემწენი. მათ მოითხოვეს ყუთლუს გათავისუფლება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მეფის სასახლეს „შებმით“ დაემუქრნენ. თამარმა მათ გაუგზავნა დესპანი ქალები. შეთქმულები „ფიცით მიენდნენ“, თავგანი სცეს, მისცეს „პირი ერთგულებისა“ თამარ მეფეს.

ამის შემდეგ თამარმა „თანადგომითა და ერთნებობითა შვიდთავე სამეფოთა დიდებულთა ბრძანა დამტკიცებად ჭყონდიდელად და მწიგნობართუხუცესად და ვაზირად ანტონ“. თამარმა „განაჩინა ამირსპასალარი სარგის მხარგრძელი, უბოძა ლორე სათავადო და სამთავრო სომხითსა შინა და წყალობა ყო მისა მისისა ზაქარიას დალოცვითა და ითაყვანა დარბაზის ყმად უმცროსი შვილი მისი ივანე“.⁸

თუ აქამდე სამეფო კარზე ერთი ვეზირი, ჭყონდიდელი იყო, ახლა მეორე – ამირსპასალარი სარგის მხარგრძელი დაემატა. თამარის მემკვიდრე ხშირად ახსენებს ხოლმე „ოთხ მხარგრძელს“, ესენია – სარგის და ვარამ მხარგრძელების შვილები: ზაქარია ივანე ზაქარია (შემდგომ ამირსპასალარი) მსახურთუხუცესი).

თამარმა სახელები ასე დაარიგა:

1. მანდატურთუხუცესი – ჭიაბერი.
2. მეჭურჭლეთუხუცესი – კახაბერ ვარდანის ძე.
3. მსახურთუხუცესი – ვარდან დადიანი.
4. ჩუხჩარები – მარუშიანი.
5. ამილახორი – გამრეკელ-თორელი.

ერისთავები იყვნენ:

1. სვანთა ერისთავი – ბარამ ვარდანის ძე (ამათმა გვარმა ხმალი შეარტყა თამარს).

2. რაჭისა და თაკურის – კახაბერ კახაბერის ძე.

3. ცხუმის – ოთალო შარვაშის ძე.

4. არგვეთის – ამანელის ძე.

5. ოდიშის – ბედიანი.

6. ქართლის – რატი სურამელი.

7. კახეთის – ბაკურ-ყმა ძაგანის ძე.

8. ჰერეთის – ასათ გრიგოლის ძე (ზოგჯერ ასევე არიშიანები და კოლონკელის ძეები).

9. სამცხის ერისთავი და სპასალარი – ბოცო ჯაყელი.

ყოველივე ზემოთ აღწერილი თამარის ტახტზე აყვანისთანავე დაიწყო და ერთ წელში მოგვარდა.

1185 წელს თამარს შერთეს რუსთა მთავრის ძე გიორგი. ბასილი ეზოს-მომღვრის თანახმად, მომხდარა რუსის გამორჩევა, „ქრისტიანობისა და მართლმადიდებლობისათვის მათ ნათესავთასა“.⁹ მართლმადიდებელს, ქრისტიანს და ამავე დროს დიდი სამეფო ოჯახის სახლისშვილს საქართველოს სამეფო კარზე მალე კვლავ დაუწყეს ძებნა, რადგანაც გიორგი რუსი და თამარი ვერ შეეწყვნენ ერთმანეთს. რუსს გამოაჩნდა „სკვითურნი ვითარ ნაღებთა ბუნებითნი და სიმთვრალეთა შინა საძაგელთა უწესოებად იწყო მრავალთა“.¹⁰

რუსი გაამევეს. გამევეების მიზეზი მხოლოდ რუსის პირადი უარყოფითი თვისებები არ უნდა ყოფილიყო, არამედ კონფრონტაცია დიდებულთა შორის სამეფო კარზე – ბრძოლა ხელისუფლებისათვის. კერძოდ, ჩანს, ერთ მხარეს

იდგა „ოთხი მხარგრძელი“ და თამარი, მეორე მხარესაა მსახურთუხუცესი ვარდან დადიანი და გიორგი რუსი. ეს გამოჩნდა შემდგომაც, როცა საქართველოს სამეფოს ძალები ორად გაიყო და ერთმანეთს შეება. მსახურთუხუცესი ვარდან დადიანის მეთაურობით დასავლეთ საქართველოსა და მესხეთის, ანუ „აფხაზთა და ქართველთა“ სამეფოების ლაშქარი შეება ამირსპასალარის ლაშქარს.

გიორგი რუსის გამეცემაში მონაწილეობა მიუღია ორსავე ვაზირს,¹¹ ე. ი. ჭყონდიდელსა და ამირსპასალარს.

თამარი უშვილოდ დარჩა, რასაც მთელი საქართველოს მოსახლეობა წუხდა. „მოეცვა შვიდივე ესე სამეფო შეჭირვებასა ესევეთარისა საქმისასა“.¹² მალე თამარისათვის საქმრო გამოძებნეს – დედითაც და მამითაც სამეფო გვარის მქონე. აღსანიშნავია, რომ ის რუსუდანის, თამარის მამიდის, სახლში იზრდებოდა. რუსუდანს დიდი გავლენა ჰქონდა სამეფო კარზე. ამიტომაც მომავალი „მეფის“ რუსუდანის სახლიდან გამოყვანა, მიუთითებს იმაზე, რომ რუსუდანი წარმმართველი იყო თამარის ბედისა, ცხოვრებისა და პოლიტიკისა იმ დროისათვის. გიორგი რუსის გამეცემაში სხვა დიდებულებთან ერთად, რუსუდანის ხელიც ერია.¹³

„იყო სახლსა შინა დედოფლისა რუსუდანისასა მოყმე ეფრემის ძეთაგანი, რომელ არიან ოვსნი, კაცნი მძლენი და ძლიერნი ბრძოლასა შინა“. ეს იყო დავით სოსლანი, „ორთავე კერძოთა გვართაგან სახელმწიფოსი“ ქრისტიანული და მართლმადიდებლური სახლის შვილი იყო. თამარის ქმარი უთუოდ მართლმადიდებლური სამეფო სახლის შვილი უნდა ყოფილიყო.

1188 წელს თამარმა და დავითმა იქორწინეს.

1191 წელს გიორგი რუსი საქართველოს საზღვრებთან გამოჩნდა. მას „მიუდგეს იმერნი, რათა რუსი სასახლესა შინა შეყვანილ ყონ“. როგორც აღინიშნა, რუსს მიემხრნენ ყოფილი „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ სამეფოების დიდებულები - „პირველად მიერთო გუზან, პატრონი კლარჯეთისა და შავშეთისა, რომელი ძველთა მეფეთა ტაოელთა დიდებულთა ადგილსა შეწყალა პატრონსა“, ე.ი. გუზანი ძველი ტაოელი მეფეების ადგილზე იჯდა (არა თავისი ნებით, არამედ პატრონი თამარის წყალობით). გიორგი რუსს მიუდგნენ ასევე სამცხის სპასალარი ბოცო და სხვა მესხი დიდებულები, ივანე ციხისჯვარელის გარდა. ასევე მიემხრო ვარდან დადიანი, მსახურთუხუცესი. ის აღმოსავლეთ საქართველოში პატრონი იყო ორბეთისა და კაენისა, ხოლო დასავლეთი საქართველო მთლიანად მის ხელში იყო – „ლიხთ-აქით პატრონი ორბეთის და კაენისა, ლიხთ-იქით ნიკოფსიამდის უცილობელად ქონებისა“.¹⁴ ამიტომაც, მან გეგუთში „შეყარა ყოველი სვანეთი და აფხაზეთი, საეგროი, გურია, სამოქალაქო, რაჭა, თაკურერი და არგვეთი“, მან შეკრიბა ამ ქვეყნების ლაშქარი და დააფიცა ისინი „რუსისა გამეფებისა და მისის მეფეყოფისათვის“. ეს ლაშქარი გადავიდა ტაოში გუზანთან, წამოიყვანეს რუსი, შეუერთდნენ სამცხის სპასალარი და მისი მომხრეები, მივიდნენ გეგუთში და რუსი მეფედ გამოაცხადეს, „მოსაყდრე საყდარსა დაჯდა დავითიანსა“,¹⁵ აქამდე თამარი იყო სრულუფლებიანი მეფე,

ხოლო მისი მეუღლე მეფედ სახელიდებოდა, მაგრამ იურიდიულად ის იყო „მოსაყდრე“ (საყდარი – ტახტს ერქვა). ამბოხებულებმა ის „მეფედ“ გამოაცხადეს, მაგრამ გულისხმობდნენ არა საქართველოს ერთიანი სამეფოს ორ სამეფოდ გაყოფას, არამედ სურდათ სასახლეში შეეყვანათ სრულუფლებიანი მეფე, რომელიც თამარის მომხრე დიდებულებს დაამხოდა, ხოლო თამარისა და ახალი „მეფის“ ცოლქმრობა კი გაგრძელდებოდა.

თამარმა შემოიკრიბა ერთგული ერისთავები ჰერეთიდან, კახეთიდან, ქართლიდან, სომხეთიდან, სამცხიდან. მან ამბოხებულებთან გაგზავნა ეპისკოპოსები და მოხელეები მოსარიგებლად, მაგრამ უშედეგოდ. ამასობაში აჯანყებულებმა დაიჭირეს ქართლი გორამდე, სამცხე ჯავახეთამდე. დააპირეს თრიალეთისა და სომხეთისაკენ გაჭრა, სადაც არაერთი მომხრე ჰყავდათ, შემდგომ კი – თბილისის კართან მისვლა, სადაც თამარ მეფე იმყოფებოდა. თამარმა „უბრძანა ამირსპასალარსა გამრეკელსა და ოთხთა მხარგრძელთა და სხვათა თორელთა, ზემოთა და ქვემოთა, წასვლა და მიგება წინა ქვეყანასა ჯავახეთისასა“. ¹⁶ ამბოხებულები დამარცხდნენ, ითხოვეს შეწყალება, „რომელნიმე მოვიდეს ყელსაბელ მობმით, რომელნიმე მკვლელ ექმნეს თავის ბიძასა და ეგრეთ მოვიდეს“. ¹⁷

ამის შემდეგ მხარგრძელები კიდევ უფრო ამაღლდნენ. თამარმა ზაქარია ვარამის ძე მხარგრძელს უბოძა ვრცელი ქვეყანა „გაგი“ ქურდვაჭრისხევიდან განძამდის ქალაქებით, ციხეებითა და სოფლებით. ეს ქვეყანა აქამდე ამბოხებულ ივანე ვარდანის ძეს ეკუთვნოდა. ვარდანის ძეები სვანეთის ერისთავები იყვნენ, ივანე ვარდანის ძე მათი სახლისშვილი უნდა ყოფილიყო. ჩანს, სვანეთის ერისთავს ისევე ეჭირა ეს ქვეყანა (ყოფილი სომხეთის სამეფოს ტერიტორიაზე), როგორც ვარდან დადიანს ეჭირა იქვე მახლობლად (სომხეთში) – ორბეთი და კაენი. კახაბერ ვარდანისძე მეჭურჭლეთუხუცესი იყო, სწორედ მისმა ნაცვალმა შემოიყვანა გაძევებული გიორგი რუსი საქართველოში და სათავე დაუდო აჯანყებას. ამიტომაც, ჩანს, ვარდანისძეები – სვანეთის ერისთავები გაძევებულ იქნენ. სომხეთში ვარდანისძეთა საპატრონო ტერიტორიები, როგორც ითქვა, ზაქარია ვარამის ძე მხარგრძელს გადაეცა.

ვარდან დადიანს თამარმა ჩამოართვა მსახურთუხუცესობა. ის მხარგრძელების ოჯახს, კერძოდ, ივანე სარგისის ძეს ებოძა. ვარდან დადიანის საპატრონო მიწებიც სომხეთში მას გადაეცა: „უბოძეს სარგისის ძესა ივანეს პირველადმსახურთუხუცესობა, ხელი შინაური და საპატო, და კაენი და კაიწონი გელაქუნით და სხვითა მრავლითა სახარჯოთა ქალაქითა და ციხითა“. ¹⁸

რით იყო გამოწვეული დასავლელი ქართველი დიდებულების ამბოხება. მიჩნეულია, რომ ერთიან ქართულ სახელმწიფოს სათავე დაუდო „აფხაზეთის სამეფომ“. ეს სამეფო იყო ცენტრი, რომლის გაფართოების შედეგად შეიქმნა თამარის დროინდელი საქართველო, ამიტომაც ქართველ მეფეთა ტიტულატურის თანახმად, საქართველოს მეფე პირველად „აფხაზთა“ მეფე იყო. „აფხაზთა და ქართველთა“ მეფე იყო დავით აღმაშენებელი გარკვეულ დრომდე, ასევე მისი წინაპრებიც ბაგრატ III-ის დროიდან. ეს იმას ნიშნავს, რომ „აფხაზთა“ და „ქართველთა“ ყოფილი სამეფოების, ანუ დასავლეთ საქართველოსა და მესხეთის

დიდებულებს იურიდიული „კანონიერი“ უპირატესობანი თუ უფლებანი უნდა მინიჭებოდათ სამეფო კარზე. მათი თვალსაზრისით, ერთიანი სამეფოს დერიტა, საწყისი თუ საფუძველი ლიხთ-იმერეთ-მესხეთი იყო. ამის დამადასტურებელი იყო ისიც, რომ მათი ქვეყნელი ჭყონდიდელი ეპისკოპოსი სამეფო კარზე უპირველესი ხელისუფალი იყო. ასევე ამის დამადასტურებელი დემონსტრაცია იყო თამარის კურთხევისას ლიხთ-იმერთაგან მეფის გვირგვინის დადგმა და სამეფო ხმლის შემორტყმა. გვირგვინი და ხმალი, ჩანს, სიმბოლო იყო სამეფო ხელისუფლებისა და ლაშქრის მეთაურობისა, ე.ი. ლაშქარიც და სამეფოც ლიხთ-იმერელთა იურიდიული დაქვემდებარების ქვეშ მიიჩნეოდა. ამიტომაც, როცა თამარის სამეფო კარზე აღზევდნენ არა ლიხთიმერლები (ე.ი. არა „აფხაზები“), ამან გამოიწვია გულისწყრომა. მათი „კანონიერი“ უფლებები უკიდურესად შეზღუდული იყო. მათი იმედი გიორგი რუსი გახდა, მაგრამ სასახლის პარტიამ ის დაამარცხა. „იმერელ-სვანებმა“ (როგორც მათ ბასილი ეზოსმოდგვარი უწოდებს)¹⁹ მოაწყვეს ამბოხება სასახლეში რუსის დაბრუნების მიზნით, მაგრამ სასტიკად დამარცხდნენ. საქართველოს პოლიტიკური ცენტრი ლიხთ-იმერეთიდან აღმოსავლეთისაკენ მიიწევდა. სამეფო კარზე იმ ქვეყნების დიდებულებმა დაიკავეს საპატიო ადგილი, რომელნიც თანდათანობით საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებს შიგნით უნდა მოქცეულიყვნენ. კერძოდ, დემეტრე I-დან, თამარის პაპიდან, მოყოლებული საქართველოს სახელმწიფო მისწრაფოდა, ხელში ჩაეგდო ანისის ყოფილი სამეფო, გაეძევიანა აქედან თურქები, მოეგო ადგილობრივი მცხოვრებლებისა და დიდებულების გული. მთელი საუკუნის მანძილზე ანისის და დვინის ქვეყნების დაჭერის პოლიტიკა განსაზღვრავდა სამეფო კარის ცხოვრებას, ამიტომაც მოხვდნენ ამ ქვეყნების დიდებულები, მხარგრძელები, სამეფო კარზე და ამაღლდნენ.

თამარმა სრულიად შეცვალა პოლიტიკა. თუკი აქამდე იმდროინდელი საქართველოს გაფართოება, ჩანს, განიხილებოდა, როგორც „აფხაზთა“ (ე.ი. დასავლელ ქართველთა) სამეფოს გაფართოება და შემოერთებული სომხეთის სამეფოს (ე.ი. ლორე-ტაშირის) მიწებს საპატრონოდ ურიგებდნენ დასავლელ ქართველ დიდებულებს, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, ახლა უკვე ლორესა და ანისის სამეფოს მიწები (ქალაქები, ციხეები) საპატრონოდ გადაეცა აღმოსავლელ დიდებულებს, პირველ რიგში, მხარგრძელებს.

თამარამდე მეზობელი ხალხებიც ერთიან საქართველოს „აფხაზეთს“ უწოდებდნენ. უხტანესი თვით თბილისის გარშემო ტერიტორიებსაც კი აფხაზეთის მიწებად მიიჩნევდა. ამიტომაც „აფხაზ“, ანუ ლიხთ-იმერელ დიდებულებს, ამ შემთხვევაში დადიანებსა და ვარდანისძეებს და, საერთოდ, მთელ დასავლეთ საქართველოს არათუ არ მოეწონათ თამარის პოლიტიკის ცვლილება ახალშემოერთებულ მიწებთან (ე.ი. ყოფილ სომხურ პოლიტიკურ ერთეულებთან) დაკავშირებით, არამედ იარაღის ძალითაც მათი პოლიტიკის მომხრე მეფე-სიძის შეყვანაც სცადეს სასახლეში. (სხვათა შორის, ზემოთ მოყვანილი დამოკიდებულებაც კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმაზე, რომ იმ დროს სიტყვა „აფხაზს“ არ გააჩნდა ეთნიკური მნიშვნელობა და ის პოლიტიკურ ტერმინად იყო ქცეული. ეთნიკური აფხაზიც უთუოდ „ქართველთა ნათესავის“

ერთ-ერთ ტომად განიხილებოდა. „აფხაზთა“ სამეფოში დიდი პოლიტიკური წონა ჰქონდა სვანეთის საერისთავოს (ხმლის მიღების უფლება), ქუთათელს (გვირგვინისა), ჭყონდიდელს, საკუთრივ აფხაზეთს ასეთი უფლება არ ჰქონდა.

როგორც აღინიშნა, ივანე მხარგრძელს თამარმა მსახურთუხუცესობა უბოძა, მაგრამ განსაკუთრებით აამაღლა ზაქარია მხარგრძელი. მას ამირსპასალარობა უბოძა. მემატეანის აზრით, ამის მიზეზი იყო ის, რომ მხარგრძელთა საგვარეულო ერთგული იყო ქართველთა მეფეებისა (ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონია, რადგანაც ზოგიერთი საგვარეულო ტრადიციულად, საუკუნეების მანძილზე, მეფის ორგულობით გამოირჩეოდა (მაგალითად, ბაღუაშები), ხოლო მხარგრძელების საგვარეულო თამარის პაპისა და მამის ერთგულები ყოფილან, ამასთანავე „კაცი ბრძენნი, ბრძოლათა შინა დიდად გამოცდილნი და გვარეულადაცა ერთგულნი მეფეთანი, ამისათვის დიდად შეყვარებულნი თვით თამარის პაპათა და მამათაგანაცა. ამათ მიხედნა თამარ და ესეცა ღმერთსა მიანდო და შეიწყალნა და ზაქარიას უბოძა ამირსპასალარობა“.²⁰ ის, ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის თანახმად, არის „სომეხ მეფეთა ადგილზე მჯდომი“, ანუ პატრონი ლორისა. „და ამას შინა მიიცვალა გამრეკელი ამირსპასალარი და თმოგვისაგან კიდე არა დააკლეს შვილთა მისთა. მაშინ უბოძეს ამირსპასალარობა ზაქარიას მხარგრძელსა, მესა სარგის ამირსპასალარისასა, მჯდომსა სომეხთა მეფისა ადგილსა, პატრონსა ლორისასა“.²¹

„სომეხ მეფეთა“ ადგილზე ჯდომა ძალიან დიდ პოლიტიკურ ძალა-უფლებას აძლევდა ზაქარიას. „ტაოელ მეფეთა“ ადგილზე იჯდა გუზანი, რომელსაც მთელი ტაოს მხარეში რეალური ძალაუფლება გააჩნდა, იმდენად დიდი, რომ მან შეძლო ამ მხარეს ციხეების თურქებისათვის გადაცემა.

როგორც გუზანს, ასევე ზაქარიას, ხელისუფლების პატივი პატრონისაგან, საქართველოს მეფისაგან ჰქონდათ მიღებული. ლორეს პატრონს რუსთავიც უბოძეს, ხოლო თმოგვი, რომელიც ადრე გამრეკელს ეჭირა, ახლა სარგის ვარამის ძე მხარგრძელს გადასცეს.

დაახლოებით 1192 წელს დაიბადა ლაშა გიორგი. სწორედ აღნიშნული ამბების გადმოცემის შემდეგ წერს მემატეანე მისი დაბადების შესახებ. ტახტზე ასვლისას ლაშა გიორგი ცამეტი წლისა ყოფილა,²² ხოლო თამარის მიცვალებისას კი – 18 წლისა. თამარი 1213 წელს გარდაიცვალა. ამ ანგარიშით ლაშა-გიორგი 1195 წელს დაბადებული გამოდის. ანგარიში ირევა, რადგანაც თამარის გარდაცვალების ზუსტი თარიღის შესახებ ერთიანი აზრი არ არსებობს (ლაშას შემდეგ რუსუდანი დაბადებულა).

თამარი დავით სოსლანზე 1188 ს მეფის მამას უწოდებს, მაგრამ მდგომარეობა შეიცვალა, სამეფო კარზე მოხდა დიდი გადაადგილებანი და თამარის მეფობის დასასრულს მემატეანე „მეფის მამას“ უწოდებს უკვე ათაბაგს. „...მამად და გამზრდელად მეფეთა და სულტანთა იწოდების ათაბაგი“.⁴⁵

საქართველოს გაერთიანებისას ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესები იღვწოდნენ ერთიანი ქართული სახელმწიფოს შექმნისათვის. ფაქტია, რომ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის სახელოს ზეობის დროს საქართველო გაერთიანდა, გაიზარდა და კავკასიის მასშტაბით ზესახელმწიფოდ იქცა.

ფაქტია ისიც, რომ ათაბაგობის ინსტიტუტის შემოღების შემდეგ საქართველოს ერთიანი სახელმწიფო დამარცხდა და დაიშალა (იგულისხმება ხვარაზმელების შემოსევა და მონღოლების ბატონობის დასაწყისი).

დავით აღმაშენებელი და ჭყონდიდელი ერთად იდგნენ როგორც ქვეყნის საშინაო, ისე საგარეო საქმეების გადაჭრისას. მათი თანადგომის შედეგიც ცნობილია. ასევე ერთად იდგნენ რუსუდან მეფე და ათაბაგი და მათი თანადგომის შედეგიც ცნობილია. რუსუდანის დროს ათაბაგს, ფაქტობრივად, თავისი თავი მიაჩნდა სახელმწიფოში მეფის შემდეგ პირველ კაცად. მემატთანეც ხშირად ერთად მოიხსენიებს მათ. ამ მდგომარეობას ასახავს ისიც, რომ რუსუდან მეფე და ივანე ათაბაგი 1223 წელს რომის პაპს წერილებს სწერენ და ორივენი პასუხს იღებენ პაპისაგან. აღსანიშნავია, რომ ათაბაგი პაპისადმი წერილში თავის თავს „მთელის საქართველოს და სომხეთის მხედართმთავარს“ უწოდებს,⁴⁶ ხოლო პაპი მას უწოდებს „სახელოვან ივანეს, საქართველოს მხედართმთავარს“.⁴⁷ „სომხეთს“ არ ახსენებს, რადგანაც პაპმა კარგად იცის, თუ სინამდვილეში რომელი სახელმწიფოს მხედართმთავარია ივანე ათაბაგი.

შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროისათვის ათაბაგს სამეფო კარზე უჭირავს ის მდგომარეობა, რაც ჭყონდიდელს ეჭირა დავით აღმაშენებლის კარზე. ჭყონდიდელის პოზიციების შესუსტებით საქართველოს სახელმწიფო არ გაძლიერებულა. პირიქით, ჭყონდიდელის დროინდელი კონსოლიდაცია შეცვალა ათაბაგის დროის შურმა და ღალატმა. თვით საქართველოს სახელმწიფოსათვის საბედისწერო ომის დროს (ჯალალედინთან გარნისში) 1225 წელს, ქართველთა ლაშქრის სარდალმა ივანე ათაბაგმა, მემატთანის თანახმად, ფაქტობრივად, უღალატა საქართველოს შალვა და ივანე ახალციხელების შურის გამო. ეს კი მიზეზი ყოფილა „საქართველოს სრულიად მოსპოვლისა“. ეს ღალატი უფრო მეტი ყოფილა, ვიდრე ურიათაგან ღმერთის მკვლელობა, წერს მემატთანე. ომის დაწყებისას ქართველ წინამბრძოლთა და სულთანის ურთიერთმიახლოებისას ათაბაგმა ფეხი არ მოიცვალა. „...დაიპყრა ფერხი ივანე ათაბაგმან. იტყვიან ვითარმედ: შურითა ყო ახალციხელთა შალვა და ივანესითა. ჰოი შური, ყოველთა ბოროტთა დასაბამი და ძვირად მომწყვედელი ნათესავისა კაცთასა და ყოველთა ნათესავთა მწყლველი! ვითარ ურიათა ღმერთის მკვლელობა არწმუნა და კვალად ამათსა უბოროტესი უგბილი და უღმობელი და საქართველოსი სრულიადი მოსპოლვა ვითარ ქვემორე სიტყვამან ცხად ყოს, რომელი ათაბაგსა ივანეს არწმუნა, რომელ ჟამსა წყობისა და ჟამსა ომისასა უკუნ დგა და არღარა ვიდოდა მბრძოლთა კერძ“.⁴⁸ ქართველთა ლაშქრის სარდალი ივანე ათაბაგი ხედავდა, როგორ წყდებოდა ომში ქართველთა წინამბრძოლი ჯარი, მაგრამ არ გასცა მიხმარების ბრძანება: „ხოლო ივანე ათაბაგი და სპანი ქართველთანი ხედვიდეს ძლიერსა ომსა და არა შეიწყალებდეს თანამონათესავეთა და ერთსჯულთა, ქრისტეს აღმსარებელთა თორელთა და მათ თან მრავალთა სახელოვანთა, არამედ დგეს შორით და არა ინება შველა ივანე ათაბაგმან, რომელსა შურითა იტყვიან ამას ყოფად და არა თუ შიშითა“.⁴⁹

ქართველთა ლაშქარი სასტიკად დამარცხდა. ივანე ათაბაგს ხმალიც არ დაუძრავს.

მტერს თბილისისაკენ გზა გაეხსნა. საქართველოს ლაშქრის დამარცხებამ არაქართველები წაახალისა. თბილისელმა სპარსელებმა დალატით გამოიჩინეს თავი – „მხოლოდ მეორე დღეს შეძლო მტერმა ქალაქის აღება და ისიც თბილისელ „სპარსთა შინაგაცემის გამო“.⁵⁰ ამ დროს ამირსპასალარი იყო ათაბაგის ძე ავაგი. 1226 წლის 9 მარტს მტერს 100000 თბილისელი დაუხოცავს. ამ ეპოქაში ყოვცალებსაც უდალატიათ: „...ყოვცაღნი განზე გადგნენ და მონაწილეობა აღარ მიიღეს ბრძოლაში“⁵¹, მათთვის ჯალალედ-დინს „პურ-მარილი“ გაუგზავნია და ძველი სიკეთე მოუგონებია. ეს ყოფილა დაახლოებით 1229 წელს.

უფრო მეტიც, მონღოლების შემოსვლისას ათაბაგის ძე ავაგი, ამირსპასალარი საქართველოსი – დამორჩილდა მონღოლებს, ის მაშინ სომხეთში იმყოფებოდა. საქართველოს სხვა ნაწილები კი მსხვერპლად იქცა მონღოლებისა. მსგავსადვე - შანშე მანდატურთუხუცესმა ლორე უბრძოლველად გადასცა მონღოლებს, ვარამ გაგელმა მტერს თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ტერიტორიები გადასცა. „ვარამ გაგელმა ბრძოლას თავი აარიდა, და კირაკოსის სიტყვით, ღამით გაიპარა ... ლორეში შანშე მანდატურთუხუცესი იყო გამაგრებული, მიატოვა იქაურობა და საიმედო ადგილს შეაფარა თავი. მის მიერ ლორეში დატოვებულმა პირებმა უდარდებლობა გამოიჩინეს და ვერ დაიცვეს ქალაქი, რომელიც მონღოლებს ჩაუვარდათ ხელში... „ამირსპასალარი ავაგ შევიდა ციხესა კაენისასა“, მაგრამ... ამირსპასალარი დამორჩილდა მონღოლებს“.⁵²

საქართველო ფაქტობრივად დაიშალა. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს მტერი სასტიკად არბევდა. „საქართველოს სახელმწიფოებრიობასაც ხომ საფრთხე დაემუქრა: ქვეყნის აღმოსავლეთი ნაწილი მოწყდა სამეფო ცენტრს, რომლის ძალაუფლებაც უკვე ამ ნაწილზე აღარ ვრცელდებოდა“.⁵³

აი, ეს არის ფაქტი ათაბაგობის ინსტიტუტის დასასრულისა. ცნობილმა „ოთხმა მხარგრძელმა“ და მათმა შთამომავლებმა, უხეშად რომ ითქვას, ვერ შეძლეს სახელმწიფოში პირველკაცობისას „ჰყონდიდელობა“.

სწორედ ამ ტრაგიკულ დროს რუსუდანს კვლავ გაახსენდა ჰყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი (ან თვით ამ ეპისკოპოსმა გამოიჩინა ინიციატივა). ჰყონდიდელმა კვლავ დაიწყო შეკრება საქართველოსი. „რუსუდან მეფემ ბათო ყაინთან ვოლგისპირეთში არსენ ჰყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი გაგზავნა“.⁵⁴ ზავი დაიდო, ყაენმა სცნო ერთიანი საქართველო. მეფე ქუთაისიდან კვლავ თბილისში დაბრუნდა. ჰყონდიდელი კვლავ ჰყონდიდელობდა.

როგორც ითქვა, თამარის მეფობის დაწყებისას „მამა მეფისა“ ჰყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესს ეწოდებოდა, ხოლო მეფობის დასასრულს – ათაბაგს.

რამ გამოიწვია ამირსპასალარის სახელის ამღლება სამეფო კარზე და ათაბაგობის ინსტიტუტის წარმოქმნა?

საფიქრელია, რომ ეს იყო თამარის თავდაცვითი უკურეაქცია იმის შემდეგ, რაც კათალიკოსმა მიქაელმა მიიტაცა ჰყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა, სხვა სახელები და სამეფოს ფაქტობრივ მმართველად იქცა. ასეთი

მტაცებლობით ამ მღვდელმთავარმა დაარღვია საეკლესიო კანონები. შედეგმა კი თავი იჩინა თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ.

ივანე ჯავახიშვილი წერს: „გამორკვეული გვაქვს, ჭყონდიდელი მწიგნობართუხუცესი და ვაზირთა უპირველესი, ფაქტიურად საქართველოს მეფის მოადგილე და სახელმწიფოს მთელი მართვა-გამგეობის ნამდვილი საჭეთმპყრობელი იყო, რომელსაც „კარის გარიგება“ მეფის „მამას“-აც კი უწოდებს.“⁵⁵

ხოლო როცა ასეთი უზარმაზარი თანამდებობა ქართული ეკლესიის მეთაურმა ჩაიგდო ხელში, „ის ფაქტიური გამგე უნდა გამხდარიყო სამეფოსი“.⁵⁶

აქ ორიოდ სიტყვა უნდა ითქვას იმის შესახებაც, თუ როგორ შეიძლება ეკლესიას ფაქტობრივად ხელში ჩაეგდო სახელმწიფოს მმართველობა (ასე მოხდა მიქაელის მიერ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესის სახელოს მიტაცებისას). ერთ წინა პარაგრაფში ნათქვამი გვქონდა, რომ დავით აღმაშენებლის დროს საქართველოში შეიქმნა თეოკრატიული მსგავსი სახელმწიფო: მეფე და ეკლესიის მმართველი მღვდელმთავრები აწონასწორებდნენ ხელისუფლებას (მეფის უზენაესობით). მეფე ლაშქრისა და სამხედრო უწყების მეთაური იყო, ხოლო ეკლესია და ლაშქარი – ორი გაწონასწორებული პოლიტიკური ძალა. მიქაელმა ეს წონასწორობა დაარღვია, ისარგებლა იმით, რომ მეფე ქალს იმ დროს ქმარი, ანუ ლაშქრის მეთაური არ ჰყავდა, ხოლო ამირსპასალარი ყუბასარი ლოგინად იყო ჩავარდნილი. ასეთ დროს კათალიკოსის მიერ დიდი სახელოების მიტაცება მეფეზე მეტი ხელისუფლების ქონებას ნიშნავდა. ხელისუფლება აღარ უნაწილდებოდა დანარჩენ მღვდელმთავრებსა და ლაშქრის მეთაურს.

„მიქაელ კათალიკოზის ზრახვისა და გეგმის პოლიტიკური მნიშვნელობა ცხადია. მისი და, უეჭველია, მის მომხრეთა მიზანი სახელმწიფო ხელისუფლების ხელში ჩაგდება იყო. ვითარცა საქართველოს ეკლესიის კათალიკოზ-პატრიარქი, იგი ქართული ეკლესიის მესაჭე იყო, ვაზირთა უპირველესობისა და მწიგნობართუხუცესობის მიღებით მას საერთო, სახელმწიფო ხელისუფლების ხელში ჩაგდება სურდა. მის დაუკითხავად მეფეს არაფერი არ უნდა გაეკეთებინა. ამიტომ მიქაელს ამიერითგან თვით მეფეზეც კი ძალა და ხელისუფლება ექმნებოდა. მეფეს საეკლესიო საქმეებში უშუალოდ ჩარევის უფლება არ ჰქონდა და ხელი არ მიუწვდებოდა, მიქაელი კი ორისავე საერო-სახელმწიფო და საეკლესიო ხელისუფლების მქონებელი და გამაერთიანებელი იყო.

რამდენადაც მიქაელი უპირველესად კათალიკოზი იყო, ეს გარემოება სახელმწიფოსა და საერო ცხოვრებაში აუცილებლად ეკლესიის გაბატონებას მოასწავებდა. ეს საისტორიო მეცნიერებაში წოდებულს ცეზაროპაპიზმს უდრიდა და რომის ეკლესიის უფლებრივ შემეცნებას მიემსგავსებოდა, საქართველოს მეფეთა მთელ გეზსა და პოლიტიკას კი ძირიანად ეწინააღმდეგებოდა“.⁵⁷

აქ უნდა ითქვას, რომ მართალია, ცეზაროპაპიზმი თავისთავად მეფობის არსებობას საფრთხეს უქმნიდა და მიუღებელი იყო, მაგრამ ისიცაა აღსანიშნავი, რომ დავით აღმაშენებელმა ქართული ეკლესიის მეთაურებს – მღვდელმთავრებს უდიდესი სახელმწიფოებრივი მისიაც დააკისრეს, რაც თავისთავად,

თავის თავში შეიცავდა საფრთხეს „ცეზაროპაპიზმისას“, განსაკუთრებით, სუსტი მეფის დროს.

„...ეკლესიის მაშინდელ მესვეურთ პოლიტიკური უპირატესობის ხელში ჩაგდება უცდიათ და მოუხერხებიათ კიდეც. მიქაელ კათალიკოსის ვაზირთ-უპირველესობა ეკლესიისაგან სახელმწიფო ხელისუფლებაზე უძლიერესი გავლენის მოპოვების მომასწავებელი იყო“.⁵⁸

დაინტერესებული იყო თუ არა ქართული ეკლესია პოლიტიკური უპირატესობა ჩაეგდო ხელში და მიაჩნდა თუ არა მას თავისთვის სასარგებლოდ შექმნილი მდგომარეობა?

ჩანს, არ მიაჩნდა, ამიტომაც მიქაელის ამ ქმედების საპასუხოდ მოწვეული იქნა საეკლესიო კრება, რომელზეც ეკლესიის საუკეთესო მოღვაწენი ცდილობდნენ ეკლესიის მეთაურისათვის ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა ჩამოერთმიათ, რათა აღედგინათ წონასწორობა, ისეთი ჰარმონია, რომელიც დავით აღმაშენებლის დროს არსებობდა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის. ალბათ, ამ ჰარმონიის დარღვევით მიქაელ კათალიკოსმა ჩაიდინა „წინაუკ-მოობა წესთაგან ეკლესიისათა“, „უეჭველია, მიქაელის ნამდვილ დანაშაულად მკაფიოდ დასახელებული ჭყონდიდელობა – ვაზირთა უპირველესობის „მოვერაგება“ ითვლებოდა“.⁵⁹ მიქაელის გადაყენება სურდათ, მაგრამ ვერ შეძლეს. „მიქაელი წინანდებურად ეკლესიისაცა და სახელმწიფოს ხელმძღვანელად დარჩა“.⁶⁰ ამ კრების შემდეგ მიქაელს „კიდეც 6 წელიწადი უცოცხლია და წინანდებურად ორივე უზენაესი, საეკლესიო და სახელმწიფო ხელისუფლება სჭერია“.⁶¹

„მიქაელის გადაყენების ამ უნაყოფო მცდელობამ თამარისა და მისი პოლიტიკის მომხრეთა დასის სისუსტე გამოამჟღავნა“.⁶²

ცხადია, თამარი ვერ შეურიგდებოდა ამ მდგომარეობას. დაელოდა ხელსაყრელ მომენტს მდგომარეობის გამოსწორებისათვის. მიქაელ კათალიკოსი გარდაიცვალა. თამარმა შეძლო დარბაზის დახმარებით ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა ანტონისთვის მიეცა. ორი ვაზირი ანტონი ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი და ამირსპასალარი სარგის მხარგრძელი ერთდროულად გამოჩნდნენ ხელმწიფის კარზე. ისინი თამარმა „შვიდთავე სამეფოთა დიდებულთა თანადგომითა და ერთნებობით“ დაამტკიცა.

ამირსპასალარი ადრე, ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ვაზირად არ იწოდებოდა. სარგის მხარგრძელი თამარს გაუვაზირებია. „...საფიქრებელია, რომ ვაზირად თამარის მეფობის დასაწყისშიც კი მხოლოდ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი ითვლებოდა. ... თამარის ისტოიკოსის ხანაში ხდება გავაზირება სხვა ხელისუფალთა...“⁶³ „დავითის დროს ვაზირი იყო მხოლოდ ჭყონდიდელი“.⁶⁴

თამარმა გაავაზირა ამირსპასალარი, ამით კი, ჩანს, მოუსპო საშუალება „ოთხი ბერისაგან“ რომელიმეს მიქაელის მსგავსად, მიეტაცებინა უმთავრესი სახელმწიფო და საეკლესიო თანამდებობანი და ერთპიროვნულად ემართა სახელმწიფო. თამარმა ამირსპასალარის გავაზირებით ფაქტობრივად დაამყარა

წონასწორობა ეკლესიასა და სახელმწიფოს შორის. დავითის დროინდელი „თეოკრატიული სიმაგვარი სახელმწიფო“ თამარისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა, რადგანაც ამ სისტემამ თავისი უარყოფითი სახე გამოაჩინა.

როგორც ჩანს, მაშინაც კარგად იცოდნენ, რომ ამირსპასალარის ამაღლებით (თანაც არა მართლმადიდებლის) თამარმა ქართული ეკლესიის მეთაურების (ისინი სახელმწიფოს ხელმძღვანელებიც იყვნენ) ძლიერება შეამცირა (სწორედ ამირსპასალარის ამაღლების შემდეგ იგრძნო თამარმა ჭეშმარიტ ხელმწიფედ თავი. აღსანიშნავია ისიც, რომ სომხით-ანისელი დიდებულის (ამირსპასალარის) ამაღლებით ლიხთ-იმერელ დიდებულთა ზეგავლენაც შემცირდა სამეფო კარზე).

ზაქარია ამირსპასალარის გავლენა სამეფო კარზე უფრო და უფრო იზრდებოდა. ეს კი, ალბათ, აღიზიანებდა ეკლესია-სახელმწიფოს ყოფილ ერთპიროვნულ მმართველებს. ამითაც უნდა ყოფილიყო გამოწვეული კათალიკოსის მიერ ზაქარიას საჯარო შეურაცხყოფა. ავტორიტეტამაღლებული ზაქარიასა და მხარგრძელთა სახლის მიერ ხელმწიფის კარის უმნიშვნელოვანესი სახელოების ხელში ჩაგდება აღიზიანებდა არა მარტო დაჩრდილულ ჭყონდიდელსა და კათალიკოსს, არამედ „ძველი სამეფოს“, „აფხაზეთის“ ანუ ლიხთ-იმერეთის დიდებულებსაც.

ერთხელ კათალიკოსმა თვითვე ჩაატარა წირვა. წირვის შემდეგ „...ყოველნი ღირსნი მოუხდებოდეს ჭამად სეფისკვერისა. ინება ზაქარია ამირსპასალარმან შეხებად და აღებად სეფისკვერისა. ხოლო მდდელთა არა მისცეს, რამეთუ იყო სარწმუნოებით სომეხი, შეჩვენებულთაგანი“.⁶⁵ ზაქარიამ იუკადრისა, შერცხვა სხვა დიდებულებისა და მეფისა, რომელნიც იქვე იყვნენ. ამიტომაც „იკადრა ზაქარიამ აღტაცებად სეფისკვერისა და შეჭმად, რომლისათვის კათალიკოსი, ცეცხლებრ აღტყინებული, ძლიერად ამხილებდა“. თავისი ნებით თქვენ, შვიდგზის წყეულ სომეხებს, სეფისკვერს მართლმადიდებელი მღვდელ-მოქმედი არ მოგცემთ, მოტაცება კი მხოლოდ ძალისთვისაა საკადრისიო. ამის შემდეგ დარბაზშიც კი თურმე ზაქარია ამირსპასალარი „სიტყვითა ჰგმობდა სარწმუნოებასა ჩვენსა“. ეს კათალიკოზისათვის სრულიად მოუთმენელი იყო და საკადრისად „მიუგებდა და აუხსნიდა“. ზაქარიას პასუხი იყო: „მე მოლაშქრე ვარ, პასუხს ვერ გაძლევთ, მაგრამ მოვიწვევ ჩვენი სარწმუნოების მოძღვრებს, „...რომელთა ჩემ წილ სირცხვილულ გყონ“. მართლაც, ზაქარიამ ქართველი მეფის კარზე მოიყვანა „კათალიკოსი ვანისა და ყოველნი ვარდაპეტნი და დაიდგა სამსჯავრო და დაჯდა დედოფალი, დედოფლისა მოსავი, დავით მეფე და წარჩინებულნი საქართველოსნი ერთ-კერძო, მხარგრძელნი ზაქარია და ივანე ერთკერძო. მოუწოდეს კათალიკოსსა იოანეს“.⁶⁶

ალბათ, იმით შეიძლება სახელმწიფოს კარის გარკვეული ინერტულობის გამართლება, რომ თამარი მარტო „ქართველთა“ მეფე კი არ იყო, არამედ შაჰნაშას პოლიტიკური მემკვიდრე, ანუ ანისის ერთ დროს უძლიერესი სამეფოს მეფეც. ამიტომაც ის ამ ვრცელი, ეკონომიურად ძლიერი მხარეების მოსახლეობის (ამ შემთხვევაში მათი წარმომადგენელი მონოფიზიტი სამღვდელეობის) დამცველი და მფარველი უნდა ყოფილიყო.

ორმა კათალიკოსმა, ქართველმა და სომეხმა, ერთმანეთი ვერაფრით ვერ დაარწმუნეს თავიანთი სარწმუნოების ჭეშმარიტებაში, თუმცა კი სომეხმა „ძლიერი ღაღადი აღუტევეს“. მაშინ კათალიკოსმა უცნაური რამ ჩაიდინა, რომელიც კარგადა აქვს აღწერილი „ისტორიანი და აზმანი შარვანდედთანის“ ავტორს. საბოლოოდ ქართველთა სარწმუნოება გამარჯვებულად ჩაუთვლიათ „და ქართველთა იწყეს მადლობად ღმრთისა ხმითა სიხარულისათა“.

საფიქრებელია ისიც, რომ არა მარტო მხარგრძელების აღზევება გამოიწვია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მიქაელის მიერ ქვეყნის სამმართველო სახელოების მიტაცებამ, არამედ სხვა ცვლილებები და პოლიტიკური მოძრაობანი. შესაძლებელია, ყუთლუ-არსლანის ცნობილი გამოსვლაც ამით ყოფილიყო გამოწვეული. რას ითხოვდა ყუთლუ-არსლანი? როგორც ჩანს, ის ითხოვდა მეფის კარისაგან სახელმწიფოს სამმართველო აპარატის გამოყოფას. აღმოსავლეთის ქვეყნებშიც (ანუ „სპარსეთში“, იმდროინდელი ტერმინოლოგიით) ასევე ყოფილან სასახლისა (მეფის კარისა) და სახელმწიფოს მმართველობის მოხელეები გამიჯნულნი.

„ყუთლუ-არსლანის დასის პროგრამა, ჩვენი აზრით, ითვალისწინებდა მეფის კარისაგან ცენტრალური მმართველობის აპარატის გამოყოფას, მის თავმოყრას საგანგებო შენობაში, „კარავში“ და არა პარლამენტური თუ პარლამენტურის მსგავსი რაიმე ორგანოს შექმნას“.⁶⁷

ამ გამოსვლამდე კი, ქართული წესის თანახმად, სახელმწიფო მმართველობის აპარატი იმყოფებოდა მეფის კარზე. მართალია, ქვეყნის სამმართველო სადავეები მიქაელ კათალიკოსს ჰქონდა ხელში ჩაგდებული (იხ. ზემოთ), მაგრამ ის ხელმწიფის კარზე მოღვაწეობდა. უთუოდ მეფესთან მუდმივი კონტაქტი და ურთიერთობა ჰქონდა. ყოველდღე რომ იმყოფებოდა ჭყონდიდელი ხელმწიფის კარზე, ეს თითქოსდა იქიდანაც ჩანს, რომ „ხელმწიფის კარის გარიგების“ თანახმად, „ხუთი ფურცელი ქაღალდი ყოველთა დღეთა ჭყონდიდელსა...“.⁶⁸ უნდა მიეცესო, ე.ი. ყოველდღიურად ჭყონდიდელს ხუთი ფურცელი ქაღალდი მიეცემაო, ცხადია, სახელმწიფოებრივი საქმეების წარმართვისათვის. მიქაელი, როგორც უპირველესი ვეზირ-მწიგნობართუხუცეს-ჭყონდიდელი, ხელმწიფის კარზე იმყოფებოდა და სწორედ ხელმწიფის სახელით მართავდა ქვეყანას.

როგორც ჩანს, ამ მდგომარეობამ წარმოშვა პარტია, რომლის წევრებმაც სულ სხვაგვარი მიდგომით დაისახეს, ხელში ჩაეგდოთ სამმართველო აპარატი, ანუ ფაქტობრივად სწორედ ის უფლებანი, რომელიც ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესს გააჩნდა უპირატესად.

მათ მოითხოვეს კარვის დაარსების ნებართვა: „უეჭველია, რომ ყუთლუ-არსლანის პროგრამის „კარავი“ პრინციპში ჰგავდა აღმოსავლურ „დივანს“.⁶⁹

„აღმოსავლეთ-მუსულმანურ ორგანიზაციას წითელ ხაზად გასდევს მმართველობის ყველა ორგანოს ორ დიდ კატეგორიად – დერგაჰად (სასახლე) და დივანად (კანცელარია) გაყოფა“.⁷⁰

მაშასადამე, ყუთლუ-არსლანს, როგორც ჩანს, ნდომია სასახლისაგან გამოეყო „დივანი“, ანუ „კარავი“. ამ კარავს კი ის ფუნქციები დაეკისრებოდა,

რასაც ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი და სხვა ხელისუფალნი ასრულებდნენ ხელმწიფის კარზე. ამით დაკანონდებოდა ის არსებული ვითარება, რომლის დროსაც მიქაელს სახელმწიფო მართვის სადავეები ხელთ ეპყრა, ოღონდ ახლა მიქაელის ნაცვლად ამ სადავეებს ხელში ჩაიგდებდა „კარავი“.

„დიდ სელჩუკთა სახელმწიფოში ასევე ცალკე იყო ორგანიზებული სულთანის სასახლის კარი და ე.წ. დიდი დივანი. სამოქალაქო მმართველობას ხელმძღვანელობდა ე.წ. დიდი დივანი. იგი დაყოფილი იყო ცალკეულ საუწყებო დივებად, რომლებიც სათავეში ედგნენ სახელმწიფო მმართველობის სხვადასხვა უბანს. სულთანის კარი და დივანი რუმის სასულთნოში მკვეთრად იყო გამიჯნული. დივანს სათავეში ედგა ვეზირი, რომელიც ფაქტიურად მართავდა სახელმწიფოს სულთანის სახელით“.⁷¹

ჩანს, ასევე სურდათ ყუთლუ-არსლანის დასის წევრებს სამმართველო აპარატის მოწყობა. ეს აპარატი კი, როგორც ითქვა, „...მეფის სასახლის კარზეა, მეფის სასახლის კარისაგან არ არის გამოყოფილი“.⁷²

ყუთლუ-არსლანის „სპარსული“ წესი თამარისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა, სამაგიეროდ ამ გამოსვლამ თამარს ერთგვარი პოლიტიკური წარმატება მოუტანა. ამ გამოსვლის შემდეგ ყველასათვის ცხადი უნდა გამხდარიყო ის, რომ მიქაელის მიერ ქვეყნის სამმართველო სადავეების ხელში ჩაგდება საფრთხეს უქმნიდა სახელმწიფოს შიგნით სტაბილურობას. ამიტომაც თამარმა მოიწვია მთელი თავისი სახელმწიფოს, ანუ „შვიდი სამეფოს“ დიდებულები და მათი ხელით თავის კარზე შექმნა ახალი სამმართველო აპარატი ორი ვაზირის მეთაურობით. თამარმა ვაზირად კვლავ დატოვა ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი (ის ახლა ანტონს ჩააბარეს), ხოლო ახალი ვაზირია ამირსპასალარი სარგის მხარგრძელი. სასახლის კარზე ერთგვარი პოლიტიკური წონასწორობა დამყარდა.

„ქართლის ცხოვრებაში“, სადაც ისტორიკოსს საუბარი ახალი მწიგნობართუხუცესის დანიშვნაზე აქვს, ნათქვამია: თამარ მეფე დიდ საგონებელს მიეცა და „გონებდა, თუ ვის მიანდოს დავით და სპა თვისი და განსაგებელი სახლისა თვისისაო“. მაშასადამე, მწიგნობართუხუცესს ებარა სახელმწიფო სახლის „განსაგებელი“, სამეფოს სპა და თვით თამარ მეფის თანამეცხედრეც კი, დავით მეფე, მისი საზრუნავი უნდა ყოფილიყო“;⁷³ მართლაც, ტექსტიდან თამარი თითქოსდა მწიგნობართუხუცესის დანიშვნაზე ფიქრობს, მაგრამ აქ უნდა იგულისხმებოდეს არა მარტო მისი, არამედ ახალი ამირსპასალარისა და მსახურთუხუცესის კანდიდატების ძიების შესახებაც.

„ერთი სიტყვით, როგორც ეტყობა, მეფის შემდგომ მწიგნობართუხუცესი ქვეყნის უზენაესი მზრუნველი, საზოგადო კეთილდღეობის და წარმატების მოსურნე და პოლიტიკისა და მიმართულებების საჭეთმპყრობელი იყო. ...თვით მეფეც კი მის დაუკითხავად არ მოქმედებდა, „საურავი უმისოდ არ იქნების...“ როგორც მეფეს უმწიგნობართუხუცესოდ სახელმწიფო საქმეები არ უნდა განეგო, ისე არც ამ ვაზირთა უპირველესს შეეძლო „თვინიერ მეფისა კითხვისა“ ემოქმედნა სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი საქმეების გადაწყვეტის დროს. იგი დიდ

მონაზონთა ჯგუფშიც ირიცხებოდა და ვაზირთა ყოველთა უპირველესად ითვლებოდა. ...ოთხთა მონაზონთა ჯგუფში ყოფილა მოქცეული“.⁷⁴

ჟყონდიდელს უდიდესი სახელო ებარა. თამარმა მას ვაზირი-ამირსპასალარი ამოუყენა გვერდით. ის იყო „სახელმწიფო მხედრობისა და სპის წინამძღოლი და სარდალი...“.⁷⁵ „იგი სამხედრო მინისტრს უდრიდა. ამირსპასალარს, ვითარცა ლაშქართა თავადს, საქართველოს მთელი ჯარი და ყველა მხედართმთავარი ემორჩილებოდა“.⁷⁶ „უმისოდ ქვეყანა არ გაიცემის, არცა ვინ სამამულოდ შეიწყალების“.⁷⁷ ასე რომ, ზაქარია მხარგრძელს ძალზე დიდი თანამდებობა ერგო ხელმწიფის კარზე. ივანე მხარგრძელსაც არა ნაკლები სახელო ერგო, მსახურთუხუცესობა. მართალია, ის მაშინ ვაზირი არ იყო, მაგრამ მალე რუსუდან მეფემ მსახურთუხუცესიც შეიყვანა სავაზიროში, გაავაზირა. „მსახურთუხუცესს ექვემდებარებოდა ორი-სამი დაწესებულება თავის ყველა მოხელითურთ“.⁷⁸ ივანე მხარგრძელს თამარმა ათაბაგობა უბოძა. „...თუ ათაბაგი ღირსებით მწიგნობართუხუცესზე დაბლა იდგა, დანარჩენ მოხელეებზე მაინც უფრო დაწინაურებულად ითვლებოდა, თვით ამირსპასალარობასაც კი სჭარბობდა და „უაღრეს პატივად“ იყო მიჩნეული... „იყო ვაზირი კარსა მეფისასა“... ათაბაგი დარბაზის კარს მყოფი ხელისუფალი ყოფილა, მაგრამ ამავე დროს ქართველი ჟამთააღმწერელი ამტკიცებს, რომ თამარ მეფისაგან ათაბაგობა იყო „განდიდებული უმეტეს სხვათა ერისთავთა“.⁷⁹

ამირსპასალარისა და ათაბაგის გავაზირება, როგორც ითქვა, მწიგნობართუხუცესის გავლენის შესამცირებლად, ხელმწიფის კარზე პოლიტიკური წონასწორობის შესანარჩუნებლად იყო მოფიქრებული.

თამარი არ იყო აბსოლუტური მონარქი, ობიექტური გარემოება არ იძლეოდა ამის საშუალებას. მისი მამა გიორგი III მხოლოდ პირადი უნარის გამო ყოფილა ძლიერი მეფე. ნ. ბერძენიშვილი წერს: „...მართალია, გიორგი ძლიერი მეფე ჩანს, მაგრამ ეს მისი პირადი უნარის ნაყოფი უფროა, ვიდრე ობიექტური მდგომარეობისა. უკანასკნელი ისეთია, რომ ის, ადრე თუ გვიან, მეფეს (აბსოლუტური ტენდენციების მქონეს) დაამარცხებს და ისეთ სამეფოს შექმნის, სადაც მეფესთან ერთად ფეოდალებიც თანაზიარ მეფობისა იქნებიან“.⁸⁰

გიორგი III-ის გარდაცვალებისთანავე მეფესთან ერთად „მეფობის თანაზიარობის“ პრეტენზია გამოუცხადებიათ ლიხთ-იმერელ, ანუ „აფხაზეთის სამეფოს“ დიდებულებს. მათ „რეაქციის ნიშნები“ გამოუვლენიათ და თამარი „ორჭოფულ მდგომარეობაში“ ჩაუყენებიათ. მათ მოუთხოვიათ ერთიან სამეფოში ხაზგასმული ყოფილიყო „აფხაზთა სამეფოს“ მოწინავეობა, ძველი დამსახურება და უპირატესობა. ეს, პირველ რიგში, უნდა გამოემყდებებოდა მეფის კურთხევის „ძველი“, ანუ ლიხთ-იმერული წესის აღდგენით, შემდეგ კი სხვა მოთხოვნებსაც წამოაყენებდნენ.

„გიორგი გარდაიცვალა. მეფის მდგომარეობა ორჭოფულია. დარბაზი მეფედ კურთხევას მოახსენებს ერთხელ უკვე მამის მიერ ტახტზე აყვანილს. ეს უკვე რეაქციის ნიშნები იყო. დიდებულებმა აღადგინეს მეფის კურთხევის

ძველი წესი, რომელიც, საფიქრებელია, დავითის დროიდან აღარ იყო მიღებული. თამარი იძულებული იყო დამორჩილებულიყო. აკად. ივ. ჯავახიშვილის შენიშვნა სწორია, რომ აქ ძველი წესი, აფხაზთა მეფის დროის წესი, მოქმედებს და არც ერთი ფეოდალური სახლი აღმოსავლეთ საქართველოდან ამ დიდმნიშვნელოვან ცერემონიაში ნაგულისხმევი არ არის. ეს კი ამ დროისათვის შეუფერებელი გარემოებაა. ბრძოლა მეფის კურთხევის წესის გარშემო ნიშანდობლივია. თამარის მეისტორიის კონტექსტი ისეთია, რომ საფიქრებელია, ძირძველები ძველი წესის აღდგენას ცდილობდნენ და ახერხებდნენ კიდევაც. ცოცხალი თავით ლიხთიქითის ძირძველები ამ თავის პრივილეგიას არ დათმობდნენ“.⁸¹

სწორედ ამ დროს, ე.ი. 1184 წელს, თამარის მეორედ მეფედ კურთხევამდე უნდა ჩაეგდო ხელში კათალიკოზ მიქაელს მწიგნობართუხუცესობა. საერთო სურათი ასეთი უნდა ყოფილიყო: ლიხთ-იმერელ დიდებულებს ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა მიაჩნდათ აფხაზ მეფეთა კარზე არსებულ ძველ სახელოდ. ამიტომაც მიქაელ კათალიკოზის მიერ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობის მიღებით, ალბათ, მათი რაღაც უპირატესობები დაკმაყოფილდა. მიქაელი სამეფოს ფაქტობრივ მმართველად იქცა. ამის შემდეგ ლიხთ-იმერელმა დიდებულებმა „შვიდი სამეფოს“ დიდებულებთან თანხმობით ნება დართეს თამარს, ასულიყო სამეფო ტახტზე, მაგრამ მას „ძველი წესით“ უნდა აღესრულებინა მეფედ კურთხევის ცერემონიალი. ამით კი ხაზი გაესვა იმას, რომ ის პოლიტიკურად სცნობდა ლიხთ-იმერეთს, ანუ „ძველი სამეფოს“ დიდებულთა უფლებას ერთიანი საქართველოს მართვა-გამგეობაში. მართლაც, „1183 წელს ანტონი მწიგნობართუხუცესია“,⁸² ხოლო თამარის გამეფებისას მწიგნობართუხუცესი-ჭყონდიდელი მიქაელია. 1190 წლამდე „ის ფაქტიური გამგე უნდა გამხდარიყო სამეფოსი“.⁸³

როგორც ზემოთ ითქვა, თამარმა შეძლო ლიხთ-იმერელ დიდებულთა ინტერესების საპირისპიროდ სამეფო კარზე შემოეყვანა ახალი ვაზირი – ამირსპასალარი ზაქარია, რომელიც წარმოადგენდა საქართველოს ახალ აღმოსავლურ ტერიტორიებს. სამეფო კარზე დააწინაურა ამავე წარმოშობის ივანე მსახურთუხუცესი. ამან დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია „ძველი დიდებულებისა“ (ლიხთ-იმერლებს ახლა ტაო-კლარჯელი დიდებულებიც შეუერთდნენ, რადგანაც აფხაზეთი და „ქართველთ სამეფო“ (ტაო-კლარჯეთი) იყო ერთიანი საქართველოს ძველი პოლიტიკური დვრიტა). ეს უკმაყოფილება გამომჟღავნდა გიორგი რუსის ცნობილი აჯანყებით, რაც, ფაქტობრივად, „ძველი სამეფოს“ დიდებულების აჯანყებას წარმოადგენდა. „უნდა ვიფიქროთ, რომ აჯანყებულნი უკმაყოფილონი იყვნენ იმ გარემოებით, რომ პოლიტიკური ცენტრის აღმოსავლეთში გადატანით ლიხთ-იმერეთი და მესხეთი ნაკლებად იყვნენ ყურადღების ცენტრში, ვიდრე ქართლ-კახეთ-სომხეთი. ახალი ქვეყნების შემოერთებასთან დაკავშირებით, პოლიტიკური ცენტრის აღმოსავლეთში გადატანით, გამარჯვებათა შედეგები აღმოსავლელ არისტოკრატებს უფრო ხვდებოდა. ისინი უფრო მისანდონიც იყვნენ (ახალი არისტოკრატია) და უფრო დაინტერე-

სებულნიც (დამარცხება თუ გამარჯვება მათ სასიცოცხლო ინტერესებს უშუალოდ ეხებოდა). ბუნებრივია, რომ მათ სასახლეში თანდათან დაიკავეს უმაღლესი ადგილები, საყმო და სახარაჯო ქვეყნები. „ძველი სამეფოს“ არისტოკრატია შეურაცხყოფილი რჩებოდა და ახლის მიმართ სამტროდ განწყობილი...“.⁸⁴

როგორც ითქვა, „ძველი სამეფოს“ დიდებულთა მხარდაჭერით უნდა მიეღო მიქაელს ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესობა. ამ და სხვა მიზეზების გამოც კათალიკოსი მხარს უჭერდა ძველი სამეფოს დიდებულებს. ცხადია, სამეფო კარზე მონოფიზიტი ამირსპასალარის ამალგებით მართლმადიდებლური ეკლესია კმაყოფილი არ იქნებოდა. ამიტომაც, „ეკლესიის მესაჭენიც კი კათალიკოსის მოთავეობით განდგომილთ უჭერდნენ მხარს. უეჭველია, ეს მოვლენა ვარდან დადიანის პირადი გავლენით არ აიხსნება და მას ზოგადი და საკმაოდ ღრმა მიზეზი აქვს. საინტერესოა, რომ ახლად აღზევებულებში არავინ იმერელი არაა და ყველანი „ჰომო ნოვუს“-ები („ახალი კაცები“) აღმოსავლეთ საქართველოდან არიან ...“.⁸⁵

ნ. ბერძენიშვილის აზრით, მიქაელ კათალიკოსი „მოთავე ჩანს იმ ურეაქციონერესი წრისა, რომელთაც თამარის მეორედ კურთხევისას გაფიცვით, რუსის განდგომილებით გამოამყდავენეს თავისი ზრახვები“.⁸⁶

აქ საფიქრებელია ის, რომ როგორც კათალიკოსი, ისე „ძველი სამეფოს“ დიდებულები, გრძნობდნენ, რომ ახალი პოლიტიკით თამარს და მის სახელმწიფოს შეიძლებოდა მოსვლოდა დიდი პოლიტიკური მარცხი. მართლაც, ნ. ბერძენიშვილის აზრით, ეს ასე მომხდარა და ამიტომაც ლაშა-გიორგი ცდილობდა ამ პოლიტიკური მარცხის გამოსწორებას – „ლაშა გიორგი ცდილობს თამარის დროის პოლიტიკური მარცხი ცენტრალური ხელისუფლებისა გამოსწოროს“.⁸⁷

„ხანგრძლივ ბრძოლაში სამეფო ხელისუფლებასა და მსხვილ საგვარეულო არისტოკრატიას შორის ეს უკანასკნელი ერთგვარად თითქოსდა გამარჯვებული გამოვიდა. თამარმა დათმო. ამიერიდან სამეფო ხელისუფლება იძულებული იყო, მაგალითად, მონაპირეებისათვისვე ებოძებინა ხოლმე „წყალობად თურქთა ბატონობისაგან განთავისუფლებული ქვეყნები...“.⁸⁸ განთავისუფლებული ქვეყნების დიდი წილი და ქვეყნის სამმართველო აპარატის სადავეების მეტი ნაწილი მხარგრძელების ხელში მოექცა. ამ პოლიტიკის შედეგს, ალბათ, წინასწარ ჭკრეტდნენ როგორც ლიხთ-იმერელი „ძველი სამეფოს“ დიდებულები, ისე ეკლესიის ზოგიერთი იერარქნი, მაგრამ ყველაფერი ექვემდებარებოდა ობიექტურ მიზეზებს. შესაძლოა, „ძლიერ მეფეს“ დროებით შეეჩერებინა ეს პროცესი, მაგრამ საბოლოოდ, ალბათ, ვერ შეაჩერებდა. „თამარის დროს კი დიდებულები იმარჯვებენ, მეფის საქმიანობას კონტროლს უწყვენ და ქვეყნის შიგნით მძლავრ ძალას წარმოადგენენ“.⁸⁹ ამიტომაც, როცა ლაშა გიორგიმ თავისი „სიძლიერე“ გამოამყდავნა, მას გაბატონებულმა დიდებულებმა, განსაკუთრებით კი მხარგრძელებმა, სასტიკი წინააღმდეგობა გაუწიეს – „ლაშა გიორგი იყო ცენტრალისტური ტენდენციებისაკენ მიდრეკილი ადამიანი, რო-

მელმაც, თუმცა დროებით, მაგრამ მაინც სცადა ერთგვარი რევანში დიდგვაროვანთა პოლიტიკურ წრეებზე, რომელნიც ცენტრალურ ხელისუფლებასთან მიმართებაში ძალიან იყვნენ განდიდებულნი. გიორგი ლაშას თავის დიდებულების წინააღმდეგ ერთგვარი შინაპოლიტიკური ომი აქვს გაჩაღებული. ეს, შეიძლება, განძის კედლებთანვე შევამჩნიოთ, როცა ლაშა გიორგი ივანე ათაბაგისა და სხვა სამხედრო ხელისუფალთა გვერდის ავლით განძის გარშემოვლას იწყებს. თამარის დროს უმთავრესად ერთი და იგივე სახლების წევრები სჩანან და აი, ახლა სწორედ ეს წრე უტევეს ლაშას და ემუქრება კიდევ, რომ ლაშქარსა და სამეფო კარსაც მიატოვებს. ლაშამ განიშორა სანატრელი დედის ვეზირები: „თავადნი საქართველოსნი, ფრიად მწუხარენი იყვნეს და უმეტეს ივანე ათაბაგი და ვარამ გაგელი ზაქარიას-ძე განეყენებოდნენ დარბაზს ყოფისაგან... არა თავს ვიდებთო... შენს მეფედ ყოფასა...“

ოპოზიციონერებს სურთ, მეფემ მათი განზრახვისა და თათბირის გარეშე არაფერი გააკეთოს. თამარის ძეს სურდა, აღედგინა დავით აღმაშენებლისა და მისი უახლოესი მემკვიდრის დროინდელი მძლავრი სამეფო ხელისუფლება...⁹⁰

ლაშა სასტიკად დაამარცხეს აღზევებულმა დიდებულებმა: ათაბაგმა და სხვა მხარგრძელებმა. მათ ამ დროს ისეთივე მეთოდები უხმარიათ ბრძოლისა, როგორც – გიორგი რუსის დროს. მეფეს სახელი გაუტეხეს. ის სხვა დიდებულების, ხალხის, მორწმუნეების თვალში უნებისყოფო და ამორალურ ადამიანად წარმოადგინეს. ლაშა ახალგაზრდა გარდაიცვალა. ამავე ძალას არა ძლიერი მეფის, არამედ შედარებით სუსტის დროს შეეძლო მხრების გაშლა და ასპარეზის ხელში ჩაგდება. მათ რუსუდანი გაამეფეს. მათთვის ქალი-მეფე იდეალს წარმოადგენდა, რადგანაც მას არ შეეძლო ლაშქრის მეთაურობა, მხედართმთავრობა, რაც აუცილებლად ესაჭიროებოდა შუა საუკუნეებში აღმოსავლეთის ქვეყნის მეფეს. სწორედ მეფე – მხედართმთავარი იყო ძლიერი მეფე, რომელიც თავის ირგვლივ ძალზე აღზევებულ დიდებულებს ვერ ჰგუობდა. ამიტომ რუსუდანს ივანე ათაბაგი კარგად შეეწყო. მაგრამ საქმემ უჩვენა, რომ საქართველოს მომავლისათვის ივანე ათაბაგი და, საერთოდ, ათაბაგობის ინსტიტუტი უსარგებლო და მავნეც კი იყო (ეს მოგვიანებით მესხეთის გათათრებულმა ქართველმა ათაბაგებმაც კარგად უჩვენეს).

მაშასადამე, საფიქრებელია, რომ ვითარება ასე განვითარდა: თამარის გამეფებისას პოლიტიკური ჰეგემონობა სცადეს ლიხთ-იმერეთის (აფხაზეთის) დიდებულებმა. ისინივე იყვნენ დაინტერესებულნი ძალაუფლების ერთ ხელში, კათალიკოს-მწიგნობართუხუცესის ხელში მოქცევით. მაგრამ ეს მიუღებელი აღმოჩნდა სხვა პარტიისათვის. ყუთლუ-არსლანმა ამ ხელისუფლების ხელმწიფის კარიდან გამოტანისათვის იზრუნა. თამარმა ისარგებლა ამ ორ ძალას შორის წინააღმდეგობით – სამმართველო ხელისუფლება გაუყო ორ ვაზირს. შემოიყვანა აღმოსავლელი ხელისუფალი, ამირსპასალარი მონოფიზიტი. ასეთი მდგომარეობა კვლავ მიუღებელი აღმოჩნდა აფხაზი და მესხი დიდებულებისათვის. მათ შექმნეს გიორგი რუსის პარტია და სასახლეში ადგილის დაჭერას შეეცადნენ. თამარმა დაამარცხა ისინი, სასახლეში აღმოსავლელი

დიდებულები (განსაკუთრებით, მხარგრძელები) გაბატონდნენ. საბოლოო ჯამში ლიხთ-იმერელი დიდებულების ნაცვლად საქართველოს მეფის კარზე სრულიად საქართველოს – მართლმადიდებელ-მონოფიზიტმა წარმომადგენლებმა მოიყარეს თავი.

„საქართველოს სამეფო გვარის მეფეებს, როცა მთელი კავკასია დაპყრობილი ჰქონდათ და შეერთებული, ეროვნული სახელმწიფოს მბრძანებლებად ითვლებოდნენ, სამეფო საყდარიც ტფილისში იყო გადმოტანილი, მაშინაც კი მათ საზოგადოდ „აფხაზთა მეფეებს“ ეძახდნენ. სხვათა შორის, არაბთა და სპარსთა ისტორიკოსებიც“,⁹¹ მაგრამ თამარის საქართველო სინამდვილეში უკვე პოლიტიკურად აღარ წარმოადგენდა ლიხთ-იმერეთის სამეფოს, არამედ ეს იყო სრულიად საქართველო, რომლის მართვაში მისი ყველა კუთხის წარმომადგენელი მონაწილეობდა. ეტყობა, მაშინდელ საზოგადოებას კარგად ახსოვდა, რომ სრულიად საქართველოს მეფეები თავდაპირველად მხოლოდ აფხაზთა მეფეები ბრძანდებოდნენ“.⁹² თამარს არ შეეძლო, საქართველოს მხოლოდ ერთი კუთხის დიდებულებისათვის მიეცა უზენაესი უფლებები, ის საქართველოს ყოველი კუთხის წარმომადგენელს აწინაურებდა. საქართველო კი მაშინ უკვე სომხეთის პროვინციებსაც ერქვა. მონღოლებმაც საქართველოს, ანუ „გურჯისტანის“ სამეფოში შემავალ ტერიტორიებად სცნეს ყოფილი ანისის სამეფოს მიწები. ამას მიუთითებს სხვა უამრავ წყაროსთან ერთად ანისის სპარსული წარწერაც, საიდანაც ჩანს, „საქართველოში“ რა სახის გადასახადები მოქმედებდა.⁹³ შეიძლება, ათაბაგობის ინსტიტუტის შემოღებით თამარმა საქართველოს უმტკივნეულოდ შემოუერთა სომხური მიწები, მაგრამ ათაბაგებმა საქართველოსთვის „ჭყონდიდლობა“ ვერ შეძლეს.

თამარი – წმიდა კეთილმსახური მეფე

დავით აღმაშენებელმა თურქ-სელჯუკები ამიერკავკასიიდან განდევნა, სომხეთისა და შირვანის დიდი ნაწილი გაათავისუფლა და შემოუერთა საქართველოს სახელმწიფოს. ამ დროის საქართველო გადაფენილი იყო „ნიკოფსითაგან დარუბანდისა ზღვამდე და ოვსეთიდან სოერად და არეგაწამდე“.⁹⁴ ქვეყანა, დავითის ანდერძის თანახმად, შედგებოდა „მამული“ და „ახლად მოგებული“ მხარეებისაგან. დავითი მიიჩნევს, რომ ქვეყნის გაფართოებაში ღვაწლი მიუძღოდა არა მარტო მას, არამედ საქართველოს სამეფოს დიდებულებსა და წარჩინებულებს: „კათალიკოსთა, ეპისკოპოსთა, ერისთავთა და ყოველთა შეწყალებულთა“, რადგანაც თავის ძეს, ახალ მეფეს, უანდერძა – „მეფობაი, მამული და ახლად მოგებული, ღვაწლითა ჩემითა და თქვენიითა: ნიკოფსითაგან ზღვამდე და ოვსეთითაგან არეგაწამდე“, ხოლო ამ „თქვენში“ დავით მეფე გულისხმობს მათ, რომელთაც „უბრძანებს“ ანდერძის დაცვასა და აღსრულებას არსენი ბერის პირით: „...თქვენ, ყოველთა დიდებულთა და წარჩინებულთა

სამეფოსა მისისათა: კათალიკოზთა, ეპისკოპოსთა, ერისთავთა და ყოველთა შეწყალებულთა“.⁹⁵

საყურადღებოა, რომ აქ, ისევე როგორც სხვა ძველ წყაროებში, „კათალიკოზი“ მრავლობით რიცხვში მოიხსენება – „კათალიკოზთა“, რადგანაც იგულისხმებიან ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსები.

„განთავისუფლებულ ქვეყნებს დავითი უშუალოდ იერთებდა, სამეფოდ იპყრობდა. აკად. ნ. ბერძენიშვილის მართებული შენიშვნით, დავითს უთუოდ თავისი საგარეო პოლიტიკა ჰქონდა მხედველობაში, როცა წერდა: „სხვათა სოფლისა კიდეთა ვეძიებ დაპყრობად... ბოროტად გარდავჰხედ საზღვართა და შევჰრთე სახლი სახლსა და აგარაკი აგარაკსა და უუძღურესთა მიჰვხვეჭე ნაწილი მათი და ვიღუწიდ უმეზობლობასა, ვითარცა მარტოი ვმკვიდრობდ ქვეყანასა ზედა“ („გალობანი სინანულისანი“). როგორც ჩანს, „ყმადნაფიცობას დავითი არ იწყნარებდა და მან, მართლაც, არაერთი „სახლი“ „შერთო“ თავის „სახლს“. დავითმა დაიპყრო ჰერეთ-კახეთის სამეფო, ლორეს სამეფო, ანისის სამეფო, შირვანის სამეფო და ყველგან თავისი მოხელეები „დასხა“, მაგრამ დავითის ამგვარ საგარეო პოლიტიკას XII ს-ის მეორე მეოთხედში უკვე გამგრძელებელი აღარ აღმოაჩნდა. ყმადნაფიცობას, რომელსაც დავითი ასე უარყოფდა, თანდათან ისევ ეხსნებოდა გზა, განსაკუთრებით კი თამარის დროიდან (1178–1213).

თამარის საგარეო პოლიტიკა არსებითად განსხვავდებოდა დავით აღმაშენებლისა და გიორგი III-ის საგარეო-პოლიტიკური გეგმისაგან და ეს, ამ ორ პოლიტიკურ გეზს შორის არსებითი სხვადასხვაობა, როგორც აკად. ნ. ბერძენიშვილმა მიუთითა, საგანგებოდ ხაზგასმულია თვით თამარის ისტორიკოსის, ბასილი ეზოსმოდღერის მიერ. მისი სიტყვით, თამარი, წინააღმდეგ დავით აღმაშენებლისა, „არა იღუწოდა უმეზობლობასა, არცა შერთვიდა სახლსა სახლსა ზედა, არცა აგარაკსა აგარაკსა ზედა უცხოსა, არამედ თვისი მამული ძველი კმა იყო, რათა არა უსამართლოდ ჰგონონ და მიმხვეჭელად... შორს განიოტა წურბლისა მსგავსი ვერ მამღრისობა. ბჭედ ჯდა შორის თავისა თვისისა და მეზობელთა მეფეთა“. თამარმა, ამავე ისტორიკოსის სიტყვით, არათუ მოშალა მეზობლები და შეუერთა „სახლი სახლსა ზედა“, არამედ პირიქით, „რაოდენნი დაგლახაკებულნი მეფენი განამდიდრნა, რაოდენთა მიმძლავრებულთა უკუნ სცა სამეფო თვისი, რაოდენნი განდევენილნი სამეფოდვე თვისად კვალად აგნა... და ამის მოწამე არს სახლი შარვანშეთი და დარუბანდელთა, ღუნძთა, ოვსთა, ქაშავთა, კარნუქალაქელთა და ტრაპიზონელთა“. არა უშუალოდ შემოერთება, მიმხვეჭელობა და „წურბლისა მსგავსი ვერ მამღრისობა“, არამედ დამორჩილება, მაგრამ თავისუფლადვე ყმადნაფიცობის პირობით დატოვება, მფარველობა. საქართველოს სამეფოს საგარეო პოლიტიკური გეზის ასეთი რადიკალური ცვლილება დავით IV-დან თამარის დრომდე, ცხადია, გამოწვეული იყო იმ მძიმე ბრძოლებით, რასაც სამეფო ხელისუფლება აწარმოებდა დიდგვარიანთა წინააღმდეგ...“⁹⁶

დავით მეფე „გალობანი სინანულისანი“ ასე წერს: „სოლომონისაისა წურბლისა მსგავსად ვერ მამღარი სხვათა სოფლის კიდეთა ვეძიებ დაპყრობად... ბოროტად გარდავჰხედ საზღვართა და შევჰრთე სახლი სახლსა და

აგარაკი აგარაკსა და უძღლურესთა მივჭხვეჭე ნაწილი მათი და ვიღვნიდ უმეზობლობასა, ვითარმცა მარტოი ვმკვიდრობდ ქვეყანასა ზედა“, დავითი ინანიებს თავის მოქმედებას: სხვა ქვეყნების შემოერთებას, თავისი სამეფოს საზღვრებს გარეთ გასვლას, „სახლის სახლზე“ და „აგარაკის აგარაკზე“ შერთვას, რომ უძღლურ „სახლებს“ მათი კუთვნილი ნაწილი წაართვა, რომ უმეზობლობისათვის იღვწოდა, თითქოსდა ეს ქვეყანა მხოლოდ მისი სამკვიდრებელი იყო.

აქ „სახლების“ ქვეშ იგულისხმება საქართველოს მეზობელი ქვეყნების სამეფო სახლები, მმართველი ოჯახები. მაგალითად, შირვანის ქვეყანას მართავდა „შარვანშას სახლი“, ანისის სამეფოს – „შაჰანშას სახლი“ და ა.შ.

როგორც ითქვა, დავითმა თავის სამეფოს შემოუერთა ყოფილი ჰერეთ-კახეთის სამეფო, ლორის სამეფო, ანისისა და შირვანის სამეფოები. ცხადია, ამის გამო ამ სამეფოების „კანონიერმა“ სამეფო ოჯახებმა, ანუ სახლებმა სამეფო უფლებანი დაკარგეს, „მაგრამ რადგანაც ამ დროს სამეფო „სახლების“ „კანონიერი უფლებანი“ ისევე ხელშეუხებლად ითვლებოდა, როგორც საკუთრების უფლება, ამიტომაც ამ „სახლებისათვის“ სამეფო უფლების ჩამორთმევა სინანულის საგნად იქცა ქრისტიანი მეფისათვის.

რა თქმა უნდა, ქრისტიანი მეფის ნება ორადაა გაყოფილი: ერთი მხრივ, როგორც სახელმწიფო მოღვაწე, ვალდებულია საქართველოს ისტორიული მიწა-წყალი გააერთიანოს, მაშასადამე, კახეთ-ჰერეთის თუ ლორეს სამეფოები გააუქმოს, მეორე მხრივ, ის როგორც ქრისტიანი, გრძნობს, რომ ამით ის „ბოროტებას“ სჩადის ამ ახლად შემოერთებული სამეფოების მმართველი ოჯახების (სახლების) მიმართ, ამწარებს მათ, ართმევს თავის უფლებას, ქონებას, მეფობას. მეფე განსაკუთრებით მაშინ წუხს, როცა სუსტ, უძღლურ „მეფებს“ წაართმევს „მის ნაწილ“ სამეფოს („უძღლურესთა მივჭხვეჭე ნაწილი მათი“). უნდა ითქვას, რომ საქართველოს გაერთიანების შემდეგ დავით მეფე თუ არ გაათავისუფლებდა მეზობელ ქვეყნებს, მაშინ მათ დაიჭერდნენ თურქები და აქცევდნენ პლაცდარმებად მისი სამეფოს წინააღმდეგ.

თამარ მეფეს კი დავით აღმაშენებლის პოლიტიკა შეუცვლია. მას განთავისუფლებული ქვეყნები უშუალოდ კი არ შემოუერთებია თავისი სამეფოსათვის, არამედ ისინი ყმადნაფიც ქვეყნებად უქცევია. ამით ამ ქვეყნების სამეფო „სახლებისათვის“ სამეფო უფლებანი შეუნარჩუნებია, უფრო მეტიც, „დაგლახაკებულნი“ მეფეები გაუმდიდრებია, ზოგიერთისათვის სამეფო, ხოლო სამეფოდან განდევნილთათვის მეფობა დაუბრუნებია. „ამის მოწამე არს სახლი შარვანშეთი, და დარუბანდელთა, ღუნძთა, ოვსთა, ქაშაგთა, კარნუქალაქელთა და ტრაპიზონელთა“. ეს „სახლები“ თამარის დროინდელი სახელგანთქმული ომებით იყო შემომტკიცებული. ყველაფერი ამის შედეგი იყო, ბასილი ეზოსმოდღერის სიტყვით, თამარის დროის საქართველოს სამეფოს საზღვრის ორჯერ გაფართოება შედარებით იმასთან, „რომელნი მას დახვდეს“: „გარნა ლომი ბრჭალთაგან საცნაურ არს და თამარ საქმეთაგან... მერმე ცნას ერაცამდის ქვემოთ მისგან დადებული ხარაჯა“.⁹⁷

მაგრამ თამარის მოღვაწეობის დასახასიათებლად მთავარია არა მისი საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკური მიღწევები, არამედ მისი სახელმწიფოს

გასაოცარი ჰუმანურობა, კაცთმოყვარეობა. რუსთაველის ეპოქის ჰუმანიზმი თამარის სახელმწიფოსა და საზოგადოების ჰუმანიზმს ეფუძნებოდა, ხოლო ის, თავის მხრივ, საფიქრებელია, დავით აღმაშენებლის სულიერ მემკვიდრეობას წარმოადგენდა (იგულისხმება დავითის მიერ თავისი მოღვაწეობის პოლიტიკურ-ქრისტიანული შეფასება ანდერძებსა და „გალობანი სინანულისანში“).

დავით აღმაშენებლის ანდერძი არ იყო დამალული, ანდა დაფარული მისი შემდგომი თაობებისათვის. ის საყოველთაოდ ცნობილი იყო, უფრო მეტიც, მისი აღსრულება ქართველ სახელმწიფო მოღვაწეებს თავიანთ მოვალეობად მიაჩნდათ, განსაკუთრებით, თამარ მეფეს. ამას მიუთითებს ის, რომ თამარის ისტორიკოსი ბასილი ეზოსმოდღარი სწორედ ამ ანდერძს იღებს საზომად თამარის ღვაწლის შეფასებისათვის.

დავითი თავის ანდერძში გამოთქვამდა წუხილს მისი სახელმწიფო სისტემის ტოტალიტარიზმის გამო, მაგრამ იქვე მიუთითებდა, თუ სახელმწიფოს მეთაურის როგორი მოქმედება იყო მორალური, ქრისტიანული. თამარის ისტორიკოსი დავით მეფის სწორედ ამ თეორიას ეყრდნობა და აცხადებს, რომ თამარის პოლიტიკა იყო აღსრულება დავით აღმაშენებლის ანდერძისა. მაგალითად, თუკი დავითმა „შერთო სახლი სახლსა“, მაგრამ შემდეგ სინანული გამოთქვა ამის გამო, თამარმა აღარ გაიმეორა დავითის ეს პოლიტიკა და „არ შერთო სახლი სახლსა“ (ბასილის სიტყვებია). ცხადია, ეს ყოველივე ქრისტიანობის სფეროს განეკუთვნებოდა. თამარმა იმით, რომ „არ შერთო სახლი სახლს“, აღასრულა ის იდეა, რაც დავითმა გამოთქვა თავის „სინანულში“. მაშასადამე, ამ და სხვა შემთხვევაშიც თამარის კაცთმოყვარეობის ერთ ერთი საფუძველი დავითის ღრმა ქრისტიანობაა.

როგორც ითქვა, რუსთაველისა და მისი ეპოქის ჰუმანიზმი ეფუძნებოდა ქართული საზოგადოებისა და ქართული სახელმწიფოს ჰუმანიზმს (ჩვენ „ჰუმანიზმის“ ქვეშ განზოგადებულ ქრისტიანულ კაცთმოყვარეობას ვგულისხმობთ). ჩამოვთვალოთ თამარის სახელმწიფოს ჰუმანიზმის დამადასტურებელი რამდენიმე მაგალითი: 1. თამარის დროის საქართველოში არსებობდა არა მარტო „რჯულთშემქნარებლობა“, არამედ აღმსარებლობის, ე.წ. „სინდისის“ თავისუფლება (იხ. ქვემოთ). 2. ენიჭებოდა პატარა ხალხებსა და დამორჩილებულ ქვეყნებს ეროვნულ-ადმინისტრაციული თავისუფლება. 3. არსებობდა მკაცრი სასჯელებისა და სიკვდილით დასჯის გაუქმებისაკენ სწრაფვა.

დავითმა გააერთიანა თავისი სამშობლო. მის სახელმწიფოს შეეძლო კიდევ უფრო გადაეწია თავისი საზღვრები, გაბატონებულიყო სხვა ხალხებზე, მაგრამ დავით აღმაშენებელმა მკაცრი უარყოფითი შეფასება მისცა ასეთ მოქმედებას. ასეთი ქმედება – „წურბლისა მსგავსი ვერ მამღრობა“, სხვა ქვეყნების „კიდეთა დაპყრობის ძიება“ საზღვრებზე „გარდახდომა“, სხვათა მიწების (აგარაკის აგარაკსა ზედა) „შერთვა“, უმეზობლობის წადილი და სხვა, იწვევდა მისი ხალხის ცოდვის გზაზე დაყენებას. „ვაცოდვე ერი ჩემი ვითარცა მეფეთა მისთა - ისრაელი“ („გალობანი“).

დავით მეფემ ამ სახით თეორიულად უარი განაცხადა, თანამედროვე სიტყვებით რომ ვთქვათ, დიდმპყრობელობაზე, იმპერიალიზმზე, სხვისი

მიწების მიტაცებასა და სხვათა დაპყრობაზე. თამარმა, როგორც პოლიტიკურმა მოღვაწემ, პრაქტიკულად განახორციელა დავით მეფის ეს თეორია. სხვათა შორის, დავითის აზრით, სხვათა მიწების „მიჰხვეჭა“ თვით ერისათვის იქნებოდა საზიანო. ამით ცოდვაში ჩავარდებოდა ერი („ვაცოდვე ერი ჩემი“). მაინც უნდა ითქვას, რომ დავითისა და თამარის ჰუმანიზმს საფუძვლად ედო კაცთმოყვარე ბუნება ქართველი ადამიანისა (ეს კაცთმოყვარეობა მასში ქართული ეკლესიის მეცადინეობით იყო დანერგილი, რომელმაც შეძლო გაეთავისებინა ქართველი ადამიანისათვის ქრისტიანობა, ექცია ქართველი ადამიანის სულის ნაწილად ქრისტიანული მორალი და ზნეობა).

დავითამდე და თამარამდე, წინა საუკუნეებში, ერი თვითონ იყო სხვა ერების აგრესიის ობიექტი. მისი მთლიანი ძალისხმევა იმ დროს მიმართული იყო თავისუფლების მოპოვებისა და გაერთიანებისაკენ, მაგრამ როგორც კი ერმა შექმნა ერთიანი, მძლავრი, კავკასიის მასშტაბით უძლიერესი სახელმწიფო, მან უარი განაცხადა სხვათა დაპყრობა - ასიმილაციაზე, გამოამჟღავნა უდიდესი შინაგანი სიბოლო და სიყვარული, კაცთმოყვარეობა. ეს იყო თამარის სახელმწიფო პოლიტიკა, რომელიც, როგორც ითქვა, დავითის ჰუმანიზმს ეფუძნებოდა.

შუა საუკუნეებისათვის ამგვარი ქმედება არაჩვეულებრივია.

თუ გადავხედავთ ძველი მსოფლიოს სახელმწიფოთა პოლიტიკას, სხვა სურათს დავინახავთ, უძველესი დროიდან XX საუკუნემდე და თითქმის დღემდე. ძველი ხელმწიფეები იმით ამაყობდნენ, თუ რამდენი ქვეყანა დაიპყრეს, დაანგრეს, მოსპეს, არც რომისა და ბიზანტიის იმპერატორები იყვნენ გამონაკლისნი, აზიურ თურქულ-სპარსულ სახელმწიფოებზე რომ არაფერი ვთქვათ. თვით XIX საუკუნის „განათლებული“ სახელმწიფო მოღვაწეებიც ასევე იქცეოდნენ.

„...თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა“.⁹⁸

თამარი თითქოსდა ახალი დროის ენციკლოპედიკებისა და ფრანგი განმანათლებლების იდეებს ახორციელებს, მაგრამ თამარი მათზე 400 წლით ადრე ცხოვრობდა. სიკეთე და სამართლიანობა, გონიერების ზეობა, მოქალაქეთა თანასწორობა ეროვნებისა და რელიგიური კუთვნილების მიუხედავად (ასე იყო თამარის კარზე, სადაც ქურთი თუ ქართველი, მონოფიზიტი თუ დიოფიზიტი თანაბარი უფლებით სარგებლობდა). ეს დამახასიათებელი იყო თამარის პოლიტიკისათვის, ის ეფუძნებოდა ქრისტიანული სარწმუნოების მიერ ქადაგებულ კაცთმოყვარეობას.

თამარის ამ ჰუმანიზმს გასაოცარი სიყვარულით უპასუხეს არაქართველმა ხალხებმა. თამარი უყვარდა არა მარტო ქართველ ერს, არამედ კავკასიის (განსაკუთრებით, მთიანეთის, ჩრდილო კავკასიის) ხალხებს. ისინი საუკუნეთა მანძილზე აქედნენ თამარს, უძღვნიდნენ ლექსებს, სიმღერებს, ლეგენდებს. მათში ჩაქსოვილი იყო მხოლოდ და მხოლოდ წრფელი სიყვარული (სხვათა შორის, აღსანიშნავია, რომ სიყვარული მეფე ქალის მიმართ გაუგებარი აღმოჩნდა XIX საუკუნეში შემოსული ცარიზმის მოხელეებისათვის. მათ მაშინვე თავიანთი შინაგანი დაცემული ზნეობის შესაბამისად გაიგეს ეს და შემდეგ

ლექსებსა და მოთხრობებში თამარის „სიყვარული“ წარმოადგინეს, როგორც არაზნეობრივი).

თამარი ზრუნავდა ადამიანების საყოველთაო კეთილდღეობისათვისაც. მის სამეფოში დიდი სიმდიდრე დაგროვდა, მაგრამ ეს სიმდიდრე არა მხოლოდ საზოგადოების ერთ ნაწილს ეძლეოდა, არამედ ღარიბებსაც: ”ხოლო გლახაკთათვის განეჩინეს სარწმუნონი ზედამდგომელნი და ყოვლისა სამეფოსა მისისა შემოსავალნი, რაცა იყო შინათ და გარეთ, ყოვლისა ნაათალი გლახაკთა მიეცემოდა დაუკლებელად ერთისა ქრთილისა მარცვლამდეცა“.⁹⁹

ე.ი. სახელმწიფო შემოსავლის მეათედს აძლევდა ღარიბ ფენას. დოვლათის ამ განაწილებას მკაცრად იცავდა და აკონტროლებდა ნდობით აღჭურვილი ზედამხედველი მოხელენი – „სარწმუნონი ზედამდგომელნი“. აღსანიშნავია, რომ ქართული სახელმწიფოსათვის შემოსავლის მეათედის გადაცემა ღარიბებისათვის ტრადიციული იყო დავით აღმაშენებლამდეც. მაგრამ თამარი, ისევე როგორც დავით აღმაშენებელი, არა მარტო სახელმწიფო ქონებას გადასცემდა ღარიბებს, არამედ პირად ქონებასაც, თავისი შრომით შეძენილსაც: „...თვისითა ხელითა ამასცა შერებოდა, რომელ მის დღისა საქამადი მისი ფას - რაოდენ დღივ შეჭამის, ხელით საქმარი მისი განყიდის და ეგოდენ ფასი გლახაკთა მისცის... არა სამეფოდ შემოსავალთაგან“. საინტერესოა, რომ თამარი პირად ქონებას განარჩევს სახელმწიფო ქონებისაგან. ჩვეულებრივ ფეოდალურ ქვეყანაში ასეთი გარჩევა არაა ჯერ კიდევ“.¹⁰⁰

თამარის დროის სამეფოში „აუარებელი სიმდიდრე მოდის. ყველა აღივსო მით და ამავე დროს მეფის მთავარი საზრუნავი (ყოველ შემთხვევაში, მემატიაზე მის ამ მოქმედებას აქცევს მთავარ ყურადღებას) არის წყალობა ობოლთა და გლახაკთა. როგორ ტრაფარეტულად არ უნდა მივიღოთ ეს გამოთქმა მემატიაანის მიერ, სულ ერთია, ამ გამოთქმის რეალურ შესატყვისობას ვერ უარვყოფთ, რადგან ამას მოწმობს არა ერთი, არამედ ყველა მემატიაზე“.¹⁰¹

მეფემ „მრავალნი გასცა ობოლთა და გლახაკთა ზედა და ეკლესიანი აღავსნა სიმდიდრითა და ლაშქართა ზედა გაყო საჭურჭლე“;¹⁰² ე.ი. მეფე სიმდიდრეს უყოფს ეკლესიებს, ქვრივ-ობლებსა და ლაშქარს.

თამარს მდიდარნი და გლახაკნი ერთნაირად დასტიროდნენო. საინტერესოა: მემატიაანემ იცის, რომ მდიდარსა და გლახაკს სხვადასხვანაირი განწყობილება აქვს მეფისადმი და ჩვეულებრივ არა „სწორობით“ შეიწუხებენ თავს მეფის სიკვდილის გამო და თუ თამარის სიკვდილის გამო: „მთავარნი იცემდეს პირთა, გლახაკნი იტყებდეს თავთა“, ეს განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირს მოვლენად მიაჩნია.

თამარმა „სახელმწიფო დახმარების სისტემა შემოიღო თავისთავად მეტად საინტერესო სახელმწიფოებრივი აქტი. გლახაკთ ნაათალი ახალი ამბავი არ იყო კულტურულ აღმოსავლეთში, მაგრამ მას ახდევინებდნენ ყველას. აქ კი ეს საქმე თვით სახელმწიფო ორგანიზაციას აუღია თავზე და საკუთარი შემოსავლიდან იხდის მას. ეს უკვე სახელმწიფო დაზღვევაა და მოწმობს, როგორც ქვეყნის ორგანიზაციულ (და კულტურულ) მომწიფებას, ისე გლახაკთ

საკითხის მეტისმეტ სერიოზულობას (გლახაკთ ნათალი ბაგრატ I-მა შემოიღო IX საუკუნეში. იხ. გრ. ხანძთელი)“.¹⁰³

ნ. ბერძენიშვილი იძულებულია, თამარის მიერ ხორცმესხმული, რეალიზებული ჰუმანიზმის გადმოცემის დროს გამოიყენოს ის ტერმინები, რომელიც თანამედროვე ყველაზე განვითარებულ სახელმწიფოებში იხმარება - სახელმწიფო დახმარება“, „სახელმწიფო დაზღვევა“ და სხვა. ესეც მოწმობს, თუ ქრისტიანული კაცთმოყვარეობა რა სიმაღლეზე აუყვანია ქართველ ერს წარსულში.

თამარის პოლიტიკის შედეგად „გააზნაურდეს ქვეყანისა მოქმედნი და გადიდებულდეს აზნაურნი და გახელმწიფდეს დიდებულნი მეფობასა შინა ამისსა“.¹⁰⁴ სწორედ ამის გამო „...ჟამთა მისთა არა იყო მიმძლავრებული, არცა მტაცებელი, არცა მეკობრე და მპარავი. იტყოდა, ვითარმედ: „მე ვარ მამა ობოლთა და მსაჯული ქვრივთა“.

„ობოლთა მამა“ დიდი თამარი მოწყალე იყო თვით მის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეთა და აჯანყებების მეთაურთა მიმართაც კი: „მოწყალეობათვის კმა გეყავნ დადიანი ვარდან, გუზან, რომელნი თვალ-მრუმე ოდენ ყვეს, ზოცოს-ძე ზოცო და ამათნი მიმდგომნი დიდებულნი და აზნაურნი, რომელნი ჩანან შეწყალებულნი“.¹⁰⁵

მემატიანის სიტყვით, თამარმა გამოიჩინა გონიერების სიმშვიდე და მის დროს „...არცა თუ ტაჯგანაგი უბრძანა ვის სადმე კვრად“, არც „ასოთა მიღების“ სასჯელი გამოუყენებიათ. ე.ი. არც მათრახის ცემით და არც სხეულის ასოების მოკვეთით დაუსჯიათ ვინმე. ეს წესი იმდროინდელ მსოფლიო პრაქტიკაში ყველგან გამოიყენებოდა. ამიტომაც უცხო ქვეყნიდან მოსულმა გიორგი რუსმაც გამოიყენა: „შეურაცხილნიცა კაცნი უბრალოდ გვემნა და ასოთა აღმოგდებითა ტანჯნა“.¹⁰⁶ ამიტომაც მისი ასეთი ქმედება ქართველი საზოგადოებისთვის მოუთმენელი ყოფილა.

„დღეთა შინა თამარისათა არავინ გამოჩნდა მიმძლავრებული მეცნიერებითა მისითა, არცა ვინ დასჯილი, თვინიერ ძველისა სჯულისა, რომელი ძეს ავაზაკთა ზედა ძელსა ზედა ჩამორჩობა. თვით არცა ვის ღირსსა სიკვდილისა და არცა პატიჟისასა მიეხადა თანანადები, არცა-ვინ ბრძანებითა მისითა ასო მოკვეთილ იქნა, არცა სიბრმითა დაისაჯა, თვინიერ გუზანისა..., რომელსაც დავით მეფემ თვალეზი დაწვა თამარის ნების გარეშე“.¹⁰⁷

მამასადაძემ, თამარის დროს, ფაქტობრივად, მოისპო სიკვდილით დასჯა. სიკვდილით დასჯის ღირსნიც არ დაუსჯიათ სიკვდილით, ავაზაკთა გარდა. ესეც დიდი ჰუმანური წინადადებული ნაბიჯია იმ დროის ქვეყნებთან შედარებით, მით უმეტეს, რომ სიკვდილით დასჯა თვით თანამედროვე ცივილიზებულ სახელმწიფოებში ახლახან აიკრძალა.

თამარის ჰუმანიზმის განსაკუთრებულ გამოხატულებად უნდა ჩაითვალოს მისი დამოკიდებულება არამართლმადიდებელთა რელიგიისადმი. თამარის დროს, როგორც ითქვა, ქართული სახელმწიფოს მიერ აღიარებული იყო არათუ რჯულშემწყნარებლობა, არამედ აღმსარებლობის თავისუფლება. ეს სრულიად გასაკვირი, საოცარი და ძნელად მისაღებია არათუ შუა საუკუნეებში,

არამედ თანამედროვე ეპოქაშიც. თამარის საქართველოში აღმსარებლობის თავისუფლების არსებობის დამამტკიცებელი არა მარტო მაგალითები არსებობს, არამედ თამარის კარის მიერ განხორციელებული პოლიტიკური აქტიცა და სახელმწიფოს ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენაც ამას ადასტურებს. უთუოდ აღმსარებლობის თავისუფლებით აიხსნება ის, რომ თამარის მთავრობაში მონოფიზიტებს (და არაქართველებსაც ნაციონალური შემწყნარებლობის გამო) ეჭირათ ძალზე მნიშვნელოვანი პოსტები. აღნიშნული პრინციპის ერთგულებით აიხსნება ის, რომ ქართველი კათალიკოსისა და მონოფიზიტი ამირსპასალარის დავისას ქართველი მეფე არ ჩაერთა მათ კამათში. მან ნება მისცა სომეხთა კათალიკოსს, ჩამოსულიყო ქართველი მეფის კარზე და სრულიად თავისუფლად, ყოველგვარი შეზოქილობის გარეშე, ეკამათა ქართველ კათალიკოსთან სარწმუნოებრივ საკითხებზე. ჩამოყვანა თავისი რჯულის საუკეთესო მცოდნე ვართაპექტ-ეპისკოპოსები და ჩაერთო ისინი ქართველ სამღვდელოებასთან მძაფრ კამათში. სხვა მსგავსი მაგალითები, რომელნიც უამრავია საქართველოს სახელმწიფოს მიერ განხორციელებულნი საქართველოსა და მის ნაწილში – სომხეთში, დამადასტურებელია მონოფიზიტური სარწმუნოების შეუზღუდელობისა ქართული სახელმწიფოს მიერ. სინდისის თავისუფლებით, დაუსჯელობის სრული გარანტიის გამო, ბედავს მონოფიზიტი სარდალი ქართული ჯარებისა, ზაქარია ამირსპასალარი, განაცხადოს: მე არ შევერთვი ქართველთაო, ე.ი. ქალკედონიტობას, ქართველთა სახელმწიფო სარწმუნოებას არ მივიღებო. მან იცის, რომ ის ამის გამო არაფერს არ დაკარგავს. ალბათ, სინდისის თავისუფლებით აიხსნება ის, რომ თამარმა მაჰმადიან მფლობელებს დაუბრუნა სამფლობელოები და სამეფო ტახტები და ასევე ჩრდილო კავკასიის წარმართულ თემებს უშიშროების გარანტია მისცა.

როგორც ითქვა, თამარმა უშუალოდ კი არ შემოუერთა შარვანი, დარუბანდი და ჩრდილო კავკასიის ტომები საქართველოს, არამედ ისინი ყმადნაფიცობის პირობით დაიჭირა. „ყმადნაფიცი ქვეყნის საშინაო მმართველობას მეფე არ ცვლის. პირიქით, პატრონი (საქართველო) ცდილობს, გააძლიეროს ყმადნაფიცი ქვეყნის მეფეთა ძალაუფლება და თავისუფალი ცხოვრება შეუნარჩუნოს. ამ ქვეყანათა ერთგულების სამაგიეროდ საქართველო უზრუნველყოფს მათ პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას. ყმადნაფიცს შინაურ ცხოვრებაში საქართველოს მეფისაგან მინიჭებული აქვს სრული დამოუკიდებლობა - „თავისუფლებით ცხოვრება“. საგარეო ურთიერთობაში კი საქართველო მისი დამხმარე და დამცველია „მტერთაგან უზრუნველობასა“.¹⁰⁸

ცხადია, თამარი თავისი სარწმუნოებრივი პოლიტიკის განხორციელებისას თუ არ დაეფუძნებოდა უფლის მცნებას „გიყვარდეს უფალი ღმერთი შენი ... გიყვარდეს მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“, ის ვერ შეძლებდა ერთიან სახელმწიფოში გაერთიანებინა 20 ქართული საერისთავო, ოთხი მონოფიზიტური საერისთავო, ალვანეთის ერთი ქართული საერისთავო და ერთი თემი, გაუჭირდებოდა ვასალურ მუსულმანური სამეფო – სამთავროების - არანის (განძის), ნახიჭევანის, ეზინკის საამიროს, შაჰ-არმენთა სასულტანოს შემოკავშირება.¹⁰⁹

თამარის მოწყალება და ღვთისმოსაობა საყოველთაოდ იყო ცნობილი. „აღავსნა ეპისკოპოსნი და საყდარნი შესაწირავითა, თავისუფალ ყვნა ეკლესიანი ხარაჯისა და ბეგარისაგან“.¹¹⁰

„განმათავისუფლებელნი ტყვეთანი, შემწირველნი ეკლესიათანი, მწირველნი მღვდელთანი და მიმცემელნი მონაზონთანი, მოწყალენი გლახაკთანი, ერთბამად მადიდებელნი ღმრთისანი, მწყალობელნი ეპისკოპოსთანი შვიდისავე სამეფოსა სპათა თანა“.¹¹¹

„ხოლო სხვანი საქმენი მისნი, აღშენებანი და შეწირვანი მონასტერთანი ისმინენით, არა ოდენ საქართველოსა მონასტერნი ააშენა, არამედ პალესტინეს, კვიპრეს, კონსტანტინეპოლს, საბერძნეთს და ყოველსა ელადას და საქართველოსა მცირითაგან მონასტრით საყდარ-ეკლესიანი არა დაუტევა, რომელ არა წყალობითა აღავსო“.¹¹²

„ხელ-ყო აღშენებად ვარძიისა ღვთისმშობლისა“.¹¹³

„უმეტეს შეუმატებდა ღვთის მსახურებასა, ეკლესიათა და მონასტერთა კაზმასა და შენებასა“.¹¹⁴ „კვალად კერძოთა ელადისითა და მთაწმიდას ეგრეთვე მაკედონისათა, პეტრიწონს, კერძოთა თრაკიისათა და კონსტანტინეპოლის მონასტერთა, რომანას, ისავრიას, კურუსეთს სანახებთა შავისა მთისათა და კვიპრისითა, ესე ყოველნი აღავსნა ქველის საქმითა...“.¹¹⁵

თამარი იყო დიდი მლოცველი.

„ესოდენ შეიყვარა ღმერთი და უცხო ექმნა საცდურთა სოფლისათა, რამეთუ ღამე ყოველ მღვიძარება, ლოცვა, მუხლთდრეკა და ცრემლით ვედრება ღმრთისა ზემდგომობითა განსაკვირველ აქვნდა და ღამე იყო ხელსაქმარი, რომელ გლახაკთა მიეცემოდა“.¹¹⁶

ერთხელ ლოცვით და ხელსაქმით დაღლილ თამარს ჩაეძინა. ამ დროს იხილა ჩვენებით ტურფა სამყოფელი, სიმწვანეში ჩაფლული ვარდ-ყვავილოვანი ადგილი, რომლის სიმშვენის აღწერა შეუძლებელია. აქ იდგა ტახტები ოქროთი და ვერცხლით შემკული. მათ ზემოთ იდგა ტახტი, ყველა დასაჯდომელზე უპატიოსნესი, ოქროსი, თვალ-მარგალიტით შემკული. ამ ბაღში შეიყვანეს თამარი, იხილა დასაჯდომელები და გულში თქვა: „მეფე ვარ, მპყრობელი და ჩემი არს უზენაესი და უპატიოსნესი ესე საჯდომი“ და გაემართა იქ დასაჯდომად, მაგრამ მის წინ წარმოდგა ნათლით მოსილი კაცი, დაუჭირა ხელი, შეხედა და უთხრა: „შენი არა არს საჯდომი ისი, რამეთუ შენ ვერ შემძლებელ ხარ დაპყრობად იმისსა“ და მეფე ეტყოდა: „ვინ უპატიოსნეს არს ჩემსა, რომელმან დაიპყრას უპატიოსნესი საჯდომი?“ მან უთხრა: „ის ტახტი შენი დიასახლისის არის იმისათვის, რომ მან თორმეტ მღვდელს თავისი ხელით სამოსი მოუქსოვა ტრაპეზის წინ უსისხლო და პატიოსანი მსხვერპლის შეწირვისათვის. ამიტომაც ის შენზე მეტია, თუმცა კი შენ მეფე ხარ. საკმარისია შენთვის ეს დიდება“. უჩვენა უმდიდრესი ტახტი. როცა თამარმა გაიღვიძა, მოაყვანინა თავისი დიასახლისი. მან აღიარა, რომ თორმეტ მღვდელს მოუქსოვა სამწირველო შესამოსელი კვართ ფილონი. ამის შემდეგ თამარმაც დაიწყო ქსოვა სამღვდელო შესამოსელებისა, რისთვისაც ალექსანდრიიდან ვაჭრებს მატყლს

მოატანინებდა ხოლმე. მან თორმეტი შესამოსელი მოქსოვა (ეს რთული საქმე ყოფილა, რადგან დიდხანს გაგრძელებულა).

ბასილი ეზოსმოდღვარი წერს, რომ „რამეთუ რაჟამს მოიცილის მარტოებით ყოფად, მყის აღიღოს სართუელი, გინა საკერავი და ნაშრომსა მას თვითა ხელთასა ხუცესთა და გლახაკთა განუყოფნ თვისითა ხელითა“.¹¹⁷

ისმის კითხვა, რატომ მიიჩნევდა თამარი, რომ მას პირადად უნდა ეშრომა ქველმოქმედების აღსასრულებლად?

ივ. ჯავახიშვილი წერს – „მეტად საყურადღებოა, რომ იმ დროს, როცა მონაზვნები დარწმუნებულნი იყვნენ, თითქოს ზნეობრივი სიფაქიზის დასაცავად მხოლოდ ის იყო საჭირო, რომ ადამიანს არაფერი ამ ქვეყნიური საზრუნავი და სამუშაო არ აწუხებდეს და ყველაფერი მზა-მზარეულად მოსდიოდეს, ამავე დროს ქართველმა განათლებულმა საზოგადოებამ სულ სხვა გზა აირჩია და საკუთარი ხელით მონაპოვრის ზნეობრივ ღირებულებაზე სულ სხვა მოძღვრება შეიმუშავა. ეს მოძღვრება წარმოიშვა იმ საკითხის ძიების დროს, თუ რა თვისებისა უნდა ყოფილიყო ქველის საქმარი, რომ მისი მიცემა ზნეობრივ ღვაწლად მისაჩნევი ყოფილიყო ქართველ საზოგადოებაში. ისეთი აზრი და რწმენა ტრიალებდა, რომ მხოლოდ იმ ფულისა და ქველსაქმარის მიცემა შეიძლებოდა, რომელიც ადამიანს თავისი ოფლით და სინდისიერად ნაშოვნნი და შექმნილი ჰქონდა. იმდროინდელი მოძღვრების თანახმად, ასე წარმოიდგინეთ, საქველმოქმედოდ, აზნაურს საპატრონო და საბატონო მამულის შემოსავალი, მეფეს სახელმწიფო სარგო არ უნდა მოეხმარა. მაგ., დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის სიტყვით, მეფე გლახაკებს რომ ქველსაქმარს აძლევდა ხოლმე, „ამას არა თუ ხელოსანთაგან მორთმეულსა იქმოდეს, ანუ საჭურჭლით, არამედ ხელითა თვისითა ნადირებულთა“. თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსიც გვიამბობს, რომ საქართველოს დედოფალმა „ხელსაქმარი მისი განყიდის და ეგოდენი ფასი გლახაკთა მისცის და არა სამეფო შემოსავლიდა“.

„ხელთა თვისთა“ შექმნილსა და „ხელსაქმარს“ იმიტომ აძლევდნენ ხოლმე გლახაკებს, რომ ქველმოქმედება მამულისა, ან სახელმწიფო შემოსავალთაგან არავითარ პირად ზნეობრივ ღვაწლს არ წარმოადგენდა, და მეტადრე იმის გამო, რომ ადამიანს არც როდის არ შეეძლო ეთქვა, თუ რა გზით არის შექმნილი ის ფული, რომელიც სახელმწიფოს ან საპატრონო შემოსავლითგანაა მიღებული. ვის შეეძლო დაემტკიცებინა, რომ იგი რაიმე ძალდატანებით ან უსამართლოდ არ იყო შეკრებილი. მხოლოდ ის, რაც ადამიანს თავისი ოფლით სვინდისიერად შეუძენია, მხოლოდ ის იყო წმიდა და საქველმოქმედოდ, მოყვასისადმი ძმურ, ღრმა სიყვარულისა და სიბრალულის გამოსაცხადებლად გამოსადეგი. ფაქიზმა ზნეობრივმა მოძღვრებამ ქართველი მოწინავე საზოგადოება დაარწმუნა, რომ მხოლოდ საკუთარი მუშაობით შექმნილი ქონება აკეთილშობილებდა ადამიანს“.¹¹⁸

თამარი მისი სამეფოს გასაოცარმა გაფართოებამ, გაფურჩქვნამ, თვისმა ქველმა საქმეებმა არ გააამყა, „განა, ამა ყოველთა ზედა აღზვავდა გული თამარისი, განლანა ერთისაცა წარბისა აღებითა? არა, ნუ იყოფინ! არამედ

უფროსად დამდაბლდებოდა წინაშე ღმრთისა მამადლობელი“.¹¹⁹ უფრო მეტად, მზრუნველობდა ეკლესიებისათვის, ქვრივთა და დავრდომილთათვის.

თამარს თავისი სამყოფელი მოსასვენებლის მახლობლად დაბინავებული ჰყოლია ხუცესი და მონაზვნები, რომელთაც თვითონ აჭმევდა, აძლევდა მოსახმარს, ხოლო უძლურებთან თვითონვე მიდიოდა მოსახილველად და ნუგეშის საცემად. თვითონვე უგებდა ლოგინს და უშზადებდა საწოლს.¹²⁰

სასახლის ეკლესიაში წირვას ვერავინ დააკლდებოდა: „დარბაზის კარს მყოფი წირვად ვერავინ დააკლდებოდა: მწუხრი, დილეულ, სამხრად, ვითარცა თქმულ არს“.¹²¹ „წესი ლოცვისა დაუკლებლად აღესრულებოდეს, ვითარცა ტიბიკონი მოასწავებდა და განწესება პალესტინისა მონასტრისა მოგვიტხოვრობს, ყოველი სრულიად“.¹²² „ადასრულებდა ლიტანიობასა და ღამისთევასა“.¹²³ ამიტომაც იყო, რომ „ბჭედ ჯდა შორის თვისისა და მეზობელთა მეფეთა. მეორე სოლომონ იქმნა მეფეთა შორის“.¹²⁴

როგორც ითქვა, „საქართველოში საქველმოქმედო თანხა გადასახადისაგან კი არ იყო შემდგარი, არამედ მთელი სახელმწიფოს შემოსავლის და დაპყრობილი ქვეყნების ხარაჯის 10%-ს ქველმოქმედებას ახმარდნენ. ერთი სიტყვით, საქართველოში არსებობდა სახელმწიფო და არა საეკლესიო ან კერძო საქველმოქმედო თანხა“.¹²⁵ აქ უნდა ითქვას, რომ სამღვდელოება სახელმწიფოს გარეთ კი არ არსებობდა, არამედ ეკლესიის იერარქები მთავრობის უპირველესი მმართველები იყვნენ, ჭყონდიდე-მწიგნობართუხუცესის თუ კათალიკოსის სახით. ამიტომაც სახელმწიფოს ქველმოქმედებაში მათაც ღვაწლი მიუძღოდათ.

იყო თუ არა თამარის კაცთმოყვარეობა, ჰუმანური სახელმწიფო იმ დროისათვის ახალი და მოულოდნელი? რა თქმა უნდა, თამარის პოლიტიკა განსხვავდებოდა დავითის სახელმწიფოებრივი მიმართულებისაგან, მაგრამ მოულოდნელი არ ყოფილა, რადგანაც ფაქტობრივად, ის იყო ქრისტიანულ მორალზე დაფუძნებული პოლიტიკა და, სხვათა შორის, მას თეორიული საფუძვლები თვით დავით აღმაშენებელმა მისცა თავისი ცნობილი ანდერძებით (და „გალობანი სინანულისანი“), სადაც დავითი ნაწილობრივად, რომ ვერ შეძლო განხორციელებინა უფრო ჰუმანური სახელმწიფო პოლიტიკა. თამარმა კი ეს განახორციელა. ზემოთ მოყვანილი შეხედულებანი დავით მეფისა, ქართველ საზოგადოებას განუხილავს, როგორც საპროგრამო თეორია, ანდერძი. ამიტომ თამარს უცდია, როგორც ბასილი ეზოსმოდვრის თხზულებიდან ჩანს, აღესრულებინა ის, მთლიანი სახელმწიფო სისტემა დაექვემდებარებინა მისი განხორციელებისათვის.

თამარი ქართველი ერის უსაყვარლეს მეფედ იქცა საუკუნეთა მანძილზე, ქართული ეკლესია მის სულს, როგორც კეთილმსახური მეფისას, შესთხოვდა, შეევედრებინა ღმრთისათვის საქართველო.

ლიტერატურა თავი X

1. ი. ლოლაშვილი, არსენ იყალთოელი, 1978, გვ. 158; 2. იქვე, გვ. 48; 3. იქვე, გვ. 49; 4. ი. ლოლაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 64; 5. პ. რატიანი, თბილელი ბერები, 1989, გვ. 81.; 6. იქვე, გვ. 81; 7. ივ. ჯავახიშვილი, II, 1983, გვ. 197; 8. იქვე, გვ. 197; 9. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 168; 10. ლ. გრიგოლაშვილი, „გალობანი სინანულისანის“ ტექსტი, „ჯვარი ვაზისა“, #25, 1989, გვ. 26; 11. ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 210; 12. იქვე, გვ. 218; 13. ზ. ავალიშვილი, ჯვაროსანთა დროიდან, 1989, გვ. 17; 14. იქვე, გვ. 19; 15. იქვე, გვ. 96; 16. შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, III, 1986, გვ. 75; 17. იქვე, გვ. 70; 18. შ. მესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 134; 19. იქვე, გვ. 135; 20. ზ. ავალიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 108, (იხ. მიმოხილვა მარკო პოლოს მოგზაურობის ცნობილ ინგლისურ გამოცემაში...); 21. საქ. ეკლ. კალენდარი, 1987 წ., გვ. 468; 22. დიდი სჯულისკანონი, 1975, გვ. 549; 23. ი. ლოლაშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 60; 24. იქვე, გვ. 14. 4 იქვე, გვ. 86; 25. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 353; 26. ივ. ჯავახიშვილი, VII, გვ. 248-249; 27. იქვე, გვ. 248; 28. საბჭოთა ენციკლოპედიური ლექსიკონის სიტყვანი, 1980, რუსულ ენაზე, გვ. 1329; 29. ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 213; 30. ქართული სამართლის ძეგლები, 1965, II, გვ. 18; 31. „ხელმწიფის კარის გარიგება“, ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1965, გვ. 95; 32. იქვე, გვ. 90; 33. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 220-223; 34. ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 82; 35. საქ. ისტ. ნარკვ., III, 1979, გვ. 216; 36. იქვე, გვ. 218; 37. ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 92; 38. ხელმწიფის კარის გარიგება, გვ. 34; 39. ჟამთააღმწერელი, ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 253; 40. საქ. ისტ. ნარკვ., III, 1979, გვ. 353; 41. იქვე, გვ. 638; 42. ივ. ჯავახიშვილი, VI, 1982, გვ. 67; 43. იქვე, გვ. 67; 44. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 234; 45. იქვე, გვ. 235; 46. სახელმწიფოსა და ეკლესიას შორის ასეთ ურთიერთობას, ზოგჯერ ეწოდება „სიმფონია“; 47. ქართული სამართლის ძეგლები, II, გვ. 20; 48. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 215-216; 49. ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 212-213; 50. პ. რატიანი, თბილელი ბერები, გვ. 79; 51. ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 188; 52. ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 190; 53. იქვე, გვ. 191; 54. დიდი სჯულის კანონი, 1975, გვ. 550; 55. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 215; 56. იქვე, გვ. 214; 57. ივ. ჯავახიშვილი, VII, გვ. 28; 58. იქვე, გვ. 29; 59. იქვე, გვ. 314; 60. იქვე, გვ. 57; 61. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 63; 62. იქვე, გვ. 82; 63. იქვე, გვ. 83; 64. იქვე, გვ. 84; 65. იქვე, გვ. 68; 66. იქვე, გვ. 68; 67. ე. გაბიძაშვილის მიხედვით, არა 8, არამედ 18 წლისა. 68. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 15; 69. იქვე, გვ. 16; 70. იქვე, გვ. 17; 71. იქვე, გვ. 16; 72. იქვე, გვ. 51; 73. იქვე, გვ. 52; 74. იქვე, გვ. 51; 75. იქვე, გვ. 42; 76. იქვე, 41; 77. იქვე, გვ. 43; 78. იქვე, გვ. 45; 79. იქვე, გვ. 247; 80. იქვე, გვ. 247; 81. დიდი სჯულის კანონი, გვ. 553; 82. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1987, გვ. 473; 83. იქვე, გვ. 473; 84. იქვე, გვ. 474; 85. იქვე, გვ. 475; 86. იქვე, გვ. 557; 87. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 153; 88. პ. რატიანი, თბილელი ბერები, 1989, გვ. 29. 89. იქვე, გვ. 35; 90. იქვე, გვ. 26; 91. იქვე, გვ. 6; 92. იქვე, გვ. 48; 93. იქვე, გვ. 37; 94. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, II, გვ. 34-35; 95. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 58; 96. იქვე, გვ. 38-39; 97. პ. რატიანი, დასახ. ნაშრ., გვ. 41-45, 55; 98. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 230; 99. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX, 1979, გვ. 73-74; 100. იქვე, გვ. 94; 101. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 335; 102. ივ. ჯავახიშვილი, II,

1983, გვ. 215; 103. ივ. ჯავახიშვილი, II, 1983, გვ. 200; 104. შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, III, გვ. 74; 105. იქვე, გვ. 42; 106. იქვე, გვ. 42; 107. შ. მესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 92; 108. ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 97; 109. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 346; 110. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 209; 111. შ. მესხია, დასახ. ნაშრ., გვ. 37; 112. იქვე, გვ. 35; 113. იქვე, გვ. 37-40; 114. იქვე, გვ. 39.

თამარ მეფე

1. ქართლის ცხოვრება, II, 1959, გვ. 26; 2. იქვე, გვ. 27; 3. იქვე, გვ. 27; 4. იქვე, გვ. 118; 5. იქვე, გვ. 119; 6. იქვე, გვ. 30; 7. იქვე, გვ. 31; 8. იქვე, გვ. 33. 9. იქვე, გვ. 119; 10. იქვე, გვ. 120; 11. იქვე, გვ. 41; 12. იქვე, გვ. 45; 13. იქვე, გვ. 121; 14. იქვე, გვ. 49; 15. იქვე, გვ. 50; 16. იქვე, გვ. 51; 17. იქვე, გვ. 54; 18. იქვე, გვ. 54; 19. იქვე, გვ. 122. 20. იქვე, გვ. 123; 21. იქვე, გვ. 55; 22. იქვე, გვ. 151; 23. იქვე, გვ. 58; 24. იქვე, გვ. 58; 25. იქვე, გვ. 58; 26. იქვე, გვ. 60; 27. იქვე, გვ. 125; 28. იქვე, გვ. 72; 29. იქვე, გვ. 72; 30. იქვე, გვ. 90; 31. იქვე, გვ. 106; 32. იქვე, გვ. 129. 33. იქვე, გვ. 130; 34. იქვე, გვ. 148; 35. იქვე, გვ. 91; 36. იქვე, გვ. 91; 37. იქვე, გვ. 93; 38. იქვე, გვ. 95; 39. იქვე, გვ. 141; 40. იქვე, გვ. 142; 41. იქვე, გვ. 103; 42. იქვე, გვ. 104; 43. იქვე, გვ. 107; 44. იქვე, გვ. 110; 45. იქვე, გვ. 110; 46. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა..., 1902, გვ. 8; 47. იქვე, გვ. 11; 48. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 170; 49. იქვე, გვ. 170; 50. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 542; 51. იქვე, გვ. 545; 52. იქვე, გვ. 547-548; 53. იქვე, გვ. 550; 54. იქვე, გვ. 550; 55. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 113; 56. ნ. ბერძენიშვილი, IX, 1979, გვ. 136; 57. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 115; 58. ივ. ჯავახიშვილი, VII, 1984, გვ. 115; 59. იქვე, გვ. 117; 60. იქვე, გვ. 119; 61. იქვე, გვ. 118; 62. იქვე, გვ. 119; 63. ნ. ბერძენიშვილი, IX, გვ. 136; 64. იქვე, გვ. 150; 65. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 82; 66. იქვე, გვ. 83; 67. ი. ანთელავა, XI-XV საუკუნის საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის საკითხები, 1980, გვ. 192; 68. ქართ. სამართ. ძეგლები, II, გვ. 82; 69. ი. ანთელავა, დასახ. ნაშრ., გვ. 192; 70. იქვე, გვ. 190; 71. იქვე, გვ. 191; 72. იქვე, გვ. 190; 73. ივ. ჯავახიშვილი, VI, 1982, გვ. 273; 74. იქვე, გვ. 274-276; 75. იქვე, გვ. 282; 76. იქვე, გვ. 285; 77. იქვე, გვ. 289; 78. იქვე, გვ. 314; 79. იქვე, გვ. 313; 80. ნ. ბერძენიშვილი, IX, გვ. 129; 81. იქვე, გვ. 137-140; 82. იქვე, გვ. 197; 83. იქვე, გვ. 198; 84. ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრ., გვ. 157; 85. იქვე, გვ. 167; 86. იქვე, გვ. 199; 87. იქვე, გვ. 200; 88. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 314; 89. იქვე, გვ. 318; 90. იქვე, გვ. 346-347; 91. ივ. ჯავახიშვილი, VII, გვ. 91; 92. იქვე, გვ. 91; 93. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 563; 94. ქართული სამართლის ძეგლები, II, 1965, გვ. 19; 95. იქვე, გვ. 18; 96. შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, III, გვ. 153-154; 97. ბასილი ეზოსმოდვარი, ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი, გვ. 155. 98. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 147; 99. იქვე, გვ. 147; 100. ნ. ბერძენიშვილი, IX, გვ. 180; 101. იქვე, გვ. 189; 102. იქვე, გვ. 190; 103. იქვე, გვ. 192; 104. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 34; 105. იქვე, გვ. 81; 106. იქვე, გვ. 121; 107. იქვე, გვ. 141; 108. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 365; 109. პ. ინგოროყვა, IV, 1978, გვ. 22-23; 110. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 34; 111. იქვე, გვ. 57; 112. იქვე, გვ. 91; 113. იქვე, გვ. 90; 114. იქვე, გვ. 99; 115. იქვე, გვ. 142; 116. იქვე, გვ. 79; 117. იქვე, გვ. 147; 118. ივ. ჯავახიშვილი, VII, გვ. 86; 119. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 129; 120. იქვე, გვ. 147; 121. იქვე, გვ. 81; 122. იქვე, გვ. 81; 123. იქვე, გვ. 109; 124. იქვე, გვ. 148; 125. ივ. ჯავახიშვილი, VII, გვ. 87.

თავი XI

ქართული ეკლესია XIII საუკუნეში

*„შვილნო, თქვენნი წინაპარნი
ეგრე გულუჯად როდი იყვნენ...
ძმა ძმასა და მამა შვილსა
მამულს ხოლომე შესწირვიდნენ“.*

ილია მართალი

ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XIII საუკუნეში

თამარის აყვავებული ქვეყანა მისი შვილების დროს მონღოლებმა დაიპყრეს. 1242 წელს დაზავების შემდეგ მტერმა აღიარა ქართული სახელმწიფოებრიობა, მაგრამ ქართველები ხარკს იხდიდნენ. მონღოლებმა ქვეყანა დუმენებად დაჰყვეს. ნარინ დავითისა (რუსუდანის ძისა) და ულუ დავითის (ლაშას ძის) მეფეთა წოდებით საქართველოში დაბრუნების შემდეგ 1248 წლისათვის დუმენებად დაყოფა გაუქმდა. 1259 წელს დავით ნარინი აჯანყდა, 1260 წელს კი – ულუ დავითი. ნარინი დასავლეთ საქართველოში მეფედ დაჯდა და მონღოლებისაგან თავისუფალი ქვეყნის მეთაურად იქცა, ხოლო ულუ მონღოლებს შეურიგდა. 1272 წელს ტახტზე ავიდა მისი ვაჟი დემეტრე II.

მონღოლთა ბატონობამ დასცა ქვეყანა, ეკონომიურად გაუჭირდა ყველა ფენას. ქვეყანა ფაქტობრივად სამ ნაწილად გაიყო – დასავლეთ, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოდ. მესხეთს მონღოლებმა ქართველი მეფისაგან დამოუკიდებლობა მიანიჭეს და უშუალოდ დაიმორჩილეს, 1289 წელს დემეტრე II სიკვდილით დასაჯეს.

მონღოლებმა აღმოსავლეთ საქართველოში გაამეფეს დავით ნარინის ძე – ვახტანგი, რომელიც მალე გარდაიცვალა, მეფედ დაჯდა დავით VIII-მე დემეტრესი, რომელიც მუდამ ჯანყდებოდა მონღოლთა წინააღმდეგ. ამიტომ მის სიცოცხლეშივე მისივე ძმები გაამეფეს, ჯერ, 1299 წელს მცირეწლოვანი გიორგი, ხოლო 1302 წლიდან – ვახტანგი, რომელიც 1308 წელს გარდაიცვალა, ხოლო დავით VIII - 1311 წელს. ამის შემდეგ გაამეფეს დავით VIII-ს ძე – გიორგი მცირე (გიორგი IV). ის გარდაიცვალა 1314 წელს. ამავე წლიდან საქართველოს მეფეა გიორგი V ბრწყინვალე – განმათავისუფლებელი და გამაერთიანებელი საქართველოსი.

სული თავდადებისა

ჩინგიზ ხანის მეთაურობით მონღოლთა გაერთიანებულმა სახელმწიფომ XIII საუკუნის დამდეგიდან დაიმორჩილა მსოფლიოს მნიშვნელოვანი ნაწილი აზიასა და ევროპაში: ჩრდილო ჩინეთი, კორეა, ცენტრალური და შუა აზია, ირანი, ავღანეთი და სხვა ქვეყნები. როგორც ჩვენი მემატთანე წერს, მონღოლები ლაშქრობდნენ – „დიდსა საყივჩაყეთსა ზედა, ოვსეთს, ხაზარეთს და რუსეთს ვიდრე ბნელეთამდე“.¹ „ბნელეთს“ – მემატთანე უწოდებს ჩრდილოეთის პოლარულ ზონას, სადაც, როგორც ცნობილია, წლის უმეტესი დროის მანძილზე მზე ჰორიზონტის ხაზს ვერ სცილდება, ამიტომაც მართლაც ბნელა. მონღოლებს დაუპყრიათ საქართველოს ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყნები, დასავლეთით კი ისინი ევროპის ცენტრებს მიუახლოვდნენ – „...ვიდრე ზორღართა და სერბთამდე“.²

ფაქტია, რომ ასეთმა უძლიერესმა სახელმწიფომ ვერ შეძლო საქართველოს სრულად დაპყრობა, უფრო მეტიც, მან ვერ შეძლო ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმებაც კი.

ქართულმა სახელმწიფომ მონღოლთა ძლევამოსილი მსვლელობა შეაჩერა ლიხის მთასთან. დასავლეთ საქართველოს დაპყრობა მონღოლებმა ვერ შეძლეს, იქ საქართველოს სამეფო ცენტრი იქნა გადატანილი.

მონღოლების ძირითადი ძალების შემოსევის დროს საქართველოს სახელმწიფოს სათავეში იდგა რუსუდან მეფე, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილი გამოუცდელსა და ქვეყნის მესაჭეობისათვის გამოუსადეგარ პიროვნებას უწოდებს,³ ამიტომაც ის სრულიად ანდობდა ლაშქარსა და სამხედრო საქმეს მთავარსარდალსა და სხვა ხელისუფალთ. სამწუხაროდ, საქართველოს მთავრობა ამ დროს ხელში ეჭირათ ძირითადად იმ თემების მფლობელთ, რომელთა მიწებსაც უშუალოდ მიადგნენ მონღოლები. ეს იყო საქართველოს სომხური, ან სომხურ-ქართული თემები სამხრეთსა და სამხრეთ-აღმოსავლეთში. ამ მთავრებმა დაივიწყეს სრულიად საქართველოს ინტერესები და შეეცადნენ თავიანთი პირადი საკუთარი ქონების (მამულ-მიწა-წყლის) გადარჩენას. აი, როგორ აფასებს ივ. ჯავახიშვილი საქართველოს მთავრობის მოქმედებას ამ დროს – ვიხილოთ მხოლოდ სათაურები პარაგრაფებისა – „მონღოლთა მეორე შემოსევა საქართველოს დასაპყრობად და მთავარსარდალობისა და საქვეყნოთ გამრიგე ხელისუფალთა სრული დაბნეულობა და უილაჯობა“,⁴ „მტერთან ბრძოლის მცდარი გეგმის საბედისწერო შედეგი“,⁵ „ამირსპასალარისაგან მტრისათვის თვითნებურად დამორჩილების სამარცხვინო მაგალითის მიცემა და მონღოლებთან ბრძოლის ჩაშლა“⁶ და სხვა.

იმის მაგიერ, რომ საქართველოს მთავარსარდალს, ავავ მხარგრძელს, მტრის წინააღმდეგ სრულიად საქართველოს ძალებით ებრძოლა, მან საიდუმლო მოლაპარაკება გამართა მტერთან, რითაც გადაარჩინა თავისი პირადი ქონება, საქართველო კი დაღუპა. „...მტრისათვის თვითნებურად და ნებაყოფლობით დამორჩილების სამარცხვინო პირველი მაგალითი, სწორედ თავისი საქციელით ასე უგუნურად მახეში გაბმულმა ამ ავავ ამირსპასალარმავე

მისცა. მონღოლებისათვის დანებების შესახებ მოსალაპარაკებლადაც მან მიუგ-
ზავნა ჩორმღან ნოინს მოციქული. ვითარცა მეფისა და მთავრობის შეუკი-
თხავად და ნებადართევლად გადადგმული ნაბიჯი, მისი საქციელი ქვეყნის
ღალატს უდრიდა. მაგრამ მის საზრუნავს ხომ უკვე ქვეყნის კეთილდღეობა
აღარ შეადგენდა: პირადად მას ისიც აკმაყოფილებდა, თუ მისი ნებაყოფ-
ლობითი დამორჩილების შემდგომ, მონღოლები მთელ საგამგეო ქონებას შეუ-
ნარჩუნებდნენ და მის საგამგეო და საპატრონო ქვეყნის წინააღმდეგ სამხედრო
მოქმედებას შესწყვეტდნენ“.⁷

შეეძლოთ თუ არა საქართველოს მთავრობასა და მთავარსარდალს არ
შეეწყვიტათ ბრძოლა და გამკლავებოდნენ მონღოლებს? უთუოდ შეეძლოთ.
ამას მიუთითებს ის, რომ მონღოლებმა დიდი მონღომების მიუხედავად ვერ
შეძლეს დასავლეთ საქართველოში შესვლა და არსებული ქართული სახელ-
მწიფო ხელისუფლების გაუქმება. გარდა ამისა, საქართველოს მნიშვნელოვანი
ნაწილის, მესხეთის ხელისუფლებმა არ უღალატეს მეფე რუსუდანს და მედგა-
რი წინააღმდეგობა გაუწიეს მონღოლებს: „ხოლო მესხნი სათნოებისათვის
მეფისა რუსუდანისა არა მიენდვნეს“.⁸

როგორც აღინიშნა, სრულიად საქართველოს დაპყრობა ვერ შეძლეს
მონღოლებმა. სამეფო ხელისუფლება თავისუფალ დასავლეთ საქართველოში
გადავიდა თბილისიდან – „ამით დაამთავრეს XIII საუკუნის 30-იანი წლების
მიწურულს მონღოლებმა აღმოსავლეთ საქართველოს დაპყრობა და ხანგრ-
ძლივად გაბატონდნენ აქ, დასავლეთ საქართველოში შეჭრა მათ ვერ შეძლეს“.⁹

მონღოლებმა, ფაქტობრივად, უბრძოლველად დაიმორჩილეს აღმოსავ-
ლეთ საქართველო არამართლმადიდებელ მანდატურთუხუცეს შანშეს, ივანე
ათაბაგის ძის, ავაგ ამირსპასალარის, ვარამ გაგელისა და სხვათა წყალობით. ასეთ
დროს ქართულმა ეკლესიამ საჭიროდ მიიჩნია, შეწევნოდა საქართველოს
დამშვიდების საქმეს. ჭყონდიდელმა ეპისკოპოსმა კიდევ ერთხელ იწება საქარ-
თველოს შეკრება ერთ მთლიან ქვეყანად. დაახლოებით 1242 წელს „რუსუდან
მეფემ ბათო ყაენთან ვოლგისპირეთში არსენ ჭყონდიდელ-მწიგნობართუხუცესი
გაგზავნა“.¹⁰ მან მიაღწია ზავს მონღოლებთან, რომლის თანახმად მონღოლთა
უმაღლესი ხელისუფლება სცნობდა ერთიან და განუყოფელ საქართველოს
სახელმწიფოს ქართველი მეფის მეთაურობით, აღმოსავლეთ საქართველოს გარ-
კვეული ვალდებულება უნდა ეკისრა, ხოლო დასავლეთ საქართველო, როგორც
დაუპყრობელი მხარე, მონღოლთა ვალდებულებისაგან თავისუფალი იყო.

„ზავის თანახმად, საქართველოს მეფე მონღოლთა უზენაეს უფლებას
ცნობდა. დაწესებულ იქნა უფლებრივი განსხვავება საქართველოს აღმოსავ-
ლეთისა და დასავლეთის ნაწილებისათვის: ლიხთამერ საქართველოში, რო-
გორც მონღოლთაგან დაპყრობილ ქვეყანაში, ქართულ ხელისუფლებასთან
ერთად უნდა მდგარიყვნენ მონღოლთა მოხელეები და სარდლები (ნოინები)
ჯარითურთ. ლიხთიმერეთი კი ამ მხრივ თავისუფალი იქნებოდა. საქარ-
თველოს დაეკისრა ყოველწლიურად 50000 პერპერას გადახდა და მონღოლთა

ლაშქრობებში მონაწილეობა. დაზავების შედეგად საქართველოს მთავრობა ქუთაისიდან თბილისს გადმოვიდა“.¹¹

ეს მოხდა დაახლოებით 1242–43 წლებში. 1259 წელს მონღოლებს აუჯანყდა რუსუდანის ძე – დავით ნარინი და გადავიდა დასავლეთ საქართველოში. „აჯანყების შედეგად დასავლეთ საქართველო ფაქტობრივად გამოეთიშა მონღოლთა მფლობელობას. ის აღარც ხარკს იხდიდა და მონღოლთა ჯარიც ვეღარ ბედავდა ლიხის ვიწრობების გადალახვას. ნარინ დავითის კარი ამიერიდან მონღოლთა წინააღმდეგ მებრძოლთა უშიშარი თავშესაფარიც გახდა“.¹²

მართალია, „მას შემდეგ, რაც აჯანყებული დავით ნარინი ლიხთიმერეთში გადავიდა, საქართველოს ეს ნაწილი მონღოლთა ბატონობას, და ამასთან ერთად, ერთიან საქართველოს გამოეთიშა“,¹³ მაგრამ ამ ქვეყნის მმართველები აგრძელებდნენ და ავითარებდნენ ძველ ქართულ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას. ის საკმაოდ ძლიერი პოლიტიკური ერთეული იყო, რომელსაც ანგარიშს უწყევდნენ. „მონღოლებს ნარინ დავითი საშიშ ძალად მიუჩნევიათ. ამიტომ იყო, რომ ისინი თხოვნა-საჩუქრებით ცდილობდნენ მასთან მოკავშირეობას“.¹⁴ უფრო მეტიც, მეფე ქართული გავლენის გავრცელებასაც ცდილობდა ტრაპიზუნის სამეფოში, ლაზებით დასახლებულ ძველქართულ მხარეში.

„ამ შემთხვევაში დასავლეთ საქართველო სამართლიანად გვევლინება სრულიად საქართველოს წარმომადგენლის როლში, რომლის საგარეო კურსი შემუშავებული იყო არა უცხო ძალის კარნახით და მის სასარგებლოდ, არამედ საქართველოს საკუთარი პოლიტიკური ინტერესებით“.¹⁵

ეს ჩვენმა ერმა შეძლო მსოფლიოს დიდი ნაწილის მფლობელ მონღოლთა სახელმწიფოს უდიდესი ძლიერების პერიოდში. უფრო მეტიც, მეფე ულუ დავითისა და მეფე დავით ნარინის მიერ საქართველოს სამეფოს გაყოფის დროს დავით ნარინს (ე.ი. თავისუფალ საქართველოს) ერგო თბილისის, სხვა დიდი ქალაქებისა და შემოსავლიანი ადგილების ნახევარი. „განიყვეს ორად ტფილისი, ქუთაისი ორად და თავადნი და ერისთავნი ურთიერთ შეასწორეს, ნიკოფსიით დარუბანდამდე, და განიყვეს სამეფო და საჭურჭლენი“,¹⁶ ე.ი. თავისუფალი დასავლეთ საქართველო აღმოსავლეთ საქართველოს ნაწილსაც ფლობს.

სამწუხაროდ, როგორც აღინიშნა, მონღოლთა ბატონობის დროს პოლიტიკური მმართველობის თვალსაზრისით საქართველო სამ ნაწილად გაიყო: აღმოსავლეთ, დასავლეთ და სამხრეთ „საქართველოებად“. მიუხედავად ამისა, საქართველო ერთიანი, მთლიანი ორგანიზმი იყო, რომლის ყოველი კუთხე ერთიანი ქართველი ხალხით იყო დასახლებული, ამ დროსაც, ისევე როგორც წინა საუკუნეთა დაშლილობის დროს, საქართველოს ამ კუთხეებს აერთიანებდა ქართული ეკლესია. სამცხეში, ქართლში, კახეთ-ჰერეთსა, თუ დასავლეთ საქართველოში, სულიერი მწყემსი ერისა – ქართული ეკლესია იყო. სწორედ ამიტომ ამ დაშლილობის დროსაც ქართველობას თავის ქვეყნის საზღვრებად ძველებურადვე წარმოდგენილი ჰქონდა ნიკოფსია და დარუბანდი. სინამდვილეში აღმოსავლეთ საქართველოს საზღვარი „თეთრწყალზე“ (ანუ ახსუზე)

გადიოდა („ახსუ– მტკვრის მარჯვენა შენაკადია და ერთვის მტკვარს დაახლოებით იქ, სადაც მარჯვენა მხრიდან არაქსი უერთდება ქ. საბირაბადის მიდამოებში“).¹⁷

მდინარე თეთრიწყლიდან დარუბანდამდე, ანუ კასპიის ზღვამდე, 60 –70-იოდე კილომეტრია.

რატომ აირჩიეს ეს მდინარე საზღვრად? საქმე ისაა, რომ ეს მდინარე წარმოადგენდა ქართველთა ეთნიკური განსახლების აღმოსავლეთის საზღვარს არა მარტო მონღოლების დროს, არამედ საუკუნეებით ადრეც. მაგალითად, როცა X საუკუნის II ნახევარში კახეთი და ჰერეთი გაერთიანდნენ, ეს გაერთიანება ვრცელდებოდა მდინარე ახსუმდე. ამ კუთხეში ქართველები (ჰერები) მჭიდროდ იყვნენ დასახლებულნი, მაგრამ იმის გამო, რომ ამ კუთხის მახლობლად მონღოლებმა სასაზღვრო ზოლი გააკეთეს, ეს ქვეყანა მოსახლეობისაგან დაიცალა, ანდა გადაგვარდა. აღსანიშნავია ისიც, რომ საქართველოს პოლიტიკური საზღვარი სცილდებოდა ახსუსაც და აღწევდა შემახიის მთებამდე, რომელიც ამ მდინარის აღმოსავლეთით მდებარეობს.

იმის შემდეგ, რაც საქართველო დუმნებად დაიყო, პირველ დუმნაში შედიოდა ჰერეთი, კახეთი და კამბეჩანი, თეთრწყლამდე და შემახიის მთებამდე.¹⁸ ამ ოლქის დუმნისთავს, ეგარსლან ბაკურციხელს, მონღოლებმა „ხელთ უდვეს სპა ჰერეთისა და კახეთისა და კამბეჩიანისა, ტფილისითგან და აღმართ ვითარ მთამდე შამახიისა“.¹⁹

სამხრეთ საქართველოს საზღვარი გადიოდა მდინარე არაქსზე (რახსზე), ანისი და დვინი კვლავ საქართველოს ქალაქები იყვნენ.

სამხრეთით ტაო – ძველებურადვე საქართველოს ეკუთვნოდა. კოხტასთავის შეკრებილთა შორის ტაოელი მემზოხენიც არიან: „შეკრბეს ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი კოხტას თავსა, იმერნი და ამერნი... ჰერ-კახნი, ქართველნი... მესხნი და ტაოელნი. და ყოველნი იტყოდეს: „რა ვყოთ? არღარა არს ნათესავი ქართველთა მეფეთა, რათა წინამძღვარ გვექმნას და ვბრძოდით თათართა... შევკრბეთ ყოველნი და ვბრძოდეთ თათართა“.²⁰

მესხეთში ბექას მთავრობის დროს საქართველოს საზღვრებში შემოდიოდა ჭანეთიც კი, რომელიც ბიზანტიამ დათმო: „ხოლო ჭანეთი სრულიად მოსცა ბერძენთა მეფემან კომნინოსმან კირ მიხაილ“.²¹

„საზღვარი მიდიოდა შავ ზღვამდე სპერის ჩათვლით. მას შეუერთდა ჭანეთიც, რომელიც ბექას ტრაპიზონის მეფემ გადასცა“.²²

დასავლეთ საქართველოს საზღვარს ნიკოფსიამდე შავი ზღვა წარმოადგენდა.

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, მონღოლთა მძლავრობის უსასტიკეს საუკუნეში ქართველმა ხალხმა შეინარჩუნა თავისი ეროვნული ტერიტორიები, ეროვნული საზღვრები, ეროვნული სახელმწიფოებრიობა, ეთნიკური ერთობის გრძნობა, მაშინ, როცა საქართველოს მეზობელ ქვეყნებს მონღოლებმა ეთნიკური სახეც კი შეუღვალეს. საქმე ის იყო, რომ მონღოლებმა ვერ შეძლეს საქართველოში ჩასახლება, მაშინ, როცა მათ საქართველოს მეზობლად მდებარე

რანი, მულანი, შარვანი და ასევე სომხეთის ტერიტორიები საზამთრო და საზაფხულო ბანაკებად აქციეს.

„საზამთრო ბანაკად მათ დასაკუთრებული ჰქონდათ საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთით მოსაზღვრე ქვეყანა რანი, სადაც ეკავათ ბარდავი მისი მიმდგომი ყარაბაღის ველით (მდ. არაქსის მარცხენა ნაპირზე), ხოლო აზერბაიჯანში (ადარბადაგანში) მულანი (მდ. არაქსის მარჯვენა ნაპირი). ზაფხულში მონღოლები დაბანაკებულნი იყვნენ სომხეთის ტერიტორიაზე და ეჭირათ გელაქუნის (ახლანდელი სევანის ტბასთან) მთები, ხოლო სამხრეთ-აღმოსავლეთით არარატის მთებიც. დასახლებულ სადგომებს შორის გადანაცვლებისას მონღოლებს მოძრაობა უხდებოდათ საქართველოს სომხურ პროვინციებზე, ასევე რან-ადარბადაგანის ტერიტორიაზე. დიდი რაოდენობის საქონლის ჯოგები უმოწყალოდ ანადგურებდნენ ნათესებს, ყოველგვარ მცენარეულობას. საქმე ის იყო, რომ მონღოლთა მოძრაობის მძიმე შედეგებს მათი ლაშქრის თავისებურება განაპირობებდა. მონღოლთა ლაშქარს, რომელიც მთლიანად ცხენოსანი იყო, თან ახლდა მათივე დედაწული (ოჯახები) და მთელი ქონება, მსხვილფეხა საქონლის ჯოგები. ასეთი ლაშქრის უბრალო გადაადგილებაც კი ხალხთა გადასახლებას უფრო ჰგავდა და თუ ომობდნენ, ეს იყო არა მხოლოდ ომი, არამედ გადმოსახლება ომით, სადაც ისინი გაივლიდნენ ან დაბანაკდებოდნენ, ის ადგილები უკაცრიელდებოდა, ყანები და ბაღ-ვენახები მათი ცხენებისა და აქლემების ფლოქვებით ითელებოდა.“²³

ასეთ საშინელ მონღოლურ მომთაბარეობას ძირითადად გადაურჩა საქართველო. ქართველი ხალხის განსახლების ადგილები გადარჩა. ამით ერმა შეძლო ეთნიკური თავისთავადობის შენარჩუნება, არ აითქვიფა, არ განადგურდა.

მონღოლებმა ქართულ მიწაზე არ დაიდეს მუდმივი სადგომები, მაგრამ საქართველოს ზოგიერთი სანაპირო მხარე მაინც ვერ გადაურჩა მონღოლთაგან განადგურებას.

ცნობილია, რომ მონღოლებმა „საზღვართა საქართველოსათა, ადგილსა, რომელსა უწოდიან ჩადანუსუნი, ესე იგი არს თეთრი წყალი“ ოქროს ურდოს ლაშქრის შესაკავებლად „შეკრეს ღობითა, რომელსა სიბად უწოდეს“.²⁴

ქართველებით აქამდე მჭიდროდ დასახლებული მხარის – საარიშიანოს ერთი ნაწილი (შაქი) საქართველოს ჩამოსცილდა.²⁵

თუ რა დიდი უბედურება იყო მონღოლური ლაშქრობები, იქიდანაც ჩანს, რომ 1265 წელს ჩრდილოეთიდან ბერქა ყაენის შემოჭრის შემდეგ ივრისა და ალაზნისპირა აყვავებული სოფლები მოისპო.

მონღოლთა „სადგომები“ ანადგურებდა ქვეყნებს – „საზამთრო ადგილის უშუალო მეზობლობა საქართველოსთან (კერძოდ, კახეთ-ჰერეთთან) დიდ ზიანს აყენებდა ამ სასაზღვრო მხარეებს“. მონღოლთა სადგომის, განმა-ბარდავი-მულანის სიახლოვე „მეზობლობა“) გახდა იმის მიზეზი, რომ საქართველოს აქეთური საზღვრები უფრო მოოხრდა, ვიდრე ქვეყნის სხვა ადგილები.²⁶

„განსაკუთრებით დაზიანდა და მთლიანად გამოეთიშა ქართულ აგროკულტურას მტკვრის სანაპიროების ვრცელი ტერიტორია: რუსთავი და მისი

მიმდგომი მხარეები; კახეთ-ჰერეთში ივრისა და ალაზნის სანაპიროები, ხრამისა და დებედას ხეობები, დიდად შევიწროვდა ჯავახეთი და თრიალეთი“.²⁷ ჯავახეთში გარკვეული ხნით მონღოლებს „სადგომიც“ ჰქონდათ გაჩენილი.

ყოველივეს მიუხედავად, ქართველი ხალხის უდიდესი გამარჯვება იყო ის, რომ მონღოლებმა ვერ შეძლეს საქართველოს სრულიად დაპყრობა, მათ საქართველოში მუდმივი „სადგომების“ დადებაც ვერ მოახერხეს. ამან ქართველი ხალხი ეთნიკურ გადაგვარებას გადაარჩინა (ჩვენი მეზობელი ალბანელები, რომელთაც თურქ-სელჯუკების შემოსევის შედეგად ეთნიკური სახე დაკარგეს, მონღოლების დროს სრულებით გაქრნენ, ხოლო სომხეთის უმთავრესი ქალაქებიდან ლტოლვილი სომხები საქართველოსა და სხვა ქვეყნებს აფარებდნენ თავს).

აღსანიშნავია, რომ მონღოლთა მძლავრობას ქართველმა ხალხმა უპასუხა მაღალი ქრისტიანული მორალით, ურთიერთსიყვარულით, ურთიერთგატანით. მრავალმა ქართველმა დადო თავი მოყვასისა და სამშობლოს გადასარჩენად. თავდადება ხშირი მოვლენაც კი იყო ამ საშინელ ეპოქაში.

თავს დებდა არა მარტო რიგითი ქართველი მეფისა და მამულისათვის, არამედ მეფეც – ერის გადასარჩენად.

შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რომ თავს დებდნენ მხოლოდ სარწმუნოებრივი მოსაზრებით და ამ თავდადების სანაცვლოდ ქრისტესაგან მოელოდნენ სულის ცხოვნებას. ცხადია, ესეც იყო მონღოლთა ბატონობის დასასრულს. საქართველოში შემოსვლისას კი მონღოლები ქრისტიანებს არ ავიწროებდნენ (ისინი ჯერ კიდევ არ იყვნენ მაჰმადიანები). ამიტომ თავდადება სარწმუნოებისათვის შემდგომ გახდა საჭირო.

მხოლოდ ყაზან ყაენის (1295 –1304) დროს გამოცხადდა ისლამი სახელმწიფო რელიგიად. მონღოლებს სპარსელ მაჰმადიანთა წაქეზებით დაუწყიათ ქრისტიანთა დევნა. მათი „ისმინა ყაენმა და იწყო რღვევად ეკლესიათა და წარმოავლინა ლაშქარი, რათა მოვიდეს საქართველოსა და მეფესა და ყოველთა ქართველთა დაატოვებინოს სჯული და სარკინოზად შექმნას“.²⁸

ქართველთა მეფე ვახტანგი მივიდა ყაენის წინაშე ურდოში და განაცხადა: „...მე ვარ მეფე ქართველთა, და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი შენს წინაშე არიან და მე მზად ვარ სიკვდილად სჯულისათვის ქრისტიანობისა და მერე ესე ყოველნი შენს წინაშე მყოფნი ქრისტიანენი, აჰა, თავნი ჩვენნი წარგვკვეთენ“.²⁹

მაგრამ ქართველები თავს სწირავდნენ არა მარტო რჯულისათვის, არამედ მამულისა და მოყვასისათვისაც. ჟამთააღმწერელის მიერ მოყვანილი უთვალავი მაგალითი თავდადებისა მიუთითებს, თუ რა სულიერ სიმადლებზე აუყვანია ქართულ ეკლესიას ქართველი ერი, რომელმაც დიდი გასაჭირის დროს შეძლო უდიდესი ქრისტიანული სიყვარულის გამომჟღავნება. ურდოში განსასჯელად დაბარებულმა დემეტრე II თავდადებულმა შეკრიბა თავისი სამეფოს სამღვდელოება, დიდებულები და განუცხადა – „განრისხებულია ყაენი, თავისი ყველა მთავარი გაწყვიტა. ახლა მე მიხმობს. თუ მთიულეთში წავალ, თავს გადავირჩენ, მაგრამ ვაი, რომ მთელი ჩემი სამეფო მათ ხელში ჩავარდება.

რამდენი სული ქრისტიანი გაწყდება და დატყვევდება, ეკლესიები წაიბილწება და მოხრდება, ხატები და ჯვრები შეიმუსრებიან, ხოლო თუ მივალ ყაენის წინა, ნამდვილად ვიცი, მომკლავს. ახლა სიბრძნით განიხილეთ ეს საქმე, ხოლო მე ასე ვფიქრობ: მრავალმდელვარე არის ეს წუთისოფელი, დაუდგომელი და წარმავალი, ჩვენი დღეები სიზმარივით და აჩრდილებივით წარვლენ. ჩვენც უნებლიეთ და სწრაფად გავალთ ამ წუთისოფლიდან. რა სარგებლის მომტანი იქნება ჩემი ცხოვრება, თუ ჩემთვის მრავალი სული მოკვდება და მე მძიმე ცოდვებისაგან გავალ ამ სოფლიდან. ახლა მნებავს, რათა მივიდე ყაენის წინაშე, და იყოს ღვთის ნება, თუ მომკლავენ, ვფიქრობ, რომ ქვეყანა დარჩება, „ხოლო ვითარ ესმათ კათალიკოსთა და ეპისკოპოსთა, და მოძღვართა და მთავართა, განკვირდეს, თუ ვითარ დადვა მეფემან სული თვისი ერისა მისისათვის“ და უპასუხეს – მეფეო, ქვეყანაც რომ გადარჩეს, ვინაა შენი შემცვლელი? ახლა გირჩევთ, რომ წახვიდე მთიანეთის სიმაგრეებში, ანდა აფხაზეთში, როგორც მამაშენი მოიქცა და არაა საჭირო თავის განწირვა შენგან, ჩვენ ყველანი მტკიცე ერთგულები ვართ“.

მეფემ თქვა: „თქვენ ჩემი სიყვარულისა და ერთგულების გამო ამბობთ ამას, მაგრამ მებრალება უბრალო ხალხი, ისინი ცხვრებივით უღონონი არიან სიკვდილის წინაშე. არსაიდან ელიან ნუგეშისცემას. მე დავდებ ჩემს სულს ჩემი ერისათვის. არ დავიშლი ურდოში წასვლას“. მაშინ ყველანი წამოდგნენ გაკვირვებულნი და უთხრა აბრამ კათალიკოსმა: „მრავალი მეფე მორიდებია და თავისი თავი ასე დაუცავს. ახლა, თუ შენ დადებ შენ სულს ერისათვის, ჩვენ, ყველა, ეპისკოპოსები ვიტვირთავთ შენ ცოდვებს, მაგრამ ღვთის წინ ვამბობთ, რომ მოწამეთა შორის იქნები შერაცხილი, როგორც უფალი სახარებაში ბრძანებს: „ამაზე უფრო მეტი სიყვარული არ არსებობს, რათა კაცმა დადოს სული თვისი მოყვასისათვის“. თუ ერთი მოყვასისათვის სულის დადება სიკეთეა, რაოდენ უფრო სასარგებლოა ურიცხვი სულის სიცოცხლე“.

როცა ეს მოისმინა მეფემ კათალიკოსისაგან, გაიხარა და დაასკვნა ურდოში წასვლა“.³⁰ ურდოში დემეტრე მეფე დააპატიმრეს. სასიკვდილო სასჯელის მოლოდინში მას საშუალება მიეცა ურდოდან გაპარვისა, ამიტომაც ერთგულებმა ურჩიეს: „აჰა, შენი თავი შენს ხელშია. ღამით აიყვანე მორბედი ცხენები და წადი, განშორდი ამათ ხელთაგან“. მაშინ უთხრა მეფემ: „ისმინეთ ჩემი, რამეთუ თავიდანვე ვიცოდი ჩემი სიკვდილი, მაგრამ დავდე თავი ჩემი და სული ჩემი ერისათვის. ახლა თუ გავიპარები, უბრალო ერი მოისრება და რა სიკეთეა მთელი ქვეყანა შევიძინო და სული წარვიწყმიდო“. „მან არ შეისმინა განზრახვა თავისი მოყვარული მთავრებისა“.³¹

დემეტრე მეფის სიკვდილს ასე აღწერს მემატიაზე - „ილოცა და ეზიარა ჩვენი მეუფე ქრისტე ღმერთის სისხლსა და ხორცს. ილოცა ცრემლით და მერე მიუპყრა ქედი და აჰა, დღე საშინელი და შესაზარი: იკადრეს ბილწებმა ღვთის ცხებულ მეფეზე და წარკვეთეს მეფე დიმიტრის თავი.“

ხოლო პატივი ღმრთისა მაშინვე გამოჩნდა თავის ცხებულზე, რამეთუ მზემ თავისი შარავანდედი სრულიად გააუჩინარა. ჩამოდგა დიდი სიბნელე,

რითაც ყოველი წარმართი გაკვირვებული დარჩა. დილის ათი საათიდან საღამომდე სიბნელე ჩამოწვა (როგორც მთელი მსოფლიოს სიცოცხლის მიმნიჭებელი უფლის ვნების დროს), რათა ცნობილი გამხდარიყო, რომ პატიოსანნი არიან ცხებულნი ღმრთისანი“.³²

საერთოდ, დემეტრე მეფე სათნო და კეთილი ადამიანი იყო, ` მოწყალე და მდაბალი, გლახაკთა, ქვრივთა და დავრდომილთა მოწყალე, რომელ არა სმენილ არს ნათესავი მეფეთა, გინა სხვათა კაცთა, რამეთუ აქვნდა ჩვეულება, აღიღოს საფასე და აღდგის ღამე, და მოვლის ქალაქი, და მოიხილნის გლახაკნი და დავრდომილნი და ობოლნი და თვისითა ხელითა მისცემდის. და ყოველთა უწყოდნიან მოწყალეობა მეფისა და ამისათვის გლახაკნი ღამით ფოლოცთა შინა ვიდოდნიან, რათა შეემთხვივნენ მეფესა. ამას თანა მოეგო მარხულობა, ღამით ლოცვა და მუხლთყრა ფრიადი, რამეთუ ათას ხუთასი მუხლი მოადგის მიწასა ზედა. ესრეთ ყოვლითურთ გამშვენებული და განათლებული იყო“.³³

ათას ხუთასი დიდი მეტანიის გაკეთება დღეში უდიდესი სარწმუნოების ნიშანია. ამიტომაც ასეთი მეფისაგან სულისა და თავის განწირვა ერისათვის მოულოდნელი არ არის, მონღოლთა მძიმე ეპოქაში კი თავდადების უნარი აღმოაჩნდა მრავალ ადამიანს.

ქართველი მემკვიდრე მონღოლებს ხშირად კარგად ახასიათებს. მართლაც, მონღოლებს აღმოაჩნდათ ის უნარი, რაც არ გააჩნდათ საქართველოს სხვა მტრებს. კერძოდ, მონღოლებს არ უყვარდათ ცრუ და ორგული ადამიანები, ამიტომაც მათ გარკვეული სიმპათიები გასჩენიათ ქართველთა მიმართ, რომელნიც თურმე, განსხვავებით სხვათაგან, უღალატონი და ერთგულნი ყოფილან.

მონღოლთა ერთ დიდ ყაენს თავისი საგანგებო მოციქულები გაუგზავნია დაპყრობილი ქვეყნების გასაცნობად, რომელთაც უცნობეზიანთა ყაენისათვის, რომ ქართველებს აქვთ „სჯული კეთილი და ტყუილსა ელტვიან და მწამვლელი არცა თუ სახელ-იდების მათ შორის“,³⁴ მაშინ, როცა სპარსელთა შესახებ ამცნეს: „არიან სპარსნი ცრუ, მოღალატე, ფიცის არ შემნახველ და მრავალნი იპოვებიან მწამვლელნი“, ე.ი. ვინც სხვას საწამლავით წამლავს.

ქართველთა თავგანწირვა და თავდადება მართლაც საარაკო იყო ამ დროს.

საქართველოს ამირსპასალარი ავაგი მეფე რუსუდანს მონღოლთა ყაენთან გაუგზავნია მოსალაპარაკებლად. ავაგს თან ახლდა ივანე ახალციხელის ძე დავითი, როგორც ეჯიბი. პატრონი და ყმა არ იცნობდნენ მონღოლებს, მათ წესებს. ამიტომაც ეჯიბმა საქართველოს მთავარსარდლის სიცოცხლის უზრუნველყოფის მიზნით გადაწყვიტა თავისი თავი გაემეტებინა სასიკვდილოდ, მან ავაგს მოახსენა: „რადგანაც უცხო ხალხში მოვედით და არ ვიცით, რას გვიპირებენ, ასეთი აზრი მაქვს, რათა მე გამოვცხადდე, როგორც პატრონი და შენი მთავარი და შენ, როგორც ჩემი ყმა. თუ შენი მოკვლა სურთ, მე მომკლავენ და შენ არა, რადგან ეჭვი არაა, რომ ყმებს არ დახოცავენ ბატონის მოკვლისას“. დიდი ვედრებითა და იძულებით დაარწმუნა ავაგი, ასე მოქცეულიყო. ბათო ყაენთან შესვლისას ავაგმა წინ წაიმძღვანა დავითი, როგორც უმთავრესი. ასეთი სათნოების გაკეთება ინება დავითმა „გამწირველმან თავისამან პატრონისათვის

სიკვდილად“. ბათო ყაენმა არ ინება ქართველი წარგზავნილების დასჯა, მაგრამ უნებურად მაინც შეიტყო, თუ ვინ იყო ნამდვილი პატრონი. დაკითხვისას დავითმა განაცხადა: „არ ვიცოდით, თუ რას შეგვამთხვევდით, ამიტომაც ამირს-პასალარის მოკვლას თუ ინებებდით, მე მოვკვდებოდი პირველად და არა ჩემი პატრონი“. ამის გამო ძლიერ გაკვირდა, შეაქო დავითი და თქვა ყაენმა: „უკეთუ ნათესავი ქართველთა ეგევითარი არს, ვბრძანებ, რათა ყოველთა ნათესავთა, რომელნი არიან მორჩილებასა ქვეშე მალათა, უმჯობეს და უწარჩინებულეს იყვნეს და მალათა თანა მხედართა აღრაცხონ, და მამული და საქონელი მათთა ხელთა შინა იყოს, და ყოველსა შინა მისანდოდ იყვნენ, რომლისათვის ბრძანება დაწერა და წარმოსცა“.³⁵

ჩვენი მემატიანის აზრით, ქართველებმა მონღოლთა ბატონობის დროს თავისი სახელმწიფოებრიობა, მეფობა, ქართული სამეფოს საზღვრების ფაქტობრივად ხელშეუხებლობა შეინარჩუნეს თავიანთი მაღალი ადამიანური თვისებებით, რომელთა დაფასების უნარიც მონღოლებს აღმოაჩნდათ.

ალამუთის სახელგანთქმული ბრძოლების მსგავსად, ქართველებმა ერთმანეთის სიცოცხლის გადასარჩენად თავიანთი თავი სასიკვდილოდ გაიმეტეს. ალამუთის ბრძოლაში შვიდ წელიწადს იმყოფებოდა საქართველოს ლაშქარი, ეს იყო მონღოლთა მიერ აუღებელი ციხე-სიმაგრე (აიღეს 1256 წ.).

მონღოლთა ჯარს ჩაღატა ნოინი მთავრობდა, რომელიც ღამით მიპარვით მოკლა კარავში ალამუთელმა მულიდმა. დილით მონღოლები საშინლად აღშფოთდნენ მოკლული ნოინის ხილვისას, მაგრამ არ იცოდნენ, ვინ იყო მკვლელი. მაშინ თქვეს: „ვინათგან ქართველნი დიდსა ჭირსა შინა არიან ჩვენ მოალთაგან (მონღოლთაგან), შურით ქართველთა მიერ მოიკლა, ამას ყოველნი უცილოდ დაამტკიცებდეს თვინიერ ჩარმადან ნოინისა გარეშე, რამეთუ იგი იტყოდა: „დასწყნარდით, კაცნო, რამეთუ არა არს ნათესავი ქართველთა კაცის მკვლელი და არცა სჯული უცთ ესევეითარისა საქმისა ქმნად“.³⁶ მონღოლთა აღშფოთებული ჯარი მიეჭრა ქართველთა ლაშქარს, უთუოდ ყველას დახოცავდნენ, თუ არა ღვთის შემწეობა. ქართველებმა დიდი სიყვარული, ერთგულება და თავდადება გამოამჟღავნეს ერთმანეთის მიმართ. საბრძოლველად გაემზადნენ, მაგრამ ძალიან მცირენი იყვნენ მონღოლებთან შედარებით. მაშინ სურამელმა, ქართლის ერისთავმა მათ უთხრა: „ახლა არ არის ომის დრო, რადგანაც ცოტანი ვართ. თუ შევებრძოლებით, ყველას გაგვწყვეტენ – დიდსა და მცირეს და თუ არ შევებრძოლებით, ვფიქრობთ, მხოლოდ ჩვენ მოგვკვლავენ – წარჩინებულებს, უმჯობესია, არ ვებრძოლოთ და ღმერთს შემწეობა ვთხოვოთ“.

ქართველი წარჩინებულის მზადყოფნა, თავგანწირვა, სულის დადება მოყვასის, ჯარისკაცების გადასარჩენად დიდად დაფასდა ღვთისმშობლის მიერ.

სხვა დროს ასევე დადო თავი სარგის ციხისჯვრელმა, მესხეთის მთავარმა, საქართველოს მეფის გადასარჩენად. 1260 წელს მონღოლთა წინააღმდეგ აჯანყებულმა მეფე ულუ დავითმა თავისი ლაშქრის მხედართმთავრად სარგისი დანიშნა, რომელიც მხნედ შეებრძოლა მონღოლებს.

1264 წელს მეფე იძულებული გახდა ურდოში წასულიყო და პასუხი ეგო აჯანყებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ მონღოლებმა უარი განაცხადეს

ურდოში სარგისის მიღებაზე, მან არ მიატოვა მეფე ხიფათში, თავისი თავიც სასიკვდილო ხიფათში ჩააგდო და გაჰყვა. მეფემ დააპირა მისი უკან დაბრუნება, მაშინ სარგისმა უთხრა: ღმერთმა ნუ ინებოს უკან გავბრუნდე, „უკეთუ ცოდვათა ჩემთაგან გევნოს რამე თათართაგან, ყოველნი კაცნი იტყვიან: განზრახვითა სარგისისათა განუდგა მეფე თათართა. აწ იგი წარვიდა შინა და მეფე წარავლინა მოკლვად ყაენს წინაშე. ნუ ჰყოს ესე ღმერთმან, რამეთუ ამით წარჰხედების გვარი ჩემი, არამედ მო-თუ-მკლან, ნაცვლად თქვენდა ვიყო, და თუ დავრჩე, თქვენთანა დავრჩე“.³⁷

ურდოში ყაენის წინაშე მისვლისას სასიკვდილოდ განწირული მეფის დასაცავად სარგისმა უშიშრად გასწირა თავისი თავი. მეფემაც მას მიანდო თავისი დაცვა: „და იხილა სარგის ბრდღვინვისა ლომისა მსგავსად, მეფემან მას ზედა მიუტევა საქმე. არა შეშინდა, არამედ უშიშრად აღდგა და წარსდგა ყაენის წინაშე განმწირველი თავისა თვისისა მეფისათვის, რათა იგი მოიკლას მეფისა წილ და მუხლმოყრილი ეტყოდა: „მე ვარ, დიდო ყაენო, რომელი შემოვები არღუნ აღას... აწ, ყაენო მეფე უბრალო არს. მე ვარ, რომელმან განვიყენე მეფე კარისაგან თქვენისა“.³⁸

მსგავს თავდადებათა რიცხვს მიეკუთვნებოდა ცოტნე დადიანის გამირობაც. ეს მოხდა უფრო ადრე, დაახლოებით 1246 წელს. ქართველებმა გადაწყვიტეს აჯანყებულიყვნენ. საქართველოს მთავრები ერთად შეიკრიბნენ: „ამათ შფოთთა, შეკრბეს ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი, კოხტას თავსა, იმერნი და ამერნი: ეგარსლან, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე, კუპარი შოთა, თორღაი, ჰერ-კახნი, თორელ-გამრეკელი, სარგის თმოგველი, მესხნი და ტაოელნი. და ყოველნი იტყოდეს: „რა ვყოთ? არღარა არს ნათესავი ქართველთა მეფეთა, რათა წინამძღვარ გვექმნას და ვბრძოდით თათართა, და ჩვენ ურთიერთისაგან განდგომილ ვართ, ვერ წინააღუდგებით თათართა და იგინი ბოროტად გვაჭირვებენ ესეოდენ რომელ ყოველთა წელთა აღმუთს წარვალთ ჭირთა და ყოველთა ღვაწლთა შემთხვევად. არა არს ღონე, დაღათუ უმეფო ვართ, არამედ შევკრებთ ყოველნი და ვბრძოდით თათართა და დაამტკიცეს ომი, და დადვეს პაემანი ქართლს შეკრებისა, და განიყარნეს. უშორეს მყოფნი აფხაზნი – დადიანი ცოტნე და ბედიანი, კაცი კეთილი და სრული საღმრთოთა და საკაცობოთა, და რაჭის ერისთავი - ესენი ყოველნი წარვიდეს კაზმად. ვითარ ესმა თათართა ერთგან შეკრება ქართველთა, წარმოვიდეს ბიჩუ და ანგურგ და მივიდეს კოხტას თავსა და დახვდეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი, ლაშქარი გაყრილ იყო, და ვერღარა წინააღუდგეს და წარასხეს ქვეყანასა ანისისასა...“.³⁹

აქ საინტერესოა აღინიშნოს, თუ ვის უწოდებს ჩვენი მემკვიდრე „აფხაზს“. თავდაპირველად უნდა ითქვას, რომ კოხტასთავს შეკრებილი წარჩინებულები მისთვის ეთნიკურად „ქართველები“ არიან. „ესმა თათართა ერთგან შეკრება ქართველთა“ - ო, წერს ის. ანისშიც ჩაყვანილ და კვლავ ერთად შეკრებილ საქართველოს წარჩინებულებსაც მონღოლები „ქართველებს“ უწოდებენ (იხ. ქვემოთ). ამ შეკრებილ „ქართველთა“ შორის იყვნენ „აფხაზნი“, „ტაოელნი“, „ჰერ-კახნი“, „მესხნი“, „ქართველნი“ (აქ ნიშნავს „ქართლები“) და სხვა კუთხეთა

წარჩინებულნი. მოლაპარაკების შემდეგ დაშორებული მხარის - აფხაზეთის წარჩინებულები ადრიანად წავიდნენ ლაშქრის მოსამზადებლად: „უშორეს მყოფნი აფხაზნი – დადიანი ცოტნე და ბედიანი... და რაჭის ერისთავი – ესენი ყოველნი წარვიდეს კაზმად“.³⁹

მემატიანისათვის აფხაზია – დადიანიც, ბედიანიც და რაჭის ერისთავიც. მაგრამ ეს მათი მხოლოდ კუთხური სახელია (ისე როგორც „მესხი“, „ჭერ-კახნი“, „ტაოელნი“ და სხვა), ხოლო ზოგადად აფხაზები – ქართველები არიან. ასევე მიიჩნევენ მონღოლებიც. ცოტნე დადიანის ანისში ჩასვლის შემდეგ მონღოლები ასე ბჭობენ: „ვინაითგან ნათესავნი ქართველთანი ესოდენ კეთილ არიან, და არა განცრუვდებიან, რომელ აფხაზეთით მოვიდა კაცი, რათა სული თვისი დადოს მოყვარეთათვის...“.⁴⁰ მაშასადამე, როგორც აქედან ჩანს, მონღოლები-სათვის ცოტნე დადიანი, მართალია, „აფხაზეთიდან“ არის მოსული, მაგრამ ის „ნათესავით ქართველია“ („ნათესავი“ ძველქართულად ნიშნავდა „ერს“, „ნაციას“). ისინი ამბობენ, რომ ქართველები მართლის მოყვარული ხალხია, ცოტნეც ნათესავით ქართველია, ამიტომაც ტყუილს არ იტყვის, თავი გაწირა „მოყვარეთათვისო“ (ე.ი. თავის „თანამემამულეებისთვისო“). ჩვენი მემატიანის „აფხაზი“ – ეთნიკურად ქართველია, ეს ცნობილი იყო არა მარტო იმდროინდელი ქართველი საზოგადოებისათვის, არამედ მონღოლებისთვისაც.

ცოტნე დადიანი თავისი ლაშქრით მივიდა დათქმულ ადგილას: „და ვითარ მოეახლა პაემანი, მივიდა დადიანიცა ცოტნე, ლაშქრითა მათდა ადგილსა, რომელ არს რკინის – ჯვარი, შორის სამცხისა და ლაღოსა, და ვითარ აუწყეს წარსხმა ყოველთა მთავართა საქართველოსათა ანისად, და შეკრებულთა ყოფა სატანჯველთა შინა ბოროტთა, ვითარ ესმა, მწუხარე იქმნა უზომოდ, და თვისად სიკვდილად და სირცხვილად შერაცხა საქმე იგი, და წარავლინა ლაშქარი თვისი, და ორითა კაცითა წარვიდა ანისად, დამდეგი სულისა თვისისა და აღმსარებელი მცნებათა უფლისასა, რომელსა იტყვის – „უფროს ამისსა სიყვარული არა არს, რათა დადვას კაცმან სული თვისი მოყვასისა თვისისათვის“, რომელ ყო პატიოსანმაცა ამან კაცმან ცოტნე სათნოება მაღალი და განსათქმელი, საქმე საკვირველი და ყოვლისა ქებისა ღირსი... განვლო სამცხე და ჯავახეთი და მივიდა ანისსა“.⁴¹

საქართველოს წარჩინებულები გაშიშვლებულნი და მხარშეკრულნი ისხდნენ ქალაქის მოედანზე. როცა იხილა ცოტნემ უღირსად პატივყრილნი და სასიკვდილოდ განწირულნი, თვითონაც გაიხადა ტანსაცმელი, გაშიშვლდა, შეიკრა მხრები და დაჯდა წარჩინებულებთან. მონღოლთა ნოინებს აუწყეს: „ცოტნე დადიანი მოვიდა ორითა კაცითა, და განიმარცვა სამოსელი თვისი და შეკრული დაჯდა ქართველთა თანა“.⁴² დაკითხვისას ცოტნემ დამალა ქართველთა კოხტასთავს შეკრების ნამდვილი მიზეზი. „ხოლო იგი ეტყოდა ვითარმედ: „ჩვენ ყოველნი ამაღ შევიკრიბენით, რათა განვაგოთ ხარაჯა თქვენი და ბრძანება თქვენი აღვასრულოთ. ესე იყო შეკრება ჩვენი. აწ თქვენ ძვირის-მოქმედთა თანა შეგვრაცხენით, და მე ამის ძლით მოვედ წინაშე თქვენსა, რათა გამოიკითხოთ, და უკეთუ ღირსი რამე სიკვდილისა უქმნიეს, მეცა მათ თანა მოვკვდე; რამეთუ თუ თვინიერ ჩემსა არარა უქმნიეს: უკეთუ ცხოვრდენ მათ თანა ვიყო და ვითარ ესმა

ცოტნესაგან ნოინთა, განკვირდეს სათნოებისათვის მისისა და თქვეს: „ვინათგან ნათესავნი ქართველთანი ესოდენ კეთილ არიან, და არა განცრუვდებიან, რომელ აფხაზეთით მოვიდა კაცი, რათა დადგას სული თვისი მოყვარეთათვის და არა განცრუვნეს, ესრეთ განწირა თავი თვისი სიკვდიდ, არა არს სიცრუე მათ შინა, და ამის ძლით უბრალოდ ვპოებთ. ამისათვის განუტეოთ ყოველნი“. რქვეს ცოტნეს: „განდგომილება ვგონეთ თქვენ ქართველთა, და აწ ვინათგან ჰყავს სათნოება კეთილი ყოველთა ქართველთა, შენ მოგანიჭებთ და შენდა მონდობილ ვართ“ და განუშვინეს ყოველნი ესე წარჩინებულნი“. ⁴³

აქ კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ მონღოლები მიმართვისას ცოტნეს ასე ეუბნებიან: „განდგომილება ვგონეთ თქვენ ქართველთა“, ე.ი. თქვენი, ქართველების განდგომა გვეგონაო. ცხადია, მათში ცოტნე აუცილებლად იგულისხმება, ჩვენი მემატთანე კი ამ „ქართველებს“ კუთხეების მიხედვით ვიწრო ეთნოგრაფიულ სახელებსაც უწოდებს. მაგალითად, ცოტნეს – „აფხაზს“, „უმორეს მყოფნი აფხაზნი – ცოტნე დადიანი...“. ⁴⁴

ჩვენი მემატთანე წერს, რომ მონღოლებს არ უყვარდათ სიცრუე. მათ სჯეროდათ, რომ ქართველები მართალნი, კეთილნი და სიცრუის მგმობი ხალხი იყო. მართლაც, ეს „ვეფხისტყაოსნიდანაც“ ჩანს: „სიცრუე და ორპირობა ავნებს ხორცსა, მერმე სულსა“. რადგან „თავია სიცრუე ყოვლისა უბედობისა...“ და სხვა. ამიტომაცაა, რომ ცოტნეს თავგანწირვასა და სიტყვას აფასებენ მონღოლები და ამბობენ: „ნათესავნი ქართველთანი ესოდენ კეთილ არიან, და არა განცრუვდებიან“, ⁴⁵ ე.ი. ტყუილს არ იტყვიანო.

როგორც ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან ჩანს, მონღოლთა შემოსევისას, მართალია, საქართველოს მთავრობამ, უსუსურობის გამო, და წარჩინებულებმა ერთიანი ძალით ვერ შეძლეს მტერთან შებრძოლება, მაგრამ ერმა თავისი შინაგანი მაღალსულიერებით, ურთიერთსიყვარულით, ერთმანეთისათვის თავის განწირვის სურვილით, ქვეყნისა და მოყვასისათვის თავდადებით შეძლო საქართველოს გადარჩენა და მონღოლთა ბატონობის უღლის შედარებით მალე გადაგდება.

ქართველებს აღმოაჩნდათ უნარი, არ გაეწირათ გასაჭირში ჩავარდნილი მამული. „კაცი ბრძენი ვერ გასწირავს მოყვარესა მოყვარულსა“, ამიტომაც მოყვრისათვის ქართველები სიცოცხლეს არ იმურებდნენ. „არ-დავიწყება მოყვრისა აროდეს გვიზამს ზიანსა, ვგმობ კაცსა აუგიანსა, ცრუსა და ღალატიანსა, ვერ ვეცრუვები, ვერ ვუზამ მას ხელმწიფესა მზიანსა“, ანდა „ვერ ვეცრუვები, ვერ ვუზამ საქმესა საძაბუნოსა“.

სიყვარული ყოველივე სიკეთის საფუძველია. „ღმერთი სიყვარულია“. ქართველები მორწმუნე ქრისტიანები იყვნენ, ღმერთის შექვენით მათ სიყვარული შეეძლოთ: „წაგვიკითხავს, სიყვარულსა მოციქულნი რაგვარ წერენ? ვით იტყვიან, ვით აქებენ? ცან! ცნობანი მიაფერენ. სიყვარული აღგვამადლებს, ვით ეყვანნი, ამას ჟღერენ“. ჟამთააღმწერლისა და რუსთაველის მიერ ამ თვისებების აღწერიდან ჩანს, რომ ისინი თანამედროვენი იყვნენ. მონღოლთა ჯარშიც კი ქართველებს უყვარდათ წინამბრძოლობა. ისინი თავიანთი ასეთი ერთგულებით, თავგანწირვით მონღოლებს აოცებდნენ კიდევ.

ცნობილია, რომ მონღოლთა ურდოები ერთმანეთს სამკვდრო-სასიცოცხლოდაც ებრძოდნენ. ერთხელ, ერთ-ერთ ურდოში იყო გაწვეული ქართველთა მეფე – ულუ დავითი თავისი ლაშქრით. ის სხვა მცირერიცხოვან მონღოლურ ლაშქართან ერთად დასაზვერად გაუშვეს. ამ დროს მათ იხილეს მტრის ბული, ღრუბელივით ამადლებული, რაც იმაზე მიუთითებდა, რომ მოწინააღმდეგის მრავალრიცხოვანი არმია უახლოვდებოდათ. მონღოლთა ლაშქრის მეთაურმა დააპირა უკან დახევა, მაგრამ ქართველთა ლაშქარი მათ არ გაჰყვა. ქართველთა ძალზე მცირერიცხოვანმა ლაშქარმა გადაწყვიტა, პირველი შებრძოლებოდა მტრის არმიას. ქართველთა მეფე გაოცებულ მონღოლებს ეუბნება: „არა არს წესი ჩვენ ქართველთა, უკეთუ ვიხილოთ მტერი ჩვენი კერძო მომავალი, შეუბმელად ზურგი შემოვაქციოთ, დაღათუ იყოს სიკვდილი“. ეს რომ თათრებს მოესმათ, წერს მემატინანე, გაკვირდნენ და გაწყრნენ. ქართველთა მეფეს უთხრეს: არ იცით, რას აკეთებთ, ჩვენ არა გვაქვს აბაღა ყაენის ბრძანება, უმისოდ რომ შევებათ დიდ ყაენსო, თქვენ ქართველები უცნობნი ხართ და ეს საქმე არ იცითო, მაგრამ მიუხედავად მუქარისა, ქართველებმა სიკვდილის ველიდან ფეხი არ მოიცივალეს, აბაღა ყაენი თვით მივიდა ქართველებთან და უთხრა: „ვიცი სიმხნე თქვენი ბრძოლათა შინა. თქვენ ქართველნი ურჩნი ხართ და შმაგნი“, ხოლო მეფე გარდახდა ცხენიდან, თაყვანი სცა ყაენსა და რქვა: „დიდო ყაენო, არა არს ჩვეულება ქართველისა, რათა მტერი იხილოს და ზურგი შეაქციოს. აწე ბედნიერმან თვალმან ყაენისამან გვიხილოს, თუ ვითარ დავდვათ თავი ჩვენი სიკვდილად“. ⁴⁶

ჟამთააღმწერლის გმირები, ამბები, მოვლენები თითქოსდა „ვეფხისტყაოსნის“ სამყაროს განეკუთვნებიან, ქართველთა ცნობილი „წინამბრძოლობა“, მტერთან ვაჟკაცურად პირველად შებმის სურვილი თითქოს ამას ადასტურებს: „წესი არის მამაცისა მოჭირვება, ჭირთა თმენა, არვის ძალ-უც ხორციელსა განგებისა გარდავლენა“, „რაცა ღმერთსა გაუგია თავსა ჩემსა გარდასავლად, გარდამხდეს და შემოვიქვე, აღარ დამრჩეს გული ავლად“, ანდა „მე იგი ვარ, ვინ სოფელსა არ ამოვჰკრებ კიტრად ბერად“ და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ ქართველებს მეფის, მამულის, მოყვრისადმი თავდადებისა და თავის განწირვის უნარი არ დაუკარგავთ, თავისი ხასიათის ეს თვისება დიდხანს შეუნარჩუნებიათ. ნ. ბარათაშვილი წერს, ქართველთა ლაშქარი თუ როგორი შემახილით ხვდებოდა ერეკლე მეფეს: „ჩვენ თუნდ სულ ერთ დღეს დავიხოცებით, ოღონდ შენ იყავ მეფე დღეგრძელი“. ერთგულება და სიყვარული ძველქართული თვისებაა.

მაგრამ ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც ჩანს, სწორედ ზემოთ აღნიშნული თვისებების ქონების სურვილიდან გამომდინარე, ქართველებს ერთმანეთის მიმართ შური და მტრობა ჰქონდათ. შურდათ განსაკუთრებით გამორჩეული ადამიანებისა. შური მტრობას ბადებდა, ეს კი ერთმანეთს აშორებდა გამოჩენილ ქართველებს. ქართველთა ეს თვისება მონღოლებსაც შეუმჩნევიათ: „თქვენ ქართველები არას კეთილს უყოფთ მხნედ მბრძოლთა წყობათა შინა“. ⁴⁷

ამას ქართველებიც გრძნობდნენ: „ჩვენ ურთიერთის დაუმორჩილებელ ვართ“, – ამბობენ ქართველი წარჩინებულები. ⁴⁸

ჩანს, ამ თვისებამ გამოიწვია მონღოლების წინააღმდეგ ერთიანი ქართული ფრონტის შეუკვრელობა. ქართველი წარჩინებულები ვერ გაერთიანდნენ მონღოლების წინააღმდეგ, თუმცა, ცალ-ცალკე ძალზე მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდნენ.

„საქართველომ მონღოლების შემოსევის ჟამს ვერ მოახერხა მტერზე გაერთიანებული ძალებით იერიში, მონღოლებმა თითოეული მხარე ცალ-ცალკე დაიპყრეს და ამდენად, მმართველებთან (მთავრებთან) მორიგება და მათი უფლებების აღიარება სეპარატულად მოახერხეს. ეს იყო პირველი, უპრეცედენტო მაგალითი საქართველოს ერთიანი მონარქიის არსებობისას, როცა მეფის გარეშე ხდებოდა ხელქვეითი მოხელე-მთავრების პოლიტიკური უფლებების ცნობა“.⁴⁹

მონღოლების საქართველოში შემოჭრისას არ აღმოჩნდა ძალა ან პიროვნება, რომელიც შეძლებდა მტრის წინააღმდეგ ქართველთა გაერთიანებას.

მემატიანის მიერ აღწერილი ამბები დედა ღვთისმშობლის მიერ ქართველთა მფარველობის შესახებ

I. დავით მეფის ხატის სასწაული

მემატიანის შეფასებით, ძე თამარისა, მეფე საქართველოსი, გიორგი-ლაშა „იყო ყოველთა მეფეთა უმეტეს უხვი და არავისთვის მოშურნე, მლოცველ, მმარხველ და განმკითხველ და მოწყალე“,⁵⁰ მაგრამ ასეთი ყოფილა ის მხოლოდ გარკვეულ დრომდე, შემდეგ კი მხნე, ახოვანი და ძლიერი მეფე გახდა: „ლაღი, ამპარტავანი, თავხედი, თვითბუნება“.⁵¹

მეფე ლაშა-გიორგის ხასიათის შეცვლის მიზეზი ყოფილა მიდრეკა ცოდვებისაკენ: „ნაყროვანება“, „მსმურთა თანა მიდრეკა“, „დედათა უწყესოთა თანა აღრევა“, რაც, საზოგადოდ, ქართველ მეფეთა სახლისათვის არ იყო დამახასიათებელი, ამიტომაც მეფის მიდრეკილებებს დიდად აუღელვებია ეკლესია და დიდებულები.

რატომ აქცევს მემატიანე განსაკუთრებულ ყურადღებას ლაშა-გიორგის ცოდვების აღწერას? იმიტომ, რომ ისინი საუკუნეთა მანძილზე საქართველოს უბედურების საბაზად ქცეულა. ლაშას უკანონო ძე – დავითი მონღოლებმა გაამეფეს. რუსუდან მეფემაც უკანონოდ გაამეფა ვაჟი. ამან საქართველოში ორმეფობა დაბადა, რასაც შემდგომ ქვეყნის გაყოფა და ენით აუწერელი მრავალი უბედურება მოჰყვა შედეგად. ლაშა-გიორგის ცოდვა მთელმა ერმა ზღო საუკუნეთა მანძილზე. სწორედ ამას სჭვრეტდა წინასწარ ეკლესია და ამიტომაც მოუწოდებდა მეფეს – მოეშალა სიავენი. უკანონობამ უკანონობა დაბადა, უწყესობამ – უწყესობა.

„განისვენებდა ნადირობითა და მსმურთა თანა მიდრკა სიბოროტედმი, ვითარცა წერილ არს ისრაილთათვის „დასხდა ერი იგი ჭამად და სმად, და აღდგეს სიმღერად“.⁵²

„შექცეულ იყო სმასა და ჭამასა, რომლისათვის დასწერენ მამანი, ვითარმედ: „სამნი არიან მიზეზნი ვნებათანი, რომელთაგან იშვებიან ყოველნი ბოროტნი: გემოთმოყვარებანი, ვერცხლის მოყვარება და დიდების მოყვარება; ამათი პირმზონი არიან: სიძვანი, მრუშობანი, რისხვა, მწყნარობა („წყენა“), ამპარტავნება, ამათ ბოროტთაგან გამოვლენ ხორცისმოყვარებანი, უწესოდ ნებისა მიდევნებანი, რომლისა თითოეულად არა არს ჟამი აღწერად, ვითარცა წინასწარმეტყველიცა იტყვის: „ჭამა იაკობ, განძლა, განსხვა („გამსხვილდა“), განსუქნა, და დაუტევა ღმერთი შემოქმედი თვისი, და განუდგა ღმერთსა მაცხოვარსა თვისსა.

ეგრეთვე იქმნა ნათესავსაცა ამას შინა ქართველთასა, რამეთუ განძლეს და იშვებდეს და მიდრკეს სიძვათა შინა და მთვრალობითა...“.⁵³

ერთხელ, კახეთის სოფელ ველისციხეში, მეფემ იხილა მშვენიერი ქალი, ცოლად მიიყვანა სასახლეში. ამ უკანონო ცოლმა შვა ძე – დავითი. „ესერა უსჯულოებათა შინა მიუდგა და ცოდვითა შინა მშვა მე დედამან ჩემმან“, მას მემატინან „დიდთა განსაცდელთა მეფეს“ უწოდებს.

მეფემ არ ინება კანონიერი ცოლის მოყვანა, რაც ძალზე აღონებდა დიდებულებსა და ეკლესიას. „ამისათვის შეკრიბეს კათალიკოსნი, ეპისკოპოსნი და ვაზირნი და მოახსენებდეს: „არა ჯერ არს, რათა მხევალი გესვას და არა ცოლი, ვითარცა დასწერს მოციქული პირი ქრისტესი, პავლე: „ქორწილი წმიდა არს და საწოლი შეუგინებელი, ხოლო მსიძვანი და მემრუმენი საჯნეს ღმერთმან“.⁵⁴

ლაშა-გიორგიმ არ შეისმინა არც კათალიკოსთა, არც ეპისკოპოსთა და არც ვაზირთა გაფრთხილება. ამიტომაც წაართვეს ეს ქალი და თავისსავე ქმარს დაუბრუნეს. ამის შემდეგაც არ იქორწინა მეფემ. ბოროტი ჩვევებიც არ მოიშალა: „კათალიკოსთა ორთავე და თავადთა ამის სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგსა, უმძიმდათ საქმე ესე, არღარა ინებეს მას თანა სამარადისო ყოფა, არამედ განემორნეს და თავის თვისად იყოფოდეს“.⁵⁵

(აქ საინტერესოა ერთი რამ. როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, აფხაზეთის კათალიკოსი და ქართლის კათალიკოსი (პატრიარქი), საზოგადოდ, სამეფო კარზე იმყოფებოდნენ (როგორც მთავრობის წევრები) – „კათალიკოსთა ორთავეში“ – აღნიშნული კათალიკოსები იგულისხმებიან).

მწარე ბედი ერგო დავით ლაშას ძეს. იგი მამამისმა გარდაცვალებისას თავის დას, რუსუდანს, ჩააბარა. „აწ შეგვედრებ წინაშე ღმერთისა, რათა მეფე ჰყოთ იგი შემდგომად ჩემსა. ხოლო დასა ჩემსა რუსუდანს ვამცნებ წინაშე ღმერთისა, რათა აღზარდოს შვილი ჩემი დავით, ხოლო რაჟამს ეძლოს მეფობა და მხედრობა, რომელ დავით მეფე ყოს და იგი დაადგინეთ მეფედ“.⁵⁶

ლაშას შემდეგ დიდებულებმა რუსუდანი გაამეფეს. რუსუდანი კანონიერი მეფე გახდა.

რუსუდანმაც ინება, რომ თავისი ძე დავითი გაემეფებინა, ხოლო ლაშა-გიორგის ძე დავითი მოეშორებინა. ის გააგზავნა თავის ქალიშვილთან, რომელიც მეუღლე იყო მცირე აზიის ერთ-ერთი მთავრისა – „საბერძნეთის სულთანისა“.

შემდგომი მოქმედება რუსუდანისა ძალზე აღაშფოთებს მემატიანესა და ჩანს, იმ დროის საზოგადოებასაც. „რამეთუ ამათ ჟამთა დაივიწყა შიში ღმრთისა და ანდერძი ძმისა და ფიცი იგი“⁵⁷ რუსუდანმა შეუთვალა თავის ქალიშვილს და სიძეს, რომ მოეკლათ ჭაბუკი დავითი. მათ ეს არ ინებეს. კვლავ შეუთვალა, მაინც არ ისმინეს, მესამედაც შეუთვალა, მაგრამ უშედეგოდ. ამით განცვიფრებულმა და გულისწყრომით აღვსებულმა შვილის დედობრივი სიყვარულიც დაივიწყა და მისწერა თავის სიძეს ცილისწამებით სავსე წერილი, თითქოსდა მისი ქალი, ცოლი სულთანისა ჰყვარობდა ლაშას ძეს. სულთანმა დაიჯერა, რუსუდანის ასული სასტიკად აწამა, სიკვდილითაც დაემუქრა, თუკი ქრისტიანობას არ უარყოფდა. ქალმაც უარყო ჭეშმარიტი სჯული.

ყრმა დავითი შეიპყრეს, აწამეს, შემდეგ მენავეებს ჩააბარეს, რათა მათ ზღვაში გადაეგდოთ. შუა ზღვაში გადაგდების წინ დავითი შეევედრა მენავეებს, რათა ლოცვის ნება მიეცათ, უბიდან ამოიღო ხატი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა, რომელიც მუდამ თან ჰქონდა და მას სასოებდა. ის დაიდო პირზე, მწარე ცრემლები გადმოუშვა და თავისი სული შეჰვედრა ღვთისმშობელს: „შეივედრე სული ჩემი, რამეთუ შენ ხარ ნუგეშისმცემელი ჩემი სიოზლისა, სამარის და მიწაში დაფლობის ღირსიც კი არავინ გამხადა, არამედ თევზთა შესაჭმელად, ჩემი საფლავიც კი არავის ეცოდინება, მაგრამ შენს მოწყალეებაზე მინდობილი ვითხოვ ამ ბოლო ვედრებისას, მიხსენი ამ საშინელი სატანჯველისაგან“. მენავეებმა გახადეს მას სამოსელი, ხატიც გამოართვეს, ღმობიერად შეევედრა მათ, რათა მიეცათ მისთვის ყოვლადწმიდის ხატი, რომ თან ჰქონოდა. შეისმინეს მისი, მისცეს ხატი და ჩამოჰკიდეს ყელზე. წყალში ჩაგდების წინ ერთმა მენავემ ღვთის განგებით და ღვთისმშობლის ვედრებით მცირე ფიცარი მისცა ხელში და ასევე ჩააგდეს ზღვაში. დავითი მოეხვია ფიცარს, დაუბერა ქარმა ძლიერმა, წაიღო ყრმა ზღვაში და მალე ხმელეთისაკენ გამოაგდო. ხმელეთთან ახლოს მყოფი დაინახა ერთმა ვაჭარმა და გამოაყვანინა, შემოსა და ნუგეში სცა. დავითს მოართვეს საჭმელი და ცოტა მოღონიერდა, შიმშილით და წყურვილით შეწუხებული. ვაჭარმა შეიტყო მისი ამბავი, წაიყვანა სახლში და საყვარელი შვილივით პატივს სცემდა, დავითი იყო ვაჭართან 6 თვე. გამჟღავნდა ეს საქმე. სულთანმა კვლავ შეიპყრო დავითი, ჩააგდო ერთ მშრალ ჭაში. აქვე იყვნენ ჩაყრილი შხამიანი გველებიც. ჭაზე იდო ლოდი, რის გამოც ბნელოდა. დავითს თან ჰქონდა აღნიშნული ხატი, რითაც დაცულ იქნა, როგორც დანიელი ლომის პირისაგან. საქართველოდან დავითს თან ახლდა ვინმე სოსანი. მან გათხარა მცირე ხვრელი ჭაზე დაფარებული ლოდის ქვეშ და აქედან აწვდიდა პურს, როცა ითხოვდა, წყალსაც მცირე გუდით აწვდიდა ხოლმე, ასევე აწვდიდა საზრდელს 5 წლის განმავლობაში. დავითს დაწოლისას გველები ზედ ეხვეოდნენ, მაგრამ არას ერჩოდნენ. ერთხელ ძილში გადაბრუნებისას გველს

დაწვა, გველმა მხარზე სასტიკად უკბინა. დაიჭირეს ეს გველი სხვა გველებმა და შეჭამეს, ხოლო ნაკბენი ადგილი დავითს ენით აულოკეს და განკურნეს.

მალე საქართველო უმეფოდ დარჩა, რადგანაც დავით რუსუდანის ძე მონღოლეთში იყო გაგზავნილი დასამტკიცებლად და მისი ამბავი წლების მანძილზე აღარავის სმენოდა. ამიტომაც შეიკრიბნენ ქართველი დიდებულნი, რათა დავით ლაშას ძე მოეძებნათ. მათ სმენოდათ, რომ ის ცოცხალი იყო, პატიმრად მყოფი ჭაში იმყოფებოდა გველებთან.

მონღოლებმა ნება დართეს, რათა მოეძებნათ უფლისწული. სულთანს აღარ ეგონა ის ცოცხალი, რადგანაც უკვე შვიდი წელი გასულიყო. გამოიყვანეს დავითი, ოდნავდა ედგა სული, გაყინული და უძრავი უფრო მკვდარს ჰგავდა. სახის ფერი გაყვითლებოდა, თმები ბარძაყამდე გაზრდოდა.

სულთანს შეებრაღა, გააბანინა, პატივი სცა და გამოუშვა. საქართველოში ადგილობრივმა მონღოლებმა მეფობა ვერ დაუმტკიცეს და მონღოლეთში გაგზავნეს დასამტკიცებლად.

II. ალავერდის წმიდა გიორგის ხატის სასწაული

ბათო ყაენმა დიდი პატივით გამოგზავნა მეფედ დამტკიცებული ულუ-დავითი საქართველოში, სადაც მას შეეგებნენ ქართველი დიდებულები თორღვა ერისთავის გარდა, რომელსაც ორგულობის გამოჩენის გამო ეშინოდა სიკვდილით დასჯისა. მეფემ თორღვასთან გააგზავნა ხორნაბუჯელი, რათა მას მინდობოდა მტკიცე ფიცით. თორღვამ თქვა: „წავიდეთ ალავერდს, წმიდა გიორგის წინაშე შემომფიცე და იქ მიმინდე“. წავიდნენ ორივენი. თორღვა გამოება ალავერდის მთავარმოწამის მოჭედილი ხატის ტანსაცმლის ბოლოს. მოვიდა ხორნაბუჯელიც. იქ შეჰფიცა და გამოხსნა ნასკვისაგან. ამ დროს თორღვამ თქვა: „რასაც მე გამიკეთებ, ამ წმიდა გიორგიმ გიყოს შენ, რამეთუ მართოკაცი ვარ, ჩემი სიკვდილით ჩემი მამული უმკვიდროდ დარჩება და ასევე უმკვიდროდ აქციოს წმიდა მთავარმოწამემ შენი სახლი, თუ ფიცი გატეხო“. წამოიყვანა ხორნაბუჯელმა, მაგრამ თბილისთან გატეხა ფიცი, მეფის უცნობელად დედოფალმა მოაკვლევინა თორღვა.

ხოლო თუ როგორ გაეცა პასუხი ხორნაბუჯელს ალავერდის მთავარმოწამის მიერ აღთქმის და ფიცის გატეხვისათვის, იხილეთ: ჰყავდა შვილი ხორნაბუჯელს, სახელად შალვა, სიკეთე-აღმატებული. ამ შალვასაც ჰყავდა შვილები. მაშინვე დაიხოცნენ, დარჩა შალვა, რომელიც შემდეგ თათრებმა მოკლეს და უმემკვიდრო გახდა მათი სახლი. ასეთი პასუხი მიაგო ალავერდის მთავარმოწამემ.⁵⁸

III. მეტეხის ღვთისმშობლის ხატის სასწაული

დავით ლაშას ძეს აჯანყების შემდეგ ურდოში მისვლისას სიკვდილს ელოდა. მხურვალედ ევედრებოდა ღმერთს და ყოვლადწმიდა მეტეხის ღვთისმშობელს, რომელზედაც მინდობილი იყო.⁵⁹ და იგი მშვიდობით დაბრუნდა საქართველოში.

IV. დმანისის ღვთისმშობლის ხატის სასწაული

მეფე დავითის სიბაზე წასვლის წინ მუცლის ტკივილით (ტიფით) დაავადდა პირმო მეფისა გიორგი, რომელიც სავსე იყო სიკეთე-აღმატებულებით. ისე გაძლიერდა ავადმყოფობა, რომ ის თითქმის მკვდარს დაემსგავსა, იდო უძრავად და სულს ლაფავდა. ამ მწუხარებისა და უღონობისას გაახსენდა მეფეს დმანისის ღვთისმშობელი და წავიდა მის წინაშე. ყველანი ფეხშიშველი მიდიოდნენ, მხურვალე ცრემლით ევედრებოდნენ მას, შეისმინა მათი ვედრება უწმიდესმა ღვთისმშობელმა, პირზე შეხებისას გაახილა თვალები და, როგორც ჯანმრთელი, წამოჯდა. იხილა ეს მეფემ და საქართველოს ყველა მკვიდრმა და ყველანი ადიდებდნენ ღმერთს.

V. მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის სასწაული

კვლავ გაემგზავრა მეფე სიბაზე და იქ ყოფნისას დასნეულდა მუცლის ტკივილით (ტიფით). ვერ განკურნეს მკურნალებმა და საწოლით წამოიღეს. როცა მიუახლოვდა მარტყოფს, მივიდა ხელთუქმნელ ხატთან, რომელიც თავად გამოსახა ტილოზე თიხის (კეცის) ხატისაგან, ბრძანა შემოსვენება ხატის, ევედრა ცრემლით და განიკურნა, როგორც საწოლზე მდებარე ავადმყოფი უფლის მიერ. გამოჯანმრთელებული მივიდა სამეფო პალატებში. ასე ცხოვრობდა, მაგრამ სიბერის ჟამს იწება მოშლა საეპისკოპოსო საყდრებისა (კათედრებისა), რომელნიც არსებობდნენ სანატრელ მეფეთა მიერ მინიჭებული სოფლებით. ამათ განსცემდა, ასევე ეპყრობოდა მონასტრებსაც.⁶⁰ ამიტომაც სიბაზე კვლავ დასნეულებულ მეფეს მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის მიერ აღარ მიენიჭა შველა.⁶¹

VI. წმიდა შალვა ახალციხელი

მემატიანე წერს, რომ ჯალალედინთან ომისას ტყვედ ჩავარდნილი შალვა ახალციხელი იცნეს ნახჭევნელებმა და ადარბადაგანელებმა. იგი ჯალალედინმა არ მოკლა, არამედ თავისთან დაიტოვა დიდი პატივით, უბოძა ადარბადაგანის ქალაქები და თავის თავადთა მსგავსად ეპყრობოდა. ერთი წლის შემდეგ მოსთხოვეს სჯულის დატოვება, ქრისტიანობის უარყოფა. შეჰპირდნენ დიდ პატივსა და სიმდიდრეს. შალვამ არ ირჩია ამ წუთისოფლის პატივი და არ

უარყო სახელი ქრისტესი. სულთანი კვლავ პირფერობით ეპყრობოდა, ქრისტეს უარყოფის შესახებ ესაუბრებოდა, მრავალფერი სატანჯველით აშინებდა, მაგრამ ის მტკიცედ იყო სარწმუნოებაზე.⁶²

„განარისხა უკუე მძლავრი კადნიერებისაგან ქრისტეს მხედარისამან და განაკვირვა უშიშრად მიგებებამან მისგან და სირცხვილად ჰრაცხდა თვისის მეფობისად ესე გვარს კადნიერებას, ვინაიცა ბრძანა განშიშვლებად პატივისაგან შალვა სამოსელთაგანცა და გვემად უწყალად“.

მრავალი ტანჯვის შემდეგ სასტიკი სიკვდილით მოკლეს შალვა. იგი მოწამეობის გვირგვინით შემკული აღვიდა ქრისტეს წინაშე.⁶³

VII. სიონის წმიდა ხატების სასწაული

არანაკლები თავდადება ქრისტესათვის აჩვენეს ქართველებმა თბილისის აღებისას. აქ წმიდა მოწამის გვირგვინით შეიმკო 100000 თბილისელი. ჯალალედინის ლაშქარი გარს შემოადგა თბილისს. ქართველთა სპა გავიდა ქალაქიდან, შეებრძოლა მტერს, ბრწყინვალე გამარჯვება აჩვენეს ქართველებმა. იმ ღამეს თბილისელმა სპარსელებმა ღალატით კარი გაუღეს მტერს. „იყვნეს უკუე ქალაქსა შინა ტფილისს კაცნი მკვიდრნი ნათესავით სპარსნი, თუ უკუე ჩემებით ქრისტე ქმნილნი“, – წერს ანტონ კათალიკოსი.⁶⁴ ამ, ვითომდა ქრისტიანებს, „განმის“ კარი გაუღიათ მტრისათვის. შეიქმნა ქალაქში ომი. ღალატით მოკლა ერთმა სპარსელმა მემნა ბოცოს ძე. ქალაქის მცველნი ისნის ციხეში შევიდნენ. მტერმა მძვინვარედ დაიწყო ქალაქელთა მოსპობა, დედებს ძუძუდან გლეჯდნენ ჩვილებს, აიტაცებდნენ და დედის წინ ქვაზე ანარცხებდნენ ისე, რომ ბავშვებს თვალები სცვიოდათ, ზოგი ტვინს ანთხევდა, შემდეგ დედებსაც ხოცავდნენ. მოხუცებს ფოლორცებში (ქუჩაში) ცხენებით თელავდნენ, ჭაბუკებს ხოცავდნენ, სისხლის მდინარენი დიოდა. ყვირილით, ძახილით, საზარელი ვაების ხმით იბრძოდა ქალაქი, ხალხის უმრავლესობა, როგორც ცხვრები, ერთად შეიკრიბა. უყურებდნენ საყვარელ შვილებს, ძმებს, მამებს და ქმრებს, უპატრონოდ ქუჩაში დაყრილთ. ეკლესიები შეურაცხყოფილ იქნა, პატიოსანი მღვდლები ეკლესიებში, ხატებსა და ჯვრებთან ერთად შეიმუსრნენ, დაიხოცნენ. ესეც არ იკმარა სულთანმა, თუმცა კი ქრისტიანი მკვდრებით იყო სავსე ქუჩები, ხრამები და ბორცვები. მოიფიქრა სხვა სიბოროტეც, რომლის ხსენებაც კი სამარცხვინოდ მიაჩნია მემატანეს.⁶⁵ იკადრა და სიონის გუმბათი მოახსნევინა, ზედ ააშენებინა ბილწი დასაჯდომელი და გრძელი ასასვლელი ხიდიც გაადებინა. ესეც ინება, რომ სიონის ხატი უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და ღვთისმშობლისა მოაყვანინა და ხიდის შესასვლელთან დაადებინა პირაღმა. ამის შემდეგ ბრძანა შეპყრობილი ქრისტიანების, ქალებისა და კაცების მოყვანა, აძალებდნენ დაეთოგუნათ პატიოსანი ხატები და დაეტოვებინათ რჯული, ხოლო თუ ასე არ მოიქცეოდნენ, თავებს აჭრიდნენ. მრავალმა მათგანმა ბრწყინვალე თავდადება გამოიჩინა, არ შეურაცხყვეს წმიდა ხატები და არ დაუტევეს რჯული. უამრავმა ქალმა და კაცმა აჩვენა ახოვანება (სიმლიერე) სულისა და მიიღეს გვირგვინი წამებისა.

საფიქრებელია, ასიათასს მიაღწია დახოცილთა რიცხვმა.⁶⁶ ქრისტესათვის, სარწმუნოებისათვის ეს თავდადება ასე შეაფასეს მემატთანებმა: „აქა ბრწყინვალე ძლევა აჩვენეს ქართველთა და წამების დიდებითა იდიდნეს“, ე.ი. მართალია, ლაშქარი მტერმა დაამარცხა, ქალაქი აიღო, მოსახლეობა სასტიკი ტანჯვით გაანადგურა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, კი არ დამარცხდნენ, არამედ „ბრწყინვალე ძლევა“, ე.ი. ბრწყინვალე გამარჯვება „აჩვენეს ქართველთაო“, წერს მემატანე. ომში დამარცხებულ ქართველებს მტრებზე გაუმარჯვიათ იმით, რომ „მრავალი წამების დიდებით იდიდეს“. თავის მხრივ, არც უფალმა მიატოვა თავისი სამწყსო, ქართველი ერი და ეხმარებოდა გასაჭირში.

VIII. ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის დიდი გამოცხადება

აი, როგორ აღწერს მემატანე ღვთისმშობლის მფარველობას. ცნობილია, რომ ალმუთის ციხის აღება მონღოლებს გაუჭირდათ და შვიდ წელს აბრძოლებდნენ იქ ქართველთა ლაშქარს. ალმუთის მეპატრონე მულიდები ცნობილნი იყვნენ, როგორც კაცის მიპარვით მკვლელნი. ერთხელაც, ერთმა მულიდმა მონღოლთა ნოინი ჩაღატა მოკლა. მონღოლებმა მისი მოკვლა ქართველებს დააბრალეს და მათკენ დაიძრნენ. ქართველმა წარჩინებულებმა შეიბრალეს ქართველი მოლაშქრენი. ამიტომაც არ შეებრძოლნენ მონღოლებს, „თუ არ შევებრძოლებით, მარტო ჩვენ, წარჩინებულებს დაგვხოცავენ და ქართველების უმრავლესობა ამით გადარჩება, ხოლო თუ შევებრძოლებით, ყველას ამოგვხოცავენო, „გარნა შევრდომა ღმრთისა ჯერ არს, რამეთუ არავინ არს მხსნელი ჩვენი, თვინიერ იესო ქრისტე ძე ღმრთისა და ყოვლადწმიდა მშობელი მისი, მარადის ქალწული მარიამ, რომელი მარადის მცველი არს მოსავთა მისა მისისათა და უმეტეს ჩვენ ქრისტიანეთა“.⁶⁷ ქართველებმა უკლებლივ სამ-სამ-ჯერ მოიდრიკეს მუხლი და ღვთისმშობელს შეევედრნენ ლოცვით: „მოწყალებისა კარი განგვიღე კურთხეულო ღმრთისმშობელო, რათა რომელნი ესე შენ გესავთ, არა დავეცნეთ, არამედ განვერნეთ წინააღმდგომთა მტერთაგან, რამეთუ შენ ხარ ცხოვრება ნათესავისა ქრისტიანეთასა“.

ამ ლოცვის დასრულებისას, როცა მოახლოებული იყვნენ ბარბაროსები ქართველთა უწყალოდ მოსასპობად, მაშინ გამოვიდა კაცი ლერწმოვანებიდან, ეჭირა ამოწვდილი ლახვარი, სისხლით შეღებილი. ლახვარი ზევით აღმართა და ხმამაღლა დაიყვირა: „მან ქუშტემ ჩაღატა“ – მე მოვკალ ჩაღატაო. თათრები გაეკიდნენ დასაჭერად. მან ლერწმოვანში შეასწრო და დაიმალა. მალე ცეცხლმოკიდებული ლერწმოვანიდან მულიდი გამოიყვანეს. ჰკითხეს, თუ როგორ მოკლა ჩაღატა, რაზეც უპასუხა: „მე ვარ მულიდთა შორის საჩინო, მულიდთა თავადების დავალებით მოვკალ და დავიმაღლე“. ისინი შეეკითხნენ: „რა იყო მიზეზი სამალავიდან შენი გამოსვლისა და ხმამაღლა ყვირილისა, რომ შენ მოკალ ნოინი?“ მან უპასუხა: „ხშირ ლერწმოვანში დავიმაღლე, მყის მოვიდა ვიღაც სიტურფით აღმატებული დედაკაცი და მითხრა: „ეს რა ჰქმენ, კაცო? მოკალ კაცი და დაიმაღლე, ახლა მრავალ სულს მოკლავენ შენი მიზეზით და

ისინი უდანაშაულოდ ამოწყდებიან“ და მე ვუთხარ: „რა ვქნა, დედოფალო?“ მან მითხრა: „ადექ და გამომყევი, მიდი და თქვი, რომ შენ მოკალი ის კაცი და გადაარჩინე ურიცხვი სული სიკვდილს“, ხოლო მე სწრაფად ავდექი და გავყევი, მომიყვანა თქვენ წინ, როგორც კი დავიძახე და დამინახეთ, მაშინვე გაუჩინარდა და არ ვიცი, საიდან იყო მოსული“.

„ესრეთ იხსნა ერი თვისი ყოვლადწმიდამან ღმრთისმშობელმან... იქმნა მსწრაფლი და ანასდათი ხსნა ქრისტიანეთა ყოვლადწმიდისა ღმრთისმშობელისა მიერ. გარნა ვინმე შეუძლოს დიდებისმეტყველებისა მიერ სამადლობელი შესხმა საკვირველებისა ამისათვის“. უფალი მუდამ იცავდა ქართველებს ქრისტეს მტერთან ბრძოლისას, მაგრამ თვით ქართველებში გამრავლდა ცოდვები, საეკლესიო ქონების – საეპისკოპოსოებისა და მონასტერთა ხელყოფაც იკადრეს, ამიტომაც სასჯელი მიიღეს.

IX. აწყურის ხელთუქმნელი ხატის ძალა

„მთავართა იწყეს ხელის შეხებად საყდართა და მონასტერთა და იწყეს მიტაცებად სოფელთა და აგარაკთა, უმეტეს მესხთა საყდარსა ზედა დიდებულსა აწყურისასა. და ღა თუ ამათ უწესობათა დიდად ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოსი და ნიკოლოზ მაწყვერელი ჯუანშერის ძე, გარნა არავინ ყურად იღებდა სიტყვათა მათსა“.⁶⁸

ვნების კვირის ოთხშაბათს მძაფრად შეიძრა ქვეყანა, იძროდა თითქმის ყოველდღე. კვირას, აღდგომის დღეს, როცა ყველანი ელოდნენ სიხარულს, საფუძვლითურთ შეიძრა ქვეყანა, საყდრები და მონასტრები, ეკლესიები, ციხეები, სახლები, ნაგებობანი მოოხრდნენ, მაღალი მთები და ბორცვები ჩამოიგონენ, კლდეები მტვრის სახედ დაიშალნენ, მიწა გაიპო და კუპრივით შავმა წყალმა ამოხეთქა. აწყურის საყდარი დაიქცა, გუმბათი ჩამოვარდა და, როგორც ქუდი, ისე ზედ დაეხურა აწყურის ყოვლადწმიდა ხატს, რომელიც, ლიტანიობის დროს შესვენებული, შუა საყდარში ესვენა. ხატი უვნებლად გადარჩა თავისივე ძალის გამო. მიწისძვრამ მთელ საქართველოში უამრავი სული გაწყვიტა, დაუქცეველი აღარაფერი გადარჩა.⁶⁹

X. ღვთისმშობლის გაფრთხილება

მეფე დიმიტრიმ სამი ცოლი მოიყვანა მსგავსად მონღოლი წარმართებისა: „ურიცხვთა კეთილთა მიერ აღვსებული მცირედ სიბოროტედ მიდრკა, რომლისათვისცა ნიკოლოზ კათალიკოსი განრისხებული უთქმიდავე და ამხილებდა მრავლად და ვერ არწმუნა. ამისთვის დაუტევა კათალიკოსობა“.⁷⁰ ამის შემდეგ ღვთისმშობლის გამოცხადებით მივიდა ბასილ მონაზონი, ამხელდა მეფის უწესო ქორწინებას, მაგრამ უშედეგოდ. მაშინ მან უთხრა, რომ ყოვლადწმიდა

ღვთისმშობლის მიერ ვარ წარმოვლინებული, თუ არ განეყენები უწესო ქორწინებისაგან და არ შეისმენ ჩემს სიტყვებს, მოკვდები მძლავრთა მიერ, ჩამოგერთმევა მეფობა და სიმდიდრე, შენი შვილები განიბნევიან, სხვას მიეცემა მეფობა შენი. მართლაც, მეფე დიმიტრიმ თავი დადო თავისი ერისათვის და ის მოკლეს. წინასწარმეტყველება სრულად აღსრულდა. დიმიტრი მეფის დამსჯელი არღუნი რამდენიმე წლის შემდეგ ავადმყოფობით დაუძლურებული დაახრჩვეს იმავე დღესა (12 მარტს) და საათზე, როდესაც მოკლეს მეფე დიმიტრი.

XI. წმიდა სახარების გავრცელება

ასეთ სასტიკ დროს ქართველი სამღვდლოება არათუ საქართველოში იცავდა ქრისტიანობას, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც კი ავრცელებდა. ქართველი მისიონერები კავკასიის მთიანეთში – დაღესტანში ქადაგებდნენ წმიდა სახარებას. ასეთი იყო პიმენ სალოსი, რომელიც „გარესჯით წარმოვიდა და დაემკვიდრა ბელაქანს, ქვაბსა რასმე, რომელმან ნათესავი ლეკთა წარმართობისაგან მოაქცივნა, რომელნი ჰგიან სარწმუნობასა ქრისტესა. ამას თანა ბრწყინვიდა დიდიცა იგი მოღვაწე ანტონი ნაოხრებელის ძე, ნათესავით მესხი“.⁷¹

XII. ვარძიის ღვთისმშობლის სასწაული

დედა ღვთისა იცავდა თავის მონასტრებს. როცა მტერი ვარძიის ღვთისმშობლის მონასტრის ასაოხრებლად და მისი სიმდიდრის მისატაცებლად გამოემართა, „მეხდატეხილ იქმნა და განგალა მეხმან სრულიად და დაიწვა ძვალითურთ, ესრეთ საკვირველებითა დაიცვა სამყოფი თვისი ვარძიისა ღმრთისმშობელმან“.⁷²

XIII. ღვთის წყალობა

სამცხის მთავრის, ბექას ოჯახი დიდად ღვთისმომშიში იყო, დიდ პატივს სცემდა სამღვდლოებას, ეპისკოპოსებს, მონაზვნებს, მისი სახლი ავსებული იყო ხუცებითა და მონაზვნებით: „ამას თანა აქვნდა შეწყნარებულობა ობოლქვრივთა და დავრდომილთა. ხოლო სახლსა მისსა არ დააკლდებოდა სამ-სამი ლოცვა. ამისთვისცა წარუმართა ღმერთმან დღენი ცხოვრებისა მისისანი, მტერთა ძლევასა, მშვიდობასა და დაწყნარებასა მიიცვალა“.⁷³

ერთხელ, მესხეთში თურქების შემოჭრისას, ბექამ შეკრიბა სამცხისა და შავშეთ-კლარჯეთის წარჩინებულები და მიმართა მათ სიტყვით: „ისმინეთ, მთავარნო საქართველოსანო, ძმანო და თანამონათესავენო ჩემნო, სიტყვა ჩემი! დიდმან და სახელოვანმან მეფემან დავით დასცა და დაამხო ძლიერება თურქთა ნათესავისა და აოტნა სამეფოსაგან მისისა, მიერ ჟამითგან აქამომდე

არღარა ჩენილ არიან თურქნი. აწ ცოდვათა ჩვენთათვის კვალად აღიმძრნეს მძვინვარედ და მოაოხრეს ტაო და ურიცხვი სული ტყვე ყვეს და მოსწყვიდეს პირითა მახვილისათა, ეკლესიანი დასცეს და სიწმიდენი შეაგინეს და კვალად გამზადებულ არიან ბოროტის ყოფად ქრისტიანეთა და მოოხრებად, ვინათგან მეფე შემცირებულ არს მძლავრებისაგან თათართასა და კვალად პირნი და თავნი საქართველოსანი განდგომილან და არავინ არს წინააღმდეგომ თურქთა. აწ ისმინეთ ჩემი, ტომნო და ერთ-ნებანო! შევკრბეთ ყოვლითა ძალითა ჩვენითა და მივმართოთ თურქთა და არა მივსცნეთ თავნი და შვილნი ჩვენნი⁷⁴ (ვაი, რომ სულ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ მესხეთის ქართველობა თავად გათათრდა და XX საუკუნეში მათმა შთამომავლობამ „თურქებადაც“ კი გამოაცხადეს თავიანთი თავი).

ბექას მოწოდება – „დავდვით თავი ჩვენი სჯულისა შეუგინებლობისათვის და ძმათა ჩვენთათვის, უეჭველად ღმერთი მოგვანიჭებს ცხოვრებასა“, – აიტაცა შემოჭრილ თურქთა სისასტიკით აღშფოთებულმა ქართველობამ. ღმერთმა მათ გაამარჯვებინა მრავალგზის. ერთ-ერთი შებრძოლებისას სარგისმა 500 მესხი მეომრით 30000 თურქი სასტიკად დაამარცხა, 513 მოლაშქრე დაუხოცა: „მოხედნა ღმერთმან წყალობით მოსავთა ჯვარისათა, რამეთუ განსაკვირვებელ არს სმენად, რომელ ეგოდენსა წყობასა შინა არა მოიკლა ბექას ლაშქარში ხუთთა კაცთა კიდე“.⁷⁵

ბექა იყო მონასტერთა და ეკლესიათა მშენებელი, მონაზონთა და მოწესეთა პატივისმცემელი, არ დააკლდებოდა ხოლმე ცისკრის, სამხრისა და მწუხრის ლოცვას, არც ლაშქარი დააკლდებოდა ამ ლოცვებს. „ამისათვის უმარჯვებდა ღმერთი“.⁷⁶

XIV. თავდადება ქრისტესათვის

ქართველები ერთსულოვან მზადყოფნას იჩენდნენ ქრისტიანობის მტერთა წინააღმდეგ. მზად იყვნენ თავის შესაწირავად სარწმუნოებისათვის. ამის მაგალითია მეფე ვახტანგის სიტყვა, რომლითაც მან მიმართა ქართველობას ქრისტიანობის მოძულე მტრის შესახებ: „კაცნო, ძმანო და ერთ-რჯულნო და ქრისტეს ღმრთისა ჭეშმარიტად აღმსარებელნო! უწყით სჯული მამათა მიერ, და გასმიეს ქადაგება წმიდათა მოციქულთა, და უწყით ღვაწლნი და ახოვნებანი მოწამეთანი და გიხილვან თვალითა თქვენითა ტამარსა შინა მათსა ურიცხვნი სასწაულნი და გასმიეს სახარებასა შინა უტყუელისა პირისა, ვითარმედ: „რომელმან აღმიაროს მე წინაშე კაცთა, მეცა აღვიარო იგი წინაშე მამისა ჩემის ზეცათასა“ და კვალად: „მოვედით ჩემდა ყოველნი მამურალნი და ტვირთმძიმენი და მე განგისვენო თქვენ“, და აწ ნუ შესძრწუნდებით და წარვიდეთ ყაენის წინაშე, და დავდვით სული ჩვენი მისთვის, რომელმან დადვა სული თვისი ჩვენთვის. პირველად ჩვენ მივსცნეთ თავნი ჩვენნი სიკვდილად, მერე იყავნ ნება ღმრთისა და მან დაიცვას სამწყსო თვისი“.⁷⁷

ლიტერატურა თავი XI

1. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 163; 2. იქვე, გვ. 181; 3. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, 1982 წ., გვ. 17; 4. იქვე, გვ. 17; 5. იქვე, გვ. 19; 6. იქვე, გვ. 20; 7. იქვე, გვ. 21; 8. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 191; 9. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 549; 10. იქვე, გვ. 550; 11. იქვე, გვ. 550; 12. იქვე, გვ. 573; 13. იქვე, გვ. 600; 14. იქვე, გვ. 601; 15. იქვე, გვ. 602; 16. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 243; 17. იქვე, გვ. 62; 18. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 553; 19. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 208; 20. იქვე, გვ. 215; 21. იქვე, გვ. 304; 22. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 599; 23. იქვე, გვ. 583; 24. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 251; 25. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 577; 26. იქვე, გვ. 584; 27. იქვე, გვ. 585; 28. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 320; 29. იქვე, გვ. 321; 30. იქვე, გვ. 288; 31. იქვე, გვ. 290; 32. იქვე, გვ. 291; 33. იქვე, გვ. 272; 34. იქვე, გვ. 196; 35. იქვე, გვ. 198; 36. იქვე, გვ. 209; 37. იქვე, გვ. 247; 38. იქვე, გვ. 248; 39. იქვე, გვ. 215; 40. იქვე, 217; 41. იქვე, გვ. 217; 42. იქვე, გვ. 217; 43. იქვე, გვ. 217; 44. იქვე, 215; 45. იქვე, გვ. 217; 46. იქვე, გვ. 263; 47. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 250; 48. იქვე, გვ. 218; 49. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 595; 50. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 154; 51. იქვე, 156; 52. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 154; 53. იქვე, 157; 54. იქვე, გვ. 156; 55. იქვე, გვ. 157; 56. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 167; 57. იქვე, გვ. 199; 58. იქვე, გვ. 231; 59. იქვე, 247; 60. იქვე, გვ. 256; 61. იქვე, 267; 62. იქვე, გვ. 171; 63. იქვე, გვ. 171; 64. საქართველოს სამოთხე, გვ. 549; 65. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 177; 66. იქვე, 178; 67. იქვე, გვ. 209; 68. იქვე, გვ. 277. 69. იქვე, 278; 70. იქვე, გვ. 282; 71. იქვე, გვ. 283; 72. იქვე, 301. 73. იქვე, გვ. 323; 74. იქვე, გვ. 312; 75. იქვე, გვ. 314; 76. იქვე, გვ. 315; 77. იქვე, გვ. 321.

თავი XII

ქართული ეკლესია XIV საუკუნეში

*„ეჰა, მამულო!
შენის ტრფობის ძალსა ღვთიურსა
რა დაუდგება?
კლდის სიმაგრეს აძლიე უძლოურსა...“*

ილია მართალი

ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XIV საუკუნეში

უფალმა მოწყალების თვალთ მოხედა საქართველოს, მოუვლინა მეფე გიორგი V ბრწყინვალე, რომელმაც უცხო თესლისაგან იხსნა თავისი ქვეყანა. საქართველო გათავისუფლდა, გაერთიანდა. თათრებისა და ოსების გაძევების შემდეგ აღდგა წესრიგი და შინაგანი მშვიდობიანობა. საქართველოს საკანონმდებლო კრებამ მთიანეთს სამართლის წიგნი „მეგლის დადება“ შეუდგინა. სახელმწიფო წესწყობილება განმტკიცდა, ეკონომიკა მოღონიერდა. მოიჭრა ახალი ქართული ფული „გიორგაული თეთრი“. სწორედ ყოველივე ამის შემდეგ შეძლო ქართველმა ერმა გამკლავებოდა სასტიკ და ბოროტ მტერს, თემურ ლენგს. გიორგი V-ის შემდეგ ერთიანი და მტკიცე საქართველო შედარებით მშვიდობით ცხოვრობდა 40-ოდე წელი. საუკუნის ბოლოს შემოსეულ მტერს ქართველმა ხალხმა სამამულო ომი გამოუცხადა, რომელიც მცირე შესვენებებით 17 წელი გაგრძელდა. ეს იყო სარწმუნოებრივი ომიც. მტერს ქრისტიანობის აღმოფხვრა ეწადა, მაგრამ საბოლოოდ მან სცნო ქრისტიანული ქართული სახელმწიფო, იძულებული გახდა, შერიგებოდა მის არსებობას. ეს იყო ქართველი ხალხის დიდი გამარჯვება, თუმცა კი საქართველო დიდად დაზარალდა.

მეფე გიორგი ბრწყინვალე

ბატონიშვილი ვახუშტი წერს: „დაჯდა მეფედ გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა თავდადებულისა, და დაიწყო მთიებმან აღმობრწყინვებად. ხოლო მე ენასა ვერ ძალ - მიცს საკვირველებათა და საშინელებათა თქმად, თუ რაოდენ შუენიერად და გონიერად განაგებდა...“.¹

გიორგი ბრწყინვალემ (1314-1346), სრულიად საქართველოს მეფემ, დასავლეთი, სამხრეთი (მესხეთი) და აღმოსავლეთი საქართველო შეკრიბა თავისი სკიპტრის ქვეშ. „ამან ბრწყინვალემან გიორგი დაიპყრა საქართველონი: სომხითი, ჰერ-კახნი, ქართლი, მესხნი, ტაო, შავშ-კლარჯინი და ვიდრე სპერადმდე და ზღვამდე“.²

ჟამთააღმწერლის თქმით, გიორგი ბრწყინვალე „განდიდნა უმეტეს შემდგომთა მეფეთა, რამეთუ მარტო იყო ძე დედისა, მარტო შვა დედამან, ვითარცა მარგალიტისთვის თქმულ არს მარტოება უმჯობესისათვის, ეგრეთვე გიორგი იპოვა უმჯობესი ყოველთა კაცთა მის ჟამისათა, არა ოდენ ხელმწიფეთა, არამედ ყოველთა კაცთა“.

პირველ რიგში, მეფემ მესხეთი (სამცხე-კლარჯეთი) შემოიმტკიცა (მონღოლთა თანხმობით), თუმცა კი თავის სახელმწიფოში არ შეეძლო დიდებულებისა და ერისთავების შეცვლა („...დიდებულნი და ერისთავნი ვერ სცვალნა ჟამამდინ რიდითა ყეინისათა“).³ შემდეგ ქვეყნის საზღვრებიდან ოსები გააძევა, რომელთაც ადგილ-ადგილ დაბეზი და ციხეები ეჭირათ. „ამან მეფემან განსახნა ძლიერებითა თვისითა და წარუხვნა ციხენი და დაბნეზი. მერმე შევიდა და შემუსრნა კავკასია შინა მყოფნი, ურჩნი მოსრნა და დაიმორჩილნა და მოხარკე ჰყვნა ყოველნი იგინი და დაამშვიდა ქართლი ოვსთაგან, ვინათგან გზანი ყოველნი თვით დაიპყრნა“.⁴

ჩანს, ოსები მონღოლებისაგან ვეღარ ძლიერდებიან, როგორც წინა მეფეების დროს. მონღოლები გიორგი მეფისადმი კარგად იყვნენ განწყობილნი. მეფემ კავკასიის უღელტეხილებიც თვითონ დაიჭირა და კავკასიაში ყოველი მოწინააღმდეგენი შემუსრა. ამით მტერს ქართლში შემოსასვლელი გზები მოეჭრა და ქვეყანამ მოისვენა. ოსების ქართლიდან გაძევება იყო ნიშანი მონღოლთა ბატონობის შესუსტებისა. მალე თვით მონღოლ ხელისუფალთა შორის სასტიკი ომები დაიწყო, მათი სახელმწიფოს ერთობა მოისპო და ქვეყანა დაიშალა. ამით ისარგებლა მეფე გიორგიმ: „მაშინ იცა ჟამი ბრწყინვალე გიორგი მეფემანცა და განასხნა თათარნი საქართველოსაგან, რომელნიმე გონიერებითა, რომელნიმე ბრძოლითა და ძლიერებითა და მოსპნა ყოველნი საზღვართაგან თვისთა“.⁵

საქართველო მონღოლთა ბატონობისაგან განთავისუფლდა. ეს საქართველოს სახელმწიფოს სიძლიერეზეც მიუთითებს, რადგანაც სხვა ქვეყნები და ერები მონღოლებს ამის შემდეგაც დამონებული ჰყავდათ. ერისთავები, რომლებიც განდიდებულნი იყვნენ მონღოლთა მიერ (მეფის ხელისუფლების დამცრობის მიზნით და რომელთა შეცვლის ნებასაც მონღოლები არ იძლეოდნენ), გიორგი მეფემ შეკრიბა ვითომდა „სადარბაზოდ“ და დაახოცინა. ეს მოხდა

„ცივსა ზედა ჰერეთისასა“, ამის შემდეგ „დაადგინნა ყოველთა ადგილთა წარვლინებულნი ერისთავნი თვისნი მორჩილებისანი და დაიპყრნა ამით უმეტეს ყოველნი“.⁶

ამ გზით მეფემ შეძლო დაუბრკოლებლად ემართა სახელმწიფო თავის „ნებისაებრ“.

გამლიერებულმა მეფემ ინება აღედგინა საქართველო თავის ძველ საზღვრებში. როგორც ცნობილია, სასაზღვრო პუნქტებად ნიკოფსია და დარუბანდი ითვლებოდა. მეფემ ჯერ დარუბანდის მიმართულებით შემოიმატკიცა რანი. „ვერავინ წინააღუდგა და მუნიდამ შევიდა შირვანს და დაიმორჩილნა იგინიცა და მოხარკე ჰყვნა დარუბანდამდე ქურდის ლეკითურთ. შემდგომად მოიქცა ტფილისს განმლიერებული“.

შემდეგ მეფემ ინება დასავლეთ საქართველოს შემომტკიცება. ის ამის შესახებ მოეთათბირა იქაურ მოსახლეობას. „ეზრახა იმერთაო“, წერს მემატიანე. „...გარდავლო მთა ლიხისა სპითა და ამისი მხილველნი იმერნი ყოველნი მოერთოდნენ სიხარულითა. აღიხვნა ყოველნი ციხენი და ქალაქნი და სიმაგრენი იმერეთისანი ბრწყინვალემან მეფემან გიორგი“.⁷ ეს, ვახუშტის მიხედვით, მომხდარა 1330 წელს.

„ამისი მხილველნი დადიანი მამია და გურიელი და სვანთა ერისთავი და აფხაზეთისა შერვაშიძე მოერთნენ ნიჭითა დიდითა, და დაულოცეს მეფობა იმერეთისა და ყოვლისა გიორგიისა, მერმე შთავიდა ოდიშს, მუნიდამ აფხაზეთს, განაგნა მუნებურნი და დაიპყრა ციხენი თვისად... უკუმოიქცა, შემოვლო გურია, განაგნა მუნებურნი და მოვიდა სამცხეს... დასხნა ერისთავნი თვისნი კლარჯეთს, სპერს, კალმახს, არტანუჯს და სამცხეს. არტანისა და წუნდისა... განაგნა მუნებურნი, ვითარცა კეთილმან ხუროთმოძღვარმან ყოველნივე და წარმოვიდა და მოვიდა ტფილისს“.⁸ ეს მომხდარა 1334 წელს.

აღმოსავლეთისა და დასავლეთის საზღვრების შემომტკიცების შემდეგ მეფემ იზრუნა ჩრდილოეთის საზღვრების განმტკიცებისათვის: „რომლისათვისცა შემოკრიბნა სპანი, შემოვიდა და დაიმორჩილნა ყოველნი უმეტეს პირველისა კავკასსა შინა მყოფნი. ხოლო მუნიდან ჩამოვლო ცხრაზმასა ზედა, მოვიდა მუხრანს და ჩამოიყვანნა მუნ, რომელნი კავკასიასა შინა ქრისტიანენი იყვნენ თავნი მათნი და ხვეისბერნი. შემოვიდა ტფილისს და შემოიტანნა იგინიცა და განუჩინა მათ სამართალი და წესნი დაუსხნა წიგნით, რათა ჰყოფდნენ წაღმართ ეგრეთ“.⁹

ამის შემდეგ მან კიდევ უფრო მეტად დაიმორჩილა რანი, მოვაკანი, სომხეთი: „...და მარადის მოსცემდიან ხარკსა და არცაღა იყვნენ თათარნი საბრძანებლისა მისსა. ხოლო ვინაითგან დაიმორჩილნა და დაიმონნა ყოველი გიორგია ნებასა შინა თვისსა და კავკასიანცა მორჩილებასა მისსა იყვნენ ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე“.¹⁰

გიორგი ბრწყინვალეს უყურადღებოდ არც საეკლესიო საქმეები დაუტოვებია. ამ მიზნით მან შემოიკრიბა ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსები,

ეპისკოპოსები სრულიად საქართველოსი. მათ მიაღებინა შესაბამისი დადგენილებანი: „შემოკრიბნა კათალიკოზნი და ეპისკოპოზნი ივერიისანი და განაახლნეს წესნი და რიგნი საეკლესიონი და სამღვდელონი განმართნეს და დაადგინნეს მოწესენი წესსა ზედა თვისსა და უწესურნი განჰკვეთნეს“.¹¹

მეფე გიორგის „ბრწყინვალე“ იმიტომ ეწოდა, – წერს ვახუშტი, რომ იყო ჰაეროვნებით, მშვენიერებით და ახოვანებით უებრო, მოწყალე, უხვი, ობოლთა, ქვრივთა და დავრდომილთა შემწყნარებელი. გარდა ამისა, ივერია – საქართველო დაფანტული, სამთავროებად დაყოფილი, მეფემ თავისი სიბრძნე – გონიერებით, ძლიერებით კვლავ შეკრიბა, და მსგავსად აღმაშენებლისა, აღავსო და აღაშენა ქვეყანა, რჯული და სამოქალაქო წესები გააბრწყინა, დარბეული და მოოხრებული ეკლესიები აღაშენა, განაახლა და განანათლა. ხოლო რანი, შარვანი, მოვაკანი თავის მოხარკეებად აქცია, სძლია ყველას, სადაც უმჯობესი იყო ბრძოლითა და ძლიერებით, ხოლო სადაც სჯობდა სიბრძნე-გონიერებით, მეცნიერებით დაამშვიდა.

გიორგი ბრწყინვალე კეთილი მეფობით მეფობდა 28 წელი, გარდაიცვალა თბილისში 1346 წელს.¹²

გიორგი მეფეს დიდი საერთაშორისო ავტორიტეტი ჰქონდა და მან თავისი ავტორიტეტი გამოიყენა ქართული ეკლესიის უფლებების აღდგენისათვის. კერძოდ, ეს შეეხო იერუსალიმში ქართული ეკლესიის უფლებების დაცვას. „მე-14 ს-ის პირველი ნახევრის არაბი მწერლის ელ-ომარის მოწმობით, გიორგი ბრწყინვალე ქრისტიან მეფეთა შორის უსახელოვანესად ითვლებოდა. ეგვიპტის სულთნები გიორგი ბრწყინვალისადმი წარმოგზავნილ თავიანთ ეპისტოლეებში მას მუსულმანთა მეგობარსაც კი უწოდებენ. ეს ფრიად საგული-სხმო გარემოება“.¹³

ეგვიპტის სულთნები კი იმ დროს იერუსალიმსა და მახლობელი აღმოსავლეთის წმიდა ადგილებს ფლობდნენ. „წარსულში ქრისტიანეთა მთავარ სალოცავ ადგილებში ქართველებს ყოველგან საპატიო ადგილი ეკავათ და თავიანთი ეკლესია-მონასტრები ჰქონდათ. უკვე მე-12 ს-ში ქართველებმა, პროხორეს თაოსნობით ჯვრის მონასტერი ააგეს. დავით აღმაშენებელმა სინას მთის ის ადგილიც დაიკავა, სადაც ებრაელთა გადმოცემით, ღმერთი მოსე წინასწარმეტყველს ესაუბრებოდა და ათი მცნება მისცა. სინას ნახევარკუნძულის ამ ყველაზე უმაღლეს მთაზე მან საუცხოო ეკლესია ააგებინა ქართული წირვა-ლოცვით. ეს მთელ მახლობელ აღმოსავლეთში და დასავლეთის ქრისტიან ხალხთა შორის საქართველოს პოლიტიკურ სახელგანთქმულობასაც უწყობდა ხელს.

საქართველოს პოლიტიკური ძლიერების შერყევისთანავე ქართველების მდგომარეობა პალესტინაშიც ძალზე გაუარესდა, ქრისტიანეთათვის ისეთი მნიშვნელოვანი სალოცავი, როგორცაა მაშინ ჯვრის მონასტერი იყო მიჩნეული, ჩამოართვეს. ქართველების გულის მოსაკლავად და თავმოყვარეობის შესაღწახავად, ჩამორთმეული მიზგითადაც კი აქციეს“.¹⁴ გიორგი მეფემ იზრუნა იერუსალიმში ქართველთა და, საერთოდ, ქრისტიანობის შევიწროებული მდგომარეობიდან დახსნისათვის.

იერუსალიმის ჯვრის მონასტრის შესახებ უნდა ითქვას, რომ იქიდან ქართველი ბერები მე-13 საუკუნის 60-70-იან წლებში გამოაძევეს მაჰმადიანებმა და მიზგითად აქციეს. ეს უნდა მომხდარიყო 1273 წელს¹⁵. „მამლუქთა ამ ძალმომრეობის მსხვერპლი გახდა ჯვრის მონასტრის წინამძღვარი (1270–1273) ლუკა იერუსალიმელი (მუხას ძე - აბაშიძე), რომელიც ჯვრის დაცვას შეეწირა. როგორც მკვლევარნი ვარაუდობენ, 1305 წლისათვის ქართველებმა მეფე დავით VIII-ის (1293–1311) მეშვეობით შეძლეს ჯვრის მონასტრის გათავისუფლება „სარკინოზთაგან“ (მამლუქთაგან). იერუსალიმის ბერძნული პატრიარქატის ოფიციალური ცნობითაც, ქართველებს 1308 წლისათვის უკვე დაბრუნებული აქვთ ჯვრის მონასტერი, და გარდა ამისა, მათ უფლებები მოპოვებული აქვთ გოლგოთაზეც“.¹⁶ დავით VIII-მ და იმერეთის მეფემ, კონსტანტინე I-მა დიდად იზრუნეს ჯვრის მონასტრის შეკეთება-განახლების, „მეორედ აშენებისა“ და „ახლად შეკაზმისათვის“.

მიჩნეულია, რომ ჯვრის მონასტერი გიორგი ბრწყინვალის დროს ქართველებს დაბრუნებული ჰქონდათ (დავით VIII-ის მიერ), მაგრამ საზრუნავი ბევრი რჩებოდა. მაგალითად, ქრისტეს „აღდგომის“ ეკლესია, „გოლგოთა“ და ქრისტეს „საფლავი“ (ერთი სამონასტრო კომპლექსი) კვლავ ეგვიპტელებს ეპყრათ“.¹⁷

გიორგი მეფეს ორჯერ გაუგზავნია ელჩები ეგვიპტის სულთანთან 1316 და 1320 წლებში. „ძველი ერისთავთა“ ავტორი მოგვითხრობს: „ამას ჟამსა მოვიდა ამბავი: კლიტენი იერუსალიმისანი სპარსთა დაიპყრესო, და დიდად შეწუხდა მეფე გიორგი. მაშინ წარგზავნა ძე შალვა ერისთავისა, რომელსა ერქვა პიპა, გზასა ხმელთასა მრავლითა ძღვენითა წინაშე ნისრელისა ... ხოლო მან სიხარულით შეიწყნარა ძღვენი იგი და მისცნა კლიტენი იერუსალიმისანი. მივიდა პიპაი ზედა საფლავსა ქრისტესსა და შეემთხვა, ჟამი აწირვინა, ეზიარა ... მოილოცნა წმიდანნი ადგილნი, და შეკრიბნა ნაწილნი წმინდათანი და ხატნი შვენიერნი და წარმოვიდა მასვე გზასა ხმელით და მოვიდა წინაშე მეფისა და მოილო იერლაცი შეწყალებისაი და აღსრულებაი ყოვლისა სათხოვლისა მისისა. ფრიად განიხარა გიორგი მეფემან, რამეთუ მოეცნეს კლიტენი ქართველთა...“¹⁸

აქ უნდა იგულისხმებოდეს არა მარტო ქრისტეს საფლავის სალოცავის კლიტე, არამედ აღდგომის ეკლესიის მთელი კომპლექსისა, რომელშიც შედის ქრისტეს საფლავიც (აღდგომის ეკლესია, გოლგოთა და ქრისტეს საფლავი ერთი შეკრული კომპლექსია).¹⁹ 1331–1341 წლებში იერუსალიმში მყოფი უცხოელი მოგზაური აღნიშნავს, რომ ქრისტეს საფლავის სალოცავის კლიტე ხელთ აქვთ ქართველებს და კენჭსაც კი არავის აძლევენ საფლავიდანო.²⁰

ქრისტეს საფლავის კლიტე ქართველთა ხელში ყოფილა XV საუკუნის შუა წლებამდე, სანამ ფრანცისკანელებმა არ ჩამოართვეს.

XIV საუკუნეში მონასტერში კვლავ გაჩაღებულია შემოქმედებითი მუშაობა. შეიქმნა ორიგინალური ქართული თხზულებანი: ლუკა იერუსალიმელისა და ნიკოლოზ დვალის მარტვილობანი, ადგენდნენ კრებულებს, აგროვებდნენ ხელნაწერებს.²¹

გიორგი ბრწყინვალეს ეგვიპტის სულთანმა სხვა თხოვნაც შეუსრულა – გააუქმა ქრისტიანთა დასამცირებლად შემოდებული წესი ცხენზე ქალურად ჯდომისა (ერთ მხარეს ფეხებდაშვებულად). ყველა ქრისტიანს ნება მიეცა ჩვეულებრივ მჯდარიყვნენ ცხენ-სახედრებზე.

XV საუკუნეშიც „იერუსალიმში სალოცავად შესვლის დროს ქართველები საზეიმოდ მორთულ-მოკაზმულ ცხენებსა და აქლემებზე ისხდნენ და გაშლილ-აფრიალებული ეროვნული დროშებით თავისუფლად შედიოდნენ ქალაქში ... ქართველ მლოცველთა დასაცავად და მათი უშიშროების უზრუნველყოფისთვის ქართველთა ჯვრის მონასტერთან საგანგებო არაბი მოხელე იმყოფებოდა ხოლმე“.²² ცხადია, ყოველივე ეს პატივი გიორგი ბრწყინვალის ღვაწლის შედეგიც იყო.

XIV საუკუნეში ქართველებს პეტრიწონის მონასტერიც (ბულგარეთში) მტკიცედ ეპყრათ. ამ დროს იქ ჯერ კიდევ არსებობდა ქართულენოვანი სემინარია, რომელიც მონასტრისათვის მონაზვნებს ამზადებდა.²³

გიორგი ბრწყინვალე იღვწოდა, რათა კვლავ აღედგინა საქართველოს სახელმწიფოს გავლენა ტრაპიზონის საკეისროში.

„ამრიგად, გიორგი ბრწყინვალის ბრძნული პოლიტიკის წყალობით საქართველო მარტო პოლიტიკურად კი არ გაჯანსაღდა და სახელმწიფოებრივადც გამაგრდა, არამედ ეკონომიურადც მოღონიერება დაიწყო და ქონებრივადაც დოვლათიანობა დაეტყო. ეს გარემოება საქართველოს დედაქალაქსაც დამჩნევია. რომის პაპი იოანე XXII-ის 1328 წ. და 1329 წ. დაწერილი ეპისტოლეებიდან ჩანს, რომ ტფილისი იმ დროსაც საუკეთესო ერმრავალი და მდიდარი, თანაც შესანიშნავი იყო“.²⁴

გიორგი ბრწყინვალის მიერ აღორძინებული საქართველოსათვის მტრის შემოსევებზე მეტად დამანგრეველი იყო ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების გასაოცარი დაკნინება, რაც მე-13 საუკუნეში, მონღოლობისას დაწყებულა.

ეროვნული თვითშემეცნების დაკნინება იყო მიზეზი საქართველოს დამლისა. ამიტომაც იბრძოდა გიორგი ბრწყინვალე ქართულ ტომთა შორის მშვიდობის ჩამოსაგდებად, აძლევდა მათ სამოქალაქო ცხოვრების კანონებს. კერძოდ, მან დიდად იღვაწა მთიელი ტომების, დვალეებისა და ჟამურელების დაწყნარებისათვის. „თუ ამ შემთხვევაშიც – კი, როცა საქართველოს სამეფოს საჭეთმპყრობელად ისეთი ენერგიული და ძლიერი მმართველი იყო, გიორგი ბრწყინვალე, შესაძლებელი ყოფილა ისეთი სამწუხარო შემთხვევა მომხდარიყო, რომ ორ მოძმე ქართულ ტომს შორის, როგორც შემდგომში დავრწმუნდებით, შურით გამოწვეული მტრობა დაიწყო და ერთმანეთის დაუნდობელი ხოცვა-ჟლეტით დამთავრდა, ადვილი წარმოსადგენია, თუ რა საშინელება უნდა ყოფილიყო იმაზე უწინარეს ხანაში, როდესაც სახელმწიფო ხელისუფლება უძღური იყო და ქვეყნის აშლილობას ბოლო არ უჩანდა“.²⁵

(აქ ყურადღებას იქცევს ის ფაქტი, რომ ივანე ჯავახიშვილს დვალეები არა საქართველებულ ტომად მიაჩნია, არამედ ქართველებად. უფრო მეტიც, დვალეები ჟამურელების (ანუ ქართველი მთიელების) სისხლით მონათესავე ტომად მიაჩნია და წერს მათ შესახებ, როგორც „ორ მოძმე ქართულ ტომის“ შესახებ).

ქართველთა კულტურული დაქვეითების (და იმის შედეგად ეროვნული თვითშემეცნების დაკნინების) მიზეზად ივ. ჯავახიშვილს მიაჩნია „მონღოლთაგან შემოდებული ველური პირობების გავლენა“.²⁶

სწორედ ეროვნული თვითშემეცნების დაკნინება იყო მიზეზი საქართველოს ერთიანობის მოსპობისა შემდეგ საუკუნეებში და ქართველთა ასიმილაციისა სხვადასხვა მეზობელ ხალხებში (გათათრება, გაფრანგება, გასომხება, გააფხაზება, გალექება და გაოსება).

ჩვიდმეტწლიანი სამამულო ომი

თემურ-ლენგის შემოსევამდე საქართველო შედარებით მშვიდად და დაწყნარებულად ცხოვრობდა. ქვეყანა ერთიანი იყო, თავისუფალი. ქართული სახელმწიფო ფაქტობრივად მთელ ამიერკავკასიას მოიცავდა. საკუთრივ საქართველოს საზღვარი აღმოსავლეთით თეთრწყალზე გადიოდა. საქართველოს საზღვრებში ძველებურადვე შედიოდა სომხეთი (არარატის სომხეთი: ანისი, დვინი და სხვა). დასავლეთით, როგორც ითქვა, საზღვარი მიუყვებოდა შავ ზღვას ნიკოფსიდიდან სპერამდე. აღმოსავლეთით რანი, ყარაბაღი და შარვანი ლეკებითურთ „კვალად მოხარკედ აქვნდა და არღარა იყო წინააღმდეგ და ურჩი მისი“. ასეთივე დამოკიდებულებაში იყვნენ ქართული სახელმწიფოს მიმართ კავკასიური ტომებიც (ოსები, დურძუკ-ლუნძი და სხვა), საქართველოს გავლენის სფეროებად ასევე რჩებოდნენ ტრაპიზონის სამეფო და შაჰარმენის სასულთნო.²⁷

ასე იყო არა მარტო გიორგი ბრწყინვალის დროს, არამედ მისი მემკვიდრეების, საქართველოს მეფეების – დავით VII-ის (1346–1360) და ბაგრატ V-ის (1360-1393) დროსაც. სწორედ ბაგრატის მეფობის დროს შემოესია თემურ-ლენგი საქართველოს.

მართალია, საქართველოს სახელმწიფოს თითქმის მთელი კავკასია ეჭირა თავისი კონტროლის ქვეშ, მაგრამ ის თემურის სახელმწიფოსთან შედარებით უმნიშვნელო იყო.

თემურ-ლენგმა ხანგრძლივი დაპყრობითი ომების შედეგად შექმნა უზარმაზარი სახელმწიფო, რომელიც აღმოსავლეთით ჩინეთის დიდ კედლამდე იყო გადაჭიმული, ჩრდილოეთით – ცენტრალურ რუსეთამდე, დასავლეთით – ხმელთაშუა ზღვამდე და ეგვიპტემდე.²⁸

მიუხედავად ამისა, თემურ-ლენგს გაუჭირდა საქართველოს წინააღმდეგ ბრძოლა და ფაქტობრივად ვერც შეძლო მისი დაპყრობა, თუმცა კი სასტიკად გაანადგურა. საბოლოოდ მრავალწლიანი ომი ამ ორ დიდ სახელმწიფოს შორის ზავით დამთავრდა.

„1386-1403 წლებს შორის თემურ-ლენგი 8-ჯერ შემოესია საქართველოს – 1386, 1387, 1394 (ორჯერ), 1399, 1400, 1402 და 1403 წლებში. ამ შემოსევების დროს დამპყრობელთა რისხვას ვერ გადაურჩა საქართველოს ვერც ერთი

კუთხე, ზოგი დარბეული, აკლებული და აოხრებული იქნა რამდენიმეჯერ. მიუხედავად ყოველივე ამისა, თემურ-ლენგმა ვერა და ვერ გასტეხა მამულისა და სჯულისათვის მეზრძოლი ხალხის ნებისყოფა და ბოლოს და ბოლოს იძულებული შეიქმნა შერიგებოდა თავისი პოლიტიკის მარცხს. ამაზე მეტყველებს 1403 წელს გიორგი მეფესთან დადებული საზავო ხელშეკრულება, რომელიც ოფიციალურად აღიარებდა საქართველოს, როგორც ქრისტიანული სამეფოს არსებობას. ეს იყო ქართველი ხალხის უდიდესი გამარჯვება თემურ-ლენგის ურდოებზე, მოპოვებული უზარმაზარი მატერიალური ზარალისა და ადამიანთა აურაცხელი მსხვერპლის ფასად.²⁹

იმ რაოდენობით მეზრძოლი ძალის გამოყვანა, რამდენიც თემურ-ლენგს ჰყავდა, საქართველოს არ შეეძლო. „საქართველო თემურ-ლენგს ყველგან მედგარ წინააღმდეგობას უწევდა და თავგანწირულადაც იბრძოდა, სამხედრო ნაგებობათა სიკეთითაც იმ დროისათვის საუცხოოდ ყოფილა უზრუნველყოფილი. ასეთ პირობებში, მაღალი და ძნელად გადასავალი მთებითაც ბუნებით კარგად მოზღუდვილობასთან დაკავშირებით, მაშინდელ საქართველოს მტრის იერიშების მოგერიებაც და თავის დაცვაც, უეჭველია, გაცილებით უფრო ხანგრძლივად და უკეთესადაც შეეძლო, ერთი დიდი ნაკლი – გაუფრთხილებლობა და უდარდელობის მსგავსად გადაჭარბებული მოიმედებოდა რომ არ ჰქონოდა“.³⁰

თემურთან ომში ქართველები არა მარტო თავდაცვით ომს აწარმოებდნენ, არამედ ხანდახან მის უშუალო მფლობელობაში მყოფ ქვეყნებში იჭრებოდნენ და თემურის უპირველეს მტერს დახმარებას უწევდნენ (ალინჯის ციხის ხელში ჩაგდება, ნახიჭევანის სანახების დარბევა, იქიდან გამოქცეული თემურის მოსისხლე უფლისწულის თაჭერის დაფარვა). უფრო მეტიც, თემურ-ლენგს თავისი სახელმწიფოსათვის უდიდეს საფრთხედ ოქროს ურდოელები მიაჩნდა, ქართველები კი ამ ურდოელებთან ცდილობდნენ კავშირის დაჭერას, უხსნიდნენ მათ კავკასიის კარებს, აძლევდნენ გზას, გამოჰყავდათ კავკასიური ტომები და აბრძობებდნენ თემურის წინააღმდეგ. თემურს დაზავებაც კი მოუწადინებია საქართველოსთან, მაგრამ ქართველთა მეფეს თანხმობა დაუგვიანებია. საბოლოოდ ამით მხოლოდ საქართველო დაზარალებულა.

„ზემოაღნიშნულ პირობებში აქტიური საგარეო პოლიტიკის წარმოება შეუძლებელია მიზანშეწონილი ყოფილიყო. მით უმეტეს, ქართველთაგან ალინჯის ციხის ხელში ჩაგდება და ნახიჭევანის სანახების დარბევა, იმ ქვეყნის, რომელშიც თემურ-ლენგს თავისი ხელისუფლები ჰყავდა ჩაყენებული, მხოლოდ მრისხანე მტარვალის განზრახ გაღიზიანებას უდრიდა და მისი თავმოყვარეობის ამგვარს შელახვას, მართლაც, ასეთი შედეგიც მოჰყვა. 1399 წლის შემოსევა საქართველოში სწორედ ქართველებისაგან ალინჯის აღების შურის საძიებლად იყო მოწყობილი. თემურ-ლენგმა დაუნდობლად და ყოველგვარი საშუალებით გამანადგურებელი ბრძოლაც ხომ ამის შემდეგ გააჩაღა. თვით ქართველებიც კარგად გრძნობდნენ მაშინ, რომ საქართველოზე თავს დამტყდარი უბედურების გამწვავება ალინჯის ციხის აღებისა და იქითგან გამოქცეული თაჭერის დაფარვის შედეგი იყო. მდგომარეობის ესოდენი გაუარესების ბრალიც ხომ გიორგი მეფესა და მის პოლიტიკურ მრჩევლებს ედებოდათ. ესეც

ყველამ კარგად იცოდა. აკი გიორგი მეფის პოლიტიკას შინაური განხეთქილებაც კი გამოუწვევია, ხოლო იმდროინდელ ერთს ძეგლში დაცული ანდერძი გიორგი მეფეს ამის გამო წყევლა კრულვითაც იხსენიებს“.³¹

თემურის ლაშქრობის შემდეგ საქართველომ შეძლო ძველებურადვე დაეცვა თავისი სახელმწიფოებრივი ერთიანობა, ქრისტიანობა და ეროვნული კულტურა, მაგრამ ჩრდილო კავკასიური ტომები საქართველოსაგან უკვე მოწყვეტილნი იყვნენ, უფრო მეტიც, დაპირისპირებულნი. ამან შემდგომ საუკუნეებში დიდად შეუწყო ხელი საქართველოს ძლიერების დამხობას.

„საქართველოსთვის მარტო ის კი არ იყო საბედისწერო, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამ აძენი ხალხის სიცოცხლე და კეთილდღეობა შეიწირა მსხვერპლად, რომ ერი სისხლით დაიწრიტა და აყვავებული ქვეყანა უდაბნოს დაემსგავსა, არამედ ამაზე უფრო მეტ საშიშროებას მისთვის ის გარემოება წარმოადგენდა, რომ საქართველოს ჩრდილოეთითაც, ქედს იქით, დიდი ცვლილება მოხდა. წინათ ქართველთა მონათესავე ჩრდილო-კავკასიელი ტომები სახელმწიფოებრივად ქართველობასთან იყვნენ დაკავშირებულნი და კულტურულად და სარწმუნოებრივადაც მათი ქვეყანა უცილობლად ქართული გავლენის სფეროსვე ეკუთვნოდა. ამის წყალობით საქართველოს ზურგი ჩრდილოეთიდან მაინც მაგარი ჰქონდა და სამხრეთიდან მომავალი მტრის წინააღმდეგ მოსაშველელბლადაც აქ სამხედრო ძალის საკმაო მარაგსაც ყოველთვის დაუბრკოლებლად შოულობდა. თემურ-ლენგმა იმდენი ქნა, რომ მანამდე ჩრდილო კავკასიაში გავრცელებული საქართველოსთან დამაკავშირებელი ქრისტიანობის მაგიერ მაჰმადიანობა ჩათესლა. ამის შემდეგ იქაურობასა და საქართველოს შორის წინანდელი კავშირი შეწყდა. მათ შორის განკერძოება დაიწყო. მაჰმადიანობის იქ გამდიერებისდაგვარად საქართველოს ზურგთ უკან უკვე სარწმუნოებრივად მოწინააღმდეგე და მტრულად განწყობილი სამყარო აღმოჩნდა. საქართველოს ამ გარემოებამ საბედისწერო პოლიტიკური პირობები შეუქმნა“.³²

ჩრდილო-კავკასიური ტომების გამაჰმადიანებით თემურ-ლენგმა გაიერთგულა მთიელები. თემურ-ლენგის ინტერესებს საქართველოსა და კავკასიაში წარმოადგენდა ქართველთა და მთიელთა ხელში არსებული ჩრდილოეთიდან გადმოსასვლელი გზების უღელტეხილების დაჭერა. დარიალსა და დარუბანდზე გადიოდა უმთავრესი გზები, რომელთა საშუალებითაც იმიერკავკასიისა და ოქროს ურდოს მოლაშქრენი გადმოდიოდნენ ამიერკავკასიისა და ირანისაკენ, არბევდნენ ამ ქვეყნებს. ჯერ კიდევ თემურის ლაშქრობათა დაწყებამდე ოქროს ურდოს ხანი ჩრდილოეთიდან აღნიშნული გზებით შეიჭრა ირანში. თომა მეწოფეცი წერს: „ამის გარდა, ესეც უნდა ვიცოდეთ, რომ, სანამ თემური ჩვენს ქვეყანაში მოვიდოდა, 835 (1386) წელს ჩრდილოეთის ხელმწიფე სახელად თოხთამიში, რუსებისა და აზახის მბრძანებელი, რომელიც ყირიმის მახლობლად ქალაქ სარაიში იჯდა ... ალანთა კარის და დარუბანდის გავლით მის (თემურის) წინააღმდეგ წამოვიდა. ჩრდილოეთის ლაშქარი თავრიზს გარს შემოადგა, რვა დღე იომა და თავრიზი აიღო, ბევრი მოკლა, ბევრი დაატყვევა და მთელი მისი გვარი მოაოხრა“.³³

„თოხთამიშმა თავრიზი 1385-1386 წლების ზამთარში დალაშქრა, ხელთ იგდო უზარმაზარი დავლა, გაწყვიტა მოსახლეობის დიდი ნაწილი, ხოლო ახალგაზრდა ქალ-ვაჟნი დაატყვევა და ოქროს ურდოში წაასხა“.³⁴

როგორც აღინიშნა, ამ დროისათვის საქართველო დიდი სახელმწიფო იყო და ამიტომაც, ფაქტობრივად, მთელ კავკასიას აკონტროლებდა, მათ შორის ჩრდილოეთიდან გადმოსასვლელ გზებსაც, ამიტომაც თემურ ლენგს არ შეიძლებოდა, არ ეფიქრა, რომ თოხთამიში მის სამფლობელოებს სწორედ ქართველთა ფარული თუ აშკარა მხარდაჭერით შემოესია. საპასუხოდ 1386 წელსვე დაულაშქრავს თემურს საქართველო, თბილისი აუღია, ხოლო ზაგრატ მეფე დაუტყვევებია.

თემურ-ლენგამდე, ირანელი ილხანების მონღოლური სახელმწიფოც მუდამ ცდილობდა თავისი კონტროლის ქვეშ მოექცია კავკასიის გადმოსასვლელელები და ამით თავისი უპირველესი მტრის – ოქროს ურდოსათვის ირანში (და ამიერკავკასიაში) შემოჭრის შესაძლებლობა მოესპო. ზოგიერთი ქართველი ხელმწიფე ოქროს ურდოსთან კავშირით ცდილობდა ილხანთა მოგერიებას.

ილხანებს ძლიერ აკრთობდათ და აშფოთებდათ საქართველოსა და ოქროს ურდოს შორის პოლიტიკური კავშირი. „ერანის ილხანისათვის ეს ამბავი მეტად სახიფათო შესაძლებლობის მომასწავებელი იყო, რომ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფესა და ოქროს ურდოს ყაანებს შორის პოლიტიკური კავშირის ჩასაშლელად მას ყოველი ღონისძიება არ ეხმარა, რადგან საკმარისი იყო დავით VI-ს ჩრდილოეთის ულუსისათვის დარიალანის კარი გაეხსნა, რომ ერანის ილხანის საბრძანებელი დიდ განსაცდელში ჩავარდნილიყო“.³⁵ სამხრეთელი მონღოლები სასტიკად სჯიდნენ საქართველოს ჩრდილოეთთან კავშირისათვის. ეს კავშირი განუახლებია დავით VI-ს. „მეფემ ისევ ჩრდილოეთისაკენ იბრუნა თავისი პოლიტიკური გეზი და კვლავ „წარავლინა ძმა მისი ზაადური დიდსა ყაანისა თოხთას წინაშე“.³⁶ ეს ხდება XIV საუკუნის დასაწყისში, ანუ თემურ-ლენგის შემოსევებამდე რამდენიმე ათეული წლით ადრე. იმის გამო, რომ ირანის მონღოლებმა ვერ შეძლეს ჩრდილოეთის გზების ხელში ჩაგდება, ანუ საქართველო მათ მოკავშირედ არ იქცა და გზას უთმობდა სამხრეთისაკენ მოლაშქრე ოქროს ურდოს, XIV საუკუნის დასაწყისში ირანის პოლიტიკურ წრეებში წარმოშობილა იდეა, რომ ირანს უშუალო პოლიტიკური კავშირი ჰქონოდა არა საქართველოსთან, არამედ კავკასიელ მთიელებთან, რომელთა საცხოვრისის მახლობლადაც აღნიშნული გზები გადიოდა. უთუოდ ამის გამო, 1301 წელს ყაზან ყაენმა შირვანისა და ლეკეთის მთიანეთში გასწია. „აქ მას მორჩილების გამოსაცხადებლად დიდი ხნის წინათ აჯანყებული ლეკების ტომთა მეთაურები წარუდგინენ“.³⁷

საქართველოს ოქროს ურდოსთან დაკავშირებით თავისი პოლიტიკა არც თემურ-ლენგის დროს შეუცვლია, ამიტომაც თემურიც, მსგავსად ძველი ირანელი პოლიტიკოსებისა, შეეცადა უშუალოდ დაემორჩილებინა კავკასიელი ტომები, გაეერთულებინა ისინი მათში მაჰმადიანობის გავრცელებით.

როგორც თემურს, ისე ილხანებს, არ შეეძლოთ თავიანთი ლაშქრით დიდი ხნით დაეჭირათ აღნიშნული გადმოსასვლელელები. ამიტომაც მოიმხრეს ამ

გადმოსასვლელების მახლობლად მცხოვრები არაქართული ტომები, ჩაასახლეს ისინი ამ გადმოსასვლელების მიმდებარე ტერიტორიებზე და, უფრო მეტიც, შეეცადნენ აემხედრებინათ ისინი ქართველ მეფეთა წინააღმდეგ. ამ საშუალებით ფიქრობდნენ გადმოსასვლელებზე ქართველთა კონტროლის გაუქმებას.

1391 წელს თემური თოხთამიშის გასანადგურებლად დაიძრა და დიდ წარმატებას მიაღწია, მაგრამ ოქროს ურდომ მალე შეძლო გაძლიერება, 1393 წლისათვის დარუბანდის გზით შირვანშიც კი შეიჭრა. „ცხადია, რომ თოხთამიშ-ხანს საქართველოსა და დაღესტანის მეთაურებთან წინასწარ შეუთანხმებლივ, ასეთი საქმის დაწყება არ შეეძლო, ... გადაწყვიტა, დაესწრო და დარიალანის გადმოსასვლელის ყველაზე უმოკლესი და საშიში გზის ხელში ჩაგდებათ თოხთამიშის ლაშქრისათვის გზა შეეკრა“.³⁸ თემური შემოიჭრა საქართველოში, კერძოდ კი, არაგვის ხეობაში. ეს იყო მესამე შემოსევა.

1395 წელს თერგის პირას თემურმა თოხთამიში სასტიკად დაამარცხა, ოქროს ურდოს დედაქალაქშიც შეაღწია და გადაწვა.

„უკან დაბრუნების დროს თემურ-ლენგმა საგანგებოდ დალაშქრა ჩრდილოეთ კავკასიის მთიანეთი, განსაკუთრებით ის ქვეყნები და ხალხები, რომლებიც კავკასიონის მთის ჩრდილოეთის კალთებზე ცხოვრობდნენ და კავშირი ჰქონდათ საქართველოსთან. თემურლენგმა მათ ქრისტიანული რელიგიის საკულტო ძეგლები დაუნგრია და ძალით მიაღებინა ისლამის სარწმუნოება“.³⁹

ჩრდილოეთ კავკასიაში „ქრისტიანული სარწმუნოების ნაცვლად მაჰმადიანობამ მოიკიდა ფეხი და ამით, ფაქტიურად უკვე XV საუკუნის დასაწყისშივე შეიქმნა საქართველოს გარშემო მუსლიმანური გარემოცვის რკალი, რამაც დასრულებული სახე მიიღო ოსმალთა მიერ კონსტანტინეპოლის აღების შემდეგ“.⁴⁰

თემურს გაუნადგურებია ჩრდილო კავკასიაში ოსების სამთავრო. აყრილი ოსების ნაწილი დვალეთში, ანუ დარიალ-მამისონის სიახლოვეს დასახლებულა. შესაძლებელია, თავდაპირველად დამარცხებული ოსების დვალეთში დასახლებას თვით საქართველოს სახელმწიფო უწყობდა ხელს, მაგრამ იმის გამო, რომ ეს ოსები მაჰმადიანები იყვნენ, ცხადია, თანდათანობით ქართული სახელმწიფოს მოწინააღმდეგეებად გადაიქცნენ. მართალია, კავკასიის მთებში ოსები ჩინგის ყაენის შემდეგ შემოვიდნენ, მაგრამ შემდგომ ეს პროცესი გაძლიერებულა.

„კვლავ შემდგომად მოსვლისა ლანქ-თემურისა და აღებისა კონსტანტინეპოლისა ემძლავრნენ ოვსთა იქით თათარხანნი და აქეთ ლანქ თემურის ელნი მაჰმადიანნი და შემოილტოდნენ კავკასიასა შინა და დაიპყრეს კავკასთა ნათესავნი, რომელ არიან დვალნი“.⁴¹

მიუხედავად 1395 წელს ჩრდილო კავკასიის დალაშქრისა, 1398 წელს საქართველოს მეფემ გიორგიმ დარიალიდან გამოიყვანა „სრულიად კავკასნი“, ე.ი. ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა ტომები და დასძრა ნახიჩევანისაკენ.⁴²

ეს იმას მიუთითებდა, რომ ამის შემდეგ კიდევ უფრო მეტად შეეცდებოდა თემურ-ლენგი გაეგრძელებინა მთიელთა შორის მაჰმადიანობა და ჩამოეშორებინა ისინი საქართველოსაგან. თემურმა კვლავ ილაშქრა არაგვისა და ქსნის ხეობებში.

1400 წლისათვის დვალეების ქართული ტომის აჯანყება უთუოდ თემურის პოლიტიკის შედეგი იყო.

„დვალეები თემურლენგის 1400 წლის შემოსევის დროს აჯანყებანიან ერისთავ ვირშელს. მტრის შემოსევის დროს მათი ასეთი მოქმედება ღალატად ჩაუთვლიათ“.⁴³ საქართველოს მეფეს დვალეთი დაულაშქრავს. საერთოდ, დვალეების დასჯის მიზნით შესაძლებელია (თემურის მიერ დამარცხებულ) დვალეთში შელტოლვილ ოსებს ქართველი მეფე იმ დროს მხარს უჭერდა და აძლიერებდა.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ქართველების ეროვნული თვითშეგნების დაბალი დონე მრავალი უბედურების მიზეზი იყო. არა მარტო მთიელი ქართველი ტომები ჯანყდებოდნენ, არამედ მთელი მხარეებიც კი თემურის შემოსევამდე. ბაგრატ V-ს ჯერ სვანები განუდგნენ, შემდეგ ბექა ათაბაგმა „უარყო მეფე თვისი და მივიდა თემურის წინაშე“.⁴⁴

დვალეების აჯანყებაც ამ რკალში შედის. შესაძლებელია, დვალეების დასასჯელად ქართველთა მეფემ ოსები გამოიყენა, მით უმეტეს, რომ დვალეების დასჯამდე ორიოდე წლით ადრე მეფემ „ოვსნი, კავკასნი და ძურძუკნი“ ალინჯის (ალიჯანის) ასაღებად გამოიყვანა, როგორც მოკავშირენი.

ალინჯის ციხე მდებარეობდა ნახიჩევანის მიდამოებში და ერთადერთი იყო, რომლის წინააღმდეგაც თემურმა ვერაფერი გააწყო მრავალი წლის განმავლობაში, შემდეგ კი გაჭირვებით აიღო.

ქართველთა და მათი მოკავშირეების მარშის შემდეგ თემური „მრისხანებდა ალინჯის ციხის შემუსვრისათვის. შემდგომად წარმოემართა მთიულეთს, რამეთუ გამოჰყავს გიორგი მეფესა მუნიდან შემწენი. თვით თემურ მივიდა ბარდავს. მუნიდან წარავლინა სპანი ოვსეთად. განვლეს სპათა მათ დარუბანდი, ლეკეთი და შევიდნენ ოვსეთს. მოსწყვიდეს, ტყვეყვნეს ... ესე ჰყო თემურ, რამეთუ უწყოდა, მეფე ძალს იცემს მუნიდამ. ხოლო კვალად იტყვიან, მიერთგან იწოდა ჩერქეზი და იქნა მაჰმადიანობა მათ შორის“.⁴⁵

თემურმა შეძლო საქართველოს მაჰმადიანურ რკალში მოქცევა. ჩრდილოკავკასიელი ტომები ამიერიდან ირანში აღარ ლაშქრობდნენ საქართველოს ინტერესების დასაცავად, არამედ საქართველო იქცა მათი ლაშქრობის ასპარეზად.

თემურის სიკვდილისთანავე საქართველოს მეფემ გიორგიმ უმაღლეს შემლო ძალების მოკრება და ძველი სახელმწიფოებრივი საზღვრების აღდგენისათვისაც კი იზრუნა – „იყო ჭირი დიდი გიორგი მეფისაგან ყოველთა გარემოთა მაჰმადიანთა ზედა, ვიდრე რახსისა კიდემდე მოსვრითა და ალაფობითა“.⁴⁶

თემურ-ლენგმა კარგად იცოდა, რომ ქართველთა ძალა, რომელიც აერთიანებდა, იცავდა და მტრის წინააღმდეგ მედგრად აბრძოლებდა, ქრისტიანობა იყო, ამიტომაც ყოველი ღონით ცდილობდა ქრისტიანობის აღმოფხვრასა და მაჰმადიანობის გავრცელებას, მაგრამ ვერაფერს მიაღწია. თუმცა კი, „კვალად

არა დაცხრა გულისწყრომად, ვინაითგან ენება მოოხრება და მაჰმადიანობა საქართველოსი“.⁴⁷ „იქმენ მაჰმადიან, მაშინ მოგცე ქვეყანანი და განგათავისუფლო“, უთვლის ის ქართველ მეფეს. ქრისტიანობის აღმოფხვრის მიზნით ის ანგრევს და წვავს ქართულ ეკლესიებს, ცდილობს ტყვეების გამაჰმადიანებას, „შემუსრეს მცხეთა და ყოველნი ეკლესიანიო“, – წერს მემატიაე.⁴⁸ მაგრამ ქართველობა მედგრად იცავს სარწმუნოებას, პირიქით, შემოხიზნულ მუსულმანებს არ აძლევს თავისი რჯულის გავრცელების საშუალებას, ამიტომაც „ევედრნენ მაჰმადიანი მესაზღვრენი ქართლისანი თემურს, რომელსა აოხრებდნენ ქართველნი, რამეთუ რა ჟამი იციან, მოსწყვედიან და ალაფობდიან“.⁴⁹ ხოლო თემურის საქართველოდან გასვლისთანავე იწყებდნენ – „მოოხრებულთა შენებად ეკლესიათა“.⁵⁰

თემურმა მრავალი საეკლესიო განძი გაზიდა საქართველოდან, მათ შორის უმთავრესნი – წიგნები. „ეკლესიათა და სხვათა ადგილთაგან განახვნა მრავალი საღმრთო და საერო წიგნები და გაგზავნა სამარყანდს და დაკრძალა მუნ“, – წერს იოანე ბაგრატიონი.⁵¹

თემურმა იცოდა, რომ საქართველოში მისი ბატონობის განმტკიცებისათვის საჭირო იყო ადგილობრივი სამამულო სისტემის შეცვლა, ეს კი ქრისტიანობასთან იყო დაკავშირებული. თემურს და სხვა დამპყრობლებს მიაჩნდათ, რომ „...საქართველოში ადგილობრივი რელიგიის შეცვლით ადვილად დაამკვიდრებდნენ მათთვის დამახასიათებელ სამხედროლენურ სისტემას. დამპყრობელთა ასეთი ცდა ყოველთვის აწყდებოდა ქართველი ხალხის მედგრად წინააღმდეგობას, რადგანაც საქართველოს პოლიტიკის მესვეურებს შესანიშნავად ესმოდათ, რომ ქრისტიანობისათვის ბრძოლა მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ქართული სამამულო სისტემის და თვით ქართველობის შენარჩუნებასთან“.⁵²

ქართველებს ასეთი უდიდესი გასაჭირის დროსაც ქრისტიანული ზნეობის მათთვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებანი არ დაუკარგავთ. კერძოდ, მოყვრისა და მეგობრისათვის კვლავაც შეეძლოთ თავის დადება, თუმცა კი ძვირად უჯდებოდათ ეს. როცა თემურ-ლენგმა ქართველებთან შეხიზნული მისი მოწინააღმდეგე თათარი უფლისწულის მისთვის გადაცემა მოითხოვა, ქართველებმა არ გასცეს. კერძოდ, თემურ-ლენგმა გიორგი VII-ს მოციქული გაუგზავნა და მოითხოვა ალინჯის ციხიდან წამოყვანილ უფლისწულ თაჰერის გადაცემა, წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრებოდა ქვეყნის საშინელი აოხრებით. ამ მოთხოვნის საპასუხოდ გიორგიმ თემურ-ლენგს შეუთვალა, რომ „არ არის ჩვენთა ნათესავთ წესიო, რომ შემოხვეწილი კაცი ვისმე მისცესო“,⁵³ ე.ი. ქართველთა ეროვნული წეს-ჩვეულება, სასიკვდილოდ განწირული ადამიანის დაფარვა, ამ დროსაც უცვლელია. თემურმა თავისი მუქარა მთელი სისასტიკით აასრულა. მიუხედავად ამისა, ქართველებმა თაჰერი მას არ გადასცეს. თემური ქართველთა ამაყი ქედის მოხრას ყოველი საშუალებით შეეცადა. „სპარსელი ისტორიკოსის ნაამბობიდან ჩანს, რომ თემურ-ლენგს ქართველთა ჭამა-სმის წესთათვისაც კი მიუქცევია ყურადღება: „ამ ქვეყნის კაცი თუ ქალი, თვით

ბავშვიც კი უღვინოდ და უხილ-მწვანილოდ პურს არ სჭამენ და ცხოვრების სიამოვნებას ვერ გრძნობენო“. ამიტომ მან თავის ლაშქარს უბრძანა „რომ, ყოველგან ბაღ-ბოსტნები გაეკავათ და გაენადგურებინათ“.⁵⁴

თემური, სადაც კი შეეძლო, ყველგან ეკლესია-მონასტრებს ანგრევდა, ქრისტიან მოსახლეობას კი არ ინდობდა. ამას აღნიშნავენ თვით არაქართველი ისტორიკოსებიც. ეკლესიებს ზოგჯერ მეჩეთებადაც გადააკეთებდნენ ხოლმე. ასე მოქცევია ბირთვისის ციხის ეკლესიას. დასავლეთ საქართველოში ლაშქრობის დროსაც გაბოროტებით დაურღვევიათ ეკლესია მონასტრები, მოსახლეობა დაუბოცავთ. სამხრეთ საქართველოში 1400 წელს, ლაშქრობისას „ცოცხლად გადარჩენილი მოსახლეობის ერთი ნაწილი მტერს ძალით გაუმაჰმადიანებია და ისე წაუყვანია ტყვედ. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ მოწმობით, თემურ-ლენგმა „რაოდენიცა შეიპყრა კაცნი ქრისტიანენი, დაჰპატიჟნა სჯული მაჰმადიანისა და რომელიცა მორჩილ ექმნა, თანა წარიყვანა, და რომელიცა არა მორჩილ ექმნეს, მოსრნა პირითა მახვილისათა“. თომა მეწოფელის მოწმობით, ტყვეთა რიცხვი, რომელიც დავლასთან ერთად სამარყანდისაკენ გაუსტუმრებიათ, ყოფილა 60 ათასზე მეტი“.⁵⁵ ყოველ ხუთ მეომარს თურმე 20 ტყვე მიჰყავდა. მომაკვდავებს თემურის მეომრები ქვით უჭეჭყავდნენ თავს, რათა ცოცხალი არ დარჩენილიყვნენ. „ყოველივე ეს საკუთარი თვალით უნახავს თომა მეწოფელს, რომელიც გულისტკივილით დასაკვნიდა: „ვაი-ვაგლახი გაისმოდა ქრისტიანთა ტომთა ზედა, ვხედავდით ტყვევენას და შველა კი ვერ შეგვეძლო“.⁵⁵

„ათაბაგის ქვეყნის აოხრების შემდეგ თემურ-ლენგმა მიმართა არაგვის ხეობას. გზად მას თრიალეთით კლდეკარზე გადაუვლია და ჩასულა თემძის ხეობაში. აქ აუოხრებია ეკლესია-მონასტრები და მათ შორის რკონიც დაუქცევია. მის მიერვე დარბეულ იქნა ქვაბთახევის დიდებული ტაძარიც, რომელშიც დამპყრობლებმა შეამწყვდიეს „მუნ მყოფნი კაცნი, მამანი და დედანი, მღვდელნი და დიაკონნი და მონაზონნი“, ცეცხლი შეუკეთეს და გამოსწვეს შიგ. გადამთიელი ხეივანი შემდეგ მცხეთაში დაერია ეკლესია-მონასტრებს, საიდანაც „წარიღო სრულიად პატიოსანი სამკაული და შემკობილი ჭურჭელნი წმიდისა კათოლიკე ეკლესიისანი“. განსაკუთრებით დიდი ზიანი განიცადა სვეტიცხოვლის ეკლესიამ“.⁵⁶

მიუხედავად ამისა, ქართველი ქრისტიანები სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდნენ თემურს. ისინი არც მუსულმანებს აძლევდნენ საქართველოში მოსვენებით ცხოვრების საშუალებას. მაგალითად, თემურ-ლენგს მოახსენეს, თორთუმის ციხეში 200 ქართველია გამაგრებული, ისინი მუსულმანებსაც ესხმიან თავსო. გიორგი VII-თან დადებული ზავის მიუხედავად, მან „...რამდენიმე სარდალი გაგზავნა თორთუმის ციხეში გამაგრებული 200 ქართველის წინააღმდეგ 25000-იანი ჯარით“.⁵⁷ 5 დღის თავდადებული ბრძოლის შემდეგ, მხოლოდ მეექვსე დღეს, შეძლო 25000-მა ლაშქარმა 200-კაციანი ციხის აღება. სწორედ აღნიშნული წინააღმდეგობის გამო გახდა იძულებული თემურ-ლენგი 1401 წელს ზავი დაედო საქართველოსთან, რომლის ერთ ერთი მუხლი მოითხოვდა, ქართველებს თავის ქვეყანაში არ შეევიწროებინათ მუსულმანები.

ხოლო სხვა მუხლით კი ქართველებს ევალებოდათ მუსულმანთა ქვეყნებში ქრისტიანული ადათ-წესები აშკარად არ შეესრულებინათ.⁵⁸

საერთოდ, თემურ-ლენგს უჭირდა ქართველთა წინააღმდეგ ომი. ეს მის ისტორიკოსსაც კი აღუნიშნავს: საქართველოში ომი ადვილი არ იყო. ამ ქვეყანაში ალექსანდრე მაკედონელმაც კი სირცხვილი ჭამა. თემურმა კი გამარჯვება მოიპოვაო, დაუკვებნია მას.⁵⁹ ზავის დადების წინ თემურ-ლენგის სარდლები და კარისკაცები, ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, თემურ-ლენგს დაბეჯითებით ურჩევდნენ გიორგისთან ზავის შეკვრას: „ამდენს სრულ ქვეყანაზედ არ გავრჯილვართო და არც ამდენი ლაშქარი ვისმე დაუხოციაო, რომ აქ ამოგვიწყდაო“.⁶⁰

„ეს, რასაკვირველია, თემურ-ლენგსაც კარგად ესმოდა და მზად იყო ზავი შეეკრა საქართველოს მეფესთან. გიორგის ელჩები კი არსად ჩანდნენ. დრო კი აღარ ითმენდა და ბოლოს და ბოლოს ისევ თემურ-ლენგი გახდა იძულებული ეძებნა საქართველოს მეფესთან დაზავების გზა. თემურ-ლენგი ცნობდა საქართველოს, როგორც ქრისტიანული სახელმწიფოს არსებობის ფაქტს. ეს იყო ქართველი ხალხის უდიდესი გამარჯვება ამ ჭეშმარიტად დიდი სამამულო ომის დროს მოპოვებული უზარმაზარი მატერიალური ზარალისა და აურაცხელი მსხვერპლის ფასად“.⁶¹

როგორც ითქვა, ქვაბთახევის მონასტერში თემურლენგის ჯარისკაცებმა ცოცხლად დაწვეს ქართველი ქრისტიანები, სამღვდელოება, ბერ-მონაზვნები. მათთვის წინასწარ მოუთხოვიათ ქრისტიანობის უარყოფა. უარყოფითი პასუხის მიღების შემდეგ სასტიკი ხერხებით უტანჯიათ. შემდეგ ხელშეკრულნი დაუწვიათ წმიდა დიდ-მოწამენი. ამ დროს ისინი გალობდნენ. ქვაბთახევის მონასტრის კედლებსა და იატაკს დიდხანს აჩნდა დამწვარ წმინდანთა ანაბეჭდი. ანტონ კათალიკოსი ამ ეკლესიის საკურთხეველს „მსხვერპლთა ზეცად ამყვანს“ უწოდებს. ის წერს: „საკურთხეველი მსხვერპლთა ზეცად ამყვანი, დაწულთ ნაბეჭდნი, კედელ-იატაკ-ქვანი, ჩვენდა საქადულ, მუნ მსხვერპლი საღმრთო დაწვანი“. ხოლო ამ წმინდანთა „შესხმაში“, კერძოდ, წერს: „მოსრულთა თქმულსა მას მონასტერსა ზედა, ყოვლად უღმრთოთა და უმკაცროთა ბარბაროსთა დაეკვეთა მონასტერი სავსე შელტოლთაგან ფრიად მრავალთა, რომელთაგანნი იყვნეს გარშემო მახლობელთა მონასტერთაგანი მონაზონნი მრავალნი, მამანი და დედანი აზნაურთაგანი და მღვდელნი და დიაკონნი და თვით მონასტრისა მის ძმანი. ხოლო ერის კაცთა მათ სიმრავლე სოფელთაგან მახლობელთა იყო არა მცირე, ვითარმედ იტყვიან გლახაკთაცა სიმრავლისა ყოფასა შელტოლვილთასა მონასტერსა მას შინა“.

მტარვალმა ბარბაროსებმა მონასტერში შეკრებილთა ნაწილი, განსაკუთრებით კი მოხუცები და ბავშვები დახოცეს, რადგანაც მათი ტყვედ წაყვანა არ შეეძლოთ (გზაში დაიხოცებოდნენ), ხოლო დანარჩენი მოამზადეს ტყვედ წასაყვანად, მანამდე კი მოსთხოვეს ქრისტეს უარყოფა და მაჰმადიანობის მიღება: „აღამაღლნეს ყოვლად ბილწნი ხელნი მათნი და დასთხიეს სისხლი წმიდათა, ვითარცა წყალი შინაგან და გარემო სიწმიდისა ღვთისა და არავინ იყო მცველ მათდა. ოდეს მოიცალნეს ბარბაროსთა და უფროსლა დაშვრნენ

კვლისაგან და იავარქმნისა და შეკვრასა ტყვეთასა, უქმნეს კიცხვაი წმიდათა ღირსთა კაცთა სამღვდელოთა, ქალწულთა და მოწესეთა. „ყოველთა, ანუ უარჰყავთ ქრისტე, ანუ შეკრულნი შეგვანნეთ შიგან ეკლესიისა თქვენისა და ვქმნათ მოხვნად შეშისა კმაი და დაგწვნეთ“. „ვერა რაიმე მანგან მაშორნეს სიყვარულსა მას ქრისტესსა, ჭირმან, ანუ იწროებამან, დევნამან, ანუ სიყმილმა, შიშლოებამან, ანუ ურვამან ანუ მახვილმან. ხოლო იწყეს მოზვინვად შეშათა მიყრად ბჭეთა და გარემო და შინაგან ეკლესიისა. „შეიყვარეს სრულეზით ქრისტე და შიში იგი ვერ მიეახლა მათ, რამეთუ შიში არა არს სიყვარულსა თანა, რამეთუ სრულმან სიყვარულმან გარე განჰსდევნის შიში ... ხოლო იხილეს რა შინაგან წმიდისა ეკლესიისა თავნი თვისნი, ჰგალობდეს ნეტარნი იგი სულნი მათნი „შევიდე სახლსა შენსა, თაყვანის ვცე ტამარსა წმიდასა შენსა, შიშითა შენითა უფალო, მიძულე მე სიმართლითა შენითა და მტერთა ჩემთათვის წარმართე შენ წინაშე გზაი ჩემი“. ⁶²

ლიტერატურა თავი XII

1. ქართლის ცხოვრება, IV, 1973, გვ. 255; 2. იქვე, გვ. 255; 3. იქვე, გვ. 256; 4. იქვე, გვ. 256; 5. იქვე, გვ. 256; 6. იქვე, გვ. 256; 7. იქვე, გვ. 257; 8. იქვე, გვ. 258; 9. იქვე, გვ. 258; 10. იქვე, გვ. 259; 11. იქვე, გვ. 259; 12. იქვე, გვ. 260; 13. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, 1982, გვ. 175; 14. იქვე, გვ. 175; 15. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 826; 16. იქვე, გვ. 827; 17. იქვე, გვ. 665; 18. ძეგლი ერისთავთა, შ. მესხიას გამოცემა, გვ. 350; 19. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 828; 20. იქვე, გვ. 829; 21. იქვე, გვ. 829; 22. იქვე, გვ. 832; 23. იქვე, გვ. 834; 24. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 173; 25. იქვე, გვ. 164-165; 26. იქვე, გვ. 165; 27. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 663; 28. იქვე, გვ. 712; 29. იქვე, გვ. 716-717; 30. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 226; 31. იქვე, გვ. 227; 32. იქვე, გვ. 228; 33. თ. მეწოფეცი, ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლობისა, 1987, გვ. 21; 34. იქვე, გვ. 84, შენიშვნა; 35. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 132; 36. იქვე, გვ. 133; 37. იქვე, გვ. 133; 38. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 195; 39. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 688; 40. იქვე, გვ. 719; 41. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 654; 42. იქვე, გვ. 690; 43. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 701; 44. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 263; 45. იქვე, გვ. 272; 46. იქვე, გვ. 276; 47. იქვე, გვ. 273; 48. იქვე, გვ. 267; 49. იქვე, გვ. 271; 50. იქვე, გვ. 275; 51. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 679, შენიშვნა; 52. იქვე, გვ. 681; 53. იქვე, გვ. 693; 54. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 199; 55. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 700; 56. იქვე, გვ. 692; 57. იქვე, გვ. 703; 58. იქვე, გვ. 702; 59. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 200; 60. „საისტორიო მოამბე“, 1925, ნაწ. II, გვ. 311; 61. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 711; 62. გობრონ (მიხაილ) საბინინი, „საქართველოს სამოთხე“, 1972, გვ. 562-564.

თავი XIII

ქართული ეკლესია XV საუკუნეში

*„ქრისტიანობა, ქრისტეს მოძღვრების გარდა, ჩვენში
ჰნიშნავდა მთელს საქართველოს მიწა-წყალს,
ჰნიშნავდა ქართველობას. ჩვენმა სამღვდელოებამ
კარგად იცოდა, რომ მამული და ეროვნება,
რჯულთან ერთად შეერთებული, რჯულთან
შეხორც-შეთვისებული, უძლეველი ხმალია და
შეუღლეელი ფარია მტრისა წინაშე“.*

ილია მართალი

ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XV საუკუნეში

1403 წელს თემურ-ლენგმა ზავი დადო საქართველოს მეფესთან. მტერი იძულებული გახდა, ქართული ქრისტიანული სახელმწიფოს არსებობა ეცნო. 1405 წელს თემურ-ლენგი გარდაიცვალა. მტრის ურდოების წასვლისთანავე მეფე გიორგი VII-მ ქვეყანა არათუ გაწმინდა მომხდურთა ნაშთებისაგან, არამედ სამხედრო მოქმედება ქვეყნის გარეთ გადაიტანა, ილაშქრა ნახიჩევანსა და განჯაში. ქართველთა ჯარმა თემურის მემკვიდრეთა ძალები აქ სასტიკად დამარცხა. საქართველოს მეფეს დაურბევია მტერი ანისსა და არზრუმში, აგრეთვე სხვა ბევრ ქალაქსა და სოფელში, „მისულა თავრიზამდე, რითაც დიდად შეუძრწუნებია მუსულმანები“.¹ მტრის შეერთებული ლაშქარიც დაამარცხა. 1407 წელს გიორგი მეფე ბრძოლის ველზე დაიღუპა შავბატკნიან თურქმენებთან ომში. გამეფდა მისი ძმა კონსტანტინე, ისიც ბრძოლის ველზე დაიღუპა შირვანში. გამეფდა კონსტანტინეს ძე ალექსანდრე დიდი. მის სიცოცხლეშივე გამეფდა მისი ძე ვახტანგ III (1442–1446), შემდეგ გამეფდა მისი ძმა გიორგი VIII (1446–1466). ქვეყანაში დაიწყო გაუთავებელი შიდა ფეოდალური ბრძოლები, საქართველოს პოლიტიკური დაშლა. გიორგი VIII-ს ფაქტობრივად აღარ ემორ-

ჩილებოდა მესხეთის, საბედიანოს (სამეგრელო-აფხაზეთის), გურიის მთავრები. 1451 წელს მესხეთში გაათაბაგდა ყვარყვარე, რომელიც გეგმაზომიერად შეუდგა საქართველოსაგან მესხეთის ჩამოშორებას, რაშიც აიყოლია მესხეთის სამღვდელთაგან.

1453 წელს ოსმალებმა კონსტანტინეპოლი აიღეს, 1461 წელს - ტრაპიზონის საკეისრო. საქართველო მოექცა მუსულმანურ-თურქულ რკალში, მოწყდა ევროპას. 1459 წელს ქართველმა მეფე-მთავრებმა დააპირეს შეეკრათ სამხედრო კავშირი ოსმალთა წინააღმდეგ. იმ შემთხვევაში, თუ ევროპელი სახელმწიფოები ოსმალეთს ომს დაუწყებდნენ, საქართველოს მეფე მხარს დაუჭერდა, მისი მოკავშირეები და მთავრები 120000 ჯარისკაცს გაიყვანდნენ ოსმალთა წინააღმდეგ. ევროპამ ოსმალთა წინააღმდეგ ომი არ იხება.

1459 წელს დადებული ზავი მეფე-მთავრებს შორის დაირღვა, დაიწყო სასტიკი შიდა ომი. 1462 წელს ყვარყვარემ უცხო მაჰმადიანი მტერიც კი მოიწვია (ირანის მბრძანებელი) მეფე გიორგის წინააღმდეგ და დაამარცხებინა. მალე გიორგი VIII-ს აუჯანყდა იმერეთის ერისთავი ბაგრატო, რომელმაც მეფე დაამარცხა ქ. ჩიხორთან, 1465 წელს ყვარყვარემ მოახერხა გიორგი VIII-ს დაპატიმრება. ამასობაში იმერეთის ერისთავი ქართლში გადავიდა და 1466 წელს თავისი თავი საქართველოს მეფედ გამოაცხადა. გიორგი VIII ყვარყვარესაგან განთავისუფლების შემდეგ კახეთში გადავიდა. წარმოიქმნა კახეთის სამეფო. ქვეყანა კიდევ უფრო იშლებოდა პოლიტიკურად, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველო. 1478 წელს ქართლ-იმერეთის ტახტზე ავიდა ალექსანდრე I-ის შვილიშვილი კონსტანტინე II, ხოლო ადრინდელი მეფის, ბაგრატის, შვილმა ალექსანდრე ბაგრატის ძემ კონსტანტინე II გამოაძევა იმერეთიდან და იმერეთის სამეფოს დაუდო საფუძველი 1489 წლიდან. მანამდე კი 1483 წელს მეფე დაამარცხა ყვარყვარემ ს. არადეთთან. ყოველივე ამ შინაარეულობას - ახალი ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულების წარმოქმნას, განუწყვეტლივ თან სდევდა მაჰმადიანთა თავდასხმები.

ერთიანი საქართველოს სამეფო ტახტზე მჯდომ მეფე კონსტანტინეს, ცხადია, არაკანონიერად მიაჩნდა კახეთისა და იმერეთის სამეფოების, მესხეთისა და სხვა სამთავროების წარმოქმნა თავისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე. მაგრამ ამ სახელმწიფოებრივი ერთეულების წარმოქმნა იყო ფაქტი. საქართველოს კანონიერ მთავრობას ორი გზა რჩებოდა: ან უნდა დაემარცხებინა აღნიშნულ სახელმწიფო ერთეულთა მეთაურები და ეს ახალი ადმინისტრაციული წარმონაქმნები მოესპო, ანდა იურიდიულად ეცნო უკვე არსებული ფაქტი ერთიანი სამეფოს დაშლისა. მართლაც, 1490 წელს მეფეს მოუწვევია დარბაზი კათალიკოზ-ეპისკოპოსთა და წარჩინებულთა მონაწილეობით. დარბაზს უმსჯელია და მიზანშეწონილად მიუჩნევია იურიდიულად ცნობა ფაქტობრივად უკვე არსებული კახეთისა და იმერეთის სამეფოებისა, სამცხე-საათაბაგოსი. მხარეები დაზავებულან და საზღვრებზეც შეთანხმებულან.² დაუძღვრებულმა ქართველმა მეფეებმა ძლიერი მფარველი სახელმწიფოების ძებნა დაიწყეს თურქთა იერიშების მოსაგერიებლად. ქვეყანა ძალზე დაკნინდა.

მეფეთ მეფე მონაზონი ალექსანდრე დიდი

სწორედ ასე უწოდებს მეფე ალექსანდრეს მისი შვილი გიორგი მეფე: „ალექსანდრე მეფე თავის სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში ბერად შემდგარა და მონაზვნად აღკვეცილა. ეს მისი შვილის, გიორგი მეფის, 1499 წლის სიგელიდან ჩანს, სადაც იგი თავისთავს „დიდისა და მეფეთა შორის წარჩინებულისა და სანატრელისა ღვთივ გვირგვინოსანისა და ღვთივ-დიდებულისა, სულკურთხეულისა მეფეთა-მეფისა მონაზონისა ალექსანდრეს“ – მედ ასახელებს“.³

ალექსანდრე მეფეს (1412–1442 წ.) ემორჩილებოდა სრულიად საქართველო, თუმცა კი თემურ-ლენგის შემდგომ საქართველოს მიწა-წყალი შემცირებული იყო. შეცვლილი იყო ეთნიკური გარემოც. საქართველოს მეზობლად ახლა უკვე თურქული ანდა გათურქებული მოსახლეობა ცხოვრობდა უმეტესად. გათურქდა საქართველოს აღმოსავლეთით მდებარე ალბანეთი. თვით საქართველოში შემავალი თემის გაჩიან-ხაჩენის (ყარაბაღის) შერეული – ალბანურ-ქართულ-სომხური მოსახლეობაც ცვლილებას განცდიდა. ეს ძირითადად მოხდა თემურ-ლენგის დროსა და მის შემდეგ. მოსახლეობის გათურქებას ხელს ის უწყობდა, რომ ამ დროისათვის მონღოლთა გათურქების პროცესი მიმდინარეობდა, მონღოლები კი ქვეყნის მპყრობელები იყვნენ.

„თემურ-ლენგის ურდოების საქართველოში ხანგრძლივმა თარეშმა თვით მონღოლთა საბრძანებლის პოლიტიკური ასპარეზითგან სრულიადი დაშლის შემდგომაც ჩვენ ქვეყანას მძიმე მემკვიდრეობა დაუტოვა. ყოფილი ალბანეთის გათურქების პროცესი, მართალია, უკვე დიდი ხნის დაწყებული იყო, ჯერ დარუბანდის გზით ხაზართა შემოსევა – ჩათესლების გამო, შემდეგ კიდევ სამხრეთითგან სელჩუკიან თურქულ ტალღა-ტალღაზე მოწოლილი წამლეკავი ელების იქაურ სამოვრებზე დამკვიდრების წყალობით“.⁴

ალბანეთში ამ დროს ჯერ კიდევ არ იყო თურქული ენა დამკვიდრებულ-განმტკიცებული, არამედ სპარსული. ალბანეთის დედაენა აქ X საუკუნიდან აღარ ისმოდა. სპარსული იყო სახელმწიფო, სამწერლობო და კულტურის ენა XIV საუკუნემდე. დამპყრობელ მონღოლთა შორისაც ეს ენა იკვლევდა გზას. „მაგრამ რაკი სამშობლოს გარეშე მყოფ მონღოლთა გათურქების უკვე XIII საუკუნის დამლევს დაწყებული პროცესი მეტად სწრაფად მიმდინარეობდა, მაჰმადიან მონღოლ თემურ-ლენგის ბატონობას მონღოლური ენის გავრცელება-გავლენისათვის არა შეუძენია რა, თურქული ელემენტები კი სტიქიურად გაძლიერდა. იგი საქართველოს მეზობლად აღმოსავლეთით მდებარე შაქის და შირვანშაქების სამფლობელოში ძალზე საგრძნობი გახდა. ეროვნული განვითარების ასეთივე პროცესი, მძლავრი ნიაღვრის მსგავსად საქართველოს სამხრეთით მდებარე წინანდელი სომხეთის სამეფოებშიც მიმდინარეობდა, მაგრამ ქართულმა სახელმწიფოებრიობამ სომხეთის ასეთი ძალდატანებითი ეროვნულ-სარწმუნოებრივი შეცვლის პროცესი შეაჩერა და სომხობას თავის სამშობლოში მშვიდობიანად თავის მოყრისა და გაძლიერების საშუალება მისცა. თემურ-ლენგის ხანამ მდგომარეობა აქაც მეტად გააუარესა... ალბანეთის შემ-

დეგ კი საქართველოს აღმოსავლეთის ერთი თემთაგანი, გაჩიან-ხაჩენი, რომლის გამგებლად საქართველოს მეფისაგან დანიშნული ხაჩინელები იყვნენ, მოსახლეობა კი შერეული ალბანურ-ქართულ-სომხური იყო, საქართველოს ხელიდან სწორედ თემურ-ლენგის ხანაში გამოეცალა“.⁵

საქართველოს სამეფოს ფართობი ამის გამო აღმოსავლეთის მიმართულელებით შემცირებული იყო. ასეთივე მდგომარეობა იყო სამხრეთ აღმოსავლეთის მიმართულელებითაც. კერძოდ, ახლა არათუ ანისი აღარ შემოდიოდა საქართველოს სახელმწიფოში, არამედ ლორეც კი მიტაცებული ყოფილა მაჰმადიანთა მიერ.

საქართველოს ამ მხარეს მცხოვრები ადგილობრივი მოსახლეობა გამალებით თურქდებოდა: „...ადგილობრივი მოსახლეობის თურქულ-სპარსულ-მაჰმადიანური წამლევავი გავლენა აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ თანდათან ვრცელდებოდა და თავის სფეროდ სულ ახალ-ახალ ადგილებს ხდიდა“.⁶

საქართველოს სახელმწიფო და, ცხადია, ქართული ეკლესია ვერ შეურიგდებოდა მკვიდრი მოსახლეობის გამაჰმადიანება-გათურქების პროცესს, განსაკუთრებით კი ლორეს სანახებისას, რომელიც ახლოს მდებარეობდა თბილისთან – საქართველოს ცენტრთან.

ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობელს კათალიკოს-პატრიარქ თეოდორეს „აგარიანთაგან“, ანუ მაჰმადიანთა მიერ დაპყრობილი ლორეს ციხის წინააღმდეგ გალაშქრებაში ძალზე მნიშვნელოვანი მონაწილეობა მიუღია. ბრძოლის წინ კათალიკოსი ჩააგონებდა და სულიერად განამტკიცებდა ლაშქარს: „...პირველად ვედრებითა ღვთისათა და კვალად ლაშქართა მიმცნებითა ესრედ, ვითარმედ ამათ უსჯულოთა აგარის ნათესავთა ანდრონიკაშვილი ალასტანელი გიორგი მოუკლავს და მრავალი ქრისტიანენი წამებით აღუსრულებიან და დაუტყვევებიან და ტახტი მეფეთა განურყვნია და საპატრიონი და ცამდის მალაღნი საყდარნი შეურაცხ უქმნიან, სახლ-სალოცავნი ქვაბ ავაზაკთა უქმნია და ჰუნეთა მათათვის საყოფად განუჩენია.

აწ ბრძოლეთ ძლიერად, დადათუ ვინმე ომსა შიგან აღსასრული მიიღოთ, ქრისტესათვის წამებულთა გვერდით მიითვალვით, და დადათუ ვინმე დაკოდითა, ანუ დაშავებითა და რათაცა ტკივილითა იტანჯნეთ, ყოველსავე ქრისტე მისად ნებისყოფელად მიუთვალავს“.⁷

„კათალიკოზ თეოდორეს მოქადაგეობას უმოქმედნია და მისი ჩაგონებითა და გამხნევებით აღფროვანებულს საქართველოს ჯარს ლორე მტრისათვის წაურთმევია და თვითონ დაუჭერია“.⁸

ეს მოხდა 1431 წელს.

1434-35 წელს, ლორეს აღების შემდგომ, ალექსანდრე მეფეს სივნიეთის მხარე შემოუერთებია საქართველოსათვის, 60000 ქრისტიანი სულით.

ალექსანდრე მეფემ სამხრეთის საზღვრების საკითხი მოაგვარა, ჩრდილოეთით კი დარიალის კარი საქართველოს ხელში იყო.⁹

სამეფოს ძველებური ძლიერების აღდგენას ხელს დიდად უშლიდა ის, რომ მოსახლეობა საქართველოში, განსაკუთრებით კი აღმოსავლეთში, ძალზე

შემცირებული იყო. ეს დიდ ეროვნულ უბედურებას წარმოადგენდა. ამიტომაც მეფეს დიდი შრომა სჭირდებოდა ამ დანაკლისის შესავსებად.

ქართველთა ეროვნულ კონსოლიდაციას უთუოდ უწყობდა ხელს ის, რომ მეფე დასავლეთ საქართველოდან მოსახლეობის ნაწილს აღმოსავლეთ საქართველოს შეთხელებულ მხარეებში ასახლებდა. ლორეს ალების შემდეგ ლორეს სანახებში „მამულები მიუღიათ საზოგადოების ყველა შეძლების წარმომადგენლებს: „ქართველთა დარბაზის ერთა ზემოთასა და, ანუ ქვემოთასა“.¹⁰

„ზემოთა ქვეყანა“ სამეფოს ერთობის დროს ეწოდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს, ხოლო „ქვემო ქვეყანა“ – დასავლეთ საქართველოს. ამიტომაც, ლორეში მამულები როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოს წარჩინებულებს მიუღიათ. აღსანიშნავია, რომ ამ მხარეში, ქვემო ქართლში, ჯერ კიდევ თამარ მეფის დროს და თამარამდეც, აქ მხარგრძელთა გაბატონებამდე, დასავლელი ქართველი დიდებულები ფლობდნენ მამულებს (ვარდან დადიანი, მისი სახლის შვილები და სხვანი). მხარგრძელების დროს აქ დასავლელ ქართველ მემამულეთა მფლობელობა, ალბათ, შეიკვეცა, მაგრამ „ქვემო“ დარბაზის მამულები აქ დარჩენიან, ჩანს, ამას იხსენებდა ალექსანდრე მეფე ლორეს განთავისუფლების შემდეგ. „მოღწეული მასალების მიხედვით, საფიქრებელია, ქვემო ქართლის დასავლური კოლონიზაციაც, რაკი საქართველო იმ დროს გაერთიანებულია, დასაშვებია ვიფიქროთ, რომ მოსახლეობის დასავლეთიდან გადმოსვლას არა მხოლოდ სტიქიური, არამედ სახელმწიფოებრივ-ორგანიზაციული ხასიათიც ჰქონოდა“.¹¹

აღსანიშნავია, რომ, როგორც თამარის დროს ლორეს ქვემო ქართლის მხარგრძელთა მფლობელობაში გადასვლამ შეაფერხა აქ დასავლურ-ქართული კოლონიზაცია, ასევე მომხდარა ალექსანდრე დიდის დროსაც. ტრადიციულად ქვემო ქართლი ქართველი ორბელიანების სამფლობელო მამულს წარმოადგენდა საქართველოდან მათ გამეფებამდე. ჩანს, ასეთი ტრადიციის აღდგენა ისურვა ალექსანდრე დიდმა სივნიეთის შემოერთების შემდეგ. კერძოდ, მან სივნიეთის მფლობელ ბეშქენ ორბელიანს (უკვე გასომხებულს) ლორე უწყალობა. „ბეშქენ ორბელიანთან 1435-38 წლების განმავლობაში თურმე მრავალმა სომეხმა ლტოლვილმა მოიყარა თავი, რომელთაც ის პურით, ბინით და სამოსლითაც ძალიან ეხმარებოდა. ამის გამო ამ კუთხეს მაჰმადიანთა მიერ დაპყრობილი სომხეთიდან იმდენი სომეხი მოაწყდა, რომ მეფე ალექსანდრეს და მთავრობას ამდენი სომეხობის აქ შეკრება და დამკვიდრება საქართველოსათვის საზიანოდ და სახიფათოდ მიუჩნევიათ, და როგორც ეტყობა, ამ მოვლენისათვის წინააღმდეგობა გაუწევიათ კიდევ“.¹² ჩანს, ამის გამო სომეხთა შორის ალექსანდრე მეფის მიმართ ცილისწამება გავრცელებულა და მისთვის ბეშქენ ორბელიანის მოწამვლაც კი დაუბრალებიათ. ეს მაშინ, როცა საუკუნეთა მანძილზე ქართულმა სახელმწიფოებრიობამ დიდად იღვაწა სომხეთში სომეხი ხალხის გადასარჩენად და ამიტომაც „სომეხნი ურჯულოებთან ყოველთვის ქართველებით იწონებდნენ თავს“.¹³

დასავლურ-ქართული მოსახლეობა არა მარტო ქვემო ქართლში, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეებშიც ჩაუსახლებიათ. „კახეთის კოლონიზაცია ამ დროს დასავლეთ საქართველოდანაც უნდა მომხდარიყო. ამას ტოპონომიკური მასალა გვიმოწმებს“. ¹⁴ მაგ. ისტორიკოს ვახუშტი ბაგრატიონის რუკაზე ერწოს სანახებში (მდ. არაგვის მარცხენა ნაპირას) აღნიშნულია სოფელი „ოდიშელისძენი“. ამ სოფლის დასავლური წარმოშობა (ოდიშელიძე) უეჭველია. მცხეთის მამულების 1569 და 1579 წლების სიებში ეს გვარი აქ მოსახლედ ჩანს. შეიძლება სხვა მაგალითების მოტანაც. გვიანდელი კახეთის წარმოქმნაში ვარაუდობენ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის მონაწილეობასაც. ¹⁵

ბარის მოსახლეობის შევსებას ცდილობდნენ მთებიდან გლეხების ჩამოსახლებით. მაჰმადიანური ქვეყნებიდან აბრუნებდნენ ტყვეებს. ასევე საქართველოში შემოდოდნენ მაჰმადიანური ქვეყნებიდან ლტოლვილი სომხები, რომელნიც აქ სიმშვიდეს, მიწა-წყალს პოულობდნენ. ¹⁶

ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის (საქართველოსათვის ძველი ტერიტორიების დაბრუნება, საზღვრების აღდგენა, თურქების ქვეყნიდან გაძევება, მოსახლეობის გამრავლებისათვის ზრუნვა, ქართული ეთნოსის თანაბრად განსახლება ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე) მიუხედავად, მეფე ალექსანდრეს „დიდი“ უთუოდ ეწოდა იმ გასაოცარი სადამშენებლო სამუშაოების გამო, რომელიც მან გაწია მტერთაგან დანგრეული ტაძარ-ეკლესია-მონასტრების აღსადგენად.

მეფე ალექსანდრე დიდს უზრუნია საქართველოს განახლებისა და აღორძინებისათვის, შეუდგენია ფართო გეგმა და მიზანშეწონილი საშუალებებით დიდი მუშაობა უწარმოებია. ჯერ გამეფებისთანავე 1412 წლიდან გაუგრძელება თავისი სულკურთხეული ბებია რუსას დაწყებული სამუშაო სვეტიცხოვლის დიდებული ტაძრის აღსადგენად და დაახლოებით 1431 წელს დაუმთავრებია. „მცხეთის საკათალიკოზო ტაძრის განახლებისათვის ცხრამეტი წელი მუშაობა მოუწოდებია“. ¹⁷

სვეტიცხოვლის აღდგენასთან ერთად „ალექსანდრე მეფე მთელ საქართველოს განადგურებული ციხეებისა და ეკლესია-მონასტრების აღდგენას შეუდგა. თემურ-ლენგის შემოსევამ ისე გააოხრა ქვეყანა, იმდენად დიდი იყო საქართველოსათვის მოყენებული ზიანი, რომ კერძო, ნაწილობრივ და თანდათანობით შეკეთებითა და განახლებით ჩვენი სამშობლოს მდგომარეობის გამოსწორება შეუძლებელი იყო. მხოლოდ მთელი სახელმწიფოს და ერის შეერთებული, თანხმობრივი, მიზანშეწონილი და ხანგრძლივი მოქმედებითა და დიდი ქონებრივი სახსრის გამოდებით შეიძლებოდა მონღოლთა ბარბაროსული შემოსევებისაგან განადგურებული ქვეყნის აღდგენა“. ¹⁸

სწორედ ამ მიზნით მან „შემოიკრიბნა კათალიკოზ-ეპისკოპოზნი და ყოველნი დიდებულნი და წარჩინებულნი, ერისთავთ-ერისთავნი, ერისთავნი და განიზრახა მათ თანა აღშენებისათვის კათოლიკე ეკლესიისა მცხეთისა და რომელთამე მოხრებულთა ეკლესიებთა ... ხოლო მთავართა ესმათ რა ბრძანება ესე მეფისა, განიხარეს ყოველთა და შეჰკვეთეს ყოველთა საბრძანებელთა თვისთა, თვინიერ სამეფოსა გამოსადებისა ყოველსა გლეხსა ერთსა კვამლსა

ზედა სამი კირმანაული, რომელი არს ექვსი შაური აწინდელი, და მოჰკრებდიან ამას წლითიწლად და ამით იწყო შენებანი მცხეთისა, რუისს ღვთაებისა ეკლესიისა და სხვათა ეკლესიათა. გარნა მოცაცა მას მშვიდობა ღვთისაგან ათხუთმეტსა წელსა და შეასრულნა განზრახვანი თვისნი“, – წერს ვახუშტი.¹⁹

თანახმად ივანე ჯავახიშვილისა, მეფეს საქართველოს ეკლესიათა ერთობლივი განახლების სამუშაოები 1425 წელს დაუწყია და 1440 წლისათვის დაუსრულდება.²⁰

„ქართველი ხალხი აღტაცებული იყო იმითაც, რომ მან ასეთი დიდი საქმე, განადგურებული ქვეყნის აღდგენა განიზრახა და მოახერხა კიდეც, და იმითაც, რომ ყოველივე თავისი დაპირება ალექსანდრე მეფემ პირნათლად აასრულა“.²¹

თავის სიგელებს, რომელნიც შეიძლება ერთგვარ ანგარიშის წარდგინებადაც მივიჩნიოთ ღვთისა და ქართული ეკლესიის მეთაურისადმი (მაგ. 1438 წლის სიგელი), ასე იწყებს: „ქ.სახელითა ღვთისათა ჩვენ პატრონმან მეფემან ალექსანდრე ესე უკუნისადმი გასათავებელი წიგნი და ნიშანი გკადრეთ და მოგახსენეთ თქვენ ... დედა-ქალაქს მცხეთისა საყდარსა და ქართლისა პატრიარქსა-კათალიკოზსა შიოს...“.²² საქართველოს მეფე ხშირად მოიხსენებს მთელი ამ აღმშენებლობითი მუშაობის პროცესებს: 1440 წლის სიგელში მოახსენებს მცხეთას: „...რა მეფედ დაჯვედ, იყო მაშინ ყოველი საქართველო უსჯულოსა თემურისაგან აოხრებულ და ქართლი უნუგეშინისცემოდ განსრული დაგვიხვდა ...და მრავალი სული მოესრა და თავად დედაქალაქი მცხეთა და რაოდენნი საქართველოსა საყდარნი და ეკლესიანი და ციხენი იყვნეს ყოველნი დაექცივნეს, საფუძვლითურთ დაექცივნეს... და შენ მიერთა შეწვენითა და წინამძღვარებითა ჯვარისა პატიოსანისათა ვიწყებ ბრძოლად უსჯულოთა და განვასხენ მზღვართაგან ჩვენთა და ქრისტიანენტ ფრიადს მშვიდობასა და მყუდროებასა მიეცნეს და ვითარ ჩვენთაგან სათანადო იყო, ეგრეთ ვინმე და ვიგულისმოდგინე ყოველთავე საქართველოსა ციხეთა და საყდართა აღშენებად ... რაოდენი საქართველოსა ციხენი, საყდარნი და მონასტერნი არიან, ყოველნივე სრულიად ახლად აღვაშენენ და შევამკენ ...“.²³

მეფე ალექსანდრემ განამტკიცა მცხეთის, ანუ საქართველოს საპატრიარქოს ეკონომიკური საფუძვლები, შესწირა მას მამულები და სხვა ქონება.

„ალექსანდრე მეფის აღმშენებლობითი მოღვაწეობა მარტო სამშობლო ქვეყნის მიწა-წყალს არ შეჰხებია, არამედ მისი მადლიანი ხელი და კეთილდღეობისათვის მზრუნველი გული უცხოეთში გაფანტულ ქართულ დაწესებულებებსაც მისწვდომია. საბერძნეთსა და პალესტინაში მყოფ ქართველთა მონასტრებსა და დაწესებულებებსაც კვლავ მზრუნველი და გულშემმატკივარი მფარველი გაუჩნდა“.²⁴

„ალექსანდრე მეფეს საბერძნეთში ათონის ქართულ მონასტერში განუახლებია „სასწეულო და ამის გოდოლნი და სენაკნი“. ჩანს, საქართველოში შეკრებილი თანხა საზღვარგარეთის შევიწროებულ ქართულ მონასტრებსაც მოახმარეს“.²⁵

„სათანადოდ აღუდგენიათ და შემდეგ მცხეთისათვის გადაუციათ (1424 წ.) „ქამთა ვითარებითა აგარიანთა ხელისაგან მოშლილი“ გარეჯის უდაბნოები“.²⁵

მცხეთის საპატრიარქო მრავალ მამულსა და ქონებას ფლობდა სრულიად საქართველოში. აღვნიშნოთ ზოგიერთი მათგანი: „ტფილისის ეკლესია, სასახლე, ვაჭარნი, მამულნი, ბაზარნი, ქულბაქნი, ბაჟნი თვისთა შემოსავლითა, ავლაზრის მონასტერი – მეტეხის ყოვლად წმიდისა – მისის მამულითა, ავლაზრითა, ავლაზრის ჭალითა, მტკვრის პირას სოფელი და კონი და ახალ-უბანი, ქალაქს ვაჭრებითა, კრწანისი, სოფელი შინდისი, სოფელი წავკისის ... სომხითის ფარვანის-თავი, ფარვანი, სოფელი ფოკა. ტაშირს სოფელი საბაწმინდა, კეთილ დაბა, მარმაშენის თავს სოფელი წყარო-მრავალი; და წინაუბნის სოფელი. ფუძე-მარგი, სოფელი ველთა, სოფელი მთავარ-ანგელოზისა, ლორეს სოფელი ამუჭი ეკლესიითა და მამულითა, სოფელი დასარდი, ახტალას კუამლი სომეხი ათი მათითა მამულითა, კულადა ახტალის ხევზედ სოფელი ვარდის უბანი...“²⁶ და სხვა მრავალი სრულიად (ძირითადად აღმოსავლეთ) საქართველოში, მათ შორის ტაოშიც.

მაშინდელ მსოფლიოში საქართველოს იცნობდნენ, როგორც დიდ ქრისტიანულ ქვეყანას.

„...ირვევა, რომ XV საუკუნეში ქართველებს კიდევ იმდენი გავლენა ჰქონიათ იერუსალიმსა და ეგვიპტეში, რომ როდესაც სომეხთა ეპისკოპოსს მარტიროსს უნდოდა ქართველ მონაზონთაგან გოლგოთა დაებრუნებინა, იმისდა მიუხედავად, რომ მისივე სიტყვით, ამ საქმისათვის ეგვიპტეშიც კი გამგზავრებულა რამდენჯერმე, ეგვიპტელ მოხელეებისათვის მირთმეულ საჩუქრებშიც დიდძალი ფული დაუხარჯავს, მაინც ვერა გაურიგებია რა. ეგვიპტის სულთანის კარზე მას ბოლოს თურმე გულახდილად ურჩიეს გოლგოთას საბოლოოდ გამოთხოვებოდა და ქართველებთან შეცილებისათვის თავი დაენებებინა, იმიტომ, რომ ქართველ ბერებს ზურგს მათი მეფე უმაგრებს, რომელიც ძღვენის გარდა ჩვენ შეგვიპირდა, რომ თავის სამეფოში მუსულმანებს არ შეავიწროებსო“.

იმდროინდელი მოგზაური ბართლომე დე სალინიაგო მოგვითხრობს: იერუსალიმში სალოცავად შესვლის დროს ქართველები საზეიმოდ მორთულ-მოკაზმულ ცხენებსა და აქლემებზე სხედან და გაშლილ-აფრიალებული ეროვნული დროშებით თავისუფლად შემოდიან ქალაქში და სხვებივით სულთანს ამისათვის დაწესებულ გადასახადს არ აძლევენო. სალინიაგო ამასთანავე უმატებს, რომ „ეგვიპტისა და ოსმალეთის სულთანებს ქართველებისა ეშინიათო“.²⁷

ცნობილია, რომ სწორედ ამ საუკუნეში შედგა მსოფლიო საეკლესიო კრება ფერარა-ფლორენციისა. ეს კრება მსოფლიო საეკლესიო გაერთიანებას (ერთიანობის აღდგენას) ისახავდა მიზნად. ამ კრებაზე, როგორც წესი, დაცული იქნა დიპტიხი. სხდომის დარბაზში ერთ მხარეს თანმიმდევრობით დასხეს ჯერ საპატრიარქო ღირსების მქონე მართლმადიდებელ ეკლესიათა წარმომადგენლები, მათ შემდეგ კი მათზე დაბალი რანგით მდგომი სხვა მართლმადიდებლური ეკლესიები.²⁸ საპატრიარქო ეკლესიების რიგში კონსტანტინეპოლის,

ალექსანდრის, ანტიოქიის, იერუსალიმის პატრიარქების წარმომადგენლების შემდეგ დასვეს საქართველოს საპატრიარქო ეკლესიის (საბუთებშია „საქართველოს მეფის“) წარმომადგენლებიც. ეს ყოფილა მიტროპოლიტი სოფრონი, როგორც ეს ვახუშტის შრომის შესაბამისი ადგილის შენიშვნიდან ჩანს: „სწერენ ხრონოლოგებისა შინა, რამეთუ ფლორენციის კრებასა ზედა იყო ერთი მიტროპოლიტი სოფრონი და ეპისკოპოზი ერთი, წელსა ქრისტესა 1433, ქართველნი, რომელნი იქნების ალექსანდრეს მეფობის წელი“.²⁹

სწორედ საპატრიარქო ღირსების მქონედ რომ მიაჩნდათ ქართული ეკლესია, ეს ჩანს იმ წლების სიგელებიდანაც. მაგალითად, მეფე ალექსანდრე ხაზგასმით უწოდებს თავის დროის კათალიკოსებს „პატრიარქებს“, ხოლო მცხეთას - „საპატრიარქო“ საყდარს. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს იმის შესახებ, რომ დიპტიხში საქართველოს ეკლესიის ადგილის განსაზღვრასა და მსოფლიოს სხვა ეკლესიათა შორის საქართველოს ეკლესიის „საპატრიარქო“ ღირსების აღიარებას იმ დროს ჩვენში მნიშვნელობას ანიჭებდნენ.

მაგალითად: 1420 წლის მცხეთის სიგელში ნათქვამია: „ამავე ჟამსა დადგინდა პატრიარქად კათალიკოზი მიქაელ“.³⁰

1424 წლის სიგელშია: „ღვთისა საყდრისა დედაქალაქისა მცხეთისა პატრიარქად განმზადებულმან მონაზონმან დავით...“.³¹ 1428 წლის სიგელში მცხეთას - „საპატრიარქო საყდარი“ ეწოდება („საყდარი“ უდრის ევროპულ „კათედრას“, რუსულ „პრესტოლს“). „...გვემსახურა ჩვენსა საპატრიარქოსა საყდარსა დედა-ქალაქის მცხეთისათვის...“.³²

ეს საბუთები სწორედ ფერერა-ფლორენციის კრების სამზადისის პერიოდში გამოცემული. ყოველივე ეს მიუთითებს, რომ ქართული ეკლესიის საერთაშორისო ღირსების გრძნობა ამ დროისათვის ისევე მაღალია, როგორც XI-XII საუკუნეებში.

ალექსანდრე დიდი ძალზე ზრუნავდა საეკლესიო ერთობის დაცვისათვის. საეკლესიო სეპარატიზმს უკვე მის დროს უჩენია თავი, კერძოდ, სამხრეთ საქართველოში (მესხეთში), რაც უთუოდ მესხეთის მთავრების გავლენით, ანდა იძულებით ხდებოდა. საბედნიეროდ, თავისი მეფობის დაწყებისთანავე ალექსანდრე მეფემ შეძლო „გაეწვრთნა“ და გაერთგულებინა ორგული მთავარი მესხეთისა, რასაც, ჩანს, საეკლესიო სეპარატიზმის აღმოფხვრაც მოჰყოლია. ამის გამო მაწყვერელი მთავარეპისკოპოსი წერს კათალიკოს გერასიმეს: „...როგორც ამას წინათ მეფეთა მლოცავნი და თქვენნი მომხსენებელნი და ერთგულნი ყოფილან, ამავე წესითა მეფეთა მლოცავნი ვიყვნეთ და თქვენნი მომხსენებელნი ვიყვნეთ: არც პატრიარქი მოვიხსენოთ ანტიოქიისა, არც მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ“.³³

ალექსანდრეს დროს ქვეყანაში ერთიანობა და მშვიდობა იყო, ხოლო საქართველოს გავლენა მის მეზობლებზე ძველებურადვე აღდგა. თანახმად ვახუშტისა, 1437 წელს ყარაბაღში ჩასულ მეფეს მორჩილებით მიეახლნენ განძელნი, შირვანელნი და დარუბანდელნი, „...განუჩინა მათ ხარკი და დაიმორჩილნა ყოვლითვე“.³⁴

1440 წელს, აღდგომა დღეს, მოულოდნელად, საქართველოს შავბატკნიან თურქმენტა მეთაური, თავრიზის მფლობელი ჯეჰანა-შაჰი დასხმია თავს. ასეთ დროს თავდასხმას არავინ ელოდა, ამიტომაც ბევრი ქართველი დაუტყვევებით. თავისი გამარჯვების სახსოვრად 1664 მოჭრილი თავისაგან მინარეთი აუგია ქ. სამშვილდეში. თბილისი აუღია და ეკლესიები დაუნგრევია. „ქრისტიანებს დიდი ხარაჯა დაადეს, რათა აეპულებინათ გამაჰმადიანებულიყვნენო“.³⁵

ალექსანდრე მეფეს თავისი სიყვარული ქრისტეს მიმართ იმითაც გამოუმჟღავნებია, რომ თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში მეფობაზე უარი უთქვამს, ბერად შემდგარა და მონაზვნად აღკვეცილა. „...მეფემან ალექსანდრემ სახე მონაზონებისა შეიმოსა და უწოდეს სახელად ათანასე და აღაშენა თვისად სენაკი და სახლნი დიდნი ქვიტკირისანი მცხეთას, მისგან აღშენებულს მთავარ ანგელოზის ეკვდერთან და მუნ დადგა ვიდრემდის ცხოვრობდა სასოებითა და მოღვაწეებით“.³⁶

საუკუნო იყავნ ხსენება მისი!

ქართული ეკლესიის თავდადებული ბრძოლა საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთიანობისათვის

ქართველი ერის ისტორიას ვერ გავიაზრებთ ქართული ეკლესიის მონაწილეობის გარეშე და, პირიქით, ისტორია ქართული ეკლესიისა არის ისტორია ქართველი ქრისტიანი ერისა.

მართალია, ქართველ ხალხს ეროვნული ერთიანობის შეგნება უკვე გააჩნია ქრისტეშობამდე დიდი ხნით ადრე და ფარნავაზ მეფის მიერ საფუძველჩაყრილ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველ ერთიან სახელმწიფოში უხდებოდათ მოღვაწეობა ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს მოციქულებს, მაგრამ, იმის შემდეგ, რაც ქრისტიანული სარწმუნოება მიიღო და გაითავისა ყოველმა ქართველმა, ერის ისტორია ქართული ეკლესიის ისტორიის გარეშე წარმოუდგენელია.

საზოგადოდ ქრისტიანული ეკლესია და ქართველი ხალხი ურთიერთშეთვისებულ, ურთიერთშერწყმულ მთლიანობად იქცა.

ვითარცა სული და სხეული შეადგენენ ერთ მთელს და სხეულის ნაწილთა შორის გაფენილი სული იღვწის მისთვის, ასევე ქართული ეკლესია იღვწის ერისათვის. სწორედ ამიტომ ქართულ ეკლესიას არ შეეძლო დაეშვა დაყოფა, დაშლა საქართველოს სახელმწიფოსი, როგორც ერთიანი სხეულისა.

რა მოჰყვებოდა ქართველი ერისათვის საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის, მისი სულის დაყოფას? საეკლესიო დაყოფას არა მარტო სარწმუნოების დაცემა, არამედ გამოყოფილ ნაწილში ეროვნული გადაგვარებაც უნდა მოჰყოლოდა თან. „სცადე და მოსწყვიტე მზის სხივი თავის საწყისს. ცალკე ის ვერ იარსებებს, მოტეხილი ტოტი მოკვდება, სათავეს მოშორებული ნაკადული

მყისვე დაშრება“, – წერს წმიდა ეპისკოპოსი კვიპრიანე კართაგენელი და თითქოს წინასწარ ჭვრეტს ბედს საქართველოს დედაეკლესიისაგან მოწყვეტილი მესხეთის ეკლესიისა და მესხეთის ქართველობისა. სამშობლოსაგან გამოყოფილ მესხეთში ქრისტიანობა ჩაკვდა.

სარწმუნოების დაცვის სახელით ჯერ ყვარყვარე ათაბაგი და შემდეგ კი მზეჭაბუკ ათაბაგი ყოფდნენ დედაეკლესიისაგან მესხეთის ეკლესიას, მაგრამ „განა შეუძლია მას, ვინც არ იცავს ეკლესიის ერთიანობას, ჩათვალოს, რომ სარწმუნოებას იცავს?... ეს მაშინ, როცა პავლე მოციქული ეკლესიის შესახებ ამბობს: „ერთ ხორც და ერთ სულ... ერთ არს უფალი, ერთ სარწმუნოება, ერთ ნათლისღება, ერთ არს ღმერთი“ (ეფეს, 4,4-6). მტკიცედ უნდა დავიცვათ და შევიწინაოთ ეს ერთიანობა. ნურავის ტყუილს ნუ აჰყვება ჩვენი ძმობა, ნურავინ დაემუქრება სარწმუნოების ჭეშმარიტებას მუხანათური მზაკვრობით! ერთია ეკლესია... ერთია საწყისი, ერთია დედა, ნაყოფიერებით განმდიდრებული, ჩვენ მისგან ვიშვებით, მისი რძით ვიკვებებით, მისივე სულით განვსულიერდებით... ყოველი, ვინც განემორება ეკლესიას, მემრუშე ცოლს ემგვანება და უცხო ექნება ეკლესიის აღთქმას, ვინც განუდგება ეკლესიას, ის აკლდება ქრისტეს მიერ დაპირებულ ჯილდოს, იგია უცხო, უხმარი, მტერი ეკლესიისა“, – წერს წმიდა მღვდელმოწამე კვიპრიანე კართაგენელი ეპისკოპოსი.

ცნობილია, რომ ერთიანი ქართული ეკლესია ორგანიზებულ იქნა ქართული სახელმწიფოს ხელშეწყობითა და წმიდა ნინოს ლოცვით IV საუკუნის დასაწყისში. თუმცა კი, ქრისტიანობა I საუკუნიდანვე იქადაგებოდა საქართველოში. ჩვენი ქართული და არაქართული წყაროებიც დაბეჯითებით მიუთითებენ, რომ ქრისტიანობა ჩვენში I–III საუკუნეებში განუწყვეტლივ იქადაგებოდა. ამ ცნობებს ამ ბოლო დროს ადასტურებს ახალი არქეოლოგიური მონაცემებიც. ქრისტიანული წესით უკვე II–III საუკუნეებში იმარხებოდა მოსახლეობის ნაწილი, აღმოჩნდა IV საუკუნემდელი საეკლესიო შენობაც (ნასტაკისში). ქრისტიანობა დიდ გავლენას ახდენდა ქართველთა ზნეობაზე ჯერ კიდევ წმიდა ნინომდე. ამის შესახებ წერს „ქართლის ცხოვრება“ მეფე რეგ მართლის ცხოვრების აღწერისას. უნდა ვიფიქროთ, რომ საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების მხრივ ისეთივე მდგომარეობა იყო, როგორც რომის იმპერიაში, კესარიაში, კაბადოკიაში, სომხეთსა თუ ასირიაში, სადაც ქრისტიანობის მარცვალი დათესეს თვით მოციქულებმა. ათასწლეულთა მანძილზე საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობლის ტახტს სამოციქულოს უწოდებდნენ, ჩანს, ეკლესიაში დაცული წმიდა გადმოცემის თანახმად, თვით ანდრია პირველწოდებულმა და სხვა მოციქულებმა დააფუძნეს ეს ტახტი თავიანთი მოღვაწეობით. წმიდა მოციქულმა ანდრიამ საქართველოს ორივე მნიშვნელოვან მხარეში იქადაგა, როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში. თანახმად „ქართლის ცხოვრებისა“, წმიდა ანდრიამ თავისი მოგზაურობისას ქრისტიანობა იქადაგა აგრეთვე აჭარაში, სამცხეში, ტაოში. აწყურთან ის უთუოდ შიდა ქართლის გზით გადავიდა დასავლეთ საქართველოში (გაჰყვა არსებულ სავაჭრო გზას) და იღვაწა იქ. მანვე დააარსა საქართველოში პირველი საეპისკოპოსო აწყურში.³⁷ მოციქულებრივი მაღლი განამტკიცა წმიდა ნინომ,

რომელმაც სამეფო კარის გაქრისტიანების შემდეგ შეძლო ერთიანი, მთელი საქართველოს მომცველი ეკლესიის ორგანიზება. წმიდა ნინომ თავიდანვე მიაპყრო თავისი ღვთაებრივი ყურადღება უფლის კვართს, რომელიც I საუკუნე-ნიდანვე მცხეთაში იყო დაცული. სწორედ აქ, უფლის კვართზე დაეფუძნა სამოციქულო საყდარი ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობლისა. უფლის კვართი ნიშანი იყო საქართველოს ეკლესიის ერთიანობისა, მუდმივი სიქადული, შემაერთებელ-შემაკავშირებელი ძალა ქართველი ქრისტიანობისა – იტყვის უფალი: „მე და მამაი ჩემი ერთ ვართ“ (იოანე, 10, 30). სხვა ადგილას მამისა, ძისა და სული წმიდის შესახებ წერია: „ესე სამნი ერთ არიან“ (I იოანე, 5,7) ...ეს საიდუმლო ერთიანობისა, ეს განუყოფელი თანხმობა ასახულია სახარებისეულ ამბავში ქრისტეს კვართის შესახებ. კვართი არ გაუყვიათ და არ დაუნაწილებიათ, არამედ წილად ხვდა ერთ კაცს და განუყოფელი, დაუნაწევრებელი დარჩა. ამასთან დაკავშირებით საღმრთო წერილი ამბობს: „ხოლო კვართი იგი, რომელ იყო უკრველ, ზეით გამოქსოვილ ყოვლად, თქვეს უკვე ურთიერთს: არა განვხიოთ ესე, არამედ წილ-ვიგდოთ ამას ზედა, ვისიცა იყოს“ (იოანე, 19,23-24). ამ კვართს მამისაგან ჰქონდა მადლით მიცემული ერთიანობა და ამიტომ არ შეიძლებოდა დაენაწევრებინათ იმათ, ვისაც ის ერგო, არამედ ერთხელ და სამუდამოდ დარჩა მთლიანი და განუყოფელი. ამიტომ შეუძლებელია ქრისტეს სამოსი ჰქონდეს იმას, ვინც ქრისტეს ეკლესიას არღვევს. თავისი კვართის საიდუმლოთი უფალმა ეკლესიის ერთიანობაზე მიგვანიშნა. ვინაა უსჯულო და ორგული, ვინ შეუპყრია ისე ძალუმად განხეთქილების ჩამოგდების ვნებას, რომ შესაძლებლად მიაჩნია, ანდა აქვს კადნიერება, დაარღვიოს ღვთაებრივი ერთიანობა, უფლის კვართის ეკლესია ქრისტესი? თვით უფალი შეგვახსენებს და გვმოდვრავს თავისი სახარებით: „და იყვნენ ერთ სამწყსო და ერთ მწყემს“³⁸ (იოანე 10, 10).

საქართველოს ეკლესიის სამოციქულო საყდრის სულიერად და ფიზიკურად დაფუძნება უფლის კვართზე მიანიშნებდა იმას, რომ ქართული ეკლესია მთლიანი, ერთიანი და დაუყოფელი უნდა ყოფილიყო, ვითარცა კვართი უფლისა, მისგანვე ძალამიცემულიცა და გაძლიერებულიც.

სწორედ ამიტომ შეძლო ქართულმა ეკლესიამ თავისი ერთიანობის დაცვა მაშინაც კი, როცა VI საუკუნეში გაუქმდა ქართული სახელმწიფოებრიობა. ერეკლე კეისარმა დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყლის მიტაცების შემდეგ (VII ს.) ქართულ ეკლესიას ჩამოაცილა თავისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ტერიტორია, ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე დასავლეთ საქართველოს ამ ტერიტორიაზე ქართულმა ეკლესიამ აღადგინა თავისი იურისდიქცია. აქ VIII საუკუნეში დაარსებული აფხაზეთის საკათალიკოსო ერთიანი უფლის კვართის სამოციქულო საყდრის ნაწილს წარმოადგენდა. ამის შემდეგ ქართულმა ეკლესიამ დიდად იღვაწა საქართველოს გაერთიანებისათვის და ერთიანი საქართველოს მეფეებსაც XI–XV საუკუნეებში უმსუბუქებდა ქვეყნის მმართველობის სიმძიმეს.

სწორედ ამიტომ ეკლესიას არ შეეძლო, დაეშვა XV საუკუნის მიწურულს სახელმწიფოს დაშლა. ამის გამო ქართული დედა-ეკლესიისადმი მწყრალად

განეწყვნენ სეპარატისტი-გამითიშველები. მათ ეკლესიის გათიშვაც ინებეს, რითაც დაღუპეს თავისი ხალხი.

ცნობილია, რომ XV საუკუნის ბოლოს ქართველ მეფე-მთავრებს შორის ატყდა შინაური ბრძოლა და ომი. მესხეთის მთავარი განსაკუთრებულ სეპარატოზმს იჩენდა. „ირკვევა მხოლოდ, რომ ყვარყვარე ათაბაგი იმდენად დაბრმავებული ყოფილა ამ მტრობით და განკერძოებისათვის ბრძოლით, რომ უთანხმოება საეკლესიო სფეროშიც გადაუტანია, როგორც მესხეთის შინაურ მართვა-გამგეობაში დაუკითხავად მოქმედებდა, იმგვარადვე სურდა საეკლესიო წესწყობილებასა და ცხოვრებაშიც. მესხეთის საკათალიკოსო საყდრისაგან ჩამოშორება და სრული დამოუკიდებლობის მოპოვება სურდა. საქართველოს კათალიკოზები სამართლიანად შიშის თვალით შეჰყურებდნენ მესხეთის მთავრისა და ეპისკოპოსების განკერძოების პოლიტიკას და ამაში ქართული დედაეკლესიისა და საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის ორგულობას ხედავდნენ. საეკლესიო იერარქიის მხრივაც მესხეთის ათაბაგებს თავიანთი საბრძანებლის მცხეთის საკათალიკოზო საყდრისაგან ჩამოშორება სურდათ. ამის მიღწევა მათ, რასაკვირველია, მხოლოდ საქართველოს საეკლესიო ერთობის მოსპობითა და თავისთვის დამოუკიდებლობის მოპოვებით შეეძლოთ. ამ მიზნის განმახორციელებელ საუკეთესო საშუალებად ყვარყვარე ათაბაგს, როგორც ჩანს, მაწყვერელი ეპისკოპოსის ამაღლება და მისი მესხეთის საეპისკოპოსო საყდრების უფროსად ქცევა მიუჩნევია, ის, რაც მისმა მემკვიდრე ათაბაგებმა და განსაკუთრებით მხეჭაბუკ ათაბაგმა ცოტა ხნის შემდგომ განახორციელეს კიდევ... მათ სურდათ, რომ კათალიკოზის მაგივრობა თვით მაწყვერელს გაეწია და მაწყვერელს ეკურთხებინა. ყვარყვარე ათაბაგს საეპისკოპოსო პირების არჩევის უფლება უკანონოდ მიუტაცნია და თვით ჩაუგდია ხელში. ამას, რასაკვირველია, იმ მოსაზრებით სჩადიოდა, რომ საშუალება ჰქონოდა თავისი პოლიტიკის მომხრე და მის ბრძანებათა ყურმოჭრილი ყმები აერჩია ეპისკოპოსებად. ასეთ უკანონო და დამღუპველ პოლიტიკას საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის და ერთობის გაპიროვნებული გამოხატულების მატარებელი, „ქართლის კათალიკოზი და ყოვლისა საქართველოსა პატრიარქი“, სასტიკად ებრძოდა და ყოველს მესხეთით მცხეთაში საკურთხებლად მოსულს სამღვდელო პირს შემდეგს პირობის წიგნსა და ფიცს ადებინებდა: „თუ ყვარყვარემ, მაწყვერელმა ან სხვა რაიმე ხელი გვამლიოს და დაგვპატიჯოს კურთხევისა მიზეზითა, სადამდის თქვენსა საყდარსა არ დაემორჩილნენ... ხელი არა გამოვართვა“-ო, თუ „მაწყვერელობა, ანუ სხვა ხელი რაიმე გვამლიოს, არა გამოვართვათ ყვარყვარეს თქვენდა დაუმოწმებლადო“. ამ უკანასკნელი სიტყვებიდან ცხადად ჩანს, რომ მესხეთში საეკლესიო არჩევნების მაგიერ ყვარყვარეს პირადი არჩევანი სწყვეტდა მაღალ საეკლესიო თანამდებობისთვის საჭირო პირთა ვინაობას და მაწყვერელობას თუ სხვა საეპისკოპოსო „ხელს“ ის შეადღევდა ხოლმე და ის ჰნიშნავდა“.³⁹

„რასაკვირველია, ყვარყვარეს მთელი მოქმედება საქართველოს პოლიტიკური დანაწილებისათვის საუკეთესო პირობების შექმნას უდრიდა და მთელი ქართველი ერის ინტერესების საწინააღმდეგოდ მოღალატური ნაბიჯი

იყო. საეკლესიო კანონების თანახმად, ეპისკოპოსად არჩეული პირი, უეჭველად, მცხეთაში უნდა წასულიყო და საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მიერ სვეტიცხოველში ყოფილიყო ხელდასხმული. მესხეთის მთავარმა სწორედ ამის მოსპობა მოისურვა“.⁴⁰

ისიცაა საფიქრებელი, რომ ყვარყვარე არა ახალ საეპისკოპოსო კანდიდატს აკურთხებინებდა მაწყვერელ ეპისკოპოსად, არამედ რომელიმე უკვე ნაკურთხ ეპისკოპოსს, თავის სამთავროში მოღვაწეს, ადგენდა ახალ კათედრაზე აწყურში. მაგრამ ეს მოქმედება უმცხეთოდ, ცენტრისადმი დაუმორჩილებლობად აღიქმებოდა. ამიტომაც ეპისკოპოსს, რომელსაც მცხეთა აკურთხებდა ხოლმე და მესხეთში სამოღვაწეოდ გზავნიდა „...კურთხევამდის კატეგორიულად ფიცს და აღთქმას ადებინებდნენ, რომ ის საქართველოს მწყემსმთავრის ერთგული და საქართველოს მეფის მომხსენებელი და მლოცველი იქნებოდა“.

„წირვა-ლოცვის დროს საქართველოს მეფის მოხსენება საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის გამოხატულებას წარმოადგენდა და ყვარყვარე ათაბაგსაც სწორედ ამის მოსპობა ჰსურდა“.⁴¹

„ამ ორი-სამი აღთქმისა და ფიცის წიგნითგან სრულის სიცხადით და მიმზიდველობით აშკარავდება საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელის ბრძნული, ნამდვილად სახელმწიფოებრივ-ეროვნული მიზანშეწონილი პოლიტიკა და მოღვაწეობა.

უეჭველია, ყოველი შეგნებული ქართველი მოღვაწის თანაგრძნობა მაშინაც, როდესაც ეს ბრძოლა წარმოებდა, ქართული ეკლესიის მწყემსმთავრის მხარეზე იქნებოდა და ახლაც, საუკუნეთა შემდგომაც, საქართველოს კათალიკოსთა ეს მედგარი ცდა საქართველოს განხეთქილებისა და განკერძოების პროცესის შესაჩერებლად მშვენიერ ბრძოლად გვეხატება.

განა ქართველი ერისათვის მართლაც დამლუპველი არ უნდა ყოფილიყო მესხეთის ეკლესიის წადილი და მცდელობა სრულიად საქართველოს საკათალიკოსო საყდრისაგან ჩამოსაშორებლად? როდესაც საქართველოს ეკლესიის საჭეთმპყრობელნი მესხეთის სამღვდელოებისაგან საკათალიკოსო საყდრის მორჩილებას მოითხოვდნენ, როდესაც იქაურ ეპისკოპოსებსა და ხუცესთ უეჭველად მტკიცე ფიცს ადებინებდნენ, რომ თითოეული მათგანი საქართველოს კათალიკოზ-პატრიარქთა და „მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა“ მომხსენებელი ყოფილიყო, განა ამით ესენი საქართველოს მთლიანობისა და ერთობის განმტკიცებისათვის არ იღვწოდნენ? მესხეთის ეკლესიებში საქართველოს მეფისა და კათალიკოსის სახელების მოხსენება წირვის დროს სრულიად საქართველოს მთლიანობისა და განუყოფლობის თუმც გარეგანი, მაგრამ მაინც დიდმნიშვნელოვანი სიმბოლური გამოხატულება იყო და ამის საწინააღმდეგოდ ბრძოლა მხოლოდ საქართველოს ან დაუძინებელ მტერს, ან მის შეუგნებელსა და პირადი პატივმოყვარეობით გონებადახშულს შვილს შეეძლო“.⁴²

მაგრამ „მცხეთისაგან მესხეთის საეკლესიო ჩამოშორება საეკლესიო კანონების თვალსაზრისით არც ისეთი ადვილი და მარტივი საქმე იყო, როგორც ეს ჯაყელთა გვარის ათაბაგებს ეგონათ. უზუნაეს მწყემსმთავრის ურჩობა დიდ და

მიუტევებელ ცოდვად ითვლებოდა და ასეთს დანაშაულს შესაფერისი სასჯელიც მოჰყვებოდა ხოლმე“.⁴³

აი, რას წერს ამის შესახებ თ. ჟორდანიას, რომელსაც თავის ქრონიკებში მოჰყავს შესაბამისი სიგელებიც: „1453 წ-ს მცხეთის სიგელი ...შინაარსი სიგელისა დიდად საყურადღებოდ ჰხატავს მაშინდელს პოლიტიკურს განცალკევებას საათაბაგოსას: ყვარყვარე II, მოქიშპე მეფის გიორგისა (1451-1466) სცდილობს ეკლესიური განხეთქილებაც მოახდინოს და საათაბაგო ეპისკოპოსებს თვითონ ჰნიშნავს, ამასთან ის ცდილობს საათაბაგოს ეკლესიები მცხეთას მოსწყვიტოს და ანტიოქიის საპატრიარქოს შეუერთოს. ეს უნდა ყოფილიყო მიზეზი კათალიკოზის „დავითის (ჰმართავდა 1447-1459) „გაწყრომისა“ ყვარყვარეზედ“.

„... სვეტისა ცხოველისა და ყოვლად საშინელისა ანჩისა ხატისა თავსმდებობითა, ამა ყოველთა ღვთისა წმიდითა ზეცისა და ქვეყნისათა თავსმდებობითა და შუამდგომლობითა ესე წიგნი და პირი გკადრეთ თქვენ ქრისტეს ღვთისა მიერ ქართლისა კათალიკოზსა დავითს მე აბელისძემან ანჩელ არქიმანდრიტმან ქერობინ მის ჟამსა შედეგად, ოდეს მაწყვერელი და სამცხის ეპისკოპოსნი თქვენგან უჯვარო და შეუნდობელნი იყვნეს საფარისა თავზედა და თქვენ დიდითა ხვაიშნითა მაკურთხეთ. აწ დღეისთაგან წალმა ჩემად დღედ სიკვდილამდე ვიყო თქვენი და თქვენის საყდრისა ერთგული და მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა თქვენ მოგისხენებდეთ. ვინ თქვენგან უჯვარო და შეუნდობელნი იყვნენ, ჩვენგანაცა უჯვარო და შეუნდობელი იყოს. თქვენგან შეუნდობელთა ეპისკოპოსთა გვერდით ჟამი არა ვწიროთ, სადამდის თქვენგან ახსნილობისა და შენდობისა ნიშანი არა მოგვივიდეს. ვის სწყალობდეთ, ჩვენცა მისი მლოცველნი ვიქმნეთ და თუ ყვარყვარემ მაწყვერელობა, ანუ სხვა რამე ხელი გვამლიოს და დაგვპატიჟოს კურთხევისა მიზეზითა, სადამდის თქვენსა საყდარსა არა დაემორჩილნენ და რაზედაც უწყებით თქვენისა საყდრისა წესითა, იგი ესრეთვე არა დაგვეურვოს, როგორცა თქვენ და თქვენსა საყდარსა გმართებს მით წესითა სხვა ხელი არა გამოვართვა და არცა რა ვინდომო თქვენად დაუმოწმებლად და შეუნდობელად თქვენისი საყდრისა მტრისა მტერნი ვიყვნეთ და ერთგულთა მოყვარენი და მლოცველნი ვიყვნეთ...“.⁴⁴

ასეთივე სიგელს იძლევიან კუმურდოელი ეპისკოპოსი და, ალბათ, სხვა მღვდელმ-თავრებიც. განსაკუთრებით საინტერესოა 1453 წელს საფარისა და ვარძიის მონასტერთა ბერების მიერ მცხეთის პატრიარქისადმი მიცემული სიგელის გადარჩენილი ნაწილი: „...ესე წიგნი და პირი გკადრეთ თქვენ... ქართლისა კათალიკოსსა დავითს მეუფესა პატრონსა დაგიდევით აღთქმა... ჩვენ საფარისა და ვარძიისა მძათა მას ჟამსა, ოდეს მცბიერი ბერძენი მოვიდა, ცრუ წინასწარმეტყველი და მცირითა რათმე სიტყვითა მიგვიზიდნა. აწ თქვენ გაგვიწყვირით და კიდევ უმართლე იყვენით ამაღ რომე ... ვითარცა წესითა ყოფილ ვართ, მათვე წესითა ვიყვნეთ, არც მიტროპოლიტი (ბერძნისა) შემოვუშვათ, არც მისი წიგნი ვნახოთ, არცა მისი მცნება გავიგონოთ და არასთანა მისი არა ვირწმუნოთ, არც უმცხეთოდ ჩვენი მღვდელი და დიაკონი იკურთხეოდეს...“.⁴⁵

საოცარი ისაა, რომ ჩვენი მოძმე მართლმადიდებლური საპატრიარქოები ანტიოქიისა და იერუსალიმისა (ისინი მაშინ ზოგჯერ ერთიანდებოდნენ კიდეც), ხელისშეწყობის ნაცვლად, ძმური თანაგრძნობისა და სულიერი დახმარების მაგიერ, ყოველგვარად ცდილობდნენ, დაეშალათ ერთიანი ქართული ეკლესია, დაენაკუწებინათ ის, რათა შემდეგ რაიმე ნაჭერი შეხვედროდათ და თავიანთი მატერიალური არსებობა დაეკმაყოფილებინათ.

ყოველგვარი საეკლესიო კანონის დარღვევით, წმიდა მსოფლიო კანონების აკრძალვათა არად ჩაგდებით, ისინი იჭრებოდნენ საქართველოს საეპისკოპოსოებში, თავიანთი ნებისაებრ, არა სადმერთო კანონებით, ყოველად უკადრისი ცბიერებით, არღვევდნენ წმიდა ნინოს ღვაწლითა და ლოცვით საუფლო კვართზე დაფუძნებულ წმიდა ანდრიას სამოციქულო საყდარს.

რა აიძულებდათ წმიდა იერუსალიმისა და წმიდა ანტიოქიის მღვდელმთავრებს ქრისტიანთა დამაბრკოლებელი საქმეების კეთებას? ეს ყოფილა მათი ფინანსური გაჭირვება.

„მაჰმადიანთა მიერ აღმოსავლეთის დაპყრობისა და განსაკუთრებით ბიზანტიის სახელმწიფოს დაუძლურებისა და თურქთაგან დაპყრობის შემდგომ, ანტიოქიის და იერუსალიმის მღვდელთ-მთავარნი, თვით პატრიარქიც კი ხშირად თავიანთ სამწყსოს ჰშორდებოდნენ და უცხოეთის სახელმწიფოებს ეწვეოდნენ ხოლმე ფულის და სხვა ყოველგვარი დახმარების სათხოვნელად და შესაგროვებლად. მათხოვრობის გზაზე მდგომთ უცხოეთის გულუბრყვილო ქრისტიანების წინაშე თავიანთი სახელის გატეხა არ სურდათ და თავიანთი თავი „უსჯულოების“ აღმომგზვრელად და ძველი საეკლესიო კანონებისა და უფლებრივი მდგომარეობის აღმადგენელად მოჰქონდათ. ჩვეულებრივ ამგვარ პირებს, რასაკვირველია, ცბიერება და ცრუმორწმუნე ხალხის მიზიდვა საშუალებას აძლევდა თავიანთი პირადი საქმე, ფულის შეგროვება, ვითომც „უსჯულოთა“ ხელითგან წმიდა ადგილებისა და ტანჯულ ქრისტიანთა განსათავისუფლებლად მოწყობილი, ფართოდ და ბრწყინვალედ მოეხერხებინათ ... ვარძიის მონასტრის ძმობას თავისი ერთგულების წიგნში აღნიშნული აქვს, რომ „მას ჟამსა“-ც თურმე მესხეთში ერთი ამნაირი „მცბიერი ბერძენი მოვიდა, ცრუწინასწარმეტყველი“, რომელმაც „მცირითა რათამე სიტყვითა მიგვიზიდნ“ და მოგვხიბლაო. ეს ცბიერი ბერძენი ბერი „მიტროპოლიტი“ ყოფილა ... საეკლესიო კანონები ეპისკოპოსს სხვის სამწყსოში ადგილობრივ მღვდელთმთავრის ნებადაურთველად ყოფნას უკრძალავენ. მით უმეტეს, „არა ხელეწიფების ეპისკოპოსსა სხვისა ეპისკოპოსისა სამრევლოსა ქალაქსა ანუ სოფელსა საერო მოძღვრებად, ანუ კურთხევად ხუცისა, გინა დიაკონისა უნებლიეთ ეპისკოპოსისა მის ადგილისა“ ...⁴⁶ „მცბიერი ბერძენი“ მღვდელმთავრის ქადაგება თურმე ღაღადებდა იმასვე, რაც ათაბაგს სწადდა: რომ „უმცხეთოდ ჩვენი მღრდელი და დიაკონი იკურთხეოდესო“ და ეპისკოპოსნიცა და სამღვდლო დასიც ქართლისა კათალიკოზისა „ბრძანებისა მორჩილნი“ არა ყოფილიყვნენ. ამგვარს ქადაგებას გავლენა მოუხდენია და თავისი ნაყოფიც გამოუღია. თვით ვარძიის ძმობას გულახდილად აღიარებული აქვს „სიტყვითა მიგვიზიდნაო“.⁴⁷

აღსანიშნავია, რომ სწორედ აღნიშნულ წლებში, კერძოდ, 1456 წლისათვის საქართველოში ჩამოსული რომის პაპის წარმომადგენელი (ეპისკოპოსი) ანტიოქიელ-იერუსალიმელ ეპისკოპოსებზე მომეტებულ მადას იჩენს და ქართული ეკლესიის რომის ტახტისადმი მიერთებისათვის იღწვის. მას თავისი აზრით, ეს ოცნება ვითომდა განუხორციელებია კიდევ.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნული, შედეგი იყო იმ საოცრად ურთულესი საგარეო და საშინაო ვითარებისა, რომელშიც მაშინ ქვეყანა იმყოფებოდა. სწორედ აღნიშნულ წლებში ოსმალეთმა კონსტანტინეპოლი აიღო, საქართველო თურქულ-მაჰმადიანურ რკალში მოექცა, რასაც დაერთო შინაგანი განხეთქილება. მთავრები მეფეს ებრძოდნენ, ზოგჯერ ამარცხებდნენ და ატყვევებდნენ კიდევ. მესხეთისა თუ იმერეთის მთავრები, ერისთავები თავიანთი კუთხეების ეკლესიების დამოუკიდებლობაზე ოცნებობდნენ. სწორედ ასეთ დროს ჩამოვიდა საქართველოში რომის პაპის წარმომადგენელი. მან ჩააგონა საქართველოს მეფესა და მთავრებს, რომ თუ ისინი აღიარებდნენ რომის პაპის საეკლესიო უზენაესობას, რომ „პაპი მსოფლიო ეკლესიის მეთაური და უფლის ნაცვალაია ამ ქვეყნად“ (რაც კათოლიკური სარწმუნოების აღიარებად ითვლებოდა მათი აზრით), მაშინ პაპი ევროპელ მეფეებს აღძრავდა ოსმალთა წინააღმდეგ და ისინი ევროპის მხრიდან შეებრძოლებოდნენ თურქებს.

მართლაც, როგორც მოღწეული წერილებიდან ჩანს, ქართველმა მეფე-მთავრებმა თითქოსდა აღიარეს პაპის უზენაესობა. რა შედეგი მოჰყვა ქართველ ხელისუფალთა ამ დაჯერებას? რომის პაპმა ევროპელი მეფეები ვერ აღძრა თურქთა წინააღმდეგ. საქართველოში დაიწყო კიდევ უფრო მძაფრი შიდა ომი. საეკლესიო განხეთქილება კიდევ უფრო გამძაფრდა მესხეთსა და დასავლეთ საქართველოში. ამ დროსვე იერუსალიმელ-ანტიოქიელი იერარქები ყოველ ღონეს ხმარობდნენ მცხეთის სამოციქულო ტახტიდან დასავლეთ საქართველოსა და მესხეთის ეკლესიების ჩამოსაშორებლად. შექმნეს კიდევ შესაბამისი დოკუმენტები. გამძაფრდა ცილისწამებანი მცხეთელი კათალიკოს-პატრიარქის მიმართ. ამან დასცა ქრისტიანობის ავტორიტეტი მესხეთში (და, ალბათ, დასავლეთ საქართველოშიც), რამაც, საბოლოო ჯამში, გზა გაუხსნა მაჰმადიანურ სარწმუნოებას და მესხების სწრაფ გამაჰმადიანებას.

ამიტომაც, რომის პაპის წარმომადგენლის ქმედება ქართული ეკლესიის მიმართ ისევე შემაძრწუნებელი შედეგის მომტანი იყო, როგორც ანტიოქიელ-იერუსალიმელი იერარქებისა. ჩანს, ალბათ, ამიტომ უწოდებდა მარი ბროსე პაპის წარმომადგენელს ლუდოვიკო ბოლონიელს „ქვებუდანა მოშულლე ფანატისკოსს“. ⁴⁸

ყვარყვარე რამდენჯერმე ევროპელი მოკავშირეებისადმი გაგზავნილ თავის წერილებში რომაელ ლუდოვიკოს „ჩემს პატრიარქს“ უწოდებს. ისეთი შთაბეჭდილებაა, რომ ყვარყვარე მზადაა „თავის პატრიარქად“ და პირველიერარქად გამოაცხადოს ნებისმიერი სამღვდელი, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის გარდა. ჯერ ბერძენ მიტროპოლიტ-პატრიარქებს აწყვერელი ეპისკოპოსი „დაადგენინა“ პირველიერარქად მესხეთისა, ეს, თავის მხრივ, იმას ნიშნავდა, რომ სწორედ ეს ბერძენები უცვნია ყვარყვარეს „თავის

პატრიარქად“. ასევე მოიქცა რომაელი ეპისკოპოსის მიმართაც და ეს ლუდოვიკო ბოლონიელი „თავის პატრიარქად“ აღიარა.

თუმცა, მეფე გიორგიც მსგავსადვე მოქცეულა ამ რომაელის მიმართ, რაც უთუოდ დაედო საფუძვლად სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქისადმი გაუგონარ ურჩობას, რასაც იმ დროს იჩენდნენ მესხეთში, დასავლეთ საქართველოსა და, როგორც ჩანს, სხვა კუთხეებშიც. მალე გამოჩნდა ყველა უცხოელის „მზრუნველობის“ შედეგი.

1459 წელს ყვარყვარე ათაბაგი, ანუ როგორც მას ასახელებენ „საქართველოს მთავარი“, წერს ბურგუნდიის დუკას წერილს, რომელშიც, როგორც ითქვა, არა სრულიად საქართველოს კათალიკოსს უწოდებს თავის პატრიარქს, არამედ რომის ეკლესიის წარმომადგენელ ლუდოვიკოს: „...აწ ბატონი ჩვენი პატრიარქის ლუდოვიკოს ბრძანებით შევურთგდი ყველა ჩემს მეზობელ ქრისტიანე მთავრებსა და გადავწყვიტე მთელი ჩემი ღონე და შეძლება მოვიხმარო ოსმალების წინააღმდეგ, როგორც დავპირდი ჩვენს პატრიარქს“. ⁴⁹ – „აგერ 50 წელიწადია, ესეთი მშვიდობა და ერთობა, რომელიც აწ ვყავით, არ გაგონილა ჩვენს ქვეყანაში. ეს ვყავით ჩვენის ბატონის პატრიარქის ბრძანებით და ჩაგონებით და ეგრეთვე თანახმად წერილისა ბატონის პაპისა, რომელმაც მოგვწერა და გვაუწყა, რომ მან თავის ქალაქში ყველა ლათინის მთავრები უნდა შეკრიბოს და რჩევა ჰქმნას, რათა მოემზადონ ურწმუნოებთან სასაუბროდ“.

როგორც აგრეთვე გიორგი მეფის წერილიდან ჩანს, მასაც „თავის პატრიარქად“ ეს ლათინი სამღვდელო აურჩევია. თუმცა კი, ანტიოსმალურ კოალიციაში შემავალ არც ტრაპეზუნტის იმპერატორსა და არც მცირე სომხეთის მთავარს რომის ეკლესიის წარმომადგენელი „თავის პატრიარქად“ არ უცვნიათ, რითაც სიმშვიდე დაიცვეს თავიანთ ქრისტიანულ სამწყსოში.

„...მიწერილია ბურგუნდიის დუკასთან დავით ტრაპეზუნტის იმპერატორის წერილიც ... იმპერატორი ბოლონიელ ლუდოვიკოს პატრიარქს სრულებითაც არ უწოდებს, არამედ იხსენიებს მარტო ელჩად („ორატორ“). ...არც ისა სჩანს, რომ მცირე სომხეთის მთავარს ეწოდებინოს, ანუ ესურვებინოს ლუდოვიკოს პატრიარქობა. ეგრეთვე ცხადია, რომ სპარსეთის მეფეს ჰასანბეგს სრულიადაც არ დასჭირდებოდა იმის პატრიარქობა. მაშ, გიორგიმ და ყვარყვარემ აირჩიეს იგი თავიანთ პატრიარქად...“ ⁵⁰

მალე გამოჩნდა ყოველივე ამის შედეგი. რომის პაპმა და ამ ეგრეთ წოდებულმა „პატრიარქმა“ ვერ შეძლეს ევროპელი მეფე-მთავრების ყურადღების მიპყრობა აღმოსავლეთის პრობლემებისადმი. საქმე ჩაიშალა. ამის შეტყობისთანავე საქართველოში ატყდა უსასტიკესი შიდა ომი მეფე-მთავარ-ერისთავებს შორის, ქვეყანა მოიშალა, ქრისტიანობის ავტორიტეტი დაეცა. ისმის კითხვა, თუ რომის ეკლესიას საქმის გაკეთება არ შეეძლო, რატომღა სცემდა ძირს საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტორიტეტს, ითვისებდა მის უფლებებს და ამით კი ქვეყნის ერთიანობას არღვევდა? იგივე ითქმის ანტიოქიურიუსალიმის საპატრიარქოების შესახებაც.

ასეთი აშლილობის დროს გამოიჩინა თავისი ძალა საქართველოს სამოციქულო ეკლესიამ და, როგორც აღინიშნა, მესხეთის ეპისკოპოსებს ფიცს ადებინებდა, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ ზემოთ აღნიშნულ უცხოელ იერარქთა მსგავსნი არც „შემოუშვათ, არც მისი წიგნი ვნახოთ, არც მისი მცნება გავიგოთ და არასთანა მისი არა ვირწმუნოთ, არც უმცხეთოდ ჩვენი მღრღელი და დიაკონი იკურთხეოდეს და ვიყვნეთ თქვენსა ბრძანებისა მორჩილნი“.

მაგრამ ასეთი ფიცის დადება აშფოთებდა სეპარატისტ ათაბაგებს და მათმა უგუნურმა მრისხანებამ იმ ზომას მიაღწია, რომ ქართველი კათალიკოს-პატრიარქის მიმართ ცილისწამებაც იკადრეს და ამ ცილისწამების გავრცელებისთვისაც იზრუნეს. მცხეთის ავტორიტეტის დაცემით მათ უთუოდ დასცეს საერთოდ ქრისტიანობის ავტორიტეტი მესხეთში, რამაც მაჰმადიანობისადმი წინააღმდეგობა შეამცირა.

ათაბაგები „აღშფოთებული და განრისხებული ჩიოდნენ: „ვინც ჩვენი ეპისკოპოზი მათგან (ე.ი. კათალიკოსის) წინა საკურთხეველად მივა, მაგათი და მეფის ერთგულობაზედ აფიცებდენო“, ის ფარისევლურად საეკლესიო კანონების დარღვევაზე და „სჯულის გარდამავალ საქმეზე“ სწუხდა, რომელსაც ვითომაც კათალიკოსები ამგვარს შემთხვევებში სჩადიოდნენ, „მაგათ უკეთ იციან, ნაფიცარი არც ეპისკოპოსი შეიწყნარების და არც ხუცესი და ნურც ჩვენ გვიზმენ უწესო რამე საქმე შემოიღონ“-ო, ვერაგული ცბიერებით გაიძახოდნენ ისინი, თითქოს თავისი დედაეკლესიის და მისი საჭეთ-მპყრობელის ურჩი და ერისა და სამშობლოს მთლიანობის უარისმყოფელი და დამრღვევი ეპისკოპოსი ან მღვდელი კი შესაწყნარებელი ყოფილიყოს!“⁵¹

შემდეგ კი ცილისწამებაც გაავრცელეს, თითქოსდა ჩვენი ეკლესიის მეთაურს ქრთამს აძლევდნენ კურთხევისას. ივ. ჯავახიშვილმა გაარკვია, რომ ეს იყო სიცრუე, თუნდაც იმიტომ, რომ „...საამისო ობიექტური პირობები არ მოიპოვებოდა“.⁵¹

„თუ ამისდა მიუხედავად ათაბაგის და მის მომხრეთა ბანაკში მაინც საჯაროდ ლაპარაკობდნენ კათალიკოსის მექრთამეობაზე, ეს მხოლოდ იმის მაჩვენებელია, თუ რამდენად ულმობელი და დაუზოგავი ბრძოლა ყოფილა მეფე-კათალიკოს-ათაბაგს შორის და საქართველოს ერთობისა და განკერძოების მომხრეთა შუა, რაოდენი გესლითა და შხამით უნდა ყოფილიყო აღსავსე ამის გამო მესხეთის მაშინდელი ცხოვრება!...“⁵¹

საბოლოოდ, მესხეთის ათაბაგებმა ძლიერი წადილის მიუხედავად, ვერ შეძლეს მესხეთის ეკლესიის ჩამოშორება საქართველოს დედა-ეკლესიისაგან. ამის შემდეგ მესხეთის სამღვდლო პირთ კათალიკოზისა და მეფის ერთგულებაზე აფიცებდნენ „...ეს ფიცი იმავე დროს საქართველოს სახელმწიფოსი და ეკლესიის მთლიანობისა და ერთობის ფიცი იყო, ამიტომაც შთამომავლობასა და ისტორიას კი არ შეუძლია მათი ღვაწლი ერისა და ქვეყნის წინაშე მთელი თავისი სიღრმე-სივრცით არ დააფასოს“.⁵²

ასე გაგრძელდა საუკუნის ბოლომდე. XVI საუკუნის დასაწყისში ათაბაგმა მზეჭაბუკმა კვლავ წამოიწყო საეკლესიო განკერძოებისათვის მოქმედება.

თედო ჟორდანია წერს: „1500–1516 წწ. მესხეთის სიგელი გვიმტკიცებს, რომ მზექაბუკ ათაბაგს, პოლიტიკური განცალკევების მოსურნეს, მოუნდომებია საათაბაგოს ეკლესიის მოწყვეტა მცხეთისაგან და ანტიოქიის პატრიარქის დოროთეოსისათვის დაუმორჩილებია, რაისათვის დოროთეოსი დიდად აქებს მზექაბუკს, რომელსაც უწოდებს: „ღვთის მოშიშად“, „მართალ-მადიდებლად“ და „დიდ მეფედ ჩვენად და ყოვლისა აღმოსავლეთისა ხელმწიფედ“, ხოლო ქართლის მეფესა და მის ერს – „უსჯულოდ“.

„...წყალობითა ღვთისათა დოროთეოს პატრიარქი დიდისა ღვთისა ქალაქისა ანტიოქიისა ვიიძულენით თქმად ამას დიდისა პატრონის მზექაბუკის მიერ: რამეთუ მაგან ოდენ მხოლოდმან იყურჭუმ ჭეშმარიტად ემზაზსა შინა ნათლისღებისასა. ყოველივე განგვაცადა და გულისხმა გვიყო და ეგრეთვე მანყვერელისა სიკეთე. მას მივათვალეთ ყოველი საბრძანებელი პატრონისა მზექაბუკისი, რათა ეპისკოპოსნი მისგან იკურთხოდნენ ყოველნივე და მისსა წესსა და ბრძანებისა მორჩილებდნენ და სჯულთა მისთა ერჩდნენ და მისგან იმწყსებოდნენ“.⁵³

ჰქონდა თუ არა რაიმე უფლება ანტიოქიის პატრიარქს, შემოჭრილიყო საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის საზღვრებში და მისგან მოეწყვიტა ერთი ნაწილი? ანტიოქიის პატრიარქის მოქმედება არღვევდა საეკლესიო კანონებს, მსოფლიო კრებების მამათა დადგენილებებს, კერძოდ, III მსოფლიო კრების მე-8 კანონს. სხვათა შორის, ამ კრებაზე ანტიოქიის ეპისკოპოსთა თვითნებობა განიხილეს, როცა ისინი შეიჭრნენ კვიპროსის ავტოკეფალურ ეკლესიაში და იქაური საქმეები თავის ნებისამებრ განაგეს.

„მზექაბუკის საბედნიეროდ ანტიოქიის პატრიარქი კვლავ სწვევია საქართველოს. ანტიოქიის პატრიარქებს საქართველოში სტუმრობა, როგორც ეტყობა, გაუტკბათ. ალბათ, უხვად დატვირთულები ბრუნდებოდნენ აქეთგან შინ ... 50-60 წლის განმავლობაში საქართველოს სულ ცოტა სამი ამგვარად მოკალმასე პატრიარქ-მიტროპოლიტისათვის გაუფსია ჯიბეები“.⁵⁴

მზექაბუკმა ეს უცხო პატრიარქი გამოიყენა თავისი მიზნისათვის. მან „...თავისი საბრძანებლის სარწმუნოებრივადაც საქართველოს დედაეკლესიისაგან მოწყვეტა გადაწყვიტა, რომ ამ საშუალებით, ეკლესიებში საქართველოს კათალიკოსისა და მეფის ხსენების ამოკვეთით, საქართველოს პოლიტიკური მთლიანობის ეს გარეგნული, სიმბოლური გამოხატულებაგ გამქრალიყო და მცხეთის საყდართან დამოკიდებულება მოსპობილიყო“.⁵⁵

მზექაბუკმა და უცხო პატრიარქმა შესაბამისი საბუთი მართლაც შეადგინეს. „პირადი პატივმოყვარეობითა და მტრული გრძნობით დაბრმავებულს მზექაბუკს ავიწყებოდა, რომ ამით ქართველი ერის ისედაც მცირე ძალას უფრო ასუსტებდა და მტრის გაბატონებას საუკეთესო ნიადაგს უმზადებდა. იმ ხნობრივ-სარწმუნოებრივი ძალის განმტკიცების მაგიერ, რომელსაც საქართველოს ეკლესიის მთლიანობა ჰქმნიდა და გარეშე უცხოთესლი და უცხო-სჯული მტერთან ბრძოლას აადვილებდა, ქართულ ეკლესიას სახელი გაუტეხა და დაქუცმაცვებით მოზღვავებულ ოსმალებთანა და მაჰმადიანობასთან ბრძოლის უნარი მოაკლო“.⁵⁶

მაგრამ, ღვთის მადლით, არც ისე ადვილი იყო საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის მთლიანობის დარღვევა. მზეჭაბუკის სიკვდილის შემდეგ ახალმა ათაბაგმა მცხეთას 1518 წელს აახლა სიგელი, რომლითაც მოწიწებით გააუქმა წინა ათაბაგის უკანონო ზემოქმედება ეკლესიაზე.

„სახელითა ღვთისითა ჩვენ დიდთა ათაბაგთა ნათესავმან ... ათაბაგ ამირსპასალარმან ყვარყვარე (IV-მ) ესე წიგნი გკადრე და მოგახსენეთ... თქვენ ყოველთა ჩრდილოეთისა კედართა შორის უაღრესს და უაღმატებულეს-უდიდებულესს, უდიდესს წმიდა კათოლიკე საყდარსა მცხეთასა და მას შინა სვეტსა ღვთივ აღმართებულსა, კვართსა სამეუფოსა და მირონსა წმიდასა და თქვენსა საჭეთ-მწყობელსა, ქრისტეს მიერ ყოვლისა საქართველოსა პატრიარქსა კათალიკოზსა ბასილის მას ჟამსა, ოდეს პატრონი ბიძაჩემი შემდღურდეს და მან სამცხეს საეპისკოპოსანი უკუიჭირნა, აწ იპრინნა ღმერთმან და ჩვენ კიდევ მივანდეთ კათოლიკე საყდარსა, კათალიკოზსა და მოგისხენებია ასრე და ამა წესითა, რომე რაგვარაცა ამას წინა ყოფილა, იმავე წესითა რაცა ჩვენსა საბატონოშიგან ეპისკოპოსნი იყვნენ პატრონსა კათალიკოზისა მორჩილნი იყვნენ და კათალიკოზისა ხელითა იკურთხოდენ...“.⁵⁷

მაშასადამე, დედაეკლესიისაგან მზეჭაბუკის დროს მოწყვეტილი მესხეთის ეკლესია ყვარყვარე IV-ის დროს კვლავ შემოუერთდა მცხეთას. ამიტომაც მაწყვერელი ეპისკოპოსი ქართლის კათალიკოზის „მონას და მოწაფეს“ უწოდებს თავის თავს. მცხეთიდანვე მიუღია მას კათედრა აწყურისა და მასვე მოახსენებს: „...სიცოცხლესა ჩემსა, თვინიერ მცხეთისა სახლი და ქალაქი არა ვაღიარო და თქვენ მაკურთხეველის ჩემის იოვანეს კათალიკოზისაგან კიდევ სხვასა კათალიკოზსა არა დავემორჩილო, მოძღვრად და მაკურთხეველად ჩემდა წმიდა დედა-ქალაქი მცხეთა და თქვენ იყვნეთ“.⁵⁸

მცხეთის დედაეკლესიამ კვლავ დაიმორჩილა მესხეთის ეკლესია და მისი ცენტრი - აწყური. მართალია, ქართულმა დედაეკლესიამ ამ ცხარე ომში გაიმარჯვა, მაგრამ, საბოლოო ჯამში, დაკნინდა ქრისტიანობა და ნიშნად ამისა აწყურის ოდესდაც ცნობილი კათედრალის ნანგრევები დგას მესხეთში, ხოლო მისი შვილები ძირითადად ასიმილირებულია და განზნეული თურქულ-თათრულ მასაში.

1519-1529 წლებში მცხეთის დედაეკლესიის უფლება მესხეთში კვლავ ხელშეუხებელია. ამას მიუთითებს კუმურდოელი ეპისკოპოსის ზოსიმეს ერთგულების სიგელი⁵⁹ და პატრონი მანუჩარისა და პატრონი ათაბაგის პირობის სიგელი⁶⁰ მცხეთისადმი.

ამგვარად შეძლო დედაეკლესიამ საქართველოს სულიერი ერთიანობის დაცვა, თუმცა, ისიც უნდა ითქვას, რომ უცხო პატრიარქებმა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში შეძლეს ზოგადქართული ეროვნულ-სარწმუნოებრივი იდეოლოგიის შებლაღვა.

XV საუკუნის 70-იან წლებში „საქართველოში ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი ჩამოვიდა ... რასაკვირველია, უმთავრესად შეწირულებისა და ფულის შესაგროვებლად იყო გარჯილი“.⁶¹ მას დაუწერია „მცნება

სასჯულო“, სადაც „აღნიშნული აქვს, რომ წინათ ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსნი ანტიოქიის პატრიარქისაგან იყვნენ დამოკიდებული და მათგან ჰქონდათ მიღებული ხელდასხმა. ქართული ეკლესიის მერმინდელი თვითმწყობა და საეკლესიო თვითმმართველობა ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს უკანონო მოვლენად ჰქონდა გამოცხადებული“. ⁶²

ეს ყოველივე მას სჭირდებოდა, რათა თვითონ ეკურთხებინა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ახალი მეთაური, ამით კი დასავლეთ საქართველოს ეკლესია ჩამოეშორებინა ერთიანი დედა-ეკლესიისაგან. თავის მხრივ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო დამოუკიდებლობა სურდა იმ დროს იმერეთის მეფეს, ბაგრატს. ამიტომაც, ანტიოქიელის საეკლესიო თეორია გამოთქმული იყო ქართველი სეპარატისტების გულის მოგების მიზნით. „მან, რასაკვირველია, ბაგრატ მეფესთან შეთანხმებით და სათანადო ჯილდოს მიღების შემდეგ აფხაზეთის კათალიკოსად აკურთხა იოვაკიმე, რომელიც საქართველოს ეკლესიის კათალიკოს-პატრიარქისაგან სრულებით დამოუკიდებლად გამოცხადა. აღსანიშნავია, რომ ანტიოქიელ-იერუსალიმელმა პატრიარქმა აფხაზეთის „კათალიკოსი საყდარსა ზედა ანდრია მოციქულისა“ დასმულად აღიარა. ამავე დროს „სასჯულო მცნებაში ნათქვამია, რომ ნინო ქართველთა განმანათლებელმა მხოლოდ ქართლი მოაქცია, ანდრია მოციქულმა კი დასავლეთ საქართველო გააქრისტიანა. ამით ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს მიხეილს საქართველოს საეკლესიო მთლიანობის მოშლა (რაც ბაგრატ მეფეს იმ დროს პოლიტიკური მიზნით სწადდა) უნდოდა, რომ ეს ისტორიული საბუთებით დაემტკიცებინა.

რაკი აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანობის სხვადასხვა მქადაგებლები ჰყავდა, ამით მას უნდოდა დაესაბუთებინა, რომ, მაშასადამე, აფხაზეთის კათალიკოსს დამოუკიდებლად არსებობისა და თვითმწყობის უფლება ჰქონდა. ის მცხეთის კათალიკოსისაგან არ უნდა ყოფილიყო ხელდასხმული“. ⁶³

რა ხერხებით უნდა დაემტკიცებინა უცხოელ პატრიარქს ქართული ეკლესიის ანტიოქიისადმი დამოკიდებულება უძველეს დროს?

ჩვენ თავის დროზე⁶⁴ დავამტკიცეთ, რომ არავითარი ძველი საბუთი ქართული ეკლესიის ანტიოქიისადმი დაქვემდებარებისა VIII საუკუნემდე არ არსებობდა არც უცხოეთსა და არც საქართველოში. ცნობილია, რომ VII საუკუნეში ერეკლე კეისარმა საქართველოს სახელმწიფოს ჩამოაშორა შავიზღვისპირა ტერიტორია, სადაც შემდგომ კონსტანტინეპოლის ეკლესიამ განახორციელა თავისი იურისდიქცია. VIII საუკუნეში კონსტანტინეპოლში წარმოიშვა ერესი - ხატმებრძოლობა. ამის გამო კონსტანტინეპოლს განუდგა გოთეთსა და შავიზღვისპირას მდებარე ქართული ეკლესია. ამასობაში დასავლეთ საქართველო გაერთიანდა, მასში შევიდა „აზაზგიაც“. ამ გაერთიანებულმა ქვეყანამ მოითხოვა მის შიგნით არსებული ეკლესიების გაერთიანებაც. ამ ახალ ეკლესიას ესაჭიროებოდა მისი არსებობის კანონიკური დადასტურება. რადგანაც მას ხატმებრძოლობის გამო კავშირი გაწყვეტილი ჰქონდა კონსტანტინეპოლთან, ამიტომაც იერუსალიმ-ანტიოქიის საპატრიარქოსთან დაამყარა კავშირი. კერძოდ,

„ქვემო ივერიიდან“, ანუ მომავალი აფხაზეთის სამეფოდან (ე.ი. დასავლეთ საქართველოდან), – ანტიოქია-იერუსალიმში ჩასულა საეკლესიო დელეგაცია, რომელსაც მიუღწევია იმისათვის, რომ „ქვემო ივერიის“ ეკლესიას მიუღია ავტოკეფალია მათგან. ეს ცნობა დამახინჯებული სახით შესულა ბერძნულ ქრონიკებში. X–XI საუკუნეებში ქართულ და ბერძნულ ეკლესიათა შორის დამაბულობის წარმოქმნის დროს საჭირო გახდა, რათა ქართველ მოღვაწეებს მოეძიათ ბერძნულ წყაროებში შემორჩენილი ცნობები ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ. ეფრემ მცირეს მოუძებნია ასეთი ცნობა, რომელიც შეეხებოდა „ქვემო ივერიის“ ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მინიჭებას ანტიოქია-იერუსალიმში. მაგრამ სამწუხაროდ ეფრემი შემცდარა და მას ეს ცნობა მიუჩნევია ერთიანი საქართველოს (ანუ ივერიის) ეკლესიის შესახებ ცნობად.

ყოველ შემთხვევაში, ამ ბერძნულ ცნობაში აშკარად ჩანდა, რომ ქართულ ეკლესიას თვითმწყობა სრულიად კანონიერად ჰქონდა მიღებული, ამიტომაც ეს ცნობა შემოკლებული თუ შევსებული სახით გადადიოდა ქართულ სიგელ-გუჯრებსა და წერილობით ძეგლებში.

აღნიშნულ დროს (XV საუკუნის მიწურულს) დასავლეთ საქართველოში ჩამოსული ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი „მაშინვე თავის საქმეს შესდგომია: „იქმნა გამოძიება და მოკითხვა გუჯართა, დავთართა და იადგართა“. უეჭველია, ტყუილუბრალოდ არ შეიწუხებდნენ თავს პატრიარქი და მისი მიმდევარნი. ანტიოქიელ მღვდელმთავარს უნდოდა ქართულ წყაროებში ეპოვა ცნობა, თუ „ვითარ იგი პირველად ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზნი ანტიოქიისა პატრიარქთაგან იკურთხეოდნან“. ცხადია, თუ რისთვის დასჭირდებოდა ეს ცნობა მიხეილ პატრიარქს. მას უნდოდა ამ ძველი დამოკიდებულებით ესარგებლა. იგი ანტიოქიის მღვდელმთავართა საქართველოს ეკლესიაზე ბატონობის განახლება-აღდგენაზე ოცნებობდა უკვე. როდესაც მას ამგვარი ცნობა ხელთ ექმნებოდა, მაშინ გულუბრყვილო ხალხს უფრო ადვილად დაარწმუნებდა, რომ საქართველოს ეკლესიის შინაურს საქმეებში ჩარევის უფლება ჰქონდა. როგორც „ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სივერაგეთაგან იყვნეს მრავალნი წესნი შეშლით და გარდაქცევით“, ვითომც ამგვარადვე ქართული ეკლესიის თვითმწყობა და დამოუკიდებლობა უკანონო და „შეშლილი“ წესად უნდოდა გამოცხადებინა“.⁶⁵

რა ცნობა უნდა ეპოვა მას ქართული ეკლესიის ანტიოქია-იერუსალიმზე ძველი დამოკიდებულების შესახებ? ასეთი ცნობა არ არსებობდა. არსებობდა მხოლოდ ეფრემ მცირეს მიერ მოძიებული ცნობა, რომელიც, როგორც აღნიშნული იყო, დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირა ნაწილს ეხებოდა, მაგრამ შეცდომით მთელი ივერიის ეკლესიისადმი ცნობად იყო მიჩნეული. ჩანს, ამით ისარგებლა უცხოელმა იერარქმა და ცაიშელ-ბედიელი მთავარეპისკოპოსი იოვაკიმე აფხაზეთის კათალიკოსად დასვა. „ამით აფხაზეთის ქართული ეკლესიის თვითმწყობის უფლება შეილახა, დამოუკიდებლობა მოისპო და იერუსალიმ-ანტიოქიის პატრიარქის ხელთქვეშეთი შეიქმნა... ამგვარად და ამ საქციელით პატრიარქმა მიხეილმა, ბაგრატ მეფემ და დადიან-გურიელმა შამადავლამ ქართული ერის საუკეთესო შვილთა და მთელი ხალხის მიერ

საუკუნეთა ბრძოლით მონაპოვარი, ქართული ეკლესიის თავისუფლება მოსპეს და გაანადგურეს. მარტო ეს გარემოება კმარა მაშინდელ საქართველოს და ბაგრატ მეფის ეროვნულ-პოლიტიკური თვითშემეცნების დაქვეითების და დაცემის საბუთად!..“⁶⁶

ისიც უნდა ითქვას, რომ ანტიოქიის პატრიარქის მიერ იოვაკიმეს კათალიკოზად დადგენას არავითარი ზეგავლენა შემდგომ დასავლეთ საქართველოს ავტოკეფალურ უფლებაზე (თავისი მამამთავრის დადგენისას) არ მოუხდენია. ამის შემდეგაც, ისევე როგორც აქამდე, უანტიოქიო-უიერუსალიმოდ ადგენდნენ პირველ იერარქებსა და ეპისკოპოსებსაც.

ამ უცხო პატრიარქის მავნე ანტიეროვნულ-სარწმუნოებრივ თეორიას არ შეიძლებოდა უარყოფითი გავლენა არ მოეხდინა დასავლელ ქართველთა ეროვნულ თვითშემეცნებაზე.

„...მიხეილ პატრიარქს უნდოდა ქართველთათვის ჩაენერგა, რომ წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის განმანათლებელი იყო, ხოლო ანდრია მოციქული მხოლოდ ქართლის „აქათი“ ქვეყნის, ანუ დასავლეთ საქართველოს მქადაგებელი და მომაქცველი იყო, რომ ლიხთამერელი და ლიხთიმერელი წარსულშიც განმანათლებელთა მხრივაც ერთიმეორისაგან განსხვავებულნი იყვნენ... ცდილობდა საქართველოს მკვიდრთათვის გულ-გონებაში ის აზრი ჩაენერგა, რომ საეკლესიო ჩამომავლობითა და წარსულით ისინი აღმოსავლეთ საქართველოსთან დაკავშირებულნი არ არიან და რომ ამიტომ ეხლაც სრული ჩამომორება კანონიერი და სამართლიანი იყო“.⁶⁷

აქამდე კი მთელი ქართველი ერისათვის, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, „ანდრია მოციქულიცა და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ქართველი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. საქართველოს სხვადასხვა ნაწილებისათვის ცალკე და განსაკუთრებული მქადაგებლის არსებობის აზრი და გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ“. ანტიოქიელი პატრიარქი კი „მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლხორცებულს შემეცნებას სპობდა“.⁶⁸

„მცნება სასჯულოში“ გადმოცემულია დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს საზღვრები. „ჭოროხს აქათ, ოსეთსა აქათ, ზღვაი პონტოსა აქათ, სადა დიდისა ბიჭვინტისა საზღვარი მიაწევს“.

იმ დროს კათალიკოსი ბიჭვინტაში იჯდა. ამიტომაც "დიდი ბიჭვინტის" ჩრდილოეთის საზღვარი შორს იყო გადაწეული. ერთ შემდეგდროინდელ საბუთში ჩანს, რომ ჩრდილოეთის საზღვარს თურმე „კაფა“ წარმოადგენდა.

მართლაც ქალაქ-ნავსადგურ კავასთან სამეგრელოსა და დასავლეთ საქართველოს ძალზე მჭიდრო სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ჰქონდა. ის მდებარეობდა აზოვისა და შავი ზღვის ჩრდილო აღმოსავლეთში, 1475 წლამდე გენუელების სავაჭრო-ეკონომიკური ცენტრი იყო, ამის შემდეგ თურქები დაეპატრონენ. კაფადან შემოჰქონდათ თურქებს საქართველოში მარილი, თევზი, ხიზილალა, მატყლი, რკინეული, ჭურჭელი, იარაღი, მალდი, ტილო, ტანსაცმელი, ხალიჩები, ტყავეული და სხვა ყოველგვარი საქონელი.⁶⁹ კაფა დასავ-

ლეთ საქართველოს ეკონომიკურ რაიონში შედიოდა, თუმცა, საქართველოს პოლიტიკურ საზღვრებში არ შემოდიოდა. მიუხედავად ამისა, აფხაზეთის ეკლესიის იურისდიქცია აქამდე ვრცელდებოდა ჩრდილოეთის მიმართულებით.

დასავლეთ საქართველოს სრულმა საეკლესიო დამოუკიდებლობამ მცხეთის დედაეკლესიისაგან სიკეთე არ მოუტანა დასავლეთ საქართველოს ქრისტიანებს, ისევე როგორც არ მოუტანა სიკეთე მესხეთის ქრისტიანებს საეკლესიო სეპარატიზმმა. მალე თვით აფხაზეთის საკათალიკოსოს ცენტრი – ბიჭვინთა მოექცა ჩრდილო კავკასიის მთებიდან შემოჭრილი წარმართი მთიელი ჩერქეზულ-აბაზური ტომების გარემოცვაში, რომელთაც უძველეს ქრისტიანულ მხარეში არა მარტო ქრისტიანობა დასცეს, არამედ ათასწლოვანი სარწმუნოებრივ-კულტურულ-სამეცნიერო კერები, ქართულენოვანი საეპისკოპოსოები, სრულებით ამოაგდეს. ქართული ქრისტიანობისა და კულტურის დიდი კერა – ბიჭვინთა და, საერთოდ, საკუთრივ აფხაზეთი, მალე წარმართი, პირველყოფილ დონეზე მყოფი მთიელი ტომების ხელში მოექცა. აფხაზეთი ეროვნულად გადაგვარდა, ასევე გადაგვარდა „ქართული ქრისტიანობის აკვანი“ – მესხეთი.

ეროვნება და სარწმუნოება

XV საუკუნის მიწურულსა და XVI საუკუნის დასაწყისში ქართული ეკლესიის წიაღში წარმოიშვა სეპარატიზმი. საბედნიეროდ, ეს არ იყო სარწმუნოებრივი განხეთქილება. ერესი და სექტანტობა უცხო იყო ქართველი ქრისტიანებისათვის. სეპარატიზმი იმით გამოიხატებოდა, რომ ადმინისტრაციულად საქართველოს ეკლესიის სამოციქულო ტახტისაგან (საყდრისაგან) დააპირა განდგომა მესხეთის ეკლესიამ, ხოლო დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის ზოგიერთმა იერარქმა სამოციქულო ღირსების მცხეთიდან მათკენ გადატანის სურვილი გამოამჟღავნა. წმიდა მოციქულის, ანდრია პირველწოდებულის დამყარებული საქართველოს ეკლესიის ერთიანობა ფაქტობრივად დაიშალა.

ჩვენი ეკლესიის წიაღში არ ჩასახულა საეკლესიო სეპარატიზმის იდეა. ეს იყო შედეგი ეკლესიაზე უხეში ზემოქმედებისა საერო ხელისუფალთა მიერ. მესხეთის მთავრების სეპარატიზმმა დაბადა მესხეთის ზოგიერთ იერარქთა სეპარატიზმი, რასაც მცხეთიდან, სამოციქულო საყდრიდან, დროებით მესხეთის საეკლესიო განყოფა მოჰყვა. თანახმად ივანე ჯავახიშვილისა, მესხეთის სწრაფი გამაჰმადიანება შედეგი იყო ათაბაგებისა და მათი იერარქების საეკლესიო სეპარატიზმისა. ასევე საერო ხელისუფალთა მიერ იყო განხორციელებული დასავლეთ საქართველოს იერარქთა ურჩობა დედაეკლესიის მიმართ. არც ამ დაუმორჩილებლობას მოჰყოლია კარგი შედეგი. საბოლოოდ, მთელი ქართველი ერი დაზარალდა. ერს დაეკარგა სამხრეთ საქართველოში მცხოვრები ქართველების (მესხების) უდიდესი ნაწილი. მესხეთში დედაეკლესიის ავტორიტეტის დაცემამ საერთოდ ქართული ეკლესიის (და ქრისტიანობის) ავტორიტეტის დაცემა გამოიწვია. აქ გზა გაეხსნა უცხო რელიგიებსა და ეკლესიებს,

რასაც შედეგად მოჰყვა სამხრეთ საქართველოს მოსახლეობის გამაჰმადიანება (გათათრება), გაფრანგება (გაკათოლიკება), გამონოფიზიტება (გასომხება), ხოლო დარჩენილი მართლმადიდებლები მოექცნენ კონსტანტინეპოლის ბერძნული საპატრიარქოს ხელში, რამაც მათში „ბერძნული“ ეროვნული თვითშემეცნება დაბადა. ისინი გაბერძნდნენ, ვერც დასავლეთ საქართველოს ეკლესიამ შეძლო თავისი მრევლის პატრონობა, ვითარცა საჭიროება მოითხოვდა. ამის გამო, აქაც ქრისტიანთა ერთი ნაწილი გამაჰმადიანდა (ქვემო გურია-ბათუმ-ქობულეთ-აჭარის მხარე), ხოლო მეორე ნაწილი (აფხაზეთი) კი მთიელ (ჩერქეზ-აფსუ-ადიღე) შემოხიზნულ წარმართებში აირია.

ჩვენი სამოციქულო ეკლესია XV საუკუნემდე ერთიანი, მონოლითური და შეკრული იყო. საეკლესიო დაშლის შემდეგაც ბუნებით აბსოლუტურად ქართულადვე დარჩა დასავლეთ საქართველოსა და მესხეთის ეკლესიები, აქ კვლავინდებურად წირვა-ლოცვა, ლიტურგია, ყოველგვარი საეკლესიო წესი, საეკლესიო წიგნები, ყოველგვარი საეკლესიო ადათი თუ ჩვევა ძველებურადვე ქართული იყო, მხოლოდ ეს იყო, რომ წირვისა და ლოცვის დროს აღარ მოიხსენიებდნენ სრულიად საქართველოს მეფისა და სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის სახელს. მხოლოდ ამაში გამოიხატებოდა საეკლესიო სეპარატიზმი, მაგრამ სწორედ ეს იყო უდიდესი დაბრკოლება, საცდური, რომელმაც ერთი კუთხის (მესხეთის) მრევლი სრულებით დაღუპა, ხოლო მეორე კუთხის მრევლს დიდად ავნო.

უნდა ითქვას ისიც, რომ უთუოდ ქართველი ხალხის ეროვნული თვითშემეცნების დაცვამ მონღოლთა შემოსევების შემდეგ განაპირობა როგორც სახელმწიფოებრივი, ისე საეკლესიო სეპარატიზმი. თუმცა, დაბალ ეროვნულ თვითშემეცნებას თან ერთვოდა საქართველოს უაღრესად სავალალო საგარეო მდგომარეობა და აგრეთვე შიდა სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზები.

ჩანს, ეროვნული თვითშემეცნების დაბალი დონე იყო მიზეზი იმისა, რომ ამ დროს ქართველი ერი ძირითადად უსახურ ეთნომასალად იქცა, რამაც სხვა ერების სიჭარბე გამოიწვია. რამდენიმე საუკუნის მანძილზე ქართველები ზემოთ დასახელებულ ეთნორელიგიურ თემებს შეერწყნენ.

შეიძლება დაისვას კითხვა: როგორ შეინარჩუნა ეროვნული თვითშემეცნება სომეხმა (ან რომელიმე სხვა) ერმა უაღრესად არახელსაყრელ პირობებში? ამ კითხვის პასუხის ძიება უაღრესად რთულია, ამავე დროს მნიშვნელოვანი.

იმის შემდეგ, რაც მოისპო სომხეთის სახელმწიფოებრიობა, სომეხი ხალხი ცხოვრობდა სხვადასხვა უცხო სახელმწიფოში. აქ მათ შეძლეს ჩამოეყალიბებინათ ეროვნულ-სარწმუნოებრივი თემები. თემი აერთიანებდა მონოფიზიტური სარწმუნოების მქონე მოსახლეობას (მიუხედავად ეთნიკური წარმოშობისა). ეს სარწმუნოებრივი თემი სომხურ სახეს იმით იღებდა, რომ სარწმუნოებრივ ენად მიაჩნდა სომხური ენა, ხოლო თავისი თემი მიაჩნდა დიდი სომხური კულტურის მემკვიდრედ და მატარებლად.

ასეთი მონოფიზიტური ეროვნულ-სარწმუნოებრივი თემები არსებობდნენ თათრულ (და სხვა რომელიმე არასომხურ) სოფლებშიც და ქალაქებშიც,

ისე, რომ ფაქტობრივად არავითარი კონფლიქტი მეზობელ ეთნოსთან არ ჰქონდათ. ზოგჯერ ასეთ სარწმუნოებრივ-ეროვნულ თემებს გააჩნდათ თავიანთი სოფლები, ანდა მხარეებიც კი. ასეთი თემები არავითარ საფრთხეს არ უქმნიდა ოსმალეთს, სპარსეთს (თუ სხვა სახელმწიფოებს), უფრო მეტიც, იმის შემდეგ, რაც ასეთმა თემებმა თავიანთ საქმედ აღებ-მიცემობა გაიხადეს, მათ დიდი მოგებაც მისცეს სპარსეთსა და ოსმალეთს, ამიტომაც ეთნო-სარწმუნოებრივი თემები დაცული იყო მათ მიერ.

ასევე ითქმის „ფრანგებისა“ და „ბერძნების“ შესახებაც. ბიზანტიის იმპერიის დამხობის შემდეგ სახელმწიფოდაკარგული მართლმადიდებელი მოსახლეობა მცირე აზიაში დაჯგუფდა მართლმადიდებლურ ეთნორელიგიურ თემებად. ამ თემის მამამთავრად, „ეთნარქადაც“ კი (როგორც ზოგიერთი მკვლევარი უწოდებს) მიიჩნეოდა კონსტანტინეპოლის (სტამბულის) ბერძენი პატრიარქი, ხოლო მასზე დაქვემდებარებულ ბერძენ მღვდელს უდიდესი უფლებები ჰქონდა მინიჭებული ოსმალთა ხელისუფალთა მიერ თავის მართლმადიდებლურ თემში. მაჰმადიანურ იმპერიებში მონოფიზიტების ეთნორელიგიური თემების მამამთავრებად სომეხი კათალიკოსები და პატრიარქები იყვნენ დადგენილნი, ხოლო მათ მღვდლებს ასევე უდიდესი უფლებები გააჩნდათ თავიანთ თემებში. საზოგადოდ, ასე იყო მოწყობილი მაჰმადიანური სახელმწიფოებრივი სისტემა. ოსმალეთში ოფიციალურად ცნობდნენ ოთხ ერს, ოთხ რჯულს: მუსულმანებს, ფრანგებს, სომეხებსა და ბერძნებს. იმპერიაში მცხოვრები ყველა მართლმადიდებელი – ბულგარელი იქნებოდა ის თუ სერბი, ოფიციალური ხელისუფლებისა და მასებისათვის ბერძენი იყო.

სულ სხვა მდგომარეობა იყო საქართველოში. აქ ქართველმა ხალხმა შეძლო თავისი სახელმწიფოებრიობის შენარჩუნება. მართალია, დაიშალა ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, მაგრამ საქართველოს ყოველ კუთხეში ჩამოყალიბდა ადგილობრივი ქართული სახელმწიფოები (ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, სამეგრელოს, გურიის, აფხაზეთის, მესხეთის, სვანთა სამთავროები). ეს იმას ნიშნავდა, რომ ქართველი ერი დაიშალა არა ეთნორელიგიურ თემებად, არამედ კუთხურ სახელმწიფოებად, სადაც (ქართლში, კახეთში, იმერეთში, სამეგრელოსა და გურიაში და სხვა კუთხეებში) ჩამოყალიბდა ზოგიერთი კუთხური ეთნოგრაფიული თვისება.

ეს სახელმწიფოები ქრისტიანი ქართველი ხალხისა იყო, მათ ქრისტიანობას კი ქართული ეკლესია აპირობებდა. ქართულმა ეკლესიამ არ იწეოდა არათუ თანამშრომლობა, არამედ არავითარი კომპრომისიც კი მაჰმადიანებთან (ეს მაშინ, როცა ბერძნული საპატრიარქო კონსტანტინეპოლში და ასევე სომხური საპატრიარქო ამავე ქალაქისა, ასევე სომხური თემები სპარსეთში მაჰმადიანურ სახელმწიფოთა მიერ იყო დაცული).

ზემოთ აღნიშნულის გამო, მაჰმადიანთა მიერ საქართველოს დაპყრობილ მხარეებში სახელმწიფოს გარეშე დარჩენილი ქრისტიანი ქართველები სრულებით დაუცველნი რჩებოდნენ, მათ აღარ იცავდა თავისი ეროვნული სახელმწიფო, ხოლო ეთნორელიგიური თემები მათ არ გააჩნდათ, ამიტომ ამ დაპყრობილ მხარეებში ქართველ ქრისტიანებს ან მაჰმადიანობა უნდა მიეღოთ,

ანდა შეკედლებოდნენ რომელიმე ეთნორელიგიურ არაქართულ თემს („სომხებს“, „ფრანგებს“, „ბერძნებს“).

აქ უნდა ითქვას, იმდროინდელ ქართველობას მაღალი ეროვნული თვითშემეცნება რომ ჰქონოდა, ის, ალბათ, შეძლებდა აღნიშნულ არაქართულ ეთნორელიგიურ თემებში თავისი ეროვნული ნიშან თვისებების გარკვეული ნაწილის შენარჩუნებას.

ჭეშმარიტად აღსრულდა მათზე წინასწარმეტყველ მეფსალმუნე დავით მეფის სიტყვები: „რამეთუ აჰა ესერა, რომელთა განიშორნეს თავნი თვისნი შენგან, იგინი წარწყმდენ, და მოსრენ ყოველნი, რომელნი განგიდგეს შენ“ (ფს. 72, 27).

მართლაც, ყოველი ქართველი, რომელიც განუდგა ქართულ დედაეკლესიას, განშორდა თავის ერსაც და გადაგვარდა, უცხო ერში ასიმილირდა (საბედნიეროდ, არის მცირე გამონაკლისიც). მაშასადამე, საქართველოს იმ მხარეებში, რომელნიც მოწყდნენ სამშობლოს, ან საუკუნეთა მანძილზე მტრის მიერ იყვნენ დაპყრობილნი (მესხეთი, ქვემო ქართლის ნაწილი, ჭარ-ბელაქანი, ქვემო გურია, აფხაზეთი, ასევე ქართლი და კახეთი ზოგჯერ), ქართული მოსახლეობა განიცდიდა დენაციონალიზაციას.

ისიც უნდა ითქვას, რომ საქართველოს მეზობლად მდებარე სახელმწიფოებშიც მიმდინარეობდა მკვიდრი მოსახლეობის გამალელებული დენაციონალიზაცია.

მონღოლები თურქდებოდნენ. გათურქდნენ ალბანელები და აგრეთვე მომთაბარე ტომები. თურქთა მიერ დაპყრობილი ბიზანტიის მოსახლეობა ძირითადად გათურქდა. მაგრამ ოსმალეთში მიიღეს ავტონომიები მართლმადიდებელთა, ე.წ. ბერძენთა ეთნორელიგიურმა თემებმა. ასევე, სომხურ-მონღოზიტურმა, ებრაელთა და „ფრანგთა“ თემებმა.

ოსმალეთსა და თურქთა მიერ დაპყრობილ სხვა ქვეყნებში (თითქმის XX საუკუნემდე) ერთმანეთისაგან ვერ ასხვავებდნენ ეროვნებასა და სარწმუნოებას. ყველა მაჰმადიანი ერთგვაროვან ეთნორელიგიურ მასას წარმოადგენდა – „მუსულმანებს“. კონსტანტინეპოლის მართლმადიდებელი პატრიარქის ხელქვეშ მყოფ მოსახლეობას „ბერძნებს“ უწოდებდნენ, სომეხი კათალიკოსის დაქვემდებარებაში მყოფ ეთნო-ჯგუფებს – „სომხებს“, კათოლიკურ მოსახლეობას კი – „ფრანგებს“.

საქართველოში ქართველი მოსახლეობა, როგორც აღნიშნა, არ დაიშალა რელიგიურ თემებად, რადგანაც ქართველმა ხალხმა სხვადასხვა მხარეში კუთხური სახელმწიფოები, ანდა დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული ერთეულები წარმოქმნა. ამ კუთხეთა ქართველობას ეთნოსახელწოდება ეწოდა ამ სახელმწიფოებრივი ერთეულების სახელის მიხედვით. მაგალითად, იმერეთის სამეფოს ქართველობის ეთნოთვითსახელწოდება გახდა „იმერელი“. აქამდე საქართველოს ისტორია არ იცნობდა ასეთ ეთნოთემს. ამ კუთხის სახელმწიფომ თავის ქვეყნის მოქალაქეებში ეთნიკური განსაკუთრებულობის (განსხვავებულობის) შეგნება დაბადა. გურიის სამთავროში – ქართველთა ახალი ეთნო-

თემი „გურულობა“ წარმოიშვა, სამეგრელოში – „მეგრელობა“ და ა.შ. მაშასადამე, საქართველოში წარმოიქმნა არა ეთნორელიგიური თემები, არამედ ქართველი ხალხის ეთნოსახელმწიფოებრივი ჯგუფები (კახელები, ქართლები, იმერლები, გურულები, მეგრელები, სვანები, მესხები შესაბამის სახელმწიფოებრივ ერთეულებში – კახეთში, ქართლში, იმერეთში და ა.შ.).

ნაციონალური მოწყობის ასეთი სახე მკვეთრად განსხვავდება თურქულ-სპარსულ-მაჰმადიანურისაგან და მსგავსი იყო ევროპულისა. ევროპაშიც მოსახლეობა ყალიბდებოდა არა ეთნორელიგიურ თემებად, არამედ იქ სახელმწიფოს დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ეთნიკური თვითშემეცნების ფორმირების საქმეში.

იმის შემდეგ, რაც თათართა შემოსევების შემდეგ დაეცა ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნება, დაიშალა ერთიანი სახელმწიფო და კუთხურ სახელმწიფოებში ჩამოყალიბდა ქართველთა ეთნოსახელმწიფოებრივი ჯგუფები, ქართველი ერის ერთიანობაც თითქმის მოიშალა.

ამ საუკუნეებში უკვე გვხვდება ტერმინი „ნათესავით მესხი“, „ნათესავით დვალი“ (ე.ი. ეროვნებით, გვარ-ტომობით „მესხი“, გვარ-ტომობით „დვალი“). აქამდე კი საქართველოს ყველა კუთხის მცხოვრებს მხოლოდ და მხოლოდ „ნათესავით ქართველი“ ეწოდებოდა (იხ. ამის შესახებ წინა პარაგრაფებში).

არა მარტო X–XI საუკუნეებში, როცა ქართველთა ეროვნული თვითშემეცნების გრძნობა განსაკუთრებით იყო გაზრდილი, არამედ უფრო ადრეც, ქართველობა ძალზე კარგად ასხვავებდა ერთმანეთისაგან ეროვნებასა და სარწმუნოებას. ასევე კარგად იყო ცნობილი ისიც, რომ ნებისმიერი კუთხის მოსახლეობა საქართველოში ეროვნებით „ქართველს“ წარმოადგენდა (მაგალითად, დავით და კონსტანტინე მხეიძეებს, რომელნიც არაბთა მიერ ეწამნენ, მემატია-ნენი „იმერლებს“ კი არ უწოდებდნენ, არამედ „ქართველებს“. წარმოშობით კახეთის მკვიდრს, X საუკუნის მოღვაწეს, ილარიონს „კახელს“ კი არ უწოდებდნენ, არამედ „ქართველს“. იოანე, ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელებს „ნათესავით მესხს“ კი არ უწოდებდნენ, არამედ „ნათესავით ქართველს“ და ა.შ. (როგორც ეს განხილული გვაქვს სხვა პარაგრაფში).

რა აერთიანებდა სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ ერთეულებში დაფანტულ ქართველობას? ძირითადად ეს იყო ქართული ენა და ქართული კულტურა, და რაც მთავარია ეროვნული ეკლესია, ქრისტიანობა.

ქრისტიანობა ამ დროს ქართველთა ერთ-ერთ ეროვნულ ნიშან თვისებად იქცა. არაქრისტიანი არაქართველად მიიჩნეოდა. ქრისტიანობა ქართული ეთნოსის დამცველი ფარი გახდა განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოს სპარსთაგან დაპყრობის შემდეგ. სწორედ ასეთ დროს ქართული ეკლესიის ერთიანობის დაცვას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა. საეკლესიო ერთიანობა ეროვნულ ერთიანობასაც ედებოდა საფუძვლად. სამწუხაროდ, საეკლესიო ერთიანობის დაცვა ადმინისტრაციული თვალსაზრისით შეუძლებელი გახდა. თუმცა კი, როგორც ითქვა, მცხეთის სამოციქულო საყდრისაგან განშორებული მესხეთისა და დასავლეთ საქართველოს ეკლესიები აბსოლუტურად ქართული ეკლესიები იყვნენ, სულიერი ნაწილნი ერთიანი ეკლესიისა.

იმ დროს, როცა ევროპასა და რუსეთში მიმდინარეობდა სახელმწიფოებრივ ერთეულთა გაერთიანების გზით დიდი ერების ჩამოყალიბება, ერთიანი ქართველი ერი, პირიქით, დაიშალა. ერთიანი ქართული სახელმწიფოს სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ ერთეულებად დაშლასთან ერთად, ერის კიდევ უფრო დაშლას ხელი შეუშალა საეკლესიო ერთიანობამ. მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოში ქართლისა და კახეთის სამეფოები არსებობდნენ, ეკლესია კი ერთიანი იყო. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართლ-კახელების ქართველობის შენარჩუნებისათვის. ასევე დასავლეთ საქართველოში მრავალი სახელმწიფოებრივი ერთეული წარმოიქმნა (ერთი სამეფო და ოთხი სამთავრო), მაგრამ აქ ეკლესია ერთიანი იყო, რაც ხელს უწყობდა დასავლელ ქართველთა ეროვნული ერთიანობის დაცვის საქმეს.

ასე რომ, მიუხედავად გარშემო გამეფებული ყოვლისმომცველი დამშლელი სულის არსებობისა, ქართულმა ეკლესიამ შეძლო სულიერი ერთიანობის შენარჩუნება აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში.

სასწაულთმოქმედი ხატი აწყურისა

ცნობილია, რომ წმიდა ანდრია პირველწოდებულმა, ჩვენი უფლისა და მაცხოვრის მოციქულმა, საქართველოში შემოსვლისას თან შემოიყვანა ხელთუქმნელი ხატი ღვთისმშობლისა. ჩვენ წინა თავებში გარკვეული გვქონდა, რომ ანდრია მოციქულს საქართველოში პირველად უმოგზაურია 30–35 წლებში, მეფე ადერკის დროს. აწყურის ხატის შესახებ შემდეგი ცნობაა დაცული: „შემდგომად ამაღლებისა უფლისა, რაჟამს წილ-იგდეს მოციქულთა, მაშინ ყოვლადწმიდასა წილად ხვდა მოქცევად ქვეყანა საქართველოისა. და ჩვენებით ეჩვენა მას ძე მისი, უფალი ჩვენი, და რქვა: „ჰოი, დედაო ჩემო, არა უგულებელ ვყო ერი იგი საზეპურო უფროს ყოველთა ნათესავთა, მეოხებითა შენითა მათთვის. ხოლო შენ წარავლინე პირველწოდებული ანდრია ნაწილსა მას შენდა ხვედრებულსა და თანაწარატანე ხატი შენი, ვითარცა პირსა შენსა დადებითა გამოიხატოს. და შენ წილ ხატი იგი მკვიდრობდეს მცველად მათდა უკუნისამდე ჟამთა“ ... მაშინ ყოვლადწმიდამან მოითხოვა ფიცარი, დაიბანა პირი და დაიდვა პირსა ზედა თვისსა და გამოიხატა ხატი ესევითარი, რომელ წიადთა თვისთა ეტვირთა განხორციელებული ჩვილი, ყოვლად სახიერი სიტყვა ღვთისა, რომელ აწ ყოველთა მიერ სახილველ არს ხატი ყოვლადწმიდისა აწყურისა ღვთისმშობლისა. და მისცა იგი მოციქულსა ანდრიას და რქვა: „მადლი და შეწევნა ჩემგან შობილისა უფლისა თანაშემწე გეყავნ შენ, სადაცა ხვიდოდე და მეცა თანაშემწე ვარ ქადაგებისა მაგას და დიდად შევეწიო მონაწილესა მას ჩემდა ხვედრებულსა“.⁷⁰

ანდრია შემოდის საქართველოში, თავდაპირველად ტრაპიზონში, შემდეგ დიდ აჭარაში. აქ ღვთისა და ხატის შეწევნით „ყოველნივე მოაქცივნა და

მოიყვანა სარწმუნოებად“.71 „რამეთუ ადგილსა, რომელსა დაასვენა ხატი ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა, აღმოცენდა წყარო ფრიად მშვენიერი, და დიდი, რომელი-იგი ვიდრე დღესაცა დაუწყვედელად აღმოდის“. აქ მონათლა ხალხი, დაუდგინა მღვდელნი და დიაკონნი, ააშენა ეკლესია ღვთისმშობლის სახელზე. ახალმოქცეულმა მორწმუნეებმა სთხოვეს ხატი ეკლესიაში დაესვენებინა მათ სასოდ და მცველად. ანდრიამ „შექმნა ფიცარი მსგავსი ზომისა და დასდვა ხატი მას ზედა. და მეყვსეულად გამოისახა სახე უცვალებელი ხატისა და მისცა იგი მათ. ხოლო მათ სიხარულით შეიწყნარეს და დაასვენეს ეკლესიასა შინა თვისსა პატივით, რომელი იგი ვიდრე დღეს-აქამომდე ჰგვის“.

ამის შემდეგ წმიდა მოციქული აწყურში ჩავიდა. ღამით მცხოვრებლებმა ციხიდან, სადაც ხატი ესვენა, იხილეს დიდი ნათელი. შემდგომ წმიდა მოციქულის ლოცვამ და წმიდა ხატმა მკვდრეთით აღადგინეს მიცვალებული. კერპთაყვანისმცემელმა მოსახლეობამ გამოცდის მიზნით წმიდა ხატი ღამით დაასვენა წარმართულ ტაძარში, სადაც არტემიდესა და აპოლონის ქანდაკებები იდგა, დილით ეს კერპები დამხოვილი იხილეს, „ხოლო ხატი ყოვლადწმიდისა ღვთისმშობლისა ბრწყინავდა, ვითარცა მზე, დიდებითა და პატივითა“.72

„და ჰრწმენა ყოველთა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე და სიხარულით ნათელ-იღეს ყოველთა სახელითა მამისითა და ძისითა და სულისა წმიდისითა“. აქაურ მრევლს მოციქულმა „დაუდგინა ეპისკოპოსი, მღვდელნი და დიაკონნი“.73

მოციქულმა წმიდა ხატი მრევლს დაუსვენა აწყურში. „დაასვენეს ყოვლად დიდებული ხატი ყოვლად წმიდისა აწყურის ღვთისმშობლისა მცირესა მას ეკვდერსა, რომელსა აწ ძველ ეკლესიად სახელ სდებენ“.74

აწყურში ეს წმიდა ხატი XV საუკუნემდე ესვენა. თვით „ქართლის ცხოვრების“ ზემოთ მოყვანილი ჩანართის დაწერის დროსაც ღვთისმშობლის დიდებული ხატი აწყურში ესვენა.

ბიზანტიური ხატმბრძოლობის დროს საქართველოში არათუ შემცირდა ხატთა თაყვანისცემა, პირიქით, გაძლიერდა. ამას, ალბათ, ბიზანტიიდან დევნის გამო გამოძევებული ხატთაყვანისმცემელი ბერების საქართველოში ჩამოსვლაც უწყობდა ხელს.

უფრო ადრე, ხატმბრძოლობის ერესის წარმოშობამდე, აწყურის ხატი დიდად სახელგანთქმული ყოფილა. VII ს-ის დასაწყისში საქართველოში შემოსული ბიზანტიის იმპერატორი ჰერაკლე კეისარი საგანგებოდ მისულა ამ ხატის თაყვანისსაცემად.

„...ესმა სასწაულთმოქმედება ხატისა მის, რომელი ღვთისმშობელსა გამოესახა. მოვიდა კეისარი ერაკლე ხილვად და თაყვანისცემად ხატისა მის. მაშინ იწყო ერაკლე აწყურის დიდისა საყდრისა სამირკველისა ჩაგდებად და შენებად. ვიდრემდის მიერთგან განსრულდა მორწმუნეთა კაცთა მიერ და მიერ შექმნეს საეპისკოპოსოდ“.75 ღვთისმშობლის ხატისათვის აშენებული ტაძარი საეპისკოპოსო ეკლესიად უქცევიათ.

აწყურის სასწაულთმოქმედი ხატი უდიდესი სიწმიდე იყო საქართველოში. მას, ისევე როგორც ღვთისმშობლის სხვა ხატებს საქართველოში, უხვად ამკობდნენ ძვირფასი ქვებით, მინაწკრით, თვალ-მარგალიტით, ხოლო ოქროს ხანაში, მასაც, ისევე როგორც სხვა ხატებს, მდიდარ შესაწირავს უძღვნიდნენ საქართველოს მეფენი.

1477 წელს ირანის მზრძანებელი უზუნ-ჰასანი საქართველოს შემოესია. ვენეციის რესპუბლიკის ელჩი ჯ. ბარაბო, რომელიც თან ახლდა მას, წერს: „საქართველოში შევიჭერთ, რადგანაც მისი გამარცვის სურვილი ჰქონდა მზრძანებელს. ... მივედით თბილისში ... დავეუფლეთ, შემდეგ წავედით უფრო ზევით გორისაკენ ... ბატონი უზუნ-ჰასანი შეუთანხმდა საქართველოს მეფეს ბაგრატს და ყვარყვარეს, რომელიც ამ მეფეს ესაზღვრებოდა, რომ მისთვის მიეცათ 16000 დუკატი და თბილისის გარდა მთელ ქვეყანას დაუტოვებდა მათ. მეფე ბაგრატმა და ყვარყვარემ, უნდოდათ რა ამ ფულის გადახდა, გამოაგზავნეს ოთხი ბალახში ... ისევე ხარისხიანი როგორც ისინი, რომლებსაც ვენეციაში, სან მარკოს საკურთხეველზე უჩვენებენ“.⁷⁶

საქართველოს მეფეს ირანის მზრძანებლისათვის ბალახშის ანუ ლალის ქვა გაუგზავნია, რომელიც 4000 დუკატად შეაფასეს, მაგრამ დამპყრობელმა ფულის გადახდა მოითხოვა.

ძველ დროს საქართველოსა და ქრისტიანულ მსოფლიოშიც ძვირფასი ქვებით ამკობდნენ ხატებსა და საეკლესიო სიწმიდეებს. ასეთივე თვლებით ყოფილა შემკობილი, ბარაბოს თქმით, იტალიაში წმიდა მარკოზის (სან მარკოს) ტაძრის საკურთხეველიც. ამ ძვირფასი თვლების მიღების შემდეგ, ჩანს, უზუნ-ჰასანი დაინტერესდა საქართველოში ძვირფასი თვლების ადგილსამყოფლით. სავარაუდოა, მას აუხსნეს, რომ აწყურის დიდებული სასწაულთმოქმედი ხატიც ასევე იყო შემკობილი. ამით უნდა აიხსნას აწყურის ხატის ბედიც. სამცხეში შეჭრილმა უზუნ-ჰასანმა აწყურის ხატი გაიტაცა და გამარცვა, „აიყარა ყაენი და წარვიდა საყაენოსა და ტყვე ჰყვეს ხატი აწყურისა ღვთისმშობელი და წარიყვანეს ქვეყანასა მათსა და იქმნა დიდი გლოვა და მწუხარება მოუთხრობელი სრულიად მესხეთსა ზედა“.⁷⁷

იმ ქვეყანაში, სადაც ხატი მიასვენეს „...ქვეყანასა მას უცხოთესლთასა, ესე-ვითარი რისხვა ღმრთისა მიავლინა: არც შობა დედაკაცმან, არცა პირუტყვმან, არცა ჰყო ხემან ნაყოფი, არცა მიწამან აღმოაცენა“.

და იქმნა დიდი გამოძიება მათ შორის უცხოთს ამისათვის საქმისა და იტყოდეს: „რაიმე არს ესე?“ ... უბრძენესთა კაცთა მის ქვეყანისათა ესრეთ თქვეს: „ოდეს-იგი საქართველოსა ვილაშქრეთ, მაშინ ერთსა დიდსა საყდრიდამან ფიცარი ერთი, შემკობილი მრავლითა პატივითა, ვიხილეთ და წარმოვიღეთ. და მგზავრობასა მას ჩვენსა უცხო სასწაული ვიხილეთ მისგან, რამეთუ მწუხრსა ჩავასვენეთ უღრმესსა ადგილსა ბარგისასა და ვითარცა გათენდის, აღმოვიდეს სიღრმისაგან და მაღლად მჯდომარე იხილვებოდის და ვითარცა მზე ბრწყინავდის. და საქმე ესე უეჭველად მისგან იქმნა ქვეყანასა ჩვენსა და თუ გნებავს განრინება ჭირისაგან მისგან, იგი მოვიძიოთ და ქვეყანასა მათსა განუ-

ტეოდ“.⁷⁸ წმიდა ხატი „...განგებითა საღმრთოთა მცირედთა ჟამთა სამცხეს მოიწია ადგილსა, რომელსა აწ ელავსი ეწოდების, და იქმნა დიდებული სასწაული, რამეთუ მყის განათლდა სრულიად სამცხე და განმბრწყინდა წესისამებრ პირველსა“.⁷⁹

მალე ეს წმიდა ხატი სამცხის მოსახლეობისათვის, ჩანს, სათემო ხატად ქცეულა, იმ თვალსაზრისით, რომ სამცხელებს ეს წმიდა ხატი ჩაუთვლიათ მხოლოდ და მხოლოდ განსაკუთრებულ მფარველად მესხებისა (არა საქართველოსი - ერთიანი ქართველი ერისა, ეს გამოწვეული იყო იმ ეპოქაში ეროვნული გრძნობის დაკნინებით). მაგალითად, თვით მემატიანე, აღმწერელი აღნიშნული ამბის, შემდგომ წერს: „და ესმა მეფესა, ვითარმედ მესხნი წარვიდეს, აღიმხედრა ლაშქრითა თვისითა და დევნა უყო, ვითარცა იგი ფარაო ისრაილთა და მოეწივნეს ადგილსა, რომელსაც არადეთი ეწოდების. ხოლო მესხნი მოუბრუნდეს სახელსა ზედა ყოვლადწმიდისა აწყვერისა ღვთისმშობლისასა და განეწყვნეს ურთიერთას ... მესხთა გაემარჯვა და ესევითარი ძლევა აღადგინეს მესხთა ქართველთა ზედა, რომლის მსგავსი არა სად სმენილ არს“.⁸⁰

ზემოთ აღნიშნული ამონაწერი კარგად ახასიათებს ერთიანი ქართველი ერის თემებად და ტომებად დაშლა-დანაკუწების სურათს.

აწყურის ტაძრის აშენებისას (VII საუკუნეში) სწორედ მესხეთის ტერიტორიაზე, ტაო-კლარჯეთში, აღორძინდა სახელმწიფო „ქართველთა სამეფოს“ სახელწოდებით. მაშინ ყოველ აქაურ მკვიდრს, როგორც წესი, ყოველი მატიანე თუ ქრონიკა „ქართველს“ უწოდებდა. აქაური სულიერი მამები (არა მარტო გიორგი და ექვთიმე მთაწმიდელები), არამედ ყოველნი – „ნათესავით ქართველად“ იწოდებოდნენ. ტერმინი „ნათესავით მესხი“ იმ დროს არც იხმარებოდა. მონღოლთა შემოსევის შემდგომ, მუსულმანურ-თათრულ ალყაში მოყოლილი საქართველოს ეკონომიკურ-სოციალური დაქვეითებისას, მხარე-კუთხეთა ერთიანი საქართველოსაგან განკერძოების შემდეგ, სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებ ქართველობას უჩნდება კუთხური, თემურ-ტომური პატრიოტიზმი. ამას აღნიშნული ამონაწერიც უჩვენებს. აქ სრულიად საქართველოს სამეფო ტახტზე მჯდომი ხელმწიფე ეგვიპტის ფარაონთანაა შედარებული, ხოლო მესხეთის მკვიდრნი კი ფარაონის მიერ დევნილ, უცხო, დაჩაგრულ ისრაელის ერთან. ასეთი შედარება კი უდიდესი ეროვნული დაცემის, სულიერი დაკნინებისა და ეროვნული გადაგვარების საბუთია, წინა დღე საქართველოს დამხოვისა.

1486 წელს სამცხეს შეესია იაყუბ ყაენი „აღძრა ეშმაკმან მოძულემან კეთილისამან თათარნი ქრისტიანთა ზედა, შეკრიბა სიმრავლე ურიცხვი თურქმანთა და მომართეს სამცხეს“.⁸¹

აწყურის წმიდა და დიდებული ხატი ეკლესიიდან გადაასვენეს ციხესიმაგრის „საჭურჭლეში“. ციხე მტერს უზრდოლველად ჩააბარეს მაწყვერელმა ეპისკოპოსმა და ციხიონმა იმ პირობით, რომ მტერი არ დაარღვევდა აწყურის ტაძარს, მაგრამ პირობა გატეხეს: „ხოლო ხატი ყოვლადწმიდისა სასოსა ჩვენისა, შემკობილი თვალთა მიერ პატიოსანთა, ცოდვათა ჩვენთათვის ტყვე ჰყვეს და მიჰგვარეს უსჯულოსა მას მთავარსა... ბილწითა ხელითა თვისითა განმარცვა

შემკობილობა ხატისა და შემდგომად ამისა აღაგზნეს ცეცხლი ფრიად დიდმალი და შიდა შთააგდეს. ხოლო ცეცხლი იგი დაშრტა და ხატსა ყოვლადვე არა შეეხო, არცა თუ ნაბრძვილი აჩინა, რომელი ესე მრავალთაგან და თვით თვალთაცა სახილველ იქმნა. ესრე რა სასწაული იხილა ერთმან ვინმე ლაშქართა მათ შინა მყოფთაგანმან ქრისტიანემან და სჯულითა არამართლმადიდებელმან, აღიპყრა ხატი იგი, ყოვლადწმიდისა...“.⁸²

ამ კაცმა ხატი თავის ქვეყანაში წაასვენა. „...ეპყრა კაცსა მას ხატი იგი ყოვლადწმიდისა სასოსა ჩვენისა აწყურისა ღვთისმშობლისა დიდითა პატივითა, გამოეცხადა კაცსა მას და რქვა: „უკეთუ არა წარმიყვანო ქვეყანასა ჩემსა, დიდი ბოროტი მოვაწიო შენ ზედა“ და წარმოვიდა მსწრაფლ კაცი იგი და აუწყა ყოველივე პატრონსა ყვარყვარეს და მანუჩარს“.⁸³

ხატი დააბრუნეს აწყურში, „დაასვენეს საყდარსა თვისსა“. ტყვეობიდან მოსვლის შემდეგ, მემატიანის აზრით, წმიდა ხატმა იაკუბ ყაენს, რომელიც ხატს მახვილით შეეხო, და მის ოჯახს, საშინელი რისხვა მოაწია: მთელი მისი ნათესაობა და სახლობა ამოწყდა.

1546 წელს აწყურის წმიდა ხატი აწყურიდან ციხისჯვარში გადაუსვენებია იმერეთის მეფე ბაგრატ III-ს, ხოლო შემდეგ „ციხისჯვარიდან აწყურისა ღვთისმშობელი ტყვედ წაასვენეს იმერეთს“.⁸⁴ ეს მოხდა 1553 წელს.

ის მოხვედრილა ბაგრატ III-ის ძის, გიორგი II-ის (იმერეთის მეფის), ხელში. ხატი მრავალგზის „განმარცვული“, მეფე გიორგიმ ახლად მოაჭედინა“.⁸⁵ ახლად მოჭედილ ხატს გაუკეთეს წარწერა: „ქ. ჩვენ მეფეთა მეფემან პატრონმან გიორგი და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთა დედოფალმა თამარ და მეფეთა ჩვენთა პირმშოთა ალექსანდრე და მამიამა მოვაჭედინეთ ხატი ესე ყოვლად წმიდისა წარსამართებულად მეფობისა ჩვენისათვის და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობელად, ამინ“.⁸⁵ აქ მოხსენებული ყოფილა იმერეთის მეფე გიორგი II (1565-1583).

სამცხე-საათაბაგოს მოსახლეობა ძირითადად გამაჰმადიანდა – გაათათრდა და დაეკარგა ქართველ ერს. წმიდა ხატი იქ იცავდა ქრისტიანობასა და ქართველობას. „1645 წელს მტრის შემოსევებისაგან შევიწროებული აწყურის ღვთისმშობლის ეკლესიის გლეხები მასიურად აყრილან და ქართლისათვის შეუფარებიათ თავი. როსტომ მეფეს საგანგებო პირობები შეუქმნია და „ბრძანებით“ დაუცავს მათი ხელშეუხებლობა. როსტომ მეფე ამბობს: „...ვინ იცის და სოფლის საქმე ასრე მოხდეს, რომ საათაბაგოსშვილოს ქრისტიანი მეპატრონე გაუჩნდეს და აწყურის ღვთისმშობლის ჯვარი და ხატი თავის სამკვიდროზედ მოასვენონ და მათი ყმა ასაყრელად მოინდომონ, ვერავინ დაუჭიროს, თუ არა და სხვას ხელი არ ჰქონდეს“.⁸⁶ სამწუხაროდ, საათაბაგოს ქრისტიანი მეპატრონე აღარ გამოუჩნდა.

ცნობილია, რომ იტალიაში, ტურინის სუდარაზე გამოსახულია მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი, რაც დადასტურებულია ეკლესიის მიერ. ხელთუქმნელია აწყურის ხატიც გამოხატული ფიცარზე ღვთისმშობლის სახეზე შეხების შედეგად. ის ამჟამად ხელოვნების მუზეუმშია დაცული.

იმ საუკუნეებში წმიდა ხატებმაც გაიზიარეს უბედურება ქართველი ხალხისა. მტერმა „შემუსრა ხელითა თვისითა სიონთა ღვთისმშობელი და განძარცვა მრავალფასის სამკაული, ქართველთა მეფეთაგან სასოებით შემკული ... უფასონი იგი თვალნი და მარგალიტნი თვით წარიღო და წმიდა იგი ფიცარი განაშიშვლა მძლავრმან უსჯულომან შაჰ-ისმაილ, და დასდვა თავსა ზედა განსავალსა მას ხიდისასა, რომელ არს ციხესა შინა ტფილისისასა და შეიპყრეს მრავალნი ქრისტიანენი და მიჰკრიბეს ხიდსა მას ზედა და მძღვრებით აიძულებდეს ფერხითა დათრგუნვად ხატსა მას წმიდისა დედოფლისა ჩვენისა და მრავალთა აღირჩიეს სიკვდილი და არა დათრგუნეს ხატი იგი და წარეკვეთნეს წმიდანი და ყოვლად ქებულნი თავნი მათნი“. ეს მოხდა დაახლოებით 1533 წელს. შაჰ-ისმაილმა თავისი სიბოროტის აღსრულების შემდეგ წმიდა ხატი მდინარეში გადაადგდებინა. ის იპოვა ერთმა მწყემსმა მდინარის პირას, ტირიფის ხეზე წაღმა მისვენებული, შეატყობინა კახეთის მპყრობელს, ლევანს, რომელმაც მეორედ შეამკო სიონის წმიდა ხატი.

ასე აფრთხოდა მტერს მეტეხისა თუ ვარძიის ღვთისმშობლის ხატებიც, ყოველგვარი საეკლესიო სიწმიდენი, რამეთუ ისინი იცავდნენ ქართველ ერს ქრისტიანული სარწმუნოების ძალით.

ლიტერატურა თავი XIII

1. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 713. 2. იქვე, გვ. 750; 3. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, 1982, გვ. 265; 4. იქვე, გვ. 229; 5. იქვე, გვ. 230; 6. იქვე, გვ. 230; 7. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, ტ. II, 1897, გვ. 243; 8. ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 258; 9. იქვე გვ. 257; 10. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 724; 11. იქვე, გვ. 728; 12. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 259; 13. თ. მეწოფეცი, დასახ. ნაშრ. გვ. 16; 14. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 728; 15. ნ. ბერძენიშვილი, საქ. ისტ. საკითხები, I, 1964, გვ. 175, იქვე, 728, შენიშვნა; 16. იქვე, გვ. 729; 17. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 260; 18. იქვე, გვ. 261; 19. ქართლის ცხოვრება ტ. IV, გვ. 280; 20. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 262; 21. იქვე, გვ. 263; 22. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 244; 23. იქვე, გვ. 248; 24. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 263; 25. საქ. ისტ. ნარკვ. III, გვ. 726; 26. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 196; 27. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 282; 28. ა. ჯაფარიძე, საქ. სამოციქ. ეკლ. ისტ. II, 1998, გვ. 247; 29. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 281, შენიშვნები; 30. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, ტ. II, 1897, გვ. 226; 31. იქვე, გვ. 228; 32. იქვე, გვ. 321; 33. იქვე, გვ. 227; 34. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 281; 35. თომა მეწოფელი, ისტორია, გვ. 119-122; 36. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 475; 37. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 41; 38. იქვე, გვ. 68-69; 39. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 278; 40. იქვე, გვ. 433; 41. იქვე, გვ. 433; 42. იქვე, გვ. 283; 43. იქვე, გვ. 278; 44. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, 1879, II, გვ. 268; 45. იქვე, გვ. 269; 46. VI მსოფ. კრების კანონების 22; 47. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 280; 48. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, 1902, გვ. 65; 49. იქვე, გვ. 57; 50. იქვე, გვ. 62; 51. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 284; 52. იქვე, გვ. 285; 53. ქრონიკები, II, გვ. 318; 54. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 388; 55. იქვე, გვ. 390; 56. იქვე, გვ. 392; 57. ქრონიკები, II, გვ. 335; 58. იქვე, გვ. 330; 59. იქვე, გვ. 345; 60. იქვე, გვ. 346; 61. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 447; 62. იქვე, გვ. 447; 63. იქვე, გვ. 447; 64. ეპისკოპოსი ანანია, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, I, 1996, გვ. 315-324; 65. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 377. 66. იქვე, გვ. 238; 67. იქვე, გვ. 340; 68. იქვე, გვ. 340; 69. საქ. ისტ. ნარკვევები, IV, გვ. 182. 70. ქართლის ცხოვრება, I, გვ. 38. 71. იქვე, გვ. 39; 72. იქვე, გვ. 41; 73. იქვე, გვ. 42; 74. იქვე, გვ. 42; 75. იქვე, გვ. 224; 76. XV ს. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, 1981, გვ. 61; 77. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 479; 78. იქვე, გვ. 480; 79. იქვე, გვ. 481; 80. იქვე, გვ. 481; 81. იქვე, გვ. 482; 82. იქვე, გვ. 483; 83. იქვე, გვ. 483; 84. იქვე, გვ. 501; 85. თ. საყვარელიძე, XIV-XIX საუკუნეების ქართული ოქრომჭედლობა, 1987, გვ. 180; 86. გ. ჟორჟოლიანი, საქართველო XVII საუკუნეში, 1987, გვ. 57.

თავი XIV

ქართული ეკლესია XVI საუკუნეში

*„მაგრამ, ქართველნო, სად არის გმირი,
რომელსაც ვეძებ, რომლისთვისც ესტირი?
იგი აღარ გყავთ... მის მოედანი
ჯაგით აღვსილა, ვერანად ქმნილა,
გმირის დამზადი დიდი საგანი
თქვენში სპობილა და წარწყმედილა.
გადასდგომიხართ თქვენ ქართველობას,
დაგინგრევიათ დიდი მამული...“*

ილია მართალი

საქართველო XVI საუკუნეში

ქართველ მეფე-მთავართა შორის 1459 წელს დადებული ზავი მალე დაირღვა. მიუხედავად ამისა, საქართველოს სამეფო კვლავ ერთიანი იყო და მას გიორგი VIII მართავდა. 1463 წელს იმერეთის ერისთავი ბაგრატ I აუჯანყდა მეფეს, სამცხის მთავარი ყვარყვარე კი მას მუდამ ეწინააღმდეგებოდა. ჯავახეთში გადასული მეფე ყვარყვარემ ღალატით დააპატიმრა. ამით ისარგებლა ბაგრატმა, იმერეთიდან ქართლში გადმოვიდა და თავი მეფედ გამოაცხადა. ბაგრატ VI (1466-1478) მხოლოდ ქართლ-იმერეთს მართავდა. ამ დროს კახეთში ყვარყვარესაგან გათავისუფლებული მეფე გიორგი VIII გადავიდა და თავისი თავი კახეთის მეფედ გამოაცხადა. 1478 წელს საქართველოს (ქართლ-იმერეთის) ტახტზე ავიდა ალექსანდრე I-ის შვილიშვილი, კონსტანტინე II, მასსა და ყვარყვარეს შორის ომით ისარგებლა ბაგრატ VI-ის ძემ, ალექსანდრემ. გადავიდა იმერეთში და იმერეთის სამეფო დააფუძნა 1489 წლიდან. ე.ი. 1476 წლიდან კახეთის მეფეა ალექსანდრე გიორგი VIII-ს ძე.¹

1489 წლიდან იმერეთის მეფეა ალექსანდრე ბაგრატის ძე.

1478 წლიდან ქართლის მეფეა კონსტანტინე II. მას სრულიად საქართველოს მეფობაზე გააჩნდა პრეტენზიები.

„იქმნა მიერ ჟამითაგან სამეფოსა განხეთქილება სამად. რამეთუ ერთი მეფე დაჰდა იმერეთს, ერთი კახეთს და ნეშტი დარჩა მეფესა ქართლისასა. და არცალათუ ამას აკმარეს, არამედ განდგა თავადად ათაბაგი და მან დაიპყრა საათაბაგო, რომელ არს სამცხე-კლარჯეთი. კვალად განდგა იმერეთგან თავადად დადიანი, გურიელი, შარვაშიძე და სვანნი და ამათ დაიპყრეს საზღვარნი თავისნი. და ვიდრე აწამდე არღარა იქმნა შეკრება მისი“.²

მუდმივი შინაშფოთი იყო საქართველოში, სამეფო-სამთავროები ერთიმეორეს ეომებოდნენ, „განათუ მეფენი არა იბრძოდნენ, არამედ სპანი მარადის“.³

„...ყველა მეფეები ცალ-ცალკე გაერთიანებისათვის იბრძოდნენ და დანარჩენთა მიმართ დამპყრობელობითს პოლიტიკას აწარმოებდნენ. ამით აიხსნება ის უცნაური გარემოება, რომ საქართველოში მაშინ ერთსა და იმავე დროს სამი „მეფეთა-მეფე“ ბრძანდებოდა, რომელთაგან თითოეული ცალ-ცალკე სრულიად საქართველოს ხელმწიფის მეფურს წოდებულობას ხმარობდა“.⁴ არა მარტო ქართლის მეფეები, არამედ კახეთისა და იმერეთის მეფეებიც ასე იქცეოდნენ. ისინი სრულიად საქართველოს მეფეებს უწოდებდნენ თავიანთ თავს. მაგ. კახეთის მეფეთა ტიტულატურა რამდენიმე თაობის მანძილზე ასეთი იყო: „ნებითა ღვთისაითა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და კახთა და სომეხთა მეფე, შაჰანშა და შარვანშა და ყოვლისა საქართველოსა, და ჩრდილოეთისა აღმოსავლეთით ვიდრე დასავლეთამდე თვით ხელმწიფედ, მპყრობელ-მქონებელი“.⁵

ქართლში ლაშქრობების მოყვარული ყოფილა კახეთის უფლისწული კახთა მეფე ალექსანდრეს ძე – გიორგი.

„ამან გიორგი დაიწყო ბრძოლა ქართლსა ზედა, რამეთუ დაპყრობა უნდოდა ქართლისა. ხოლო მამა მისი ალექსანდრე და ძმა მისი დიმიტრი ევედრებოდნენ: „რამეთუ ძმანი არიან და არა ჯერ არს შენგან ცილობა და დაპყრობა ქართლისა, კმა არს შენთვის კახეთიცა“ ... ამას ზედა აღივსო შურითა გიორგი და ღალატით მოკლა მამა თვისი ალექსანდრე საფურცლეს ჩალასა შინა“.⁶

მამის მკვლელმა შემდეგ ძმას თვალები დათხარა და გაამევა. ეს მოხდა 1511 წელს. მას ამის გამო ავ-გიორგი უწოდეს. როგორც ჩანს, მას შეუგრძნია თავისი ცოდვა, შენდობა უთხოვია ქართლის კათალიკოსისა, ქართლის მთავარეპისკოპოსისა და ალავერდელი მღვდელმთავრისათვის.

„ქართლის კათალიკოსს, მთავარეპისკოპოსს და ალავერდელს გიორგი მეფისაგან ცოდვის მონანიება და დაურვება მოუთხოვიათ, მასაც ყველაფერი აუსრულებია ... გიორგი მეფეს საგანგებოდ ხაზგასმულობით ნათქვამი აქვს: რაც თქვენ მოგვთხოვეთ, „გავიგონეთ და მცხეთისა საყდარს შემოვებხეწენით და დავიურვეთო“.⁷

მაგრამ ავ-გიორგის ქართლის დარბევა არ დაუშლია, იქ გამეფება სურდა. იმდროინდელი მეფე ქართლისა, დავითი, იყო: „კაცი მშვიდობის მყოფელი და სათნო ღმრთისა... ეკრძალებოდა სისხლსა ავ-გიორგისასა მეფე დავით და სპანი მისნი ყოველნივე“.⁸

აქედანაც ჩანს, რომ, მართალია, საქართველო დაიშალა, მაგრამ მის მოსახლეობას ჯერ კიდევ შენარჩუნებული აქვს პასუხისმგებლობა ეთნიკური ერთობის წინაშე. კერძოდ, კახეთის მეფე ალექსანდრე თავის შვილს ქართლში ლაშქრობას უშლიდა, რადგანაც ძმათა (ე.ი. ქართველებს) შორის სისხლის დაღვრას ერიდებოდა. ასევე იქცევა ქართლის მეფე დავითიც. ის და მისი სპაც შემოჭრილ კახეთის მეფე გიორგის არ ებრძვიან, რადგანაც ქართველთა შორის სისხლის დაღვრას ერიდებიან. საუბედუროდ, ასეთი მიდგომა ხშირი არ იყო.

ასეთივე ეთნიკური ერთობის გრძნობით შეიძლება ავხსნათ ის, რომ ქართლში, მტვერის ციხეში ალყაშემორტყმულ ქართლის მეფის ძეს ავ-გიორგი ძღვენს (ღვინოს) უგზავნიან და სამაგიეროდ მისგან იღებს ძღვენს (ახალ თევზს). სხვა მსგავს შემთხვევაში სამკვდრო-სასიცოცხლოდ შემოჭრილ მტრებს ქართველები ძღვენს არ უგზავნიდნენ ხოლმე. ავ-გიორგი მალე შეიპყრეს ქართლში და ციხეში დაპატიმრებული, ჩანს, მოკლეს. დაკრძალეს მცხეთაში.

ქართლის მეფე ამის შემდეგ შევიდა კახეთში და ქართლ-კახეთი გააერთიანა ერთ სამეფოდ (1513–1518 წლებში).

1514 წელს ოსმალეთსა და ირანს (სეფიანების სახელმწიფოს) შორის ომი დაიწყო, რომელიც დროგამოშვებით 1555 წლამდე გრძელდებოდა. ყვარყვარე III-ს მისი ბიძა მანუჩარი შეედავა. ყვარყვარე დამარცხდა, ის ირანული ორიენტაციისა იყო, მანუჩარი – თურქულისა. ყვარყვარე ირანში გაიქცა, მას შაჰი დაეხმარა თავისი ლაშქრით. ათაბაგობა კვლავ ყვარყვარეს დაუმტკიცეს, 1518 წელს ყვარყვარე III ირანელებს ქართლში შემოუძღვა. ამით ისარგებლეს კახელებმა და კახეთში ავ-გიორგის ძე ლევანი გაამეფეს. ქართლის, კახეთისა და სამცხის მმართველები 1518 წლიდან ირანის ვასალები გახდნენ.

ქართლის მეფემ კვლავ დააპირა კახეთის შემოერთება, მაგრამ ლევან მეფის დასახმარებლად გურიის მთავარი შემოვიდა ქართლში, რომელმაც სიტყვით მიმართა ქართლის მეფეს: „მოვედ ვედრებად თქვენ წინაშე, რათა ვყოთ ზავი თქვენსა და ლევანს შორის... აწ გვედრებით, რათა ჰყოთ ზავი და სიყვარული თქვენს შორის, რამეთუ არიან მტერნი ძლიერნი გარემოს, ვითარცა ყენი, რომელ იპყრობს ქვეყანათა“.⁹ აქედან ჩანს, რომ ამ დროისათვის ჯერ კიდევ მაღალია ეთნიკური ერთიანობის შეგნება და ერთმანეთს შორის სისხლისღვრა დანაშაულად ითვლებოდა, ხოლო მტერს საერთო მტრად მიიჩნევდნენ.

მართალია, ქვეყნის ერთიანობისათვის ეკლესია თავდადებით იღვწოდა, მაგრამ შექმნილ სიტუაციაში, როცა ქართველები ერთიანობის მომიზეზებით ერთმანეთის სისხლს თავდაუზოგავად ღვრიდნენ, საეკლესიო პირებს გადაუწყვეტიათ, ეცნოთ ქართული სამეფოების ცალ-ცალკე არსებობა (ისე, როგორც 1490 წლის დარბაზობისას).

„მაშინ გარნა თუ მეფესა არა ენება ესე და წადიერ იყო ბრძოლისა, არამედ განაზრახებდნენ კათალიკოს-ეპისკოპოსნი და წარჩინებულნი ყოფად ზავისად. ამისთვის სათნო იყო მეფემან და ჰყვეს ზავი და განაჩინეს საზღვარი და სიყვარული ურთიერთთა“.¹⁰ კახეთისა და ქართლის მეფეებმა ზავიც დადეს და ერთმანეთის მოკავშირეობა იკისრეს.

1521 წელს ლევან კახთა მეფემ შაქის მხარეს გაილაშქრა. შაქი ერთ დროს საქართველოს სახელმწიფოში შედიოდა და ქართველური ხალხით იყო დასახლებული. მართალია, მონღოლთა ბატონობის შემდგომად შაქი ჩამოსცილდა ქართველთა ქვეყანას, მოსახლეობის გათათრების გამო, მაგრამ ქართველი პოლიტიკური მოღვაწეები მუდამ იბრძოდნენ შაქის შემოსაერთებლად, რადგანაც ამ ქვეყანაზე თავიანთი ეთნიკური პრეტენზია გააჩნდათ, ქართველთა ეთნიკური განსახლების, ანუ ეროვნულ ქართულ ტერიტორიად მიაჩნდათ იგი (ეს დაახლოებით ისევე იყო იმ დროისათვის, როგორც მოგვიანებით კაკ-ენისელისა და ლორეს სანახები მიაჩნდათ ქართველთა ეროვნულ ტერიტორიად და მუდამ იბრძოდნენ მათი დაბრუნებისათვის).

კახეთის სამეფოსაც გადაუწყვეტია აღედგინა თავისი პოლიტიკური უფლებამოსილება ქართველთა ეროვნულ ტერიტორიაზე – შაქზე, მაგრამ ამ დროისათვის ის უკვე მუსულმანებით იყო დასახლებული და ირანის ვასალს წარმოადგენდა. როგორც აღნიშნული იყო, საქართველოს საზღვარი მდინარე თეთრწყალზე გადიოდა, შაქი კი ამ საზღვარს შიგნით მდებარეობდა.

XVII საუკუნის თურქი ისტორიკოსი ქათიბ-ჩელები საქართველოსა და შირვანს შორის შაქს, ჩანს, არ ასახელებს იმის გამო, რომ მას შაქი ქართველთა ეროვნულ მიწა-წყლად მიაჩნია, ჩანს, ირანშიც ასეთი თვალსაზრისი არსებობდა (თუმცა შაქი ამ დროს მუსულმანებით იყო დასახლებული), ამიტომაც XVI ს-ის ბოლოს შაქის მმართველად ქართველი (კახეთის მეფის ძე) დანიშნეს.

„საქართველო ვილაიეთია, რომელსაც უკავია დაახლოებით 20 დღის სავალი მანძილი მთებში, შირვანის ზღვასა და შავ ზღვას შორის. მისი საზღვრებია: აღმოსავლეთით – დერებენდი და შირვანი, სამხრეთით – ჩილდირის, ყარსისა და არზრუმის ვილაიეთები, დასავლეთით – შავი ზღვა, ჩრდილოეთით კი აბაზასა და დაღესტნის ვილაიეთებით არის შემოსაზღვრული. დამოუკიდებელი გამგებელი ჰყავს, მთელი მოსახლეობა ქრისტიანი ქართველები არიან“.¹¹

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ ძველი ალბანელები და ქართველები, როგორც ჩანს, ძველ სპარსელებს ერთი წარმომავლობის ხალხებად მიაჩნდათ ეთნიკური თვალსაზრისით. ჰირკანიელებისა და ძველქართული ტომის ჰერების ერთმანეთთან გაიგივება, ალბათ, შეიძლება ამ სატომო სახელების აღმნიშვნელი ფუძეებიც („ჰირ“, „ჰერ“) თითქმის იდენტურია. ამ მხარეებში ეგულებოდათ ანტიკური დროის სპარსელებს ჰირკანების, გორგანების, გურზების მეომარი ტომი. საერთოდ, კასპიის ზღვას „ჯურჯანის“ ზღვას უწოდებდნენ (ჯურჯ, გურჯ – ქართველებსაც ერქვათ). თუმცა გვიან, შუა საუკუნეებში ჯურჯანი კასპიის ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით (გორგანი) მდებარე პროვინციასაც ჰრქმევია. ჯურჯანი-გურჯანი საქართველოსაც ერქვა.

ჰირკანიას შემდგომ ალბანეთი ეწოდა. ეს ქვეყანა ქართველებს თავისი ეთნიკური განსახლების (ჰერების) ტერიტორიად მიაჩნდათ, ამიტომაც ზრუნავდნენ მისი დაცვისათვის. ლეონტი მროველის თანახმად, დარუბანდი ქართველ მეფეს აუშენებია თავდაცვის მიზნით. ალბანია, ანუ ჰერეთი, ქართველთათვის „ზღვისკარი“ ქვეყანაა. „ამან არდამ ერისთავმან აღაშენა ქალაქი ზღვისკარს და უწოდა სახელი დარუბანდი“.

ძველი დროის ისტორიკოსებსაც იბერები და ალბანელები ერთ ხალხად, ქართველებად მიაჩნდათ. ისტორიკოსი პაოლო ჯოჯოია ერთგან ამბობს: „...იბერები და ალბანელები დღეს იბერებად წოდებულნი“.¹²

ჩანს, ეს გაითვალისწინა ამიერკავკასიაში შემოჭრილმა ოსმალთა სარდალმა და შაჰის გამგებლად 1578 წელს დანიშნა კახთა მეფის ალექსანდრეს შვილი ერეკლე,¹³ ხოლო უფრო ადრე, როგორც აღინიშნა, 1521 წელს კახთა მეფე ლევანმა შაჰის შემოერთება გადაწყვიტა. ამის საპასუხოდ ირანელები კახეთში შემოიჭრნენ, ზეგამი და გრემი დაანგრიეს. „ამ დროიდან 1578 წლამდე კახეთი ირანის ვასალი გახდა, ქართლი კი თავიდანვე ენერგიულად იბრძოდა სრული დამოუკიდებლობისათვის“.¹⁴

1522 წელს „ურჩი ვასალის დამორჩილების მიზნით“ ქართლის სამეფოში შემოჭრილა შაჰ-ისმაილი. „პირველსავე ბრძოლაში ქართველებმა დამარცხეს ირანელთა მოწინავე რაზმები და გააქციეს ისინი... „უძლიერეს-უსასტიკეს და ფიცხელ“ ბრძოლაში თავი ისახელა დავით მეფის შვილმა, ლუარსაბმა. მაგრამ მტრის სიმრავლემ სძლია. დამარცხებული დავითი შიდა ქართლში დაბრუნდა“.¹⁵ მტერმა თბილისი ააოხრა, „ეკლესიები გაძარცვა და შემდეგ გადაწვა“. 1524 წელს, შაჰ-ისმაილის გარდაცვალებისთანავე მეფემ თბილისი დაიბრუნა. იმავე წელს ის თბილისის მონასტერში ბერად აღიკვეცა. გამეფდა მისი ძმა, გიორგი, რომელიც მოგვიანებით ბერად აღიკვეცა, მანამდე კი, 1527 წლიდან სამეფო ტახტზე ავიდა დავით მეფის ძე ლუარსაბ I (1527–1556).

1535–1545 წლებში სამცხე-საათაბაგომ არსებული დამოუკიდებლობა დაკარგა. ის იმერეთისა და ქართლის მეფეებმა ერთმანეთს შორის გადაინაწილეს. ქართლს ერგო ჯავახეთი. ამის საპასუხოდ სულთანის ლაშქარი 1536 წელს საქართველოს შემოესია, მაგრამ ათაბაგებს დამოუკიდებლობა ვერ დაუბრუნა.

1541 წელს თბილისის მოულოდნელად ყიზილბაშები შემოესივნენ. შაჰმა თბილისის ციხეში თავისი გარნიზონი ჩააყენა, მტრის რაზმები ქართლში შეიჭრნენ. ქვემო ქართლში მოსახლეობა მაჰმადიანობის მიღებაზე უარის გამო დახოცეს, ქალები და ბავშვები დაატყვევეს. ლუარსაბ მეფე „აწყობდა მოხერხებულ ჩასაფრებას და ღამის თავდასხმებს. შაჰ-თამაზი იძულებული გახდა შეეწყვიტა საომარი მოქმედება“.. ის უკან დაბრუნდა.¹⁶

1543 წელს ქართველებმა მესხეთში შეჭრილი ოსმალები სასტიკად დამარცხეს, მიუხედავად იმისა, რომ მათ ევროპული ზარბაზნები ჰქონდათ. მათ იმერეთ-საათაბაგოს მეფე ბაგრატ I და გურიელი ებრძოდნენ.

1545 წელს ოსმალები კვლავ შემოესივნენ საათაბაგოს. სულთანის მრავალრიცხოვან ჯარს სახლისტასთან ქართლისა და იმერეთის სამეფოების, გურიელისა და მესხების გაერთიანებული ლაშქარი უნდა შეებოდა, მაგრამ „ბრძოლის დაწყების წინ ქართლისა და სამცხე-საათაბაგოს ჯარში უთანხმოებამ იჩინა თავი: მესხები მოითხოვდნენ, რომ მეწინავეობა მათ ჰქონოდათ და, როცა ამაზე უარი მიიღეს, ბრძოლის ველი დატოვეს“.¹⁷ თავგანწირულ ომში

ქართველები დამარცხდნენ. ქართველთა ამ ისტორიულ მარცხში დიდი წვლილი ედო მოღალატე ოთარ შალიკაშვილს.

ოსმალებმა საათაბაგოს ციხე-სიმაგრეები დაიჭირეს, ათაბაგად ქაიხოსრო III (1545–1573) დასვეს.

სხვადასხვა კუთხის მთავრები და თავადები ერთმანეთს ხელს უწყობდნენ მეფეთაგან დამოუკიდებლობის მიღწევაში.

1547 წელს მესხეთი თურქთა წინააღმდეგ აჯანყდა, მაგრამ 1549 წელს თურქებმა კვლავ შეძლეს ციხეთა დაჭერა. შეესივნენ გურიას, მოსწყვიტეს ჭანეთი, ბათუმში ციხე ააგეს. 1550 წლისათვის მათ ტაოს დაპყრობა დაასრულეს. ამიტომაც, არზრუმის ფაშა გურჯისტანის ფაშას უწოდებდა თავის თავს. სწორედ ამ დროს გამოიჩინა თავი ლუარსაბ მეფემ. „იცოდა რა, რომ საქართველოს მთავარი საფრთხე სამცხე-საათაბაგოდან მოდიოდა, ლუარსაბი სათავეში ჩაუდგა ერთიანობისა და დამოუკიდებლობისათვის მეზრძოლ ძალებს და დაიპყრო სამცხე-ჯავახეთი, კოლა, არტანის და ამით ოსმალთა აგრესიას წინ აღუდგა“.¹⁸

საათაბაგოს დაბრუნება ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში ირანისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. შაჰ-თამაზი მესხეთს შემოესია. ბრძოლაში მრავალი ქრისტიანი დაუხოცავთ.

ლუარსაბის მომხრე მესხები ვარძიის მონასტერში გამაგრდნენ. მტერმა მათ ალყა შემოარტყა, მრავალი ყიზილბაში დაიხოცა, მაგრამ საბოლოოდ მონასტერი აიღეს. „გამძვინვარებულმა შაჰმა მონასტრის ბერებიც არ დაინდო. 20 ბერი სამალავიდან გამოიყვანეს და იქვე დახოცეს. ვარძიის მონასტრის სიმშვენიერემ და სიმდიდრემ მტერი განცვიფრებაში მოიყვანა. შაჰი თვითონ მივიდა მის სანახავად. მონასტრის ოქრო-ვერცხლის ნივთები, ხატები, წიგნები მტერმა დაიტაცა. მონასტრის რკინისა და ოქროს კარები მოგლიჯეს და შაჰის ხაზინაში გააგზავნეს“.¹⁹

1554 წელს შაჰ-თამაზი მეოთხედ შემოესია საქართველოს და შეძლო ლუარსაბის დედის დატყვევება.

1555 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. ზავით მათ ერთმანეთში გაინაწილეს ჯერ კიდევ დაუპყრობელ-დაუმორჩილებელი საქართველო. ქართლის მეფე ლუარსაბი ბრძოლას განაგრძობდა. მან თანდათან შეძლო ქართლის ციხე-სიმაგრეების დაბრუნება თბილისის ციხის გარდა. ამის გამო 1555 წელს ლუარსაბის წინააღმდეგ ილაშქრა ყარაბაღელმა სულთანმა. ბრძოლა გარისთან მოხდა. ამ ომში ლუარსაბი მოკლეს. მემკვიდრე მას ასე ახასიათებს: „მწუხარე იყო ფრიად ესრეთ განძლიერებისათვის უსჯულოთასა მეფე ლუარსაბ. სრულ საქართველოს მეფეთა და მებატონეთა ზედა, ძველთა და ახალზედ ნამეტნავად ნაქები იყო. თავად სარდლად, მერე მამაცად და უხვობით პურად გამცემად, სიმართლის-მოქმედად და ყმა-მორჩილი, ცხენოსან-ცეროსანი, უშიშარი ომში, ამაყი, ქრისტიანობის სჯულზედ მაგარი, და ურუმთა და ყიზილბაშთა ნამეტნავად მისი ეშინოდათ, და მეზობელნი ვითარც ყრმანი, ეგრეთ ემსახურებოდეს, სხვათა ყმობის თქმა არ იკადრა. ამისათვის შაჰ-თამაზ ყაენმან

ხუთჯერ ამაზედ ილაშქრა და არას საქმითა ვერც მოამშვიდა, ვერც მოკლა, ვერც დაიჭირა და ვერც შეიხვეწა“.²⁰

მეფე ლუარსაბმა „შემოიკრიბნა სპანი თავისნი და დაუწყო ხდომა და რბევა და ამოსწყვიტნა მრავალნი და რაოდენიცა ეპყრა მათ კერძონი და ადგილნი საბარათიანო, იგი ყოველნივე წარმოართვა და განდევნა და რაოდენიცა ეპყრა არენი და თემნი საქართველოსანი, თვინიერ ტფილისისა ციხისა“.²¹

მტერთან შებრძოლების წინ ლუარსაბ მეფემ წინასწარმეტყველური სიზმარი ნახა. მეფემ წინასწარ იცოდა, რომ მოკლავდნენ. მეფემ დაიბარა: ჩემი სიკვდილის შემდეგ – „ჩემს გლოვა-ტირილს დაეხსენითო, ქვეყნის შენახვას გაუფრთხილდითო“. ამის გამო მეფეს ომში წასვლა დიდებულებმა დაუშალეს. „ეს სიტყვა მეფემან შორს დაიჭირა და ასე უპასუხა: „დღეს – აქამომდე ხვანთქარსა და ყაენს ზურგი არ შევაქცივეო, რით იქმნების ახლა ერთ ყაჯარს პირი ავარიდო“.

ამ ძლიერ ბრძოლაში ქართველებმა გაიმარჯვეს მეფის ძის, სვიმონის მეთაურობით. მოხუცებული მეფე ლუარსაბი, კათალიკოზი, ეპისკოპოსები და მოხუცი ერისკაცები ერთ გორაზე იდგნენ. ამ დროს ისინი შეამჩნია ტყეში მიმალულმა მტერმა, მიუხტნენ მეფეს. მის ცხენს შემთხვევით ფეხი ნაპრალში ჩაუვარდა და მეფე გადმოაგდო. მეფე დაჭრეს, და „იცოცხლა მცირესა ხანსა... და მასვე წყლულებსა შინა მიიცვალა იგი, ვითარცა წმიდა მოწამე ვახტანგ და დავით მეფე...“²²

1556 წელს ქართლის სამეფო ტახტზე ლუარსაბ I-ის ძე სვიმონი ავიდა (1556–1569; 1578–1600). მეფე თავის მოკავშირეებთან ერთად საგულდაგულოდ მოემზადა თბილისის ასაღებად, მაგრამ 1561 წელს აღდგომა დღეს თბილისის თათრულ გარნიზონს მოეშველა ყარაბაღის მმართველი. ომში კახეთის მეფის ძე მოკლეს.

1569 წელს მეფე ღალატით შეიპყრეს ყიზილბაშებმა ერთ-ერთი ბრძოლის დროს. „შაჰი დიდხანს ცდილობდა სვიმონის გამაჰმადიანებას, მაგრამ საწადელს ვერ მიაღწია და იგი ალამუთის ციხეში დაამწყვდია“.²³

1569–1578 წლებში ირანელებმა ქართლის მმართველად დანიშნეს სვიმონ მეფის ძმა – დავითი, რომელიც გამცემი იყო ქრისტიანული სარწმუნოებისა, ამიტომაც ხალხი მას მხარს არ უჭერდა. ის დაუდ-ხანის სახელწოდებით ფაქტობრივად მხოლოდ თბილისისა და ქვემო ქართლის მმართველი იყო. მის დროს უნდა დაწყებულიყო ქვემო ქართლის ქართველობის გაგრიგორიანების პროცესი. ცნობილია, რომ მტერი გააფთრებით ებრძოდა ქართულ ეკლესიას და ქართულ ქრისტიანობას, ხოლო გრიგორიანებს არ ებრძოდა. გამაჰმადიანდა კახეთის მეფე ლევანის ვაჟიც – იესე. მას ისა-ხანს უწოდებდნენ. მტერმა გადაწყვიტა, ის აეყვანა მამის ნაცვლად სამეფო ტახტზე, მაგრამ იესემ მალე უარყო მაჰმადიანობა. ის დააპატიმრეს და ალამუთის ციხეში გამოკეტეს. კახეთი თითქმის მთელი XVI საუკუნის მანძილზე მოსვენებული ქვეყანა იყო. მის ტერიტორიაზე არც ერთხელ არ მომხდარა ომი.²⁴ კახეთის მეფეების, ლევანისა

და ალექსანდრეს მოქნილი პოლიტიკის წყალობით, კახეთი მდიდარი და დაწინაურებული ქვეყანა იყო, მაგრამ საუკუნის მიწურულს კახელმა პოლიტიკოსებმა მიუტევებელი შეცდომა დაუშვეს იმით, რომ შეეცადნენ რუსეთის სამხედრო ძალების კახეთში შემოყვანას. ჯერ კიდევ თათარ-მონღოლობისას, ჩრდილო და სამხრეთის ულუსების ომების დროს, ვერ ითმენდნენ ქართველი მეფეების ჩრდილოეთთან კავშირს. ასევე იყო თემურ-ლენგისა და სხვა მმართველების დროს. ახლაც დიდ დანაშაულად ჩაითვალა ასეთი კავშირი ჩრდილოეთთან.

ამ დროისათვის ძალთა წონასწორობა შეიცვალა. ოსმალეთი უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა. ირანი მასთან შედარებით სუსტი იყო. ამასთანავე, ირანი ქართველ მეფე-მთავართა ვასალობით, მორჩილებით და ხარკის გადახდით კმაყოფილდებოდა, ხოლო თურქეთი აუქმებდა სახელმწიფოებრიობას. ამგვარ სიტუაციაში, ცხადია, ქართველთა უმთავრეს მტრად ოსმალეთი იქცა.

1578 წელს ოსმალეთსა და ყიზილბაშებს შორის მესხეთში სასტიკი შებრძოლება მოხდა. ყიზილბაშები და მასთან შეკავშირებული ქართველები დამარცხდნენ. ომის შემდეგ ყიზილბაშ ტყვეებს თავები დაჭრეს, ხოლო ქართველი ტყვეები ცოცხლად დაწვეს კოცონზე. მესხეთის შემდეგ ოსმალებმა ქართლის ციხეებიც დაიჭირეს თბილისის ჩათვლით და ქართლში გაბატონდნენ. თბილისი საფაშოდ გამოაცხადეს, გორი – სანჯაყად. კახეთის მეფემ, ალექსანდრემ, ოსმალებს მორჩილება გამოუცხადა. ის კახეთის მმართველად დანიშნეს ბეგლარბეგის სახელწოდებით. ამის შემდეგ ოსმალებმა მთელი აღმოსავლეთი ამიერკავკასია დაიმორჩილეს.

ამ მიზეზის გამო ირანელებმა ალაშუთის ციხეში დაპატიმრებული ქართლის მეფე სვიმონი გაათავისუფლეს. 1578 წელს ის დამხმარე ლაშქრით ქართლში გაუშვეს. მართლაც, მან შეძლო ოსმალთაგან ლორეს, გორისა და სხვა ციხე-სიმაგრეების განთავისუფლება. თბილისის ოსმალური გარნიზონი ციხეში მოაქცია. იქ შიმშილობა დაიწყო.

ალყაშემორტყმულ თბილისისათვის ოსმალთა სულთანი ხშირად აგზავნიდა ლაშქარს და საუკეთესო მხედართმთავრებს, მაგრამ სვიმონ მეფე მათ დიდად აზარალებდა. 1582 წლისათვის შეიკრა დიდი ანტიოსმალური აღმოსავლეთკავკასიური კავშირი შამხლის, დაღესტნის, შირვანის, ირანის ლაშქრისა და ქართლ-კახეთის მეფეების მონაწილეობით. სვიმონ მეფემ სასტიკად დაამარცხა თბილისში მიმავალი 20-ათასიანი ლაშქარი, ხელში ჩაიგდო ხაზინა და ნადავლი.

ოსმალებმა თავისი მარცხი დააბრალეს მანუჩარს (მუსტაფას). ის იყო ძმა ყვარყვარე IV ათაბაგისა. 1579 წლის 25 ივნისის სულთანის ბრძანების შემდეგ, სამცხე-საათაბაგოს დაპყრობილ ტერიტორიაზე ოსმალებმა ჩილდირის (ახალციხის) საფაშო დააარსეს. მანუჩარი გამაჰმადიანდა. ის ახალციხის ფაშად დანიშნეს. 1582 წლის დამარცხების შემდეგ ოსმალებმა მისი მოკვლა გადაწყვიტეს, მაგრამ მანუჩარი აჯანყდა და მცირერიცხოვანი რაზმით ოსმალთა ბანაკიდან გაიქცა. 1582 წელს ის კვლავ დაუბრუნდა ქრისტიანობას. სამცხე აჯანყდა. მანუჩარმა კვლავ აღადგინა ათაბაგობა. ამასობაში სვიმონ მეფემ ლორე და სამშვილდე გაათავისუფლა.

1584 წელს ოსმალთა 30-ათასიანი ჯარი შემოიჭრა, რომელსაც სვიმონ მეფე სოფელ ხატისოფელთან 4 ათასი მეომრით შეება. ზამთარში ბრძოლებში შეწუხებული ოსმალთა ლაშქარი ქართლს გაეცალა. 1587 წელს მტერს მიემხრნენ მოღალატე შალიკაშვილის ნაშიერი კიკოლა და სხვა მოღალატეებიც. ამის გამო მანუჩარი იძულებული გახდა სამცხეს გასცლოდა.

1588 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის ზავი დაიდო. სვიმონიც დაეზავა ოსმალებს. „ოსმალეთი ცნობდა სიმონ I-ს ქართლის მეფედ ქრისტიანობით, აღიარებდა მის მემკვიდრეობით უფლებას და არ ჩაერეოდა მის შინაურ საქმეებში. ამრიგად, ქართლის თავდადებულმა ბრძოლამ სიმონ I-ის მეთაურობით, ოსმალეთი აიძულა ხელი აეღო ქვეყნის სრული დაპყრობის პოლიტიკაზე“.²⁵

1598 წელს შაჰ-აბასის წაქეზებით სვიმონმა განაახლა ომი ოსმალებთან, გორს ალყა შემოარტყა. მალე ქართველებმა გორის ციხე აიღეს. ეს ოსმალთა დიდი მარცხი იყო. ამავე წელს აჯანყდა სამცხე-საათაბაგოც მანუჩარის მეთაურობით.

„სულთანმა დიდი ჯარი გამოგზავნა. ქართველთა მთავარი ჯარი გორთან დაბანაკდა გიორგი ბატონიშვილის მეთაურობით, ხოლო სვიმონ მეფე მცირე ლაშქრით საბარათიანოში ჩავიდა. აქვე შემოვიდა მტრის ჯარი. ბრძოლის წინ ქართველებმა ზიარება მიიღეს, ერთმანეთს გამოემშვიდობნენ. მათ მედგრად შეუტიეს ოსმალებს, გააპეს მტრის რაზმები. თითო ქართველს, წერს ფარსადან გორგიჯანიძე, 4-5 ოსმალსადმოდო ცხენიდან და ახლა სხვებზე მიიწევდნენ. ხელშუბიანი მეფე მტრის რომელ რაზმსაც შეუტევდა, მოშლიდა. უთანასწორო ბრძოლა 5 საათს გაგრძელდა“.²⁶ უკან დახევისას მეფის ცხენი დიდ საფლობში ჩავარდა. მეფე ტყვედ ჩაიგდეს. ის სტამბოლში გაგზავნეს 1600 წელს. „ცნობამ მეფის დატყვევების შესახებ დიდი აღფრთოვანება გამოიწვია ოსმალებში. სულთანმა ბრძანება გასცა, მისი სახელმწიფოს ყველა ქალაქში ქურჩები მოერთოთ და სამი დღის განმავლობაში ქეიფი და ზეიმი მოეწყოთ“.²⁷

გიორგი მეფემ დიდძალი განძი, მათ შორის ეკლესია-მონასტრებში შეგროვილი, გაგზავნა მამის დასახსნელად, მაგრამ ამაოდ. სვიმონ მეფის გვამი სტამბოლიდან მცხეთას მოასვენეს და მისი სახელოვანი მამის, ლუარსაბის გვერდით დაკრძალეს.

„იყო საქართველო უვნო მტერთაგან“

თუ ჩვენ ვიტყვით, რომ საქართველო XV საუკუნესა და XVI საუკუნის ერთ პერიოდში ძირითადად წარმოადგენდა მტერთაგან დამშვიდებულ-დაწყნარებულ, ფართოდ გადაშლილ და უცხოთაგან მოსვენებულ ქვეყანას, ვფიქრობთ, დიდ შეცდომას არ დავეუშვებთ. „სულტანნი სტამბოლისანი... ბრძოდნენ უმეტეს ფრანგთა და ამის გამო იყო საქართველო უვნოდ მტერთაგან, არამედ თვისთაგან ესრეთ ვნებულნი“, – წერს ვახუშტი.²⁸

თემურ-ლენგის შემოსევების შემდეგ გარეშე მტრებმა შემოტევები შეანელეს, ქვეყანამ ამოისუნთქა, დაწყნარდა, დამდორდა, მხოლოდ მმართველი ფენები ვერ პოულობდნენ მოსვენებას. ისინი საქართველოს თათრულ-მაჰმადიანურ რკალში მოქცევის გამო რაღაც საშინელსა და ავს წინათგრძნობდნენ, მუდამ ეომებოდნენ ერთმანეთს.

მშვიდი და წყნარი, მაგრამ ალყაში მოქცეული საქართველო მოწყდა მოფუსფუსე მსოფლიოს (არა მარტო რენესანსს, არამედ მუდამ ახლის მაძიებელ, გონიერ, მზარდ, ძლიერ, ეკონომიკურ-სულიერი გაფურჩქვნის პირას მისულ ევროპას).

საქართველო მსოფლიო პროვინციად იქცა. ევროპის გონებრივი დუღილი XVI–XVIII საუკუნეების აღმოჩენები, ახალი მიმართულებები მეცნიერებისა და ცხოვრებისა, მსოფლიოს სასიცოცხლო სიახლეები უცნობი იყო ჩვენი ქვეყნისათვის.

ხმალი, გუთანი და სარწმუნოება ძველებურადვე აბრუნებდა ჩვენებურ კაცს, მაგრამ დიდი იდეალები უკვე აღარ იყო.

ქვეყანაში აღარ ტრიალებდა იდეა, ამიტომაც აღარ იყვნენ დიდი ინტელექტუალები, მამოძრავებელი აზრისა, ფიქრისა. აღარც მოთხოვნა იყო მათზე. ქვეყანა სულიერად დაიფუყა, მოეშვა, მოითენთა.

აღარც ეროვნული იდეა, აღარც სარწმუნოებრივი, ყველაფერი უკვე მიღწეულია, განვლილია, წარსულია. ყველაფერი უკვე იყო.

მაგრამ იქნებ ეს მოშვება იმით იყო გამოწვეული, რომ ეძიეს და გამოსავალი ვერ იპოვეს, თათრულ-მაჰმადიანურ ალყას თავი ვერ დააღწიეს.

მოგვიანებით, როცა სამეფო-სამთავროებად დაშლილ საქართველოს ახლადშექმნილი მტრული სახელმწიფოები შემოესივნენ, ჩვენი მემატიანე იტყვის: „იქით ურუმნი არბევდეს და აქეთ ყიზილბაშები და ამისთანა ორს დიდს ხელმწიფის შუაში ბევრს ეცადეს, აქეთ იქნიეს ხმალი, იქით იქნიეს და მრავალი ნაგებიც ქნეს, მაგრამ არ იქნა და ვერცარა თავს გაუვიდეს“. ამ მემატიანის, ფ. გორგიჯანიძის შეხედულებით, მტრებმა საქართველოს დაძაბუნება ამით შემლეს, რომ „საქართველო თავად ცოტა იყო, და მერე მრავლად გაყოფილი და ერთმანეთის ურჩი, ქიშპნი, მტერნი, ერთმანეთის მარბენი და მაწყინარი“.²⁹

საქართველო ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად, დადიანის, გურიელის, ათაბაგის სამთავროებადაა დაშლილი. ახალ-ახალი, ნახევრად დამოუკიდებელი სამთავროებიც იქმნება, სწორედ ეს დაშლილი, დანაკუწებული საქართველოს ნაწილები ეურჩებიან, ექიშპებიან, მტრობენ, არბევენ და „აწყენენ“ ერთმანეთს. ზოგადად, საქართველო – ვრცლადაა გადაჭიმული ძველებურადვე. აღმოსავლეთი (ე.ი. კახეთის სამეფოს აღმოსავლეთი) საზღვარი კასპიის ზღვიდან სულ 200-მდე კილომეტრითაა დაშორებული და შაქს ესაზღვრება. სამხრეთით ქართლის საზღვარი სევანის ტბასთან გადის, ათაბაგების სამთავროსი კი ვალაშკერტსა და არზრუმთან, გურიაც ჭანეთს მოიცავს, ხოლო დასავლეთით იმერეთსა და სადადიანოს შავი ზღვა და ჯიქების ქვეყანა ესაზღვრება.

XV–XVI საუკუნეებში საქართველო განსაკუთრებით კახეთი, ზოგადად მშიერი ქვეყანა კი არ იყო, არამედ სავსე და მამდარი, ლაღი, თავმომწონე შვილებით.

„უჩემოდ ვინ იმღერეთაო“, – კითხულობდნენ ქვეყნიერებას ახლად მოვლენილი თავადები (აქამდე საქართველოში არც ბატონყმობა ყოფილა და არც თავადობა).

აი, როგორ აღწერს ჩვენი მემატიანე იმდროინდელი საქართველოს ცხოვრებას.

სრულიად საქართველოს მეფე ალექსანდრე XV საუკუნის I ნახევარში მშვიდობითა და მყუდროებით აცხოვრებდა თავის ხალხს: „ყოველნი ქრისტიანენი ფრიადსა მშვიდობასა და მყუდროებასა შინა ამყოფინა“,³⁰ ხოლო მეორე მემატიანე მასზე წერს: „იმეფა კეთილად და მშვიდობით“.³¹

მესამე მემატიანე დაახლოებით 1454 წლის აღწერისას წერს საქართველოს შესახებ: „არაოდეს დარბეული იყო ქართლი დიდისა თემურის უკანის, იყო შენება და განსვენება. ამას ჟამსა შინა არა იყო ხარაჯა და არცა მალი ქართლსა შინა, არამედ განთავისუფლდეს ყოველნი სამეფონი და არენი ქართლისანი მონებისაგან თურქთასა“.³²

ამ დროს საქართველო კვლავ ერთიანია. მის მეფეს „ჰქონდა ქართლი, სომხითი და მონებდეს ლორის პიტიახშნი, კახეთისა, შარვანისა და სამცხისა. და ჰყვეს იმერელნი, ოდიშარნი, გურიულნი, აფხაზნი, სვანნი, ჯიქნი და მთიულნი კავკასიანნი“.³³

1463 წელს უზუმ-ჰასანის შემოსევის საპასუხოდ ქართველთა მეფე სპარსეთში შექრილა და თავრიზიც კი დაულაშქრავს. „ქრონიკონისა რნა: ქართველთა მეფემან თავრიზს, გილაქმა და თემურა ააოხრა“.³⁴

1478 წლისათვის თურმე ქვეყანა მოსვენებით და დაწყნარებით ცხოვრობდა. „არღარა იყო წყენა თათართაგან, მოიმორჩილნა იმერელნი, ოდიშარნი და აფხაზნი, მსახურებდა ათაბაგი და მორჩილებდეს კახნიცა, არა სადათ იყო წყენა ქრისტიანეთა, იყო მოსვენება და დაწყნარება“.³⁵

მტრის შემოსევებისას ქართველებს თუკი ერთმანეთში მშვიდობა ჰქონდათ, ყოველთვის იმარჯვებდნენ: „ესე გაემარჯვათ, რომე ერთისა ქართველისაგან ასი და ორასი მოიკლა. დახოცეს, ამოწყვიტეს და ცოტა რამე გარდმოეხვეწა ცხენ-კეთილი“.³⁶

„დაესხნეს ჭანდართა მდგომთა მონაპირეთა თათართა, გააქცივნეს ასრე რომე თუ არ მაცნე წავიდა სამე, ვერცა ერთი წაუვიდა“.³⁷

„დავარდა ხმა და მოჰმართეს ასრე, ვითა ვეფხვთა... ასე ხოცა დაუწყეს, ვითა ქათამთა მართვეთა. ხოლო მოსცა ღმერთმან ძლევა ქრისტიანეთა და დახოცეს ურიცხვი... ერთისა ტყვისა დედაკაცისაგან სამი და ოთხი მუსულმანი მოიყვანებოდა, ყელ-დოლბანდიანი... მას უკანის თათართა ძალი ვერღარა უკადრებია და არცალა რბევა, გატყდეს და შეშინდეს შეწევნითა ღმრთისათა“.³⁸

„მხნედ იბრძოდეს სპანი ქართველთან, ვითარცა ლომნი და მოსწყვიდნეს ურიცხვი თათარნი, მიდრკეს იგინი და ოტებულნი ივლტოდეს, ვითარცა ჯოგი კანჯრისა ლომთაგან დანქრეული“.³⁹

1546 წლისათვის „შეითქვენს მეფე ქართლისა ლუარსაბ, მპყრობელი კახეთისა ლეონ და ათაბაგი ქაიხოსრო. ამათ შეჰკურეს პირობა და დაუწყეს რბევა და ოხრება ქვეყანასა ყიზილბაშისასა არდაბაგანისა“.⁴⁰

თათარმა „ვერა-რა ავნო მეფესა ლუარსაბს, რამეთუ ჟამსა მეფობისა მისისასა არა მორჩილ ექმნა ყიზილბაშობა, არცა ოსმალთა და მრავალი ჭირი შეაჩვენა ორთავე და არა დაამონა საქართველო უსჯულოთა სახარკოდ“.⁴¹

„რა მოვიდეს ყიზილბაშნი, მაშინ მიეტევა მათ სვიმონი და სპანი საქართველოსნი, ვითარცა ლომი განძვინებული და იქმნა ბრძოლა ძლიერი. მაშინ მოეცა ღმერთისა მიერ ძლევა ქართველთა, და მოსწყვიდნეს ურიცხვნი სპანი თათართანი და წარიქცივნეს იგინი და ივლტოდეს“.⁴²

„სდევნიდა სულთანსა განძისასა შავერდის და სვრიდეს სპათა ვითარცა მხალთა მდელოსათა“.⁴³

როგორც ზემოთ მოყვანილი ამონაწერებიდან ჩანს, ქართველებთან ომი და, მით უმეტეს, მათი დამორჩილება არც ისე ადვილი იყო, პირიქით, ქართველებს ერთი პირი რომ ჰქონოდათ და ერთიანი სახელმწიფო, ვერც თურქეთი და ვერც სპარსეთი საქართველოს ვერაფერს დააკლებდნენ, თუმცა არც დაშლილ საქართველოსთან უადვილდებოდათ ომი.

თურქეთმა, რომელმაც ევროპის, აზიის და აფრიკის ქვეყნების დამორჩილება შეძლო, არათუ სრული საქართველო, არამედ დასავლეთი საქართველოც კი ვერ დაიპყრო. „ოსმალეთმა თავისი ძლიერების ზენიტს XV საუკუნეში მიაღწია. მისი უზარმაზარი იმპერია ევროპის, აზიის და აფრიკის კონტინენტებზე იყო გადაჭიმული. მის შემადგენლობაში შედიოდა გარდა მცირე აზიისა – საბერძნეთი, ბულგარეთი. სერბია, ალბანეთი, ბოსნია, ჰერცეგოვინა, მესოპოტამია, სირია, ჰიჯაზი, ეგვიპტე, ალჟირი და სხვა. მოლდავეთი, ვალახეთი და ყირიმის სახანო ოსმალეთის ვასალები იყვნენ“.⁴⁴

უთუოდ უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ამ მეზობელმა იმპერიამ ვერ გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა. იმერეთის სამეფო, გურიისა და სამეგრელოს სამთავროები მუდამ არსებობდნენ ოსმალეთის ყველაზე დიდი სიძლიერის დროსაც.

„სწორედ XVI საუკუნის განმავლობაში სულთანმა სულეიმან II-მ და მისმა მერმინდელმა სულთანებმა, თუ ზღვით და თუ ხმელეთით ხშირად იწყეს გალაშქრება ევროპაზე, მთელი დასავლეთის მთავრობანი შეადრწუნეს, ევროპას ერთიანად გავერანება, ანუ გამაჰმადიანება დაუპირეს და გადაწყვიტეს, რომის წმინდა პეტრეს ეკლესია ბოსლად გადაექციათ“.⁴⁵

თვით თურქული ნაციონალური სულის გამომხატველ „დედე ქორქუთის წიგნში“, რომელშიც აღწერილია საქართველოს საზღვრებთან როგორ უსწორდებოდნენ მუსლიმი გმირები „გიაურებს“, როგორ იპყრობდნენ ქალაქებსა და ციხეებს, როგორ არბევდნენ ეკლესიებს და მათ ნაცვლად აგებდნენ

მეჩეთებს, ისიცაა აღწერილი, თუ როგორი შიში აქვთ ქართველებსა. ყარა დერ-ბენდის ხეობაში (ერზრუმის მხარეში) მდებარე „ვენუქის ციხე“ – ქრისტიანებისაა. ერთხელ მეციხოვნენი ოსმალო სოვდაგრებს თავს დაესხმიან და ქონებას წართმევენ. მათ ერთი ბეგის ძე დაეხმარება. „შენი ვაჟი რომ არ ყოფილიყო, მთელს ჩვენს ქონებას წაიღებდნენ საქართველოში, ჩვენც ყველას ტყვედ წაგვიყვანდნენ“, - შესჩვიან ისინი ბეგს.⁴⁶

XV საუკუნის შუა წლებში სამცხის ათაბაგი ამბობდა ოსმალთა შესახებ: „მამის ჩემის სიკვდილის შემდგომ ხშირად მომიხდა მათთან ომი და, ღვთის მადლით, ბევრჯერ გავიმარჯვე მათზე და ბევრი მათი ქალაქიც დავიპყარი“.⁴⁷

თუ რა სულისკვეთებითა და თავგანწირული ენერგიით იბრძოდნენ ქართველები თურქთა წინააღმდეგ, კარგად ჩანს მეფე სვიმონის წერილში პაპისადმი: „ვაუწყებ თქვენს სიწმიდესა, რომ ნეტარმა მამა ჩემმა, წმიდა მეფე ლუარსაბმა, როგორც შეიტყობდა თქვენი სიწმიდეცა, სარწმუნოებისათვის გვირგვინი მიიღო ღვთისაგან, ვინაიდან იესო ქრისტეს სიყვარულის გამო მოიკლა ბრძოლაში უსჯულოთა აგარიანთაგან. მან ირჩია თავისი სისხლის დაღვრა და წამება, ვიდრე მათი ბოროტი ნების ასრულება. ამის შემდგომ ღვთის შეწევნით, ჩვენ მივიღეთ ტახტი ჩვენის მამისა და მას შემდეგ დღე და ღამე არ მოგვისვენია არაოდეს ომისაგან თვით ავდრებშიაც კი. რა ბრძოლა, შეწუხება და გაჭირება არ გამოვიარეთ ქრისტეს სიყვარულისათვის, დავეწყლულით ომში, ტყვედ დაგვიჭირეს სპარსელებმა და ჩაგვაგდეს საპყრობილეში. გარნა ღვთის ნებით და შემწეობით, ეგრეთვე თქვენის ლოცვითა, გავთავისუფლდით ტყვეობისაგან და კვალად აღვედით ჩვენს ტახტზე და ხელახლავ დავიწყეთ ომი. მრავალჯის შევებით ოთომანებს, ვგონებთ თქვენც შეიტყობდით, რაოდენი შეწუხება და ტანჯვა გამოვიარეთ, მაგრამ მაინც გული არ გავიტეხეთ. ჩემ თავს გავწირავ ერთიანად და ეგრეთვე ჩემს ქორჯა შვილსაც, დავღვრი ჩემს სისხლსა ვიდრე უკანასკნელ წვეთამდე ჯვარცმულის იესო ქრისტეს და ღვთის სიყვარულისათვის, ვიდრე პირში სული მიდგმია, ხელს არ ავიღებ ოსმალების წინააღმდეგ ომზე, არაოდეს უქმად ვყოფ იმ დაუფასებელ სისხლისა, რომელიც იესო ქრისტემ დაღვარა ჩემთვის...“.⁴⁸

აქედან, ამ წერილში გამოქვეყნებული სულისკვეთებიდან, კარგად ჩანს, რატომ ვერ გააუქმა ევროპაში გაჭირებულმა თურქეთმა არათუ სრულიად საქართველოს სახელმწიფოებრიობა, დასავლეთ საქართველოსიც კი, თუმცა კი ერთი მესამედი ნაწილი საათაბაგო მოგლიჯა ქართულ მიწა-წყალს და გაათათრა.

მართალია, საქართველოს სამეფო-სამთავროები ერთმანეთთან ბრძოლით ძლიერ სუსტდებოდნენ, მაგრამ იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ერთ პირს შეკრავდნენ, ზოგადქართული სამხედრო ძალა საკმაოდ ძლიერი იყო, ამით სარგებლობაც კი უნებებია თურქეთის სულთანს. ქართულ წყაროთა თანახმად, მას საქართველოს მეფეები გაუგზავნია იერუსალიმის ასაღებად.

„...წარმოველინა სულტანის სულიემანის სამთა ამათ მეფეთა თანა დესპანი: გიორგის ქართველთა, ბაგრატ იმერთა და ლევან კახთა, „რამეთუ ადგილი სჯულისა თქვენისა იერუსალიმი დაიპყრეს უსჯულოთა, აწ მინებებიეს თქვენდა, მოვედით და განასხენით იგინი და დაიპყრენით თქვენდა“.⁴⁹

„ამისნი მსმენნი მეფენი სიხარულით შეკრბნენ სპითა თვისითა, ვინაით-
გან იყვნეს სიყვარულსა მტკიცესა ზედა და ათაბაგი ყვარყვარე მოერთო მეფესა
გიორგისა და წარვიდნენ მსასოებელნი ღმრთისანი“.⁵⁰

ქართველებმა იერუსალიმი აიღეს: „სცნა ესე ყოველნი ხონთქარმან,
მიანიჭა ნიჭნი დიდძალნი და წმიდანი ადგილნი, საფლავი ქრისტესი, გოლგო-
თა, ბეთლემი და ჯვრის მონასტერი, ხოლო განათავისუფლნეს იგინი და წარმო-
ვიდნენ გამარჯვებულნი“.⁵¹

თ. ჟორდანიას მიერ მოძიებულ წყაროთა თანახმად, ეს მომხდარა 1527
წელს. ოღონდ ქართველებს იერუსალიმიდან გაუძევებიათ არა სპარსელები, არა-
მედ ეგვიპტის სულთანი.⁵²

„ესენი და სხვანი მრავალნი მწვრილნი საბუთნი მოწმობენ, რომ XVI
საუკუნეში ქართველთ იერუსალიმში მაგრა ფეხი მოუკიდებიათ და გაბატო-
ნებულან, რაიცა ადვილი გამოსაცნობი შეიქმნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ
სახეში ვიქონიეთ იერუსალიმის ქართველ-ოსმალთაგან ხმლით აღება და უფ-
ლებანი, რომელნიც ამის გამო მიენიჭა ქართველთ ოსმალთაგან. უამისოდ
როგორ შეეძლო ბენა ჩოლოყაშვილს (რომელიც იერუსალიმში იყო 1512 წლი-
დან) ისე გაკადნიერებულიყო, რომ სომხებს და ლათინებს ეკლესიებს ართმევს,
ნივთებს კარში უყრის და ქართველებს აყენებს, ახალ ეკლესიებს აშენებს ანუ
აახლებს, როგორც ამაზე თვითონვე მოგვითხრობს ჯვრის მონასტრის ხელნა-
წერთა არშიებზე.“⁵³

მართალია, XVI ს-ში ქართველების იერუსალიმში ლაშქრობა ლ. მენაბ-
დეს⁵⁴ დაფიქსირებულ ზეპირ გადმოცემად მიაჩნია, ქართველთა მიმართ ჯერ
კიდევ შეიძლება გამეორება ეპისკოპოს ჟაკ დე ვიტრიუსის სიტყვებისა: „ცხოვ-
რობს აღმოსავლეთში ქრისტიანი ხალხი ომის მოყვარული და ბრძოლაში გა-
მოცდილი. მას ჰყავს უამრავი მეზრძოლი. მეტად დაშინებული ჰყავს სარკინოზ-
ნი და თავდასხმების დროს დიდ ზარალს აყენებს სპარსელებს, მიდიელებს და
ასურელებს, რომელთა მოსაზღვრედაც ცხოვრობს, ვინაიდან გარშემორტყმუ-
ლია ურჯულოებით. მათ ეწოდებათ ქართველები... როდესაც ისინი მიდიან
ქრისტეს საფლავის თაყვანისსაცემად, წმიდა ქალაქში შედიან გაშლილი დრო-
შებით, ბაჟის გადახდის გარეშე, რაც შეეხება სარკინოზებს, ისინი ვერ ბედავენ
მათ შეწუხებას, რათა უკან დაბრუნებისას ქართველებმა ჯავრი არ იყარონ მათ
მეზობლად მცხოვრებ სარკინოზებზე“.⁵⁵

მსგავსად თურქთა ქვეყნისა, ირანიც უზარმაზარი იმპერია იყო, სწორედ
ერთიანი საქართველოს სამეფოს დაშლისას წარმოიქმნა ის. მას „სეფიანების“
სახელმწიფო ეწოდებოდა. მის ჩამოყალიბებაში ქართველთა სამხედრო ძალებ-
საც მიუღია მონაწილეობა.

„სეფიანების სახელმწიფოს ჩამოყალიბებაში საქართველოს პოლიტიკურ-
მა მესვეურებმაც გარკვეული წვლილი შეიტანეს. მაგრამ ისმაილ შაჰმა და-
პირება არ შეასრულა და თანმიმდევრობით ატარებდა ქართული სამეფოების
დამორჩილების პოლიტიკას“.⁵⁶

„1510 წლისათვის შაჰ ისმაილის ხელში იყო უზარმაზარი ტერიტორია ამუდარიიდან ვიდრე ევფრატამდე“.⁵⁷

თუ რა როლს თამაშობდნენ ირანის პოლიტიკურ ცხოვრებაში ქართველები და, საერთოდ, საქართველო, ეს საყოველთაოდ არის ცნობილი. იმდროინდელი ავტორებისათვის, დამკვირვებლებისა თუ ისტორიკოსებისათვის ნათელი იყო, რომ ქართველები დიდ წინააღმდეგობას გაუწევდნენ ირანელებს, შინაგანი ერთობა რომ ჰქონოდათ, მაგრამ სწორედ ეს აკლდათ მამაც ქართველებს.

„ქართველები არიან მამაცნი, მაგრამ მოქმედებაში ნაკლებად ერთიანნი, ცდილობენ შიგნით შუღლის ჩამოგდებით ერთმანეთი დაღუპონ... საერთოდ წყნარი, გამგონი, კეთილი გულის და უბრალონი არიან; მოლაპარაკების დროს არ არიან ჯიუტნი, მატყუარანი, ორპირნი. მათთან ყოველი საქმის მოგვარება შეიძლება“, – წერდა პიეტრო დელა ვალე.

საბოლოოდ რა უნდა ითქვას? მართალია, ქართველები მამაცი მებრძოლები იყვნენ და ხმალი უჭრიდათ, მაგრამ გონიერებაზე წინ ემოციებს აყენებდნენ, პატივმოყვარეობას და პირად მეობას არასოდეს ივიწყებდნენ, თუნდაც საერთო საქმის საზიანოდ.

ერთიც უნდა ითქვას, რომ ასე იყო თუ ისე, ქართველმა ერმა ხმლით შეინარჩუნა სახელმწიფოებრიობა, ეროვნული ეკლესია, ქრისტიანობა, მამული.

ჩვენმა მეზობელმა სომეხმა ერმა ეროვნული გადარჩენის სხვა გზას მიმართა. მან ეროვნება არათუ შეინარჩუნა, ეროვნული კულტურა ააყვავა კიდევ, თუმცა კი სახელმწიფოებრიობა დაკარგა. სომხეთში ეროვნული სახელმწიფო განსახილველი დროისათვის აღარ არსებობდა. სომხები განიბნენ მთელ მსოფლიოში.

ალბათ ამიტომაც მღეროდა სომეხი ხალხი ქართველთა შესახებ:

*„გმირი იყო ხალხი,
ბრძენი ჰყავდა მმართველი,
ამიტომაც შერჩა
ამ ქვეყანას ქართველი“.⁵⁸*

მართალია, მაგრამ მაინც მუსულმანთაგან დაცული, მუსულმანურ გარემოში მცხოვრები სომეხი ქრისტიანები – ქართველი ერით ამაყოფდნენ.⁵⁹ სომეხნი „უსჯულოებთან ყოველთვის ქართველებით იწონებდნენ თავს“.⁶⁰

თემობრიობის აღორძინება ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის შედეგად

1490 წელს საქართველოს მეფის კარზე მოწვეულმა სახელმწიფო დარბაზის კრებამ იურიდიულად აღიარა უკვე არსებული ფაქტი ერთიანი სახელმწიფოს რამდენიმე სამეფოდ დაშლისა.

წარმოიქმნა ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეულები – ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, გურიის, სამეგრელოს, სამცხის, სვანთა სამთავროები. ამ პროცესს თან სდევდა ერთიან ქართველ ხალხში კუთხურობის აღორძინების პროცესი.

ისმის კითხვა, შეუწყობდა თუ არა ხელს ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლა ქართველი ერის ეროვნული თვითშემეცნების დაკნინებასა და ახალ სახელმწიფოებრივ ერთეულებში შესაბამისი ვიწრო კუთხური ეთნიკური თვითშემეცნების აღორძინებას?

ჩვენ აზრით, ქართველი ერის ეთნოჯგუფები – იმერლობა, ქართლელობა, კახელობა, მეგრელობა, გურულობა, მესხობა და სხვა, განსაკუთრებით აღორძინდა და საბოლოო სახით ჩამოყალიბდა ერთიანი სახელმწიფოს დაშლის შემდეგ. მათ მალე დაემატა სხვა წვრილი ეთნოჯგუფები, სამეფო-სამთავროთა კიდევ უფრო დაშლა-დანაწევრების შედეგად.

„ქართლის ცხოვრებიდან“ შეიძლება დავინახოთ, თუ როგორ შეუწყო ხელი ვიწრო კუთხური ეთნიკური განსხვავებულობის ჩამოყალიბებას მუდმივმა ბრძოლებმა ახლად ჩამოყალიბებულ ქართულ სახელმწიფოებრივ ერთეულთა შორის.

ქართული ეთნოსი ერთიანი წარმოშობისა იყო, იმიტომ, რომ ქართველთა ეთნოჯგუფებს ერთი მამამთავარი ჰყავდათ, ანუ მთელი ქართველი ხალხი ერთი კაცის შვილების გამრავლების შედეგად წარმოქმნილად მიიჩნეოდა. ერთიანი ქართული ეროვნული თვითშემეცნების ჩამოყალიბებას უთუოდ შეუწყო ხელი ერთიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის არსებობამ საუკუნეთა მანძილზე. სწორედ ამიტომ, ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს „მთლიანობის მოსპობისა და დაყოფის შემდგომაც სრულიადი საქართველოს დედააზრი არ გამქრალა, არამედ მაინც არსებობდა: მას მხურვალე მომხრემბრძოლნიც ჰყავდა. წინანდელი სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის აღსადგენადაც მცდელობა არა ერთხელ და სხვადასხვა გზით ყოფილა მოწყობილი“.⁶¹

ივანე ჯავახიშვილის აზრით, დაშლის შემდეგ სამეფო-სამთავროთა საზღვრები თან ემთხვეოდა სათემო საზღვრებს.⁶² შეიძლება თემები – ეთნოჯგუფები – დაშლამდეც არსებობდნენ, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ეთნოჯგუფებს ჩამოყალიბებული, დასრულებული სახე მიეცა სწორედ დაშლის შემდეგ. საქართველოს ერთიანი სახელმწიფოს დაშლა მიმდინარეობდა საუკუნეთა მანძილზე, მონღოლთა შემოსევების შემდგომ XV ს-ის ბოლომდე. უკვე XIII ს-ში ჩაყარა საფუძველი იმერეთის სამეფოს, ამან უთუოდ შეუწყო ხელი, უკვე XIII ს-დანვე „იმერელთა“ ეთნოჯგუფის ჩამოყალიბებას, ხოლო იმის შემდეგ, რაც XV ს-ის

ბოლოს შექმნილ „იმერეთის სამეფოს“ ჩამოსცილდნენ დადიანისა და გურიელის სამთავროები, „იმერლების“ ჯგუფის ეთნიკური ვინაობა „დაზუსტდებოდა“.

ცნობილია, რომ ძველი ქართული მატრიანეები აქამდე არ იცნობდნენ ეთნო-ჯგუფს „იმერლების“ სახელწოდებით. „იმერელი“ – არა ეთნიკურ ვინაობას, არამედ სადაურობას აღნიშნავდა. აქამდე დასავლეთ საქართველოს შესაბამის რაიონში ცხოვრობდნენ არა „იმერლები“, არამედ ქართველები ყოველგვარი ვიწრო ეთნოსახელწოდების გარეშე. „იმერელის“, როგორც ეთნოსახელწოდების შექმნა, განაპირობა „იმერეთის სამეფოს“ – სახელმწიფოებრივი ერთეულის არსებობამ.

ეს მაგალითი მიუთითებს, რომ საქართველოს სახელმწიფოს დაშლამ სხვადასხვა პოლიტიკურ ერთეულებად, ხელი შეუწყო ამ ერთეულებში მცხოვრები ქართველების ადგილობრივი ეთნოფსიქოლოგიის ჩამოყალიბებას, ქართველი ერის თემებად დაშლას.

XIII ს-შივე დაიწყო მესხეთის, როგორც პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული, განკერძოებისათვის ბრძოლა. ამას ხელი მონღოლებმაც შეუწყეს, ამის შედეგი უნდა იყოს ის, რომ მალე გაჩნდა ტერმინი „ნათესავით მესხი“, ე.ი. გვარტომობით, ჩამომავლობით მესხი. აქამდე კი, როგორც სხვა თავებში ვწერდით, ქართველთა მაღალი ეროვნული თვითშემეცნების გამო, არასოდეს არ იხმარებოდა ტერმინები „ნათესავით მესხი“, „ნათესავით დვალი“ (მით უმეტეს „ნათესავით იმერელი“, „ნათესავით კახელი“, „ნათესავით გურული“ და ა.შ.). XI ს-ში და უფრო ადრე, საქართველოს ყველა კუთხის შვილს, საიდანაც არ უნდა ყოფილიყო ის, ერთი ტერმინი – „ნათესავით ქართველი“ მიემართებოდა (წმიდა ილარიონს, წარმოშობით კახელს, დავით და კონსტანტინეს – არგვეთელებს (დას. საქართველოდან), წმიდა მამებს მესხეთიდან – ყველას მხოლოდ და მხოლოდ „ნათესავით ქართველები“ ეწოდებოდათ).

XIII საუკუნის შემდეგ უკვე იწყება და XV საუკუნეში ერთიანი სახელმწიფოს საბოლოოდ დაშლის შემდგომ ღრმავდება უდიდესი კრიზისი, წარმოქმნილი ქართველი ადამიანის ეთნოთვითშემეცნებაში. ქართველი ადამიანის არსებაში ეროვნული მეობა და ეროვნული სახელმწიფო - ერთმანეთის მომცველი ცნებები იყო. მას ათასწლოვანი ტრადიცია ჰქონდა. ეროვნული სახელმწიფოს გარეშე ქართველი ადამიანი ხშირად ეროვნებას კარგავდა, ხოლო ვიწრო ადგილობრივ სახელმწიფოებრივ ერთეულში – ვიწრო, თემური, კუთხური თვითშემეცნება უჩნდებოდა.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ამიერკავკასიის იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ამჟამად მოიცავს საქართველო, მუდამ, უძველესი დროიდანვე არსებობდა ადგილობრივი სახელმწიფოები. კოლხეთის ძველი სამეფოებისა თუ დიაოხის, ძველ ლურსმულ წარწერებში მოხსენებული ადგილობრივი მრავალრიცხოვანი „მეფეებისა“ თუ შემდეგდროინდელი ქართლის (ანუ ივერიის) სამეფოების საუკუნეთა მანძილზე არსებობის ფაქტი უთუოდ მოახდენდა ზეგავლენას საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხის ეთნოშემეცნებაზე. უთუოდ ამ ხალხის ეროვნული რაობა და სახელმწიფოებრიობის გრძნობა

ურთიერთკავშირში იქნებოდნენ. ალბათ ასეთი სახელმწიფოებრივი ტრადიციის მქონე ხალხს უსახელმწიფოდ ეროვნული მეობის შენარჩუნება გაუჭირდებოდა. ისიც ცნობილია, რომ ქართველი ხალხი ძველთაგანვე ცხოვრობდა სწორედ აღნიშნული სახელმწიფოების მომცველ მიწა-წყალზე და მათ ეკუთვნოდათ კიდევ ისინი. ზემოთ აღნიშნულის გამო, ქართველი კაცის ეროვნული თვითშემეცნება ქართული სახელმწიფოს გარეშე ნიადაგს კარგავდა. საკმარისი იყო ქართველებით დასახლებული რომელიმე კუთხე რაიმე მიზეზის გამო ჩამოშორებულიყო ეროვნულ სახელმწიფოს, შესულიყო სხვა ერის სახელმწიფოს (ანდა პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეულის) შემადგენლობაში, რომ ქართველი ადამიანის ეროვნულ შეგნებას ნიადაგი ეცლებოდა და მისი ეროვნული გადაგვარება ხდებოდა.

თანამედროვე ევროპული ერების მოწყობის სახე ისეთია, რომ ყველა ერს – თავისი სახელმწიფო გააჩნია, ამიტომაც ერი – უსახელმწიფოდ წარმოუდგენელია. როცა იტყვიან ერს, გულისხმობენ მის სახელმწიფოს მთელი თავისი სტრუქტურებით. ამიტომაც, რომელიმე სახელმწიფოს მოქალაქეობა თავის თავში გულისხმობს ამ ქვეყნის ერისშვილობას, ხოლო თუ ერთი სახელმწიფოდან მეორეში გადავა ადამიანი, მიიღებს მის მოქალაქეობას და გახდება მეორე ქვეყნის მკვიდრი, ის თანდათან ახალი ქვეყნის ერის შვილი ხდება.

დაახლოებით ასეთი, ევროპულის მსგავსი სახით იყო მოწყობილი ეთნიკური თვითშემეცნება ქართველი ადამიანისა. მას თავისი ეროვნული სახელმწიფოს ფარგლებს გარეთ არ შეეძლო თავისი ეროვნების (ქართველობის) შენარჩუნება რამდენიმე თაობის მანძილზე (ცხადია, არსებობდა გამონაკლისებიც). ჩვენს ახლო მეზობელ ერებს ძირითადად არცკი გააჩნდათ ეროვნული თვითშემეცნების გრძნობა. ყველა მაჰმადიანი – „მუსულმანი“ იყო (მონღოლთა გათურქების შემდეგ, ჩვენს თითქმის ყველა მუსულმან მეზობელს „თათრად“ მიიჩნევდნენ). თუმცა კი, ამ მუსულმან-თათრებში ტომობრიობა არსებობდა.

აღნიშნულის გამო, ეროვნული სახელმწიფოს გარეშე მყოფი ქართველი, რომელიც ისედაც დენაციონალიზაციას განიცდიდა უსახელმწიფოდ, მუსულმანობის მიღებისას „თათრად“ მიიჩნეოდა და თათრობდა კიდევ, თუ სხვა კავკასიურ ტომს შეერეოდა – ამ ტომის შვილი ხდებოდა, თუ გრიგორიანულ-მონოფიზიტურ თემს მიეკედლებოდა, ამ თემის შვილად იქცეოდა და ა.შ.

მაგრამ, ამის გარდა ხდებოდა სხვაც. ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოს დაშლის შემდგომ კუთხურ-ქართულ სახელმწიფოებში მცხოვრებ ქართველობას კუთხურ-თემური თვითშემეცნება უჩნდებოდა. კუთხურ-თემური სიამაყისა და სხვა გრძნობა, ის ამ კუთხის შვილად იქცეოდა: გურიის სამთავროში – გურულად, იმერეთის სამეფოში – იმერლად, მესხეთის სამთავროში – მესხად და ა.შ. ახლა უკვე ამ გურულობას, იმერლობას თუ მესხობას კუთხური სახელმწიფოებრიობა აძლიერებდა.

ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლამ არა მარტო ქართველების სხვა ხალხებში ასიმილაციას შეუწყო ხელი, არამედ ააღორძინა კუთხურ-თემური ტომობრიობა.

იშლება სახელმწიფო – იშლება ერი. ერთის დაყოფა-დანაწილება, მეორის დაყოფა-დანაწილებას იწვევდა. ერთიანი სახელმწიფოს დაშლამ საფუძველი გამოაცალა ერის მთლიანობას, ერთის დაყოფა-დანაწილებამ ხელი შეუწყო გამოყოფილ კუთხეებში ეთნოგრაფიული თავისთავადობის წარმოქმნას, დიალექტების განვითარებასა და ჩამოყალიბებას. ფაქტობრივად ერთი სახელმწიფოს დაშლამ ეროვნული მთლიანობის შესუსტება, ერის დანაწილება გამოიწვია.

ეკლესია თემობრიობის აღორძინების დროს

ფარნავაზ მეფის მიერ ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება უთუოდ ეროვნულ თვითშემეცნებაზე ზეგავლენას იქონიებდა. ამ სახელმწიფოს ყოველ კუთხეში მცხოვრებ მოსახლეობას – ქართველებს უწოდებდნენ ჩვენი მემატანენი, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში. ისინი იმასაც ხაზგასმით აღნიშნავენ, რომ ფარნავაზის მიერ დაარსებულმა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველმა სახელმწიფომ თითქმის უწყვეტად იარსება VIII საუკუნის I ნახევრამდე. მათი აზრით, ამ სახელმწიფოს, რომელსაც ისინი „ქართლის სამეფოს“ უწოდებენ, 1000-ზე მეტი წელი უარსებია ქრისტემდე IV – III საუკუნეებიდან VIII საუკუნემდე. ამას დაბეჯითებით ამტკიცებენ ჩვენი მემატანენი და დაბეჯითებითვე ერთიანი ქართველი ხალხით დასახლებულად მიიჩნევენ ამ ათასწლოვან „ქართლის სამეფოს“. ჩვენი აწინდელი ისტორიოგრაფია თვლის, რომ ქართლის სამეფო VI საუკუნისათვის გაუქმდა. მემატანენი კი ამ სამეფოს გაუქმებას წმიდა მეფე არჩილის (VIII ს.) ეპოქაში დებდნენ. მამასადამე, ქართველ ხალხს (დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში) ჰქონდა ერთ ეროვნულ სახელმწიფოში ცხოვრების უხანგრძლივეს ისტორიული ეპოქა, რაც სრულიად საკმარისი იყო მათში ეროვნული თვითშემეცნების გაღვივება-დაფიქსირებისათვის. ქართველი ხალხი წარმოადგენდა ერთიან ეთნო-კულტურულ მთლიანობას, ერთიანი ტერიტორიისა და სახელმწიფოს მქონე ერს. ამიტომაც, ამ ხალხმა უწყვეტი მეცადინეობით შეძლო კვლავ გაერთიანება და X–XI საუკუნეებში ერთიანი ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენა.

XV საუკუნის შემდეგ ერთიანი საქართველოს დაშლილ ერთეულებს „საქართველოები“ ეწოდებოდათ, ე.ი. მთლიანი ეთნოპოლიტიკური ერთეული საქართველო, პატარა „საქართველოებად“ დაიშალა. ეს იმის შესახებ მიუთითებს, რომ ქართველმა ხალხმა ამ ტრაგიკულ ეპოქაშიც, XVI–XVIII საუკუნეებშიც შეინარჩუნა ეროვნული ერთიანობის გრძნობა.

როგორც ითქვა, საქართველოს გარშემო არსებულ მუსულმანურ ოკეანეში სარწმუნოებრივი თემები არსებობდნენ, თემობრიობა და ტომობრიობა მისთვის დამახასიათებელი იყო. ქართული ეთნიკური ჯგუფების თემობრიობა სარწმუნოებრივი არ იყო. ეს ეთნოჯგუფები არა სარწმუნოებრივ თემს წარმოადგენდნენ, არამედ სახელმწიფოებრივ ერთეულში ყალიბდებოდნენ.

საქართველო დაიშალა თავისი სოციალურ-პოლიტიკური მიზეზების გამო. დაშლის შემდეგ საოცრად დაკნინდა საერთო ქართული ინტერესების შეგნება, დაკნინდა ეროვნული თვითშემეცნება, დაკნინდა ნათესაობის შეგნება. მთაში ეს პროცესი უფრო ადრე დაიწყო.

„XIII საუკუნის განმავლობაში საქართველოში ხალხის კულტურულად დაქვეითების გამო, ეროვნული თვითშემეცნებისა და ნათესაობის გრძნობა ისე დაკნინდა, რომ თემთა და ტომთა შორის შუღლისა და მტრობის ჩამოსაგდებად ზოგჯერ მათი თავმოყვარეობის მცირეოდენი შელახვაც კი საკმარისი იყო ხოლმე“.⁶³

როგორც აღინიშნა, ეროვნული თვითშემეცნება ისე დაკნინდა, რომ აწყურის ცნობილი სასწაულთმოქმედი ღვთისმშობლის ხატი, რომელსაც მოციქულთა დროიდან მთელი ქართველი ერი სცემდა თავყვანს, XIV საუკუნისათვის მესხეთის მკვიდრ ქართველობას ტომობრივ „მესხთა“ მფარველ ხატადაც კი წარმოედგინა. ამ დროის ქართლელებს „ქართველებს“ უწოდებდნენ, ხოლო მესხეთის მკვიდრთ – „მესხებს“. მემატთანე 1483 წლის შებრძოლების აღწერისას უნებლიეთ გადმოსცემს, თუ რა რიგად დაცემულა მისი დროისათვის საერთო ქართული ეროვნული შეგრძნება: „თვესა აგვისტოსა 13-ს, ათაბაგს და მესხთ გაემარჯვა. და ესევითარი ძლევა აღადგინეს მესხთა ქართველთა ზედა, რომლისა მსგავსი არა სადათ სმენილ არს. მოსრნეს მრავალნი წარჩინებულნი მეფისანი – მესხნი უკუმოიქცეს ძლევაშემოსილი მშვიდობით და მადიდებელნი ყოვლად-წმიდისა ღვთისმშობლისანი და მოვიდეს სამცხეს“.⁶⁴

მემატთანესაც კი, რომელსაც საზოგადოდ, გაცილებით მაღალი ინტელექტი ჰქონდა, ვიდრე გარემომცველ მასას, ისე აქვს დაკნინებული ეროვნული ერთიანობის გრძნობა, რომ გახარებულია „მესხების“ „ქართველებზე“ გამარჯვებით, მაღლობს ღმერთს. ის „მესხებს“ უწოდებს ათაბაგის საპატრონო მოსახლეობას, ხოლო „ქართველებს“ – ქართლის მეფის საპატრონოს.

ეროვნული ნათესაობის შეგნების დაკნინებას ჰქონდა თავისი სოციალურ-ეკონომიკური (ობიექტური) საფუძვლები. „საქართველოს ერთიან ცენტრალურ ხელისუფლებას გამოეცალა ეკონომიკურ-სოციალური საფუძვლები. ქვეყნის გამაერთიანებელი ძალების – ქალაქების, ვაჭრობა-აღებ-მიცემობის დაცემამ გააძლიერა პროვინციულ-თემობრივი განკერძოებულობა“.⁶⁵ წარმოიქმნა ცენტრალური ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი სამთავროები, სამთავროებში – სათავადოები.

თუ ადრე აზნაურები მეფის ხელისუფლების დასაყრდენი იყვნენ ადგილებზე, გაღარიბების შემდეგ ეკონომიურად მიეჯაჭვნენ ძლიერ სენიორს, აზნაური შეეგუა პირადი თავისუფლების შელახვას, ძლიერი პატრონის გარეშე არსებობაც არ შეუძლია, ანუ სხვა სიტყვით რომ ითქვას, მთავარი – თავისუფალ ფენას თავის გარშემო იკრებს. ზოგადქართული იდეის მატარებელი აღარავინ რჩება. პოლიტიკური თემი ყალიბდება.

ასეთ სიტუაციაში ზოგადქართული იდეის მატარებელს საქართველოს სხვადასხვა სამეფო-სამთავროები, ეკლესიის წევრები წარმოადგენდნენ.

„რამდენადმე თავისებური იყო საეკლესიო აზნაური („მცხეთის შვილი“, „ეკლესიის შვილი“), რომლის მიმართ, ისე როგორც ეკლესიის სხვა საქონელზეც, სამეფო ხელისუფლებამ მოახერხა რეალურად შეენარჩუნებინა უმაღლესი სენიორალური უფლება. ...ამრიგად, განსახილველ პერიოდში რამდენადაც ეკლესია წარმოადგენდა მეფის ხელდებულ დაწესებულებას, „საყდრის შვილი“ („ეკლესიის შვილი“) მეფის უშუალო დასაყრდენ სამხედრო და სოციალურ ძალას ქმნიდნენ“.⁶⁶

საერთო, ქართული იდეის მატარებელი – ეკლესიაა.

„ეკლესიასთან პრაქტიკულ დამოკიდებულებაში ცენტრალური ხელისუფლება ინარჩუნებს უზენაესი პატრონი-სენიორის რეალურ უფლებებს. ეს უდიდესი ძალა იყო მეფის სასარგებლოდ“.⁶⁷

საეკლესიო თვალსაზრისით საქართველო მთლიან ორგანიზმს წარმოადგენდა. ქართულ ეკლესიას ჰქონდა ორი ცენტრი: მცხეთა და ბიჭვინთა. აღმოსავლეთ საქართველოს განაგებდა ქართლის კათალიკოსი. მართალია, პოლიტიკურად აღმოსავლეთ საქართველო სამ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებრივ ერთეულად იყო დაყოფილი, მაგრამ ეკლესიურად მთელი აღმოსავლეთ საქართველო მთლიან ორგანიზმს – ქართლის საკათალიკოსოს წარმოადგენდა. მას მთელ ამ ქვეყანაში ჰყავდა თავისი წარმომადგენლები, საეკლესიო აზნაურები, საეპისკოპოსოები, მოურავები – მატარებელნი ზოგადქართული ერთიანობის იდეისა. მაგალითად, კახეთის სამეფოში საეკლესიო აზნაური, რომელიც არ ემორჩილებოდა კახეთის მეფეს, ფაქტობრივად ზოგადქართული იდეის მატარებელი იყო. ასევე იყო დასავლეთ საქართველოშიც. აქ უფრო მეტი პოლიტიკური სახელმწიფოებრივი ერთეულები იყვნენ, მაგრამ ეკლესია ერთი იყო – „აფხაზეთის“, ანუ იმერეთის საკათალიკოსო. აქაც „ეკლესიის შვილები“, ზოგადქართული იდეის რეალურ მატარებლებს წარმოადგენდნენ.

ეკლესიას თავისი ლაშქარი გააჩნდა. ფაქტობრივად, ისიც ზოგადქართული იდეის მატარებელი იყო.

„მცხეთის ეკლესია“ ცალკე სამხედრო ერთეული იყო, რომლის დროშის ქვეშ თავს იყრიდა ყველა საეპისკოპოსოს ლაშქარი ეპისკოპოსებით სათავეში. დასავლეთ საქართველოში ეპისკოპოსებს ლაშქარი გამოჰყავდათ მეფისა და მთავრების მოთხოვნილებისამებრ“.⁶⁸

„კახეთის სადროშოების სათავეში თავადები კი არ ჩააყენეს, როგორც ეს ქართლსა და იმერეთში მოხდა, არამედ ეპისკოპოსები. ეპისკოპოსობა კი მემკვიდრეობითი თანამდებობა არ იყო. ამიტომ ვერც სარდლობა გადავიდოდა მემკვიდრეობით. ამ ღონისძიების მიზანს ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერება წარმოადგენდა“.⁶⁹

ქართლ-კახეთის სამეფოები ხშირად ერთიანდებოდნენ. ასევე დასავლეთ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთეულები. ამ ფაქტში თავის როლს ალბათ აღმოსავლეთ საქართველოსა (ქართლის ერთიანი საკათალიკოსოსა) და დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის ერთიანი საკათალიკოსოს) არსებობა განაპირობებდა.

ეკლესია ხელს უშლიდა ქართველი ერის ტომობრივ დანაწილებას. ის ეროვნული მაკონსოლიდირებელი იყო.

არსებულ საგარეო ვითარებისას საქართველომ საერთოდ შეძლო ეროვნული სახის შენარჩუნება, რაც უდიდესი გმირობა იყო.

„თათარ-ნომადებთან“ ბრძოლაში საქართველომ დიდი ზარალი განიცადა, მაგრამ მან გამოამჟღავნა უზომო სიცოცხლისუნარიანობაც, გადარჩა, როგორც ერი და სახელმწიფო“,⁷⁰ მაშინ, როცა იმავე პირობების დროს სომხეთსა და აზერბაიჯანში თათარ-ნომადებმა შეცვალეს მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა. ქართველი ერის გასაოცარი სიცოცხლისუნარიანობა ქართული ეკლესიის არსებობამაც განაპირობა.

ლიტერატურა თავი XIV

1. საქ. ისტ. ნარკვ., III, გვ. 748; 2. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 383; 3. იქვე, გვ. 384; 4. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. IV, 1967, გვ. 207; 5. იქვე, გვ. 207; 6. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 487; 7. ივ. ჯავახიშვილი, IV, გვ. 217; 8. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 488; 9. იქვე, გვ. 397; 10. იქვე, გვ. 397; 11. ქათიბჩელეების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, 1978, გვ. 136; 12. XV ს. იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ, ელდარ მამისთვალშივილის შენიშვნა, გვ. 70; 13. საქ. ისტ. ნარკვ., IV, გვ. 129; 14. იქვე, გვ. 100; 15. იქვე, გვ. 101; 16. იქვე, გვ. 105; 17. იქვე, გვ. 106; 18. იქვე, გვ. 110; 19. იქვე, გვ. 112; 20. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 508; 21. იქვე, გვ. 508; 22. იქვე, გვ. 510; 23. საქ. ისტ. ნარკვ. IV, გვ. 119; 24. იქვე, გვ. 118; 25. საქ. ისტ. ნარკვ. IV, გვ. 140. 26. იქვე, გვ. 148; 27. იქვე, გვ. 149; 28. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 384; 29. ფარსადან გორგიჯანიძე, ისტორია, ს. კაკაბაძის გამოცემა, საისტორიო მოამბე, 1925, წ. II, გვ. 215; 30. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 474; 31. იქვე, გვ. 340; 32. იქვე, გვ. 477; 33. იქვე, გვ. 477; 34. იქვე, გვ. 478; 35. იქვე, გვ. 480; 36. იქვე, გვ. 483; 37. იქვე, გვ. 484; 38. იქვე, გვ. 485; 39. იქვე, გვ. 494; 40. იქვე, გვ. 504; 41. იქვე, გვ. 505; 42. იქვე, გვ. 509; 43. იქვე, გვ. 510; 44. საქ. ისტ. ნარკვ. IV, 1973 წ., გვ. 87; 45. მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა... გვ. 69; 46. „დედე ქორქუთის წიგნი“, 1987, გვ. 64; 47. მ. თამარაშვილი, დას. ნაშრ. გვ. 57; 48. იქვე, გვ. 77; 49. ქართლის ცხოვრება, IV, გვ. 400; 50. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 259; 51. იქვე, გვ. 259; 52. იქვე, გვ. 401; 53. იქვე, გვ. 361; 54. ლ. მენაბდე, ქართ. მწერლობის კერები, II, 1980, გვ. 117; 55. თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 102; 56. საქ. ისტ. ნარკვ. გვ. 91; 57. იქვე, გვ. 92; 58. ა. გელოვანი, სიბრძნის სიმფონია, გვ. 800; 59. ცნობილი სომეხი პოლიტიკური მოღვაწის იგორ მურადიანის 1988 წლის 15 მაისის პროკლამაცია; 60. თომა მეწოფელი, დასახ. ნაშრ., 1987, გვ. 16, შესავალი; 61. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 412; 62. იქვე, გვ. 372; 63. ივ. ჯავახიშვილი, III, გვ. 164. 64. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 481; 65. საქ. ისტ. ნარკვ. III, გვ. 744; 66. იქვე, გვ. 779; 67. იქვე, გვ. 791; 68. საქ. ისტ. ნარკვ. IV, გვ. 216; 69. იქვე, გვ. 238; 70. საქ. ისტ. ნარკვ. III, გვ. 818;

დამატება

ათტომეულის განმარტება

მეუფე ანანია ჯაფარიძის წიგნი „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“ რამდენჯერმე გამოიცა.

პირველად მისი პირველი ტომი, მომზადებული ახალციხეში, დაიბეჭდა 1988 წელს, ჯერ კიდევ საბჭოთა კავშირის დროს, არაოფიციალურად, იატაკქვეშა სტამბაში.

მეორეჯერ ის დაბეჭდა ოთხტომეულის სახით გამომცემლობა „მერანმა“ 1996–1998 წლებში.

მესამედ, 2009 წელს დაბეჭდა გამომცემლობა „ალილომ“ ერთ დიდ ტომად, ხოლო შემდეგში ასევე ოთხტომეულის სახით დაბეჭდა გამომცემლობა „გუმბათ-მა“ 2012 წელს.

ამჟამად იბეჭდება სრულიად სხვა, შევსებული, უკვე 10 ტომეულის სახით.

1–4 ტომი უშუალოდ საქართველოს ეკლესიის ისტორიას ეხება.

ამ წიგნის, „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორიის“, დაწერა დაკავშირებულია ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიისათვის ღვაწლთან.

ვმადლობთ უფალს, რომ 1990 წელს კონსტანტინოპოლის მსოფლიო საპატრიარქომ აღიარა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია, მაგრამ მას გააჩნდა თავისი დამაბული წინაისტორია.

ეპისკოპოსად კურთხევის შემდეგ 1981 წელს უწმიდესმა პატრიარქმა მეუფე ანანია დანიშნა საქართველოს საპატრიარქოს საგარეო განყოფილების თავმჯდომარის მოადგილედ. ამიტომ მას ევალებოდა გაცნობოდა უცხოეთიდან მოსულ შესაბამის წერილებს. ამ დროისათვის პატრიარქი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა მსოფლიო საპატრიარქოსთან და ბერძნულ სხვა საპატრიარქოებთან ურთიერთობას. იგზავნებოდა და იქედანაც მოდიოდა წერილები. როგორც მეუფე ბრძანებს მას, იმჟამად ახალგაზრდა ეპისკოპოსს, აოცებდა ის, რომ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან მოსულ წერილებში ჩვენი პატრიარქი არასოდეს მოიხსენებოდა პატრიარქად, მას ამ წერილებში ეწოდებოდა „უნეტარესი კათალიკოსი“.

მიზეზი ამისა, როგორც უწმიდესმა ბრძანა, იყო ის, რომ იმჟამად კონსტანტინოპოლი არ აღიარებდა ჩვენი ეკლესიის საპატრიარქო ღირსებას, მაშასადამე მათთვის ჩვენი პატრიარქი იყო არა პატრიარქი არამედ მხოლოდ კათალიკოსი ანუ მიტროპოლიტის რანგის პირველიერარქი. უფრო მეტიც კონსტანტინოპოლი იმჟამად არ აღიარებდა ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიას და აყენებდა ავტონომიურ ეკლესიათა რიგში.

მეუფეს ახსოვს, რომ იქედან მიღებული ზოგიერთი წერილი უწმიდესს ცუდ ხასიათზე აყენებდა. მაგრამ უწმიდესი უკან მრავალ წერილ აგზავნიდა.

კონსტანტინოპოლიდან საპასუხოდ მოსულ წერილებში თანდათან იცვლებოდა მათი განწყობილება ჩვენი ეკლესიის სასარგებლოდ, ბოლოს ისინი დაჟინებით მხოლოდ იმას მოითხოვდნენ, რომ მათთან გაგზავნილიყო საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ სამეცნიერო გამოკვლევა წყაროებით გაჯერებული.

აღმოჩნდა, რომ საქართველოში ასეთი გამოკვლევა თანამედროვე სახისა, ახალი მასალებით და მიდგომებით სათანადოდ გაჯერებული, არ არსებობდა, ალბათ, მეცნიერებს მიაჩნდათ, რომ ავტოკეფალიის კვლევა უკვე აღარ იყო საჭირო.

მეუფე ბრძანებს, რომ მას ერთი საინტერესო მაგალითი შეემთხვა – ქუჩაში შეხვდა ძველ ნაცნობი, ამჟამად ცნობილი, იმჟამად კი ახალგაზრდა ისტორიკოსი. მან იცოდა მეუფის სიყვარული ისტორიის მიმართ და შეეკითხა თუ რა თემაზე მუშაობდა. მეუფემ უპასუხა, რომ ვმუშაობ საკითხებზე საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მოსაპოვებლად. მან ირონიულად შემოხედა და უთხრა „ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალია მე-11 საუკუნეში უკვე მოიპოვა გიორგი მთაწმინდელმა“, უთხრა და მაშინვე გაშორდა, პასუხსაც არ დალოდებია.

ეს ნიშნავს, რომ მან, ახალგაზრდა ისტორიკოსმა, რომელსაც აინტერესებდა ეკლესია და დაახლოვებული იყო სამეცნიერო წრეებთან, ოდნავადაც კი არ იცოდა თუ რა საკითხები აშფოთებდა საპატრიარქოს იმჟამად 1980-იანი წლების დასაწყისში.

ეს ფაქტი ასახავს სურათს იმისა, რომ კომუნისტ-ათეისტურ ეპოქაში მეცნიერები და საერთოდ ინტელიგენცია არა თუ იცნობდა ეკლესიას, პირიქით ერიდებოდა მასთან კონტაქტს, შესაბამისად მათთვის უცნობი იყო არა მხოლოდ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოსთან არსებული ჩვენი პრობლემები, არამედ, ზოგადი საეკლესიო საკითხები.

მათ მისაზიდად უწმიდესს დიდი ძალისხმევა დასჭირდა.

საერთოდ, იმჟამად, პატრიარქი მათი მხრიდან გარკვეულ ვაკუუმში იყო, ამასთანავე ის ერთეული ისტორიკოსებიც (მაგალითად საგანგებოდ მიწვეული ძვირფასი ქალბატონი ბაბილინა ლომინაძე) ბოლომდე ვერ ერკვეოდა საეკლესიო საერთაშორისო ურთიერთობის საკითხებში და თუ რა სახის ნაშრომებს მოითხოვდნენ უცხოელები, საეკლესიო სპეციფიკა მათთვის გამოცანა იყო.

ამ მხრივ, როგორც ჩანს უფრო სასურველი იქნებოდა თუკი თვით რომელიმე სასულიერო პირი თავის თავზე მიიღებდა ამ საკითხების კვლევას. როგორც ჩანს უწმიდესის თვალში ერთერთი მათგანი მეუფე ანანია იყო. 1980-იანი წლების დასაწყისში უწმიდესმა მეუფე ანანიას თავდაპირველად დაავალა დაეწერა თემა: „საქართველოს ეკლესიის ადგილი მართლმადიდებლურ დიპტიხში“, ეს იყო სრულიად გამოუკვლეველი საკითხი.

დიპტიხის საკითხი იყო სადავო მსოფლიო მართლმადიდებლურ სამყაროში, იმდენად მნიშვნელოვანი, რომ შეყვანილი იყო იმ ათ თემას შორის, რომელიც უნდა განეხილა სამომავლოდ „მსოფლიო საეკლესიო კრებას“, რომლის მოსაწვევადაც იმჟამად აქტიურობდა კონსტანტინოპოლი.

ამ „მსოფლიო საეკლესიო კრების“ მოსამზადებლად იმჟამად ტარდებოდა მრავალი საერთაშორისო შეხვედრა, ერთერთ მათგანს მეუფე ანანიაც ესწრებოდა შამბეზში 1980-იანი წლების დასაწყისში.

ამ დროისათვის ყველა ეკლესიისაგან დაბეჯითებით მოითხოვეს, რათა მათ მოემზადებინათ ათივე აღნიშნული საკითხის შესახებ თავიანთი კვლევები და შეხედულებები.

დიპტიხის საკითხის შესახებ სხვადასხვა საპატრიარქომ მოამზადა საკუთარი თემა.

მეუფე ანანიამ მაშინ მოიძია კონსტანტინოპოლის, მოსკოვისა და სხვა საპატრიარქოების, ასევე ელადის ეკლესიის მიერ მომზადებული თემები დიპტიხის შესახებ.

ყველა მათგანში ცენტრალური ადგილი ეკავა მსჯელობას იმის შესახებ თუ რა ადგილი ეკუთვნოდა დიპტიხში საქართველოს ეკლესიას. ამავე დროს კი ჩვენს ეკლესიას არ ჰქონდა რაიმე გამოკვლევა დიპტიხის შესახებ. საჭირო იყო ჩვენს ქართულ წყაროებში მოძებნილიყო დიპტიხის შესახებ არსებული მასალა.

უნდა ითქვას, რომ მეუფე ანანიას 1980-იანი წლების შემდეგ მრავალი წელი, თავდადებული შრომა დასჭირდა დიპტიხის თემის მოსამზადებლად, და ბოლოს მან ეს ნამუშევარი ჩართო წიგნში „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“.

სამწუხაროდ, დიპტიხის საკითხი ამჟამადაც გადაუწყვეტელია, რადგანაც რამდენიმე ათეული წლის შემდეგ, 2016 წელს მოწვეულმა ე. წ. მსოფლიო საეკლესიო კრებამ ეს სადავო საკითხი აღარ ჩართო დღის წესრიგში და თანაც ის კრება ფაქტიურად ჩაიშალა.

საბედნიეროდ, 25 წლით უფრო ადრე, 1990 წელს, წარმატებით გადაიჭრა საქართველოს ავტოკეფალიის აღიარებისა და მისი საპატრიარქო ღირსების დადასტურების საკითხი ჩვენი უწმიდესის ღვაწლის შედეგად.

იქამდე, 1980-იანი წლების დასაწყისში, როდესაც ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალია ჯერ კიდევ არ იყო აღიარებული, დიპტიხის საკითხთან ერთად მეუფე ანანიას უწმიდესმა ილია მეორემ დაავალა მოემზადებინა თემა „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“.

უწმიდესი, ცხადია, ამ საკითხის კვლევას სხვა პირებსაც ავალბდა, მაგრამ მეუფე ანანიას, ვფიქრობ, საგანგებო ყურადღება მიაპყრო, რაც იქედან გამოჩნდა, რომ უწმიდესმა მას პირადად გადასცა სპეციალური ლიტერატურა, რომელიც, ზოგადად, საეკლესიო ავტოკეფალიის საკითხს შეეხებოდა. კერძოდ, თავის მეგობრებს მოსკოვში რუსულად ათარგმნინა ბერძენი კანონისტი მიტროპოლიტის მაქსიმე სარდელის ნაშრომი „საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“. ეს წიგნი მიტროპოლიტ მაქსიმეს დაუბეჭდავს ათენის ჟურნალ თეოლოგიაში 1966 წელს ბერძნულ ენაზე, ის თარგმნეს, და ფაქტიურად ერთადერთი ხელის საბეჭდ მანქანაზე დაბეჭდილი რუსული თარგმანის სახით გადმოუგზავნეს უწმიდესს. და, ეს, როგორც ითქვა, ხელისსაბეჭდ მანქანაზე

დაბეჭდილი ეგზემპლარი უწმიდესმა მეუფე ანანias გადასცა, რათა მას ავტოკეფალიის თემაზე ემუშავა, ასევე ამავე საჭიროებისათვის უწმიდესმა მეუფე ანანias პირადად გადასცა ათეისტურ სსრკ-ში იშვიათი, ცნობილი რუსი კანონისტის ა. კარტაშევის 1964 წელს პარიზში რუსულ ენაზე დაბეჭდილი წიგნი „მსოფლიო საეკლესიო კრებები“. მათ გარდა უწმიდესმა საგანგებოდ მოაგროვებინა რუსეთის საპატრიარქოს ჟურნალების („ჟურნალ მოსკოვსკოი პატრიარხი“) ის ეგზემპლარები, რომლებშიც ავტოკეფალიის საკითხები იყო გაშუქებული, მეუფეს ახსოვს, რომ ასეთი იყო რამდენიმე 1949, 1950 და მის შემდეგ წლებში დაბეჭდილი ჟურნალები, მათ გარდა მეუფემ მოითხოვა და უწმიდესის კურთხევით მას გადასცეს ქართული „გეორგიკების“ ყველა ტომი („ტანჯვით შეგროვილი“), და ასევე სხვა მასალები, სადაც ქართული წყაროები ანდა უცხოელ ავტორთა მითითებები იყო გადმოცემული საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ.

რატომაა საჭირო ამ ამბის გახსენება? იმიტომ რომ მეუფე ანანიამ უწმიდესის დავალებით მის მიერ მომზადებული აღნიშნული თემები „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ და „დიპტიხში ადგილის შესახებ“ საფუძვლად დაუდო ამ წიგნს – „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“.

მეუფე ბრძანებს – „მახსოვს თავდაპირველად, ხელნაწერ ეგზემპლარში ჩვენი ეკლესიის ისტორიას ვიწყებდი მე-6 საუკუნით, რადგან იმჟამად ძალზე მაწუხებდა და მაინტერესებდა სომხურ-ქართული საეკლესიო ურთიერთობის საკითხები და მათი არასწორი გამოკვლევები ქართველი ავტორებისა. მაგალითად, ყველაზე ცნობილი მეცნიერი ამ საკითხებისა ზ. ალექსიძე ამტკიცებდა, რომ კირიონ 1-მა, მე-6 ს. ბოლოსა და მე-7 ს. დასწყისში ქართულენოვანი წირვალოცვა დაუწესა გუგარქის სომხებს და ამით ისინი „გააქართველა“.

VI-X სს. თითქმის ყველა სომეხი მემატიანის ნაშრომების გაცნობის შემდეგ – ბრძანებს მეუფე – მე მივხვდი, რომ საქმე პირიქით იყო. მე-6 საუკუნეში არმენიისა და ქართლის მპყრობელი სპარსეთის იმპერია ქალკედონურ ბიზანტიის იმპერიასთან მუდმივი ომის გამო სასტიკად დევნიდა ქალკედონურ ქართულ ეკლესიას და აძლიერებდა სომხურ მონოფიზიტურს. ასეთივე მდგომარეობა გაგრძელდა მე-7 საუკუნეშიც არაბთა მპყრობელობის დროს.

ასეთ დროს სპარსელთა მხარდაჭერით სომხური ეკლესია გაბატონდა ალბანურ ეკლესიაზე, მალე ალბანურ ეკლესიაში სომხურმა ეკლესიამ აკრძალა ღვთისმსახურება ალბანურ ენაზე და ალბანეთში შემოღებული იქნა სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, ამას მიუთითებს კიდევ მოვსეს კალანკატუაცი მე-7 საუკუნის ამბების აღწერისას.

მამასადამე, სომხური ეკლესია VI-VII საუკუნეებში ქართულ ეკლესიაზე უფრო ძლიერი იყო, როგორც ეკონომიკურად, ისე პოლიტიკურად, ამიტომაც მან, თვით „ეპისტოლეთა წიგნის“ ცნობით, შეძლო გუგარქში აეკრძალა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება და ამის ნაცვლად შემოიღო სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, ეს კი მოუთმენელი იყო ქართლის კათალიკოს კირიონისათვის, რომლის ერთერთი ეპარქიაც იყო გუგარქი.

კირონმა ისარგებლა პოლიტიკური მომენტი, როდესაც ბიზანტიამ სპარსეთთან ომის ფრონტზე წარმატებას მიაღწია, ამით გულმოცემულმა კირონმა აღუდგინა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა გუგარქის ქართველობას, მამასადამე სომხები კი არ გაქართველდნენ, როგორც ამტკიცებს ამჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფია, არამედ, გუგარქის მკვიდრმა ქართველებმა აღიდგინეს ქართულენოვნი ღვთისმსახურება.

ასევე მოხდა ერთი საუკუნის შემდეგ, დაახლოებით 780 წლისათვის, ტაოშიც.

მაღვეო, ბრძანებს მეუფე, მივხვდი, რომ არ იყო სასურველი ისტორიის დაწყება მე-6 საუკუნედან, მაგრამ, იმჟამად, ეკლესიის ისტორიის დაწყება 1-ლი საუკუნედან, მოციქულების ეპოქიდან, მკრეხელობადაც კი მიიჩნეოდა საბჭოურ საზოგადოებაში. მაგალითად, იმჟამად „ეკლესიის კალენდრის“ რედაქტორმა მეუფეს განუცხადა: „დიდი ხანია ივანე ჯავახიშვილმა დაამტკიცა, რომ ანდრია მოციქულის საქართველოში ქადაგება არის ლეგენდა და არამეცნიერული თვალსაზრისი“, ანუ ჩვენი ეკლესიის ისტორიის დაწყება მოციქულთა ეპოქიდან არამეცნიერულად მიიჩნეოდა.

იმჟამად ხელმისაწვდომი არ იყო რაიმე ლიტერატურა მოციქულთა შესახებ, ამიტომ ძალზე დიდი ძიება დასჭირდა მეუფეს და საბოლოოდ ეკლესიის ისტორია დაიწყო საქართველოში მოციქულების ქადაგებიდან, იმჟამად, პირველად მის წიგნში ჩაიწერა, რომ არა ერთმა, არამედ ექვსმა მოციქულმა იქადაგა ისტორიულ საქართველოში. ამ თემის წინ წამოწევა მას ესაჭიროებოდა იმისათვის, რათა ემტკიცებინა, რომ საქართველოს ეკლესია ავტოკეფალური იყო უკვე მოციქულების ეპოქიდან. მოციქულების მიერ დაფუძნებული ეკლესიები იმთავითვე ავტოკეფალურები იყვნენ. ეს ძველი თეორია, ჩამოყალიბებული მე-11 საუკუნეში წმიდა გიორგი მთაწმიდელის მიერ, ამჟამადაც უყურადღებოდაა მიტოვებული. მისმა ჩართვამ წიგნში შექმნა პრეცედენტი იმისა, რომ თურმე შესაძლებელია ჩვენი ეკლესიის ისტორიის დაწყება წმიდა მოციქულებიდან.

ეს მომენტი შეაფასა ბატონმა ვ. გოილაძემ. ის მეუფის წიგნის წინასიტყვაობაში წერდა „ნაშრომის ერთ-ერთ სიახლედ უნდა ჩაითვალოს მოციქულთა დროინდელი საქართველოს ვრცელი და დეტალური ისტორიის გადმოცემა, რასაც აქამდე სათანადო ყურადღება არ ექცეოდა“.

ეს და მრავალი სხვა საკითხია გამოკვლევული წიგნში, შემდეგში მეუფემ ამ წიგნის შესავლის სახით დაწერა შრომა „ქართველთა წინაპრების ბიბლიური ისტორია ადამიდან იესომდე“, მისი ნაწილი შემდეგ წინ დაურთო „ალილოს“ მიერ გამოცემულ ერთტომეულს.

მეუფე ბრძანებს – „1988 წლიდან, ვიდრე 2019 წლამდე როდესაც იწერებოდა ეს ტომეულები, თითქმის 40 წლის მანძილზე, შეიცვალა თვით ჩემი დამოკიდებულება ზოგიერთი საკითხის მიმართ, რადგანაც თვით ეკლესიის ინტერესები შეიცვალა.“

მაგალითად, 1990 წლამდე საქართველოს საპატრიარქოს ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა ავტოკეფალიის საკითხების რკვევა, იმის შემდეგ რაც ეს

პრობლემა გადაიჭრა, მალევე ეკლესიის წინაშე დადგა არანაკლებ მნიშვნელოვანი საეკლესიო იურისდიქციის საკითხი.

ეს, ანუ საეკლესიო იურისდიქციის საკითხი სადავოდ იქცა მას შემდეგ, რაც მტერმა მოახდინა საქართველოს ისტორიული ოლქების – აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის ოკუპაცია.

ოკუპირებულ ტერიტორიებზე გამოჩნდნენ საეკლესიო საპარტისტების ძალები, რომელნიც იბრძვიან რათა საქართველოს ახლა უკვე ეკლესიურად ჩამოაშორონ აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი. ჩამოაყალიბეს სეპარატისტული, თვითმარქვია, განყენებული ე.წ. „აფხაზეთის ავტოკეფალური სამიტროპოლიტო“ და ცხინვალში ე.წ. „ალანიის თავისთავადი სამიტროპოლიტო“. ამისათვის საეკლესიო სეპარატისტები საგულდაგულოდ იკვლევენ ისტორიას და ცდილობენ მოიპოვონ თავიანთი ოლქებისათვის საქართველოს ეკლესიიდან დამოუკიდებლობის დამადასტურებელი საბუთები. ამ სულისკვეთებით დაწერეს წიგნები, მათ შორის ქართველ ისტორიკოსთა ნაშრომებზე დაყრდნობითაც. მათ, მაგალითად, კარგად გამოიყენეს ჩვენს მეცნიერებაში მტკიცედ დანერგილი თვალსაზრისი რომ მეათე საუკუნემდე თითქოსდა დასავლეთ საქართველო, (შესაბამისად აფხაზეთი) კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ეს მტკიცებანი მათ მიიჩნიეს თავიანთის ძალზე სასარგებლოდ და წარადგინეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოში. საქართველოს ეკლესიის შესახებ იგივე თვალსაზრისი გამოაქვეყნა კიდევ მოსკოვში დაბეჭდილმა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“, „თუმცა მე წინააღმდეგი ვიყავი, მაგრამ მაინც თბილისიდან მასალები გაიგზავნა მოსკოვში დასაბეჭდად“ – ბრძანა მეუფემ და განაგრძო – „საქმე ისაა, რომ ჩემი წიგნის პირველი ტომების წერის დროს მეც ვიზიარებდი იმჟამად აბსოლუტურად დამკვიდრებულ თვალსაზრისს რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა მე-10 საუკუნემდე. ამიტომ, ამ თვალსაზრისითაა დაწერილი პირველი ოთხი ტომი, ასევე, საეკლესიო კანონების კრებული და დენაციონალიზაციის ტომები. დაახლოებით 2000 წლისათვისო კი, ამბობს ის, მე მივხვდი და ეს იყო ურთულესი საქმე, რომ სინამდვილეში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ე. წ. სამხრეთ ლაზიკას, ანუ იმ მიწა-წყალს, რომელსაც ამჟამად „ლაზისტანი“ ეწოდება. დაახლოებით ტერიტორიას ტრაპეზუნტიდან ჭოროხამდე, რომელსაც ასევე სამხრეთ ეგრისს ვუწოდებ. ეს ძიება გრძელდებოდა წლები, ჩემთვისო, ამბობს ის, ეს იყო ურთულესი ძიება, მისი შედეგები ასახულია წიგნებში: „ქალდეა, საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“, „არიანქართლი, საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“, „იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“, ასევე „საეკლესიო რუკების ატლასში“.

აღსანიშნავია, რომ მეუფის კვლევები ძალზე აღიზიანებდა ზოგიერთ გამოჩენილ პიროვნებას, ასევე ზოგიერთ ისტორიკოსს, ფილოლოგს, რადგანაც დასავლეთ საქართველოს მიმართ (1 ათასწლეულის შესახებ) მათი კვლევებიც ბათილდებოდა და საეჭვო ხდებოდა, მეორე მხრივ კი მეუფის კვლევები

სრულიად ეთანადებოთ ქართულ, ასევე უცხოურ წყაროებს, საეკლესიო კრებების (მაგალითად, რუის-ურზნისის) სულისკვეთებას, რაც მთავარია მისი კვლევები ჩვენი ეკლესიის იურისდიქციას ამყარებდა.

ასეთ ვითარებაში აუცილებელი იყო მისი უწმიდესობის ყურადღება და მფარველობა, რადგანაც აღნიშნული პირები ჯგუფური დელეგაციების სახით ჩიოდნენ პატრიარქთან, რათა მეუფეს შეეწყვიტა კვლევები.

მისმა უწმიდესობამ კი თავისი მაღალი ხედვით, არწივის მზერით შეაფასა ვითარება და გამოსცა მეუფის მხარდასაჭერი დადგენილებები, ასევე ისინი მიაღებინა წმიდა სინოდს.

ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიის პრობლემატიკური საკითხების რკვევას მისმა უწმიდესობამ განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია 2006 წლიდან.

1. 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში მან აღნიშნა, რომ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია სამწუხაროდ ვერ აცდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერიის მიერ საისტორიო მეცნიერებაში დანერგილ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ქართველი ერის მთლიანობა და მისი უფლებები საქართველოს მიწა-წყალზე საეკვოდ ჩანდა. ამასთან დაკავშირებით ილია II წერს: „წმინდა ილია მართალი თავის პუბლიცისტურ წერილებში ებრძოდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში შექმნილ ანტიქართულ ისტორიოგრაფიულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ერთიანი ქართველი ერი წარმოდგენილი იყო განსხვავებული ტომების ხელოვნურ გაერთიანებად. აღნიშნული კამპანიის გაგრძელება იყო ის, რომ იმპერიულმა ძალებმა დაიწყეს მეგრულად და სვანურად საღვთისმსახურო წიგნების თარგმნა და სცადეს წირვა-ლოცვის ჩატარებაც, მაგრამ ამ კუთხის შვილებმა და მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა. ეს იყო ნელი მოქმედების იდეოლოგიური ნაღმი; ამ ნაღმმა ჩვენ დღევანდელ მდგომარეობამდე მიგვიყვანა და ძმობა და ერთობა დაგვარღვევინა“ – წერს უწმიდესი პატრიარქი 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში.

2. შექმნილი პრობლემების აღმოფხვრელად, უწმიდესმა პატრიარქმა ილია მეორემ თავისი 2009 წლის 10 ივლისის N 76 ბრძანებით დაარსა „**საქართველოს საპატრიარქოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია**“ **მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის მეთაურობით.**

2009 წლის 76-ე ბრძანებაში უწმიდესი პატრიარქი ბრძანებს – „მე-19, მე-20 საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები, ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) ხელმძღვანელობით.

3. 2011 წ. ილია მეორის თავმჯდომარეობით შემუშავდა საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის დადგენილება მიტროპოლიტ ანანიას ხელმძღვანელობით ისტორიკოსთა სამეცნიერო ჯგუფის ჩამოყალიბების შესახებ.

2011 წლის 20 დეკემბრის წმიდა სინოდის დადგენილება თავის 2.დ. მუხლში აღნიშნავს –

„საბჭოთა პერიოდში ხდებოდა საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის გაყალბება, შეცდომების გამოსასწორებლად შეიქმნას ისტორიკოსთა ჯგუფი მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) ხელმძღვანელობით“.

ეს ფაქტი მან რამდენიმე თვის შემდეგ საგანგებოდ მოიხსენია თავის საშობაო 2011 წლის ეპისტოლეშია

4. 2011 წლის საშობაო ეპისტოლეში უწმიდესი პატრიარქი აღნიშნავს:

„ჩვენი უძველესი ისტორიის ზოგიერთი საკვანძო საკითხი, რაც ქართველთა წარმომავლობასა და ერის ერთიანობას უკავშირდება, რეალური სახით თანამედროვე საზოგადოებამ ნაკლებად იცის. ამის მიზეზი არის ის, რომ ცარიზმი და საბჭოთა იმპერია ყოველთვის ცდილობდნენ იგი არაობიექტურად წარმოეჩინათ. მათ არ სურდათ, ჩვენს ხალხში ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთების გაღვივება, რადგან იგი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოთხოვნის საშიშროებას შეიცავდა. არაობიექტურად მიწოდებული ისტორიის საფუძველზე, სრულიად უკანონოდ და უსამართლოდ შეიქმნა, მაგალითად, ავტონომიები XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში. ადრეც მითქვამს, რომ სწორედ ამიტომ, განსაკუთრებულ ცენზურას განიცდიდა ქართული ისტორიოგრაფია, ენათმეცნიერება და სხვა ისეთი მიმართულებები, რომელნიც მსოფლმხედველობის განმსაზღვრელ დარგებად მიიჩნეოდა.

ჩვენს ცნობილ მკვლევარებს დიდი ძალისხმევა და თავდადება დასჭირდათ, რათა ნაწილობრივ მაინც გადაერჩინათ და დღემდე მოეტანათ ჩვენი ერის ისტორიული სიმართლე.

ახლა კი, როდესაც აღსდგა საქართველოს თავისუფლება, აუცილებელია, შეგნებულად დაფარული წარსულის წარმოჩენა და საქართველოს ობიექტური მატრიანის დაწერა უხსოვარი დროიდან დღემდე (აღნიშნულ საკითხზე ბოლო სხდომაზე იმსჯელა წმ. სინოდმა და მიიღო სათანადო გადაწყვეტილება).

ამას ჯერ კიდევ XIX ს-ში და XX ს-ის დასაწყისში ცდილობდნენ ჩვენი სასიკადალო მამულიშვილნი, მაგრამ მათი ნააზრევი მაშინდელი სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის საპირწონედ, ბუნებრივია, ვერ იქცა“.

5. საკითხის სიმძაფრის გამო უწმიდესმა პატრიარქმა საჭიროდ მიიჩნია, რათა ეს საკითხი განეხილა მომდევნო წლის სინოდის სხდომას, კერძოდ, 2012 წლის 5 ივლისს წმ. სინოდის სხდომამ მიიღო დადგენილება, რომლის მე-6 მუხლი აღნიშნავს –

„წმინდა სინოდმა მოისმინა მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) მოხსენება საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით და განაჩინა: ვინაიდან XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და განსაკუთრებით, XX ს-ში, – კომუნისტების მმართველობის ხანაში, მიზანმიმართულად შეიცვალა და გაყალბდა შეხედულება საქართველოს

ეკლესიის საზღვრების შესახებ, მკვიდრდებოდა რა აზრი, თითქოს დასავლეთ საქართველო IV–X საუკუნეებში, ანუ 600 წლის მანძილზე, არ იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ამასთან, თითქოს, ჩრდილო, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში ასევე არ შედიოდა ჩვენი ზოგიერთი ისტორიული რეგიონი, დაევალოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის ქართულ უნივერსიტეტს, გადადგას რეალური, დროული და ქმედითი ნაბიჯები ათეისტურ პერიოდში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორიის წარმოჩენისა და პოპულარიზაციისათვის. ხელი შეეწყოს მეუფე ანანიას (ჯაფარიძე) მიერ წარმოდგენილი მასალების დაბეჭდვას და ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობილი იმ ჭეშმარიტი აზრის განმტკიცებას, რომ „წმინდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა,“ ხოლო წმინდა ნინომ „განანათლა ყოველი სხვადასხვა ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. (დიდი სჯულის კანონი, 1974, გვ. 545–546) და რომ ამას მოწმობენ უცხოური წყაროებიც. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ აზრს სრულად იზიარებს ბატონი ივანე ჯავახიშვილი. იგი წერს: „ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო „ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ.“ (ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, გვ. 47.)“

ასე, რომ მეუფის სამეცნიერო მიმართულებების მხარდასაჭერად უწმიდესმა მრავალი დადგენილება გამოსცა.

უნდა ითქვას, რომ საბოლოოდ მეუფის 40 წლიანი შრომა დადებითად შეაფასა უწმიდესმა პატრიარქმა და 2019 წელს განაცხადა – „მიტროპოლიტმა ანანიამ ნამდვილი ისტორიის აღდგენისათვის უდიდესი ნაბიჯები გადადგა, რომ მის მიერ გაწეულია უზარმაზარი შრომა და ჩაყრილია ღრმა ფუნდამენტი“.

უწმიდესის გზავნილი –

6. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი

მის მაღალყოვლადუსამღვდელოესობა მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძე) გულითადად ვულოცავთ დაბადების 70 წლითავეს

მან ეკლესიური ცხოვრება მაშინ დაიწყო, როდესაც მორწმუნეთა რიცხვი მეტად მცირე იყო და ინტელიგენციაც ათეისტური აზროვნების ტყვეობაში იმყოფებოდა.

ყველამ იცის, რომ სულიერი მოღვაწეობის გარდა, მეუფე ანანია თავიდანვე გამოირჩეოდა საქართველოს ისტორიის, ჩვენი წარსულის ძიების დაუცხრომელი სურვილით და ამ მიმართულებით არაერთი წიგნი დაბეჭდა.

შეიძლება ითქვას, იგი იმ პირველთაგანია, რომელიც კომუნისტური რეჟიმის მიერ დაკნინებულ მიმართულებას პროტესტი გამოუცხადა და ნამდვილი ისტორიის აღდგენისათვის უდიდესი ნაბიჯები გადადგა.

რა თქმა უნდა, ზოგიერთი პოზიცია შეიძლება აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდეს, მაგრამ მთავარია, რომ მის მიერ გაწეულია უზარმაზარი შრომა და ჩაყრილია ღრმა ფუნდამენტი მომავალ მკვლევართათვის, ამასთან მისი

ნაშრომები განმსჭვალულია ქვეყნის სიყვარულითა და წარსულის რეალური სურათის აღდგენის დიდი სურვილით.

ღმერთმა დალოცოს მეუფე ანანია და მრავალყამიერ დაულალავად მოღვაწეობისათვის ღვთისა და ქვეყნის სამსახურად

ოლია II

სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი

ესაა ერთგვარი შეფასება ხანგრძლივი შრომისა.

აღნიშნული სულისკვეთებითაა დაწერილი სხვა ტომები.

მათ შესახებ მეუფე წერს –

მე-5 ტომის სახელია – „არიან-ქართლი, საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“

ის შეეხება იმ ქართული საეპისკოპოსოების ისტორიას, რომელთა სამრევლოები მდებარეობდნენ ამჟამინდელი საქართველოს ფარგლებს გარეთ, ისტორიული ივერიის სამხრეთ ნაწილში მდინარე არაქსიდან ვიდრე კლარ-ჯეთამდე. აქ მე-10 საუკუნისათვის არსებობდა ქართული ე.წ. „აღმოსავლეთის საკათალიკოსო“, ტაო მის ცენტრს წარმოადგენდა, თუმცა მის იურისდიქციაში შედიოდა ანისის, ვალაშკერტის, ყარსის (კარის), დადაშენის, არზრუმისა და სხვა ქართული საეპისკოპოსოები.

ჯერ კიდევ 1906 წელს რუსეთის სინოდში წარდგენილ მოხსენებაში კირიონ მეორე მიუთითებდა, რომ ეგრემ მცირესა და სხვათა ცნობები ივერიის ეკლესიისათვის ავტოკეფალიის მინიჭების შესახებ ეხება არა მცხეთის ივერიის ეკლესიას, რომელიც მუდამ ავტოკეფალური იყო, არამედ, „მეორე ივერიის“ ანუ „აღმოსავლის“ („აღმოსავლეთის“) საკათალიკოსოს. მან მე-8 საუკუნის შემდეგ ანტიოქიისაგან მოიპოვა ავტოკეფალია, ხოლო იერუსალიმის საპატრიარქოსაგან მირონის ადგილზე (ქართლში) კურთხევის უფლება, რადგანაც „ქართლად ფრიადი ქვეყანა აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენითა ჟამი შეიწირვის და ლოცვა ყოველი აღესრულებს“. მირონთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ მირონის კურთხევის უფლება ამ დროს მოიპოვა არა მცხეთის საკათალიკოსომ, არამედ „მეორე ივერიის“ ანუ „აღმოსავლის“ საკათალიკოსომ. მცხეთას ეს დასტური არ ესაჭიროებოდა, რადგანაც მე-4 საუკუნის დასაწყისიდან მირონი გადაჭრილი სვეტიცხოვლიდან გადმოედინებოდა, ხოლო მე-5 ს. ქართლის მეფე არჩილის დროს, წყაროს ცნობით, მცხეთის ქართლში ადგილზევე აკურთხებდნენ მირონს (არჩილ I – ქართლის მეფე V საუკუნის 20–30-იან წლებში).

ტაოს სამეფოს „ქართველთა სამეფო“ ერქვა, ის „ყოველი ქართლის“ ერთი ნაწილი იყო, და აქ, მე-8 საუკუნეიდან, ქართული ენით აღესრულებოდა წირვა-ლოცვა ქართველი მრევლისათვის. ის იბერების ისტორიული ქვეყნის ნაწილი

იყო, ამიტომაც ტაოს სამეფოს გაუქმების შემდეგ ბიზანტიამ აქ დააარსა „იბერიის თემი“ ანუ „ფემა ივერია“, ცენტრებით ანისსა და არზრუმში.

მეუფე ანანიას კვლევით, **არიან-ქართლი“ ეწოდება ტერიტორიას - არაქსის ხეობიდან და ვანის ტბიდან ვიდრე კლარჯეთის ჩათვლით.**

„არიან ქართლსა“ და იქაურ ქართველობას მძიმე ბედი ჰქონდა, მისი შემადგენელი ნაწილები იყო სტრაბონის მიერ ნახსენები ხორძენე, გოგარენე და პარიადრე, კარენიტთან ერთად, რომელიც არმენიამ იბერებისაგან და ხალიბებისაგან მიიტაცა ქრისტეშობამდე მეორე საუკუნეში (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI,14,15). ჩვენ მას ვუწოდებთ სამხრეთის ივერიას, მის შემადგენლობაში შედიოდა აღნიშნული ტერიტორია, (არაქსიდან კლარჯეთის ჩათვლით, არზრუმის ოლქი ყოფილი კარენიტია). მართალია ეს მიწა-წყალი არმენიამ მიიტაცა, მაგრამ აქ ივერები ძველებურადვე აგრძელებდნენ ცხოვრებას, და, იქ, უკვე არმენიად სახელდებულ ისტორიულ იბერიაში, საუკუნეთა მანძილზე მიმდინარეობდა მკვიდრი ივერების ანუ ქართველების არმენიზაციის გამალებული პროცესი, მიტაცების შემდეგ, იქ ქართული ენა აკრძალული იყო, დაფარულად მოსახმარი, რადგანაც აქ ადმინისტრაციისა და ეკლესიის ენა იყო სომხური. ამიტომაც წერს ამ (ტაო-ბასიან-კარინის) რეგიონიდან გამოსული, ჩანს VI-VII საუკუნეების თხზულება „ქებაი და დიდებაი ქართულისა ენისაი“ – „დამარხულ არს ენა ქართული... და ესე ენაი მძინარე არს დღესამომდე..და ესე ენაი...მდაბალი და დაწუნებული“.

ამ ეპოქაში მცხეთის იბერიაში ქართული ენა საეკლესიო ენა იყო, ამიტომ ამ თხზულებაში, აღიწერება არა მცხეთის ქართლში, არამედ სამხრეთის ქართლში ანუ სამხრეთის ივერიაში ქართული ენის „დაწუნება, დამდაბლება“, დაფარულად მისი მოხმარება ანუ „დამარხვა“.

არმენიის მიერ დაპყრობის შემდეგ, ამ რეგიონში, ქართული ენის ადგილი საზოგადოებრივ ასპარეზზე სომხურმა დაიჭირა. აქაური ივერები მე-8 საუკუნემდე სომხური ეკლესიის წევრები იყვნენ, სომხური საეკლესიო ენით, მხოლოდ შინაობაში ანუ „ფარულად“ თუ მოიხმარდნენ ქართულ ენას.

საბედნიეროდ, ვითარება შეიცვალა მე-8 საუკუნეში. 726 წლის მანასკერტის კრებაზე სომხური ეკლესია საბოლოოდ და მტკიცედ მიემხრო მონოფიზიტობას, კრებამ დაავალდებულა სომხური მოსახლეობა არაქალკედონური აღმსარებლობისა ყოფილიყო, კრების ამ დადგენილებას მხარი არ დაუჭირა არმენიის აღნიშნულმა ქართულმა მოსახლეობამ, არმენიის ივერებმა, რომლის ძირითადი ბირთვი ტაოში ცხოვრობდა.

780 წლის შემდეგ არმენიის ქართველობამ უკვე დაუფარავად მხარი დაუჭირა ქალკედონურ აღმსარებლობას, ეკლესიებში აღიდგინა ქართულენოვანი წირვა ლოცვა.

იმდენად აღმაფრთოვანებული იყო ეს ფაქტი, რომ აქაურმა ქართველობამ საკუთარი, ტაოს სამეფო დააარსა, რომელსაც, როგორც ითქვა „ქართველთა სამეფო“ ერქვა, მალე აქაურმა ქართველებმა მისი საზღვარი გააფართოვეს კლარჯეთიდან ვანის ტბამდე.

იქამდე დაფარული, დამდაბლებული და დაწუნებული ქართული ენა IX–X საუკუნეებში ტაოსა და სამხრეთის ივერიაში გადაიქცა ადმინისტრაციის, ეკლესიის, კულტურისა და განათლების ენად, შეწყდა ქართველთა არმენიზაცია, აქაური ქართველობა მასიურად დაუბრუნდა დედა ქართულ ეკლესიას.

ტაოს სამეფოს ბაზაზე ჩამოყალიბდა ადგილობრივი ქართული საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეული „აღმოსავალის საკათალიკოსო“, რომელმაც ანტიოქიისაგან ავტოკეფალია, ხოლო იერუსალიმისაგან, როგორც ითქვა, მირონის ადგილზე კურთხევის უფლება მოიპოვა, ეს და სხვა მრავალი საკითხია განხილული მე-5 ტომში.

წინა ტომებში მივიჩნევდი, რომ „აღმოსავალის საკათალიკოსო“ ერქვა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ეს აზრი უარგყავი დაახლოებით 2012 წლის შემდეგ, და ამჟამად მივიჩნევ, რომ „აღმოსავალის საკათალიკოსო“ ერქვა სამხრეთ ივერიაში IX–X საუკუნეებში არსებულ ქართულ საეკლესიო ადმინისტრაციულ ერთეულს, ის გაქრა ტაოს სამეფოსთან ერთად ბასილი ბულგართმმუსვრელის ივერიაში (ტაო-ბასიანში) ლაშქრობის შემდეგ.

ყოფილი ქართველთა სამეფოს ტერიტორიაზე ბიზანტიის იმპერიამ თავისი ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის თემი“ დააარსა. იბერიის თემში ზაქარია ვალაშკერტელისა და სხვა დიდი მამების ბრძოლის მიუხედავად, ბიზანტია დევნიდა ქართულენოვან ეკლესიას. ამის შემდეგ იქაური ქართველობის ერთი ნაწილი ბერძნული ეკლესიის მრევლად იქცა (მათ შეადგინეს ე.წ. „სომეხ ქალკედონიტთა“ მნიშვნელოვანი ნაწილი), ხოლო მეორე დიდი ნაწილი ივერებისა, განსაკუთრებით ოსმალეთის იმპერიის დაარსების შემდეგ, კვლავ სომხური ეკლესიის მრევლად იქცა, ისინი გააწევრიანეს ოსმალეთის „სომხურ მილეთში“, დაუქვემდებარეს კონსტანტინოპოლის სომხურ საპატრიარქოს. საბოლოოდ „სომხური მილეთის“ ყოფილი ქართველობა, უფრო არზრუმ-არტაან-ყარსის მკვიდრი მოსახლეობა, საბოლოოდ გასომხდა, შემდეგში ის ძირითადად შეეწირა 1915 წლის ე.წ. გენოციდს, იქამდე, მე-19 ს. დასაწყისში, ერთი უკვე არმენიზებული ნაწილი ყოფილი ქართველებისა პასკევიჩმა საქართველოს სამხრეთ რეგიონებში ჩაასახლა.

მე-6 ტომის სახელია – „ქალდეა, საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“. საბჭოთა ეპოქაში გავრცელდა უსაფუძვლო თეორია, თითქოსდა ლაზები VII საუკუნის შემდეგ დასავლეთ საქართველოდან გადასახლდნენ ტრაპეზუნტის რეგიონში, სადაც ამჟამადაც ცხოვრობენ. სინამდვილეში, როგორც წყაროების ანალიზი აჩვენებს ლაზები ამ (ტრაპეზუნტის) რეგიონის მკვიდრი იგივე ქალდეები არიან.

სტრაბონის ცნობით ქალდეებს (ხალიბებს) ასევე უწოდებდნენ „ალაზონებს“, საიდანაც წარმოდგა პონტოსპირეთისა და მისი მოსახლეობის სახელი „ლაზონია“, „ლაზი“.

უწმიდესი პატრიარქი ილია II, აღნიშნავს, რომ „ქალდი“ საერთო ქართულ სამყაროს, კოლხეთის ცენტრს, მის გულს ერქვა. ივ. ჯავახიშვილის კვლევით ქალდეა არა მხოლოდ ლაზების, არამედ ყველა ქართული ტომის სამ-

შობლო იყო. ქართული ტომების ეს მიწა-წყალი ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში აღმოჩნდა და ეკლესიურად აქ, ქალდეა-ლაზიკაში, ჩამოყალიბდა ფასიდის ეპარქიის პეტრას, როდოპოლისის, ზიგანასა და საისინის საეპისკოპოსოები, ხოლო რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ის გაქრისტიანების შემდეგ, IV საუკუნიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. ფასიდის ეპარქიის ძირითადი ნაწილი არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ აღნიშნულ ქალდეა-ლაზიკაში (ტრაპეზუნტ-თეოდოსიოპოლის შემაერთებელ გზაზე) მდებარეობდა.

ნაშრომი დაიწერა ჩვენი უფლისა და მაცხოვრის იესო ქრისტეს სადიდებულად და ეხება საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საკითხს. აქ, მრავალ წყაროზე დაყრდნობით, მიმოხილულია, დასავლეთ საქართველოს, ლაზიკა-ქალდეასა და საქართველოს სხვა ისტორიული რეგიონების საეკლესიო, ეკონომიკური, პოლიტიკური, ადმინისტრაციული, ყოფითი და გეოგრაფიული ვითარება პირველ ათასწლეულში.

მე-7 ტომის სახელია – „ქართველთა დენაციონალიზაცია XVII–XX საუკუნეებში (საანგილო, აფხაზეთი, ქართლ-კახეთი, თრიალეთი, შიდა ქართლი)“.

მის ანოტაციაში ნათქვამია:

„საკუთარ სახელმწიფოში ყოველი ერი მთლიანდება და ნაციად ყალიბდება, მაგრამ უსახელმწიფოებრიობის დროს პირიქით – იშლება და ნაწევრდება. მით უმეტეს, თუ ქვეყანა საუკუნეთა მანძილზეა მტრისაგან დაპყრობილი. ასეთივე ბუნებისაა, ცხადია ქართველობაც.

ჩვენი ხალხის ისტორიული მეხსიერებიდან ერთგვარად ამოვარდნილია XV–XVIII სს და ისტორიის შემეცნება ხდება ისე, თითქოსდა აყვავებული პერიოდებიდან (დავით აღმაშენებლიდან და თამარიდან) – ჩვენ უცებ აღმოვჩნდით XIX ს-ში, მაგრამ კვლევა აჩვენებს, რომ XVII–XVIII სს-ში განვითარებულმა პროცესებმა შვა ჩვენი დღევანდელი პრობლემები. XV ს-ის შემდეგ, საქართველო დაიშალა, შემდეგ მისი ყოველი ნაწილი მტერმა დაიპყრო, დაიწყო დენაციონალიზაცია ქართველი ხალხისა. ეს პროცესი საკმაოდ ღრმა იყო. ეროვნული თვითშემეცნება მხოლოდ იმ ქართველმა მართლმადიდებლებმა შეინარჩუნეს, რომელნიც საქართველოს ეკლესიის წევრები იყვნენ...

XX ს-ის 80-იანი წლების ხანმოკლე ეროვნულ კონსოლიდაციას, თან მოჰყვა ხანგრძლივი ათწლეულები ეროვნული დეზინტეგრაციისა, კუთხურობის აღორძინებისა... იმ ადამიანებს, რომელთაც იქამდე თავიანთი თავი ქართველებად ჰქონდათ იდენტიფიცირებული გაუსხენეს წინაპართა ოდინდელი „უცხო წარმომავლობა“. განსაკუთრებით კი მათ უცხოელობას, ოსობას თუ სომხობას იხსენებდნენ მათი მეზობლები, მხედრიონელთა რაზმები, მომენტით მოსარგებლე ყაჩაღები, რომელთაც დიდი ასპარეზი გადაეშალათ XX ს-ის მიწურულს. ასეთ დროს, ამ ადამიანთა დაცვა და შეხსენება მათი მეზობლებისათვის, რომ ისინი ქართველები არიან, მოწმე ვართ იმისა რომ დადებით შედეგებს იძლეოდა.

ვფიქრობ, წინამდებარე ნაშრომი ხელს შეუწყობს საქართველოს მოსახლეობის ინტეგრაცია-კონსოლიდაცია-გამთლიანების საქმეს. ჩვენმა ახალგაზრდებმა უნდა იცოდნენ, რომ მათი ზოგიერთი თანაკლასელი თუ თანაჯგუფელი, რომელთაც ოსს, ან სომეხს უწოდებენ სინამდვილეში არიან იმ ქართველთა შთამომავლები, რომელნიც XVII–XIX სს-ში დენაციონალიზაციის პროცესის მსხვერპლნი იყვნენ. ეს ცოდნა მათ ალბათ მეტ ტოლერანტობას შესძენს.

ნაშრომი დაბეჭდილი იყო სხვადასხვა წლებში, ამჟამად ერთწიგნად შეკრებილს, უცვლელი სახით ვაწოდებთ მკითხველს.

მე-8 ტომი – „საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული (სამართალი, კანონები, დადგენილებები)

მის ანოტაციაში ნათქვამია:

„საქართველოს ეკლესიაში მოძღვრების, მმართველობისა და საეკლესიო სასამართლოს სფეროში უმაღლესი ხელისუფლება ეკუთვნის საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდს (საეკლესიო კრებას), მისი ზრუნვის ერთ-ერთ საგანს წარმოადგენს „საეკლესიო კანონების კრებულის, სასულიერო და საერო სასწავლებლების შესაბამისი სახელმძღვანელოებისა და საღვთისმეტყველო ლიტერატურის“ გამოცემა (1995 წლის საეკლესიო კრების დებულება, თავი II, §20).

ამ მუხლის აღსასრულებლად გაწეულ ნაშრომს წარმოადგენს მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის წიგნი „საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებული“ (საქართველოს საეკლესიო კრებების სამართალი, კანონები და დადგენილებები).

ნაშრომში ერთადაა თავმოყრილი და განხილული IV–XX საუკუნეთა საქართველოს საეკლესიო კრებების სამართალი.

განხილულ 15 საკანონმდებლო და 50-ზე მეტ მიმდინარე კრების ანალიზს თან ერთვის კრებების მიერ გამოცემული სამართლის ძეგლები, ამიტომაც ნაშრომი, ამასთანავე, წარმოადგენს საქართველოს საეკლესიო კანონების კრებულს, რომელიც ესაჭიროება როგორც სასულიერო პირებსა და მართლმადიდებელ მრევლს, ასევე საქართველოს ეკლესიის ისტორიის მკვლევარებს. ეს წიგნი, სახელწოდებით „საქართველოს საეკლესიო კრებები“, 2003 წლიდან წარმოადგენს სახელმძღვანელოს სასულიერო აკადემიაში“.

მე-9 ტომი: „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში“ (დაღესტანი, ალანია, ადიღე-ჩერქეზეთი, დურბუკეთი, ჩრდილოკავკასიის სვანეთი, ოსეთი, ქისტეთი, ალბანეთი)“

მის ანოტაციაში ნათქვამია:

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ნაშრომი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილო კავკასიაში“ სიახლეა იმ მხრივ, რომ პირველად ხდება ჩვენს საეკლესიო ისტორიოგრაფიაში განზოგადებული გამოკვლევა ამ მნიშვნელოვანი თემისა, მაშინ როცა, როგორც მრავალი რუსი მეცნიერი, ასევე განსაკუთრებით დაღესტნელი, ჩეჩენი, ინგუზი, ოსი, ყარაჩაელი, ბალყარელი, აფხაზი, აზერბაიჯანელი და სხვა მკვლევარები ინტენსიურად იკვლევენ ამ საკითხს,

სამწუხაროდ – ძირითადად, შეიძლება ითქვას, ძალზე მიკერძოებით და ტენდენციურად.

მეუფე ანანიას ნაშრომი ეფუძნება ქართულ და უცხოურ წყაროებს, ვრცელ სამეცნიერო ლიტერატურას, საინტერნეტო მასალას, ჩრდილო კავკასიაში შემორჩენილ ფაქტებს ქართული კულტურისა და სხვა.

მისი საბოლოო დასკვნით, მართლდებიან ქართული წყაროები, რომელთა მიხედვითაც, ჩრდილო კავკასიაში თავის იურისდიქციას ახორციელებდა საქართველოს ეკლესიაში შემავალი აფხაზეთის, ქართლისა და ხუნძეთის საკათალიკოსოები, ხოლო ჩრდილო კავკასიის მოსახლეობა თემურ ლენგის შემოსევამდე, და ნაწილობრივ, მის შემდეგაც, წარმოადგენდა საქართველოს ეკლესიის მრევლს, რომელიც აგებდა მრავალ ეკლესიასა და ჯვარ-ხატთა ნიშებს, სადაც აღესრულებოდა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვები, საჭიროების დროს კი, ჩრდილო კავკასიელი ქრისტიანები თავიანთ საუკეთესო შვილებს ომებში აგზავნიდნენ სამშობლოს – საქართველოს დასაცავად“.

ამ ნაშრომის მტკიცებით თემურლენგის შემოსევამდე ჩრდილო კავკასია დასახლებული იყო ქართველებითა და ქართველთა მონათესავე ხალხებით, იქამდე ქრისტიანები, საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, აქ საქართველოს ეკლესიას გააჩნდა საკუთარი ქართულენოვანი „ხუნძეთის საკათალიკოსო“, ანწუხის საეპისკოპოსო, ქურმუხის სამთავარეპისკოპოსო, სასულიერო სასწავლებლები, ტაძრები და სამრევლოები, სადაც ქართულ ენაზე აღესრულებოდა წირვა-ლოცვა.

მე-10 ტომის სახელია: „ალბანეთი (ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში)“.

მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის წიგნი – იკვლევს საერთაშორისო წრეებში ერთ-ერთ სადავო საკითხს ჩვენი საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ. ამჟამად აღიარებული, თუმცა არასწორი მტკიცებით – კახეთის სამხრეთი ნაწილი – გურჯაანი, საინგილო, დავით გარეჯა და თვით ბოდბეც კი, თითქოსდა, ისტორიულად, ალბანეთის საკათალიკოსოში შედიოდა და მხოლოდ მე-10 საუკუნის შემდეგ გადავიდა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. შესაბამისად, უცხო მხარეს გაუჩნდა პრეტენზია აქაური უძველესი ქართული ეკლესია მონასტრებისა და კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ.

ნაშრომში გარკვეულია, რომ სინამდვილეში, ისტორიული ჰერეთი, რომელსაც ზოგჯერ ალბანეთსაც უწოდებენ, თავდაპირველად კახეთს ესაზღვრებოდა მდ. გიშისწყალთან (ზოგჯერ კი იქვე გამდინარე მდ. ალიჯანჩაისთან). ჰერეთი დიდი ქვეყანა იყო, გადაშლილი აღნიშნული მდინარეებიდან ვიდრე მდ. აღსუმდე და ძირითადად დასახლებული იყო ქართულენოვანი მოსახლეობით (ჰერებით). მას ასევე შაქის სამეფოსაც უწოდებენ. მისი (ანუ „შაქის ჰერეთის“) საზღვრები გაიზარდა მხოლოდ მე-9 საუკუნეში, როცა მისმა მონოფიზიტმა მმართველმა საკლ სმბატთანმა არანის (რანის) დაპყრობის შემდეგ არაბთა ხელშეწყობით ასევე შეძლო სამხრეთ კახეთის დაპყრობა გავაზის ხაზამდე.

ამის შემდეგ ეწოდა ისტორიული კახეთის ამ ნაწილს სახელი – „ჰერეთი“. სამხრეთ კახეთის გასათავისუფლებლად იბრძოდნენ კახეთის ქორეპისკოპოსები და აფხაზთა მეფეები. მხოლოდ წმ. დედოფალ დინარას დროს (მე-10 ს.) დაუბრუნდა შაქის ჰერეთი მართლმადიდებელ სარწმუნოებას. იმის გამო, რომ ჰერეთი გიშისწყლიდან მდ. აღსუმდე (თეთრწყლამდე) დასახლებული იყო ქართულენოვანი მოსახლეობით, მას უცხოელები ივერიის ნაწილად მოიაზრებდნენ, ამიტომაც მის დედოფალს წმ. დინარას რუსული წყაროები „ივერიის დედოფალს“ უწოდებდნენ.

მარიამ ოკრიბელაშვილი

17.01.2020

სარჩევი

თავი X

ქართული ეკლესია XII საუკუნეში	3
დავით აღმაშენებელი	3
ძირითადი თარიღები	19
მეფე დავითი – მორჩილი ბერისა	21
რუის-ურბნისის კრება	28
ეკლესია – ქართული ქვეყნების გამაერთიანებელი	44
ყივჩაღთა ჩასახლება	49
ძირითადი თარიღები თამარის გამეფებამდე	55
თამარ მეფე	57
თამარ მეფის ცხოვრების ქრონიკა	57
თამარი – წმიდა კეთილმსახური მეფე	75
ლიტერატურა	86

თავი XI

ქართული ეკლესია XIII საუკუნეში	88
ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XIII საუკუნეში	88
სული თავდადებისა	89
მემატიანის მიერ აღწერილი ამბები დედა ღვთისმშობლის მიერ ქართველთა მფარველობის შესახებ	102
I. დავით მეფის ხატის სასწაული	102
II. ალავერდის წმიდა გიორგის ხატის სასწაული	105
III. მეტეხის ღვთისმშობლის ხატის სასწაული	106
IV. დმანისის ღვთისმშობლის ხატის სასწაული	106
V. მარტყოფის ხელთუქმნელი ხატის სასწაული	106
VI. წმიდა შალვა ახალციხელი	106
VII. სიონის წმიდა ხატების სასწაული	107
VIII. ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის დიდი გამოცხადება	108
IX. აწყურის ხელთუქმნელი ხატის ძალა	109
X. ღვთისმშობლის გაფრთხილება	109
XI. წმიდა სახარების გავრცელება	110
XII. ვარძიის ღვთისმშობლის სასწაული	110
XIII. ღვთის წყალობა	110
XIV. თავდადება ქრისტესათვის	111
ლიტერატურა	112

თავი XII

ქართული ეკლესია XIV საუკუნეში	113
ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XIV საუკუნეში	113
მეფე გიორგი ბრწყინვალე	114
ჩვიდმეტწლიანი სამამულო ომი	119
ლიტერატურა	129

თავი XIII

ქართული ეკლესია XV საუკუნეში	130
ქვეყნის ზოგადი მდგომარეობა XV საუკუნეში	130
მეფეთ მეფე მონაზონი ალექსანდრე დიდი	132
ქართული ეკლესიის თავდადებული ბრძოლა საქართველოს სახელმწიფოებრივი ერთიანობისათვის	139
ეროვნება და სარწმუნოება	154
სასწაულთმოქმედი ხატი აწყურისა	159
ლიტერატურა	165

თავი XIV

ქართული ეკლესია XVI საუკუნეში	166
საქართველო XVI საუკუნეში	166
„იყო საქართველო უვნო მტერთაგან“	174
თემობრიობის აღორძინება ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაშლის შედეგად	181
ეკლესია თემობრიობის აღორძინების დროს	184
ლიტერატურა	188
დამატება	
ათომეულის განმარტება	189
სარჩევი	205